Cristian Popișteanu
Dorin Matei

Sturdzeștii: Din cronica unei familii istorice

Cu un Cuvânt înainte de
Acad. Dan Berindei

Fundația Culturală Magazin Istoric
1995

ISBN 973-95634-6-5

Cuvânt înainte

Istoria unui popor se desfăşoară în cadrul unor procese complexe, la care, în cursul existenţei sale, participă sute de generaţii. Este neîndoielnic că aportul unora faţă de al altora este diferenţiat, atât în ceea ce priveşte indivizii cât şi familiile. Există în trecutul fiecărei ţări personalităţi ilustre şi există, de asemenea, familii care au înscris pagini de istorie nepieritoare în memoria colectivă. Familia Sturdza se numără printre acestea din urmă. De o jumătate de mileniu, reprezentanţi ai ei s-au afirmat în colectivitatea românească şi prin faptele lor au lăsat *urme istorice,* întipărite pentru totdeauna în istoria românilor.

Cartea de faţă este consacrată Sturdzeştilor şi autorii ei au reuşit să reînsufleţească istoria lor, să-i reînvie şi aceasta într-un larg cadru, ceea ce constituie unul din meritele lucrării. Nu suntem confruntaţi cu o lectură seacă, ci dimpotrivă, societatea românească este reanimată şi citind paginile cărţii eşti transpus cu veacuri în urmă, într-o lume a trecutului plină de pitoresc şi de interes. Pe larga scenă sunt chemate personaje diverse, care se afirmă într-o confruntare uneori dramatică şi dintre ei se detaşează Sturdzeştii, prin demersul autorilor, dar evident mai ales prin propriile lor fapte şi prin locul pe care-1 ocupau în societatea românească.

Lucrarea debutează prin succesiva înfăţişare a patru personalităţi, care fiecare au avut un rol de seamă în procesul devenirii naţionale româneşti, dar care totodată înfăţişează şi spectrul variat al unor preocupări, unindu-le apartenenţa la acelaşi neam şi mai ales la aceiaşi familie. Selectarea lor este doar aparent întâmplătoare. De fapt, fiecare s-a afirmat istoriceşte ca o personalitate aparte, cu propriile sale însuşiri şi de asemenea ca reprezentanţi ai unor generaţii diferite, unindu-le, cu toate acestea apartenenţa lor la una din cele mai mari familii ale Moldovei. Primul a fost lohiţă Sandu Sturdza, cel dintâi domn pământean al Moldovei, mare boier “de ţară”, cu dragoste de neam şi multă demnitate, “părintele” cărvunarilor înnoitori. Cel de-al doilea, Alexandru Scarlat Sturdza, cu un număr de ani mai tânăr decât domnitorul mai înainte evocat, a

aparținut unei alte lumi. Fiu al lui Scarlat Sturdza, cel dintâi guvernator al Basarabiei, unul dintre Sturdzeștii care s-a deșțărat, Alexandru Sturdza a fost o personalitate culturală de dimensiuni deosebite, afirmându-se în epocă, pe plan european; dar, semnificativ și cu totul îndrituit, paginile ce-i sunt consacrate ni-1 înfățișează în dimensiunile sale *românești,* păstrând o neîntreruptă legătură spirituală cu țara sa de baștină și totodată având imaginea *unității* națiunii sale. Cel de-al treilea portret este consacrat de autori lui Dimitrie A. Sturdza. De data aceasta, este vorba de unul dintre făuritorii României moderne și totodată de un mare sprijinitor al dezvoltării culturii românești. întreaga sa viață a fost consacrată de Dimitrie Sturdza țării sale, el străduindu-se să contribuie la ridicarea ei, la afirmarea ei europeană. Tip auster, muncitor neodihnit, metodic, preocupat de propășirea țării, Sturdza s-a afirmat ca unul dintre marii conducători ai Partidului liberal, ocupând, de altfel, lungi perioade, funcția de prim ministru. Dar, totodată, timp de decenii, el a fost secretar general al Academiei Române, fiind unul dintre cei care au reușit a da înaltului for locul de cinste pe care-1 ocupă în sânul națiunii. De altfel, Dimitrie A. Sturdza a fost și un mare donator, Biblioteca Academiei Române datorându-i în această privință foarte mult; este destul să menționăm extraordinara colecție de periodice românești din secolul al XK-lea pe care Biblioteca o posedă — caz destul de rar în Europa! — datorită lui Sturdza. în sfârșit, cea de-a patra personalitate, pe care autorii au selectat-o pentru a o înfățișa cititorilor este marea actriță Lucia Sturdza Bulandra. Ea a reprezentat un caz aparte în marea familie boierească din rândurile căreia s-a ridicat, pentru a se afirma pe scena națională, într-o vreme când fetelor din “înalta societate” nu le era îngăduit a face acest lucru. Dar Lucia Sturdza n-a fost doar o actriță, ci o mare actriță, una din cele mai însemnate slujitoare ale scenei, fiind totodată un “om al cetății”, prezentă nu numai pe scena teatrelor, ci și pe cea a națiunii.

După cele patru portrete, înfățișate în cea dintâi parte a lucrării, atenția autorilor se reîntoarce în timp, în cea de-a doua parte a cărții, spre “strămoși”, fiind prezentate, în decursul secolelor XVI, XVII și XVIII, un număr de personagii de seamă, meritul autorilor fiind și acela că au reușit să facă

acest lucru într-un larg cadru de evocare istorică, care contribuie evident și la valoarea familiei în rândurile marei boierimi a Moldovei, la sublinierea “istoricității” ei.

Dar interesul cel mai mare îl stârnește cea de-a treia parte a lucrării, consacrată lui Mihail Sturdza și urmașilor săi până în zilele noastre. Mihail Sturdza a fost, neîndoielnic, unul dintre marii domnitori ai Moldovei, personalitatea sa fiind subiect de controverse, din care însă se degajă *locul istoric* pe care l-a ocupat el în procesul devenirii României. Inteligent, extrem de cultivat, făcând parte dintre tinerii mari boieri selectați cu grijă de generalul Kiseleff pentru a fi organizatorii moderni ai Principatelor, Sturdza și-a dezvăluit deosebite însușiri. El a fost organizatorul *modern* pe care Kiseleff îl dorise și neîndoielnic contribuția sa în opera de înnoire nu poate fi contestată. în același timp, Mihail Sturdza a știut să-și apere interesele personale, să-și “rotunjească” starea materială, să evite, mai ales, conflictul cu puterea protectoare atotputernică, deși unele documente — mai ales rapoartele consulare franceze — ne dezvăluie adevăratele dimensiuni ale gândurilor sale și, înainte de toate, sincera sa dorință de a contribui și chiar de a se implica în împlinirea unor mari idealuri ale națiunii. Dar, totodată, Mihail Sturdza a avut ca nimeni altcineva simțul *posibilului* și marea abilitate de a nu forța lucrurile, de a li se adapta și de a trage folosul fără a-și risca propria-i carieră. Evident, la un moment dat, “timpurile noi” l-au depășit, a devenit un “om al trecutului” și a trebuit să iasă de pe scena națională, dar aceasta nu îl poate înlătura din istorie și nu-i poate înlătura marile sale merite, dovedite înainte și în timpul domniei.

Dar cartea este consacrată și urmașilor, fiilor săi, lui Dimitrie Sturdza și lui Grigore Sturdza, cel din urmă o personalitate aparte, contrazicătoare și diversă, și descendenței, coborându-se până în zilele noastre, când Sturdzeștii continuă a fi prezenți cu două personalități de seamă, cea dintâi, Dimitrie Sturdza, ilustrată în lumea afacerilor și ca un român dezinteresat și desăvârșit, cel de-al doilea, Mihail Sturdza, istoric și genealog remarcabil, amândoi stabiliți, datorită avatarurilor timpurilor, dincolo de hotarele României, dar amândoi legați de patria lor de origine prin gândurile dar mai ales prin activități concrete.

Lucrarea aici înfățișată prezintă istoricul unei mari

familii boierești, afirmându-i rolul istoric. Neîndoielnic, autorii n-au putut cuprinde toate personagiile unei familii care a “umplut” nu în mică măsură istoria Moldovei și apoi a României, o operă de selecție a fost necesară, dar, totodată, trebuie remarcată strădDuința ca această operă de selecție să fie făcută în așa fel încât să se degaje din ea trăsături generale, în temeiul căreia imaginea marei familii să fie completă, ca cititorii să înțeleagă dimensiunile însemnătății istorice a familiei. Deosebit de semnificativă este capacitatea Sturdzeștilor de a da succesiv personalități istoriei naționale, de a-și păstra de-a lungul atâtor generații *un loc istoric* în societatea românească.

0 carte ca aceea consacrată de autori familiei Sturdza merită elogii. Demersul s-a dovedit — și cititorii vor realiza acest lucru — a fi fost nu numai util, dar și necesar. Contrar a ceea ce se susține cu multă ușurință și uneori cu rea credință, istoriografia națională a înregistrat în ultima jumătate de veac un număr foarte mare de lucrări de seamă. Multe dintre ele nici nu se înfățișează ca purtând “zgura totalitară”, iar dintre acestea din urmă nu puține sunt acelea care, după înlăturarea respectivei “zgure”, rămân ca lucrări valoroase, ca neîndoielnice și pozitive realizări. Totodată, este însă adevărat că abordarea anumitor teme a fost dificilă, *deși a fost realizată* — și autorul acestor rânduri, timp de două decenii, a avut o activitate creativă în domeniul genealogiei, inclusiv peste hotare, pe care o poate considera una din realizările sale importante! — dar astăzi autorii au înfăptuit o lucrare de întinse dimensiuni, scrisă agreabil și alert, dar, în același timp, competent și amplu documentat. Nu putem decât să le mulțumim și să-i elogiem pentru efortul făcut și pentru frumoasa carte pe care au scris-o. Pe această cale, o clasă socială, cu rosturi atât de însemnate în trecutul românilor, își vede recunoscute meritele, criticate lipsurile și se vede, prin exemplul unei mari familii, reașezată încă odată în trecutul și prezentul societății românești.

Academician Dan Berindei

Gând de mulțumire

Ideea acestei cărți a venit pe mai multe căi. Tn primul rând, desigur, de la rubrica *Cronici de familie,* inițiată de revista *Magazin istoric* la puțin timp după apariție (nr. 3/1967), dar care a întâmpinat pe măsura trecerii anilor tot mai multe opoziții din partea forurilor ce tutelau întreaga presă și istoriografie din România. Ceea ce ne-a părut extrem de ciudat la vremea respectivă — aprilie 1972 — ne-a apărut mai apoi extrem de explicabil: nici măcar prezentarea vieții unor revoluționari nu-și mai putea găsi ușor locul în paginile revistei.

Articolele de la rubrica *Cronici de familie* au fost tot mai atent revizuite la conducerea secției de presă și propagandă, temporizate sau amânate sine die, în așa fel încât au descurajat în timp aproape orice inițiativă.

Cel de-al doilea imbold a venit de la Al. Rosetti, academicianul care — în lungile seri petrecute ani mulți în jurul ceștii de cafea preparată de amfitrion în casa bătrânească de pe str. Dionisie Lupu 56 — a povestit unuia dintre autori istorii și întâmplări ale multor familii boierești, inclusiv ale Rosetteștilor.

Tn sfârșit, pentru a ajunge la subiect, mărturisim că domnul inginer Horia Cosma, binecunoscutul și intrepridul manager din Oradea, ne-a abordat într-o bună zi, din primăvara anului 1992, frontal:

- De ce nu scrieți o istorie a familiei Sturdza. (Tot așa cum, la Ziirich, doamna Mariana Gândac-Gal a repetat aceeași întrebare.)

De aici s-a pornit la faptă.

Ceea ce la început ni se părea temerar dar relativ lesne de realizat, cu anii ni s-a dovedit a fi pasionant, dar extrem de dificil. Arborescența Sturdzeștilor este cu adevărat greu de străbătut și după ce am făcut-o, ne-am hotărât să scriem o carte doar despre ramura ei principală. Odată luată această decizie, după un an de investigații, am reînceput să colindăm arhivele, bibliotecile, muzeele și să identificăm martorii care ne puteau fi de folos prin informația lor.

Am optat pentru o carte riguros științific argumentată dar nu pentru o lucrare de genealogie. Ne-am amintit de

Cronicile de familie din *Magazin istoric* și am adoptat, în sensul larg, formula. în timpul ultimilor doi ani am primit invitația studioului Sahia Film, respectiv a regizorului Paul Orza, pentru a scrie împreună scenariul, comentariul și a acorda consultanța științifică la filmul istoric-documentar consacrat familiei Sturdza. A fost o repetiție extrem de obositoare, dar reușita ne-a convins de necesitatea demersului nostru științific.

Ajunși la capătul drumului, când cartea noastră a pornit la tipar, nu putem decât să-i invităm pe colegii istorici și publiciști să se dedice reînvierii istoriei marilor familii care au clădit România eternă. Oamenii obișnuiți au jucat și joacă întotdeauna rolul lor deosebit de important în mersul poporului român. Și nu o dată istoricii, artiștii și scriitorii au omagiat pe eroii neamului, i-au cântat și le-au adus prinosul recunoștinței urmașilor pentru fapta lor nemuritoare, colectivă sau individuală, pentru sacrificiul lor anonim sau știut.

în istorie, ei, oamenii simpli, se regăsesc împreună cu cei mai mari creatori din toate domeniile în geniul românesc.

Marile familii românești însă au un destin istoric particular. Ele, ca și marile personalități politice și militare, coagulează în jurul lor tendințele societății, influențează decisiv istoria, exprimă sau suprimă valențele unui moment de cotitură. în general, ele pregătesc și luminează drumul. Iar zbuciumul, riscurile, răspunderile, greșelile sau vinovățiile marilor familii le pecetluiesc nu o dată tragic soarta. Iată de ce credem că a sosit momentul ca și istoriografia noastră să ofere publicului, dar și străinătății, o colecție de istorii ale marilor familii românești, care au adus istoriei europene a ultimelor veacuri specificul acestui popor.

Desigur, această carte nu ar fi putut fi scrisă fără ajutorul direct sau indirect al tuturor celor ce s-au ocupat anterior de tema noastră sau posedau informații necunoscute încă.

Autorii au beneficiat de contribuțiile datorate unor istorici români sau străini, și amintim doar câteva nume: Alexandru A.C. Sturdza, I.C. Filitti, E.Haivas, Dan Berindei, Ștefan Sorin Gorovei, D. Ciurea, Gh. Platon, Mihail Dimitrie Sturdza, Gabriel Ștrempel, Glenn Torrey, Ion Bulei. Deosebit de interesant a fost cel de-al V-lea Simpozion de Studii genealogice, organizat la Iași, între 12-14 mai 1994.

Cu informații, precizări și îndrumări bibliografice ne-au

fost de folos: Valentin Silvestru, pr. Radu Mironovici, superiorul Capelei ortodoxe române “Mihail Sturdza”, din Baden-Baden, Niculae Bujor, Costin Feneșan și Bogdan Murgescu.

Am putut consulta lucrările — unele rare — aflate în colecțiile Bibliotecii Academiei Române, Arhivelor Statului, Arhivelor

Ministerului de Externe al Franței, Bibliotecii Naționale a Franței, Institutului “Nicolae lorga”, Facultății de istorie, bucurându-ne de întreaga solicitudine. De asemenea, am putut reproduce o serie de ilustrații aflate în patrimoniul Muzeului Național de Istorie și al Arhivelor Statului - Filiala Iași.

în strângerea materialului documentar ne-au sprijinit și Doina și Ara Zelenak-Encioiu.

Esențială în realizarea acestei cărți a fost bogăția de materiale provenind din arhivele familiilor Dimitrie Sturdza și Mihail Dimitrie Sturdza. Modestia celor două familii, care refuzau orice ieșire la rampă, ne-a creat la început unele impedimente. Să adăugăm că fără multiplele ore de conversații cu doamnele Margareta Sturdza, soția lui Gheorghe Sturdza, și Ileana Sturdza, soția lui Dimitrie Sturdza, la Varengeville- sur-Mer și București, ca și cu domnii Dimitrie Sturdza la București, Iași, Paris, Zurich, Berna, Baden-Baden și Mihail Dimitrie Sturdza la București și Iași, nu am fi avut posibilitatea informației de bază și a nenumăratelor amănunte despre ultimii 75 de ani ai ramurii coborâtoare din domnitorul Mihail Sturdza, inclusiv evoluția ei sub regimul comunist. Gratitudinea autorilor li se adresează integral.

Domnului academician Dan Berindei îi mulțumim încă o dată pentru exigența cu care a citit manuscrisul cărții și a formulat binevenite observații.

Familiilor noastre le suntem recunoscători pentru înțelegerea cu care ne-au răbdat și ajutat în toată perioada scrierii acestei cărți.

Nu în ultimul rând, gândurile noastre se îndreaptă către Fundația Culturală Magazin Istoric și echipa care a contribuit la realizarea practică a proiectului nostru și către

Editura MODELISM srl, pentru calitatea acestei apariții editoriale, pe care o sperăm deschizătoare de drum.

Autorii

1992, București — iunie 1995, Paris

Partea întâi

CU RĂDĂCINI ÎN ISTORIA ȚĂRII

în plan istoriografie, o întrebare esențială ar putea suna astfel: ce este mai important, să editezi documente sau să scrii sinteze? Periodic — inclusiv după decembrie 1989 — întrebarea a revenit. Logica te îndeamnă să spui că o sinteză serioasă nu se poate scrie până ce nu ai editat un minim de documente. Nu toate, pentru că din fericire pentru generațiile succesive de istorici, apar mereu documente noi, chiar și în cazul epocilor foarte îndepărtate. Dar de un minim de documente editate ai nevoie. Deci editarea documentelor și scrierea sintezelor pot merge în paralel, cu un ușor avans pentru prima.

în istoriografia română modernă, în mare, așa au decurs lucrurile. Avem începute câteva colecții de documente importante (trecute în revistă și în *Enciclopedia istoriografiei române),* care însă nu au fost continuate în ritmul în care s-a pornit, iar în vremea din urmă, din păcate, deloc. Și nici nu sunt semne că s-ar urni ceva. Suferim oare de “sindromul meșterului Manole”? începem ceva și nu mai terminăm. Sau o tot luăm de la capăt (cum s-a întâmplat cu colecția de *Documente istorice ale României* — prescurtat *D.I.R.* — reluată apoi, după criterii științifice, în forma *Documenta Romaniae Historica,* adică *D.R.H.),* de parcă ne-am putea permite luxul să pierdem atâția bani și mai ales timp. în orice caz, la capitolul editare de documente suntem mult în urma unor țări vecine, ca să nu ne comparăm cu altele. Cineva spunea — și ar fi interesant de făcut calculul — că între 1900-1940 s-au editat mult mai multe documente decât în perioada de după 1940.

Dar sintezele de istoria românilor? Avem două încheiate și amândouă au fost scrise înainte de 1947. Precizăm că nu ne referim la compendii, într-un volum, ci la sinteze mari, în mai multe volume. Deci, cele terminate aparțin lui A. D. Xenopol — prima, valoroasă fie și numai pentru acest lucru — și lui Nicolae lorga —în ciuda unor pasaje discutabile, conține atâtea idei, încât ar putea asigura existența unui institut de cercetare pe cel puțin 100 ani; în plus, este și singura care a

reușit să prezinte istoria românilor într-adevăr în mod unitar, nu în obișnuitele sertărașe Țara Românească, Moldova și Transilvania. în

13 afara lor, avem alte sinteze începute și neterminate. Mai ales din 1947 încoace.

Un aspect mai puțin discutat îl constituie segmentul lucrărilor cuprinse între edițiile de documente și sinteze: monografiile. îndrăznim să spunem că acest capitol este și mai slab reprezentat. Există monografii. Dar nu avem, de exemplu, seria de monografii ale domnilor români. De aceea n tratăm pe mulți dintre ei potrivit clișeelor cu care ne-am obișnuit. Ioan Vodă cel Viteaz (cel Cumplit) ni se pare un domn mai însemnat decât Alexandru Lăpușneanu pentru că s-a bătut cu otomanii și nu a fost zugrăvit de Negruzzi în culorile în care a fost eternizat cel de al doilea.

Ne lipsesc, mai ales pentru epoca medie și începuturile celei moderne, monografiile de istorie politică. O justificare pentru perioada de după 1947 o avem în orientarea impusă istoriografiei române în timpul ocupației, dominației și a controlului exercitate de U.R.S.S. în România. Ideea inoculată era aceea că fosta clasă politică se făcea vinovată de toate relele. După ce s-a realizat o anume distanțare de Moscova, acordându-se o mai mare libertate cercetătorilor atât în domeniul alcătuirii corpusurilor de documente, cât și al ideilor ce puteau fi promovate prin scris, autoritatea politică a impus o serie de subiecte tabu în domeniul istoriei politice. în general, s-au fixat limitele până la care se putea ajunge cu prezentarea adevărului istoric, stabilindu-se, prin amestecul permanent al conducerii partidului comunist, tezele pe baza cărora trebuia scrisă istoria. întreaga istoriografie contemporană a fost pusă sub cupola ideologiei totalitare a partidului unic, fiind la dispoziția și discreția cultului personalității cuplului dictatorial Nicolae și Elena Ceaușescu. S-a dilatat până la ridicol rolul maselor în istorie, reducându-se corespunzător cel al clasei politice conducătoare și al personalităților. Evoluția societății românești din secolul XIX se datora — potrivit tezelor impuse de P.C.R. —în primul rând clasei muncitoare și mai ales mișcării socialiste. După același calapod în scrierile multor istorici s-a exagerat rolul comuniștilor în societatea românească de după 1921. Noua clasă aflată la putere nu dorea să ofere posibile modele de oameni politici cu care,

eventual, să poată fi comparată.

Contradicția dintre sublinierea permanentă a faptului că românii își menținuseră de-a lungul istoriei organizarea statală neîntreruptă, fiind singurii care reușiseră acest lucru în sud-estul Europei, și refuzarea oricărui rol jucat de clasa politică în acest proces nu mai conta.

Iar în ultimii ani ai dictaturii comuniste, “cel mai iubit fiu al poporului”, Ceaușescu, trebuia să se integreze, “organic”, în galeria domnilor români, prezentați abstract, deasupra muritorilor de rând, așa cum era și el înfățișat de propaganda de partid. Mai mult, se înlocuia istoria reală cu noțiunea generală *popor,* se înlocuiau fireștile conflicte feudale dintre Țările Române — conflicte ce nu puteau altera în vreun fel caracterul românesc al Moldovei, Țării Românești și Transilvaniei — *cu o unitate de nezdruncinat.*

Iată de ce avem nevoie astăzi, pe lângă multe altele, și de o istorie a clasei politice românești de-a lungul vremurilor, care să refacă echilibrul dintre rolul factorului economic — a cărui importanță nu o negăm sau nu o subapreciem defel — și rolul personalității umane, care are, în anumite limite, libertatea de a alege, dintre soluțiile care i se oferă, una. Ea poate fi mai bună sau mai rea. Ea poate duce la succes sau la înfrângere, dar, în orice caz, nu poate fi acuzată din start. Abia dacă se dovedește că opțiunea politică a fost făcută cu rea credință, avem dreptul să îl incriminăm în fața istoriei pe respectivul om politic. Dar nici aceasta nu trebuie să ne împiedice să îi scriem istoria. Pentru că numai așa putem înțelege și progresa: punându-ne întrebări mereu. Și căutând răspunsurile în felul cum s-au produs evenimentele și cum s-au manifestat oamenii în acele evenimente, mai ales acei oameni chemați să hotărască destinele altora.

Este adevărat, biografiile — pe care unii le mai consideră și astăzi un gen la fel de gustat de publicul cititor — sunt mai puțin practicate de istorici și sub impactul atât de benefic și de înnoitor al Școlii de la *Annates.* Dacă în 1942 Lucien Febvre — el însuși un adept al noului curent istoriografie francez — nota: “Monografiile de familie ridică probleme aparte, mai delicate, specifice. Ele te pun într-un mai bun contact cu viața. Ele provoacă surprize, mirări. Ele relevă accidente”, Constantin Th. Dimaras scria în 1983, în prefața chiar la o astfel de carte, semnată de Mihail Dimitrie

Sturdza, *Grandes families de Grece, d'Albanie et de Constantinople. Dictionnaire historique et genealogique:* "Biografia se numără printre genurile istorice care au suferit, în zilele noastre, cel mai mult din cauza variațiilor de gust... constatăm că genul pierde mult din farmecul său, sau mai curând din creditul de care se bucură pe lângă istoricii acestui secol agitat și magnific". Școala de la *Annales* a înlocuit acea *histoire-bataille,* în care omul — cu pasiunile și voința sa — juca rolul central, cu o viziune globală asupra istoriei, care ia în calcul, pe cât posibil, întregul complex de factori ce concură

15 la mersul istoriei. în lucrarea clasică a lui Fernand Braudel *Mediterana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea,* regele spaniol este un personaj episodic. Dar acest lucru a fost posibil abia după ce alți istorici îi consacraseră suveranului, ca și multor altor aspecte abordate de Braudel, temeinice monografii. Pe baza lor s-a putut construi viziunea globală asupra lumii mediteraneene din secolul XVI.

Avem deci mare nevoie de studii de genealogie, de biografii ale voievozilor și oamenilor politici din trecutul nostru. Sigur, ele ridică probleme numeroase ținând de baza documentară insuficientă (mai ales pentru Evul Mediu) și de metodă. Căci iată ce scria Mihail Dimitrie Sturdza, în lucrarea deja citată: "Istoria familiilor comportă noțiuni care scapă oricăror clasificări metodologice. Se vor putea stabili curbe statistice pentru veniturile funciare din cutare epocă, se va putea calcula creșterea taxelor de înnobilare cerute de cutare cancelarie, redacta tabele sinoptice pentru cheltuielile de lux sau pentru rata demografică din altă epocă... Vom putea oare vreodată fișa puternicii factori motori care pun în mișcare istoria tuturor familiilor ilustre: ambiția, bravura, sentimentul datoriei față de numele pe care îl porți ori față de suveranul pe care îl servești, sau vanitatea, orgoliul ori tendința atât de comună a tuturor aristocraților de a trăi deasupra legilor?".

0 dogmă a ideologiei comuniste a fost aceea că toți oamenii se nasc egali. Orice biolog sau doctor vă poate spune că lucrul nu este adevărat. Trebuie — sau ar trebui — să avem șanse egale și aceleași drepturi, dar nici așa ceva nu se întâmplă și nu s-a întâmplat nici în perioada "edificării comunismului". în același timp — cum observa încă medicul elvețian al lui Frederic II al Prusiei — "nimic nu este mai

răspândit ca orgoliul. De pe treptele tronului până în coliba țăranului, de la monarh la cerșetor, orice ființă umană se crede superioară celorlalte și consideră că le poate trata cu o ironie condescendentă”[1]’.

Dar să revenim la metodă. Genealogia și biografia au constituit dintotdeauna arme politice, folosite potrivit intereselor de moment. Că au fost “falsuri patriotice” — “făurite în scopul glorificării trecutului, fie al unui ținut sau al unui oraș, fie al țării; cu această categorie de falsuri se înrudesc cele menite să dovedească marea vechime și trecutul glorios al unor familii, prin genealogii plăsmuite, însoțite de documente și ele plăsmuite (dar, de obicei, autentificate de diverse autorități competente...”[2]’ — “falsuri pioase” — minuni săvârșite de sfinți, moaște, drepturi ecleziastice — sau pur și simplu falsuri, ele au

16 creat mari probleme istoricilor și au discreditat chiar disciplina genealogiei. 0 spunea în 1912 și Sever Zotta: “Nu vanității și orgoliului să servească cercetările noastre, ci, arătând familiilor oglinda vremilor apuse, să se vază într-însa cum în adevăr au fost: boieri sau mazili, negustori sau țărani, iar nu duci, marchizi, cavaleri cruciați, conți ungurești, mârzaci tătărești sau chiar patricieni romani și alte asemenea invenții, sfințite de o așa numită «tradiție genealogică», care... au contribuit să compromită reputația studiilor genealogice”’[5].

Enciclopediștii au fost cei care au negat valoarea titlurilor nobiliare într-un proces de negare a valorilor specifice lumii feudale. Pentru Voltaire, “cel ce își servește bine patria nu are nevoie de strămoși”. Este interesant că prima țară europeană care a abolit titlurile nobiliare, în 1814, a fost Norvegia, un regat![45] La noi, ele au fost abolite prin Convenția de la Paris, din 1858. Asta nu înseamnă că au dispărut cu totul, fiind folosite—în afară de țările care le-au păstrat în mod oficial, precum Anglia — chiar și în țări cu o puternică tradiție republicană, ca Franța. în fond, odată ce cădem de acord cu Enciclopediștii, ar trebui să privim cu mai multă înțelegere utilizarea — din rațiuni sentimentale și cu rosturi sociologice, menite să contribuie la consolidarea noțiunii de familie, într-o epocă în care una dintre cele mai vechi instituții sociale este amenințată de un proces de disoluție[55] — unor titluri ce pentru mulți dintre noi nu mai înseamnă nimic.

Cartea de față — care nu este una de cercetare genealogică — prezintă momente din istoria unei familii ai cărei reprezentanți au făcut parte, mai multe secole, din clasa politică românească. Sunt povestite pentru publicul iubitor de istorie, pe care îl cunoaștem și îl prețuim din experiența celor 28 de ani ai revistei *Magazin istoric.* Nu este deci istoria întregii familii, ci numai a unei ramuri a ei. în primul rând din motive de spațiu, căci o istorie a familiei Sturdza se confundă cu istoria Moldovei din veacurile XVII-XIX și apoi cu cea a României moderne. Apoi, pentru că nici unul dintre membrii ei — cu excepția lui Mihail Sturdza, domnul Moldovei între 1834-1849 — nu beneficiază încă de o monografie demnă de acest nume. Nici măcar loniță Sandu Sturdza, primul domn pământean al Moldovei de după 1821, sau D.A. Sturdza, prim-ministru al României de mai multe ori și ctitor al Academiei Române. Așa că, procedând la scrierea cărții de față, a trebuit să culegem datele din cronicile și documentele vremii — împrăștiate în diferite ediții și volume sau aflate încă în arhive din țară și străinătate, unde așteaptă cercetătorii —, ca și din lucrări consacrate

17 cel mai adesea altor subiecte.

Este greu să rezumi în câteva cuvinte istoria unei familii căreia putem să îi coborâm originile până în secolul XV. Sperăm că la sfârșitul acestui volum cititorul'își va fi putut face o imagine mai clară. Acum să îi spunem că, în decursul celor aproape 500 ani de existență, familia Sturdza s-a înrudit cu mari familii: Huru, Stroici, Jora, Paladi, Ghica, Petriceicu, Hăbășescu, Filipescu, Buhuș, Hrisoverghi, Prăjescu, Catargiu, Ruset-Roznovanu și Rosetti, Cantemir, Balș, Mavrocordat, Cantacuzino, Callimachi, Moruzi, Brâncoveanu, Neculce, Mânu, Vogoride, Beldiman, Suțu, Negruzzi, Greceanu, Epureanu, Vârnav, Donici, Micle, Câmpineanu, Vetura, Mavrogheni, Hurmuzaki, Cuza, Negri, Carp, Slătineanu, Brătianu. Fără a domni direct până în secolul XIX — deși ar fi putut să o facă, așa cum vom vedea mai încolo —, membri ai familiei s-au înrudit direct și cu următorii domni din Țările Române: Grigore Ghica, Ștefan Petriceicu, Gheorghe Ștefan, Grigore Ghica II, Constantin Brâncoveanu, Constantin Moruzi, Constantin și Alexandru Mavrocordat, Grigore Ghica X, Alexandru I. Cuza. Iar dintre marile familii europene, s-au înrudit cu familiile Obolensky, Gagarin și Gorceakov, din Rusia, cu familia regală sârbă și cu

familia Edling din Prusia.

Așa cum cititorul a observat deja, familia Sturdza, originară din Moldova, a avut strânse legături și cu istoria celuilalt stat feudal, Țara Românească. Astfel, Tudosca lui Vasile, fiul lui Gavrilă Sturdza (vezi arborele genealogic), a copilărit la București, la vara ei Maria — sora lui Chiriac, nepotul aceluiași Gavrilă —, care era căsătorită cu Grigore Ghica. Toader, fratele Măriei și al lui Chiriac, pe lângă dregătoriile deținute în Moldova, a fost și mare spătar în Țara Românească. în sfârșit, s-o mai amintim și pe fiica lui Chiriac, Safta, care s-a căsătorit cu Matei Filipescu, marele stolnic din Țara Românească. Este acesta un capitol puțin cercetat și deci puțin cunoscut marelui public: al înrudirilor dintre marile familii din cele două țări sau al dregătoriilor deținute succesiv în ambele țări. Dar câtă lumină nouă aruncă ase- menea aspecte asupra societății românești medievale, mai ales asupra mentalității acestor oameni care aveau conștiința clară a unității lor de neam!

Așadar, anticipând puțin, putem spune că istoria familiei Sturdza se confundă, pentru aproape 500 ani, cu cea a principatului românesc al Moldovei și apoi cu cea a României moderne. Cu toate luminile, dar și cu toate umbrele ei. Și ce dovadă mai bună că istoria familiei Sturdza

18 repetă, păstrând proporțiile, pe cea a românilor, decât faptul că lonița Sandu Sturdza, proaspăt numit domn al Moldovei în 1822, a avut de înfruntat opoziția înverșunată a vărului său Mihail! Iar atunci când Mihail a ajuns domn, în 1834, și încerca să manevreze în cadrul strâmt al controlului rusesc, opoziția cea mai înverșunată i-au făcut-o verii săi Alecu și Costache.

Explicând cititorului de ce din impozanta familie a Sturdzești- lor am ales să înfățișăm doar o ramură , ne-am gândit (fiind la prima încercare de acest fel) că ar fi bine să-i ilustrăm aportul general la istoria neamului și prin patru medalioane dinafara liniei de descendență ce va constitui substanța cărții de față. Ele sunt consacrate lui: lonița Sandu Sturdza, primul domn pământean din Moldova, după 1821; Alexandru Scarlat Sturdza, filosof și teolog; Dimitrie A. Sturdza, prim-ministru, ctitor al Academiei Române; Lucia Sturdza Bulandra, actriță de primă mărime a scenei românești.

Ioniță Sandu Sturdza (1762-1842)

“Pân s-au înmulțit streinii, neștiind mai de mult țeranul ce vra să zică încuetori de fier seau lacăt pe ușă, fără numai cu un semn puind la pragul lui pe din afară veste nefința sa acasă și domiciliul îi era respectat, până după întoarcerea fără să se atingă cineva de un capăt de ață de la dânsul.”

Pasajul de mai sus l-am desprins din cronica lui Manolache Drăghici, boier moldovean de la începutul secolului trecut. El reflectă o stare de spirit caracteristică societății românești din acel moment. Resentimentele cele meii puternice erau îndreptate contra fanarioți- lor, categoria social-politică — și mai puțin etnică, pentru că între domnii fanarioți s-au aflat și unii de origine română — din care s-au ales și numit, vreme de peste 100 ani, între 1711/1715 și 1821, domnii Moldovei și ai Țării Românești. Una dintre revendicările revoluției de la 1821 conduse de Tudor a fost și revenirea la domniile pământene. Și ea a fost obținută. Pentru foarte mulți însă, fanarioții se confundau — și se mai confundă — cu grecii. Opoziția față de infiltrarea elementelor de origine greacă și acapararea de către ele a dregătoriilor din cele două Țări Române era nu numai foarte puternică, ci și de lungă durată. Prima manifestare violentă fusese revolta boierilor din Țara Românească, în frunte cu aga Matei — devenit peste un an domnul

Matei Basarab — din 1633.

Iată ce scria, aproape două sute de ani mai târziu, în preajma revoluției lui Tudor, un alt locuitor al Țării Românești, un preot, pârât mitropolitului — sprijinitor al Eteriei — că nu vrea să meargă alături de Patriarhul din Constantinopol și cauza greacă: “Preasfinte stăpâne! Preasfințitul Patriarh este grec și este cu dreptul a lucra fără vătămare cu greci, iar noi suntem români și trebuie să lucrăm pentru noi că țara noastră nu e roaba grecilor și bulgarilor și rușilor și nemților. Noi avem domni creștini, iară ei au ce Dumnezeu li-au milostivit. Noi să ni vedem de nevoile noastre, că vrăjmașul nostru nu poate fi turcul, iar dușmani ni sunt aceia cari vor a ne da pe noi muscalului, ca să scape ei de turci”. O stare de spirit similară ne înfățișează și

cererile boierimii moldovene alcătuite la diverse momente, în deceniile 2 și 3 ale secolului trecut. Decăderea țării se datora faptului că “în locul celor legiuiți Moldavii domni locuitori” și contrar “vechilor așezăminturi ale țării” au fost instalați în domnie “țarigrădeni greci”.

Avem de a face aici cu o exagerare, căci cauzele erau mult mai complexe, și oricum, am mai spus-o, nu toți domnii fanarioți erau de origine greacă. Dar nu este mai puțin adevărat că în epoca respectivă dregătoriile aducătoare de venituri au intrat în mâinile celor veniți de pe țărmul Cornului de Aur, înfățișați de documentele interne ca “niște lipitori sugătoare de sânge”. Nu erau acaparate doar vămile, ocnele, desetina, goștina, vădrăritul, dajdia haraciului, zahereaua pentru Istanbul, ci și — ne spune un izvor — “mămăliga cea de păpușoiu... care este pâinea cea de obște a locuitorilor”. Cu banii astfel acumulați se cumpărau moșiile boierimii autohtone, iar plângerile acesteia trimise la Poartă erau împiedicate să ajungă. Furia boierimii autohtone față de venetici era atât de mare, încât și în primii ani ai domniei lui Ioniță Sandu Sturdza i se cerea să nu mai acorde scutiri și favoruri “neamului grecesc care de 104 ani ca niște lipitori sugătoare de sânge au adus în cădere patria și acele mai multe moldovenești familii prin chipurile lor cele de tot felul asupritoare”.

A trebuit să vină puternica ridicare la luptă condusă de Tudor Vladimirescu pentru ca Poarta să renunțe la sistemul fanariot — istoria *sine ira et studio* a acelei perioade din trecutul nostru rămâne încă să fie scrisă[65] — și să revină la domniile pământene. într-un firman aparte — separat de cel de domnie — dat noului domn al Moldovei, în 1822, se preciza: “fiind arătată în iveală înșelătoarea rea credință a celor din tacâmul fanarioților de mai înainte domni, și celor supuși lor greci

20 boieri [prin memoriul boierilor moldoveni, care mai arătau și că:] până acum trecuții greci domni și cei supuși lor boeri și acei pe care îi trăgeau la ei și îi întrebuințau în slujbe și alții din neamul grecilor, *sârbi, bulgari și amăuți* [albanezi] *și popii lor*[7]*)* făceau feluri de nedreptăți și supărări și toți aceștia și firește cari din ei își aveau împărtășire la oareșicari turburătoare întâmplări”, se poruncea că “este de anevoie să lipsească de acum cele spre ispită cunoscute pricini...”.

Merită să zăbovim puțin asupra acestui document, care

introduce, alături de greci — pe care i-am văzut deja vizați — și alte neamuri. Citindu-1 în fugă, te poți desigur întreba de unde răbufnirea de xenofobie la un popor care, vreme de sute de ani, a primit alături pe toți dezmoșteniții soartei din sud-estul Europei și chiar din Orientul Apropiat, Armenia, Georgia și alte părți. Pământul locuit de români a fost — și nu s-a scris destul nici despre aceasta —, de la pătrunderea otomanilor în Europa și până în zorii secolului XX, ceea ce azi francezii spun, cu multă mândrie despre țara lor, “terre d’accueil”, pe românește locul unde s-au oploșit toți cei care nu mai aveau o țară a lor și erau siliți să fugă din calea noilor stăpâni. Care este deci explicația răbufnirii din preajma lui 1821?

In primul rând, trebuie să atragem atenția că formulări de genul “neam grecesc” nu trebuie să ne deruteze. Nu i-a dat nimeni afară, nici atunci, nici mai târziu, pe greci din țară. Este vorba aici de un conflict economic, social și politic, nu de unul etnic. Nemulțumirea era a boierilor autohtoni sau mai de mult autohtonizați, care se vedeau înlăturați din dregătoriile aducătoare de venit și din procesul politic decizional de către noii veniți. La fel se va naște în secolul XIX un conflict permanent între negustorii autohtoni și sudiți (străini sau autohtoni care căpătau statutul privilegiat de sudit, adică beneficiau de o serie de scutiri și beneficii). Dar fenomenul nu este specific numai societății românești. Peste tot unde s-au produs, revoluțiile burgheze au implicat și adoptarea unor măsuri protecționiste cu manifestări mai puternice sau mai puțin evidente de xenofobie. în Angila secolului XVII, una dintre primele griji ale lui Cromwell a fost să îi zvârle de pe corăbiile ce intrau în porturile sale pe marinarii străini — olandezi, în principal — prin vestitele *Acte de Navigație.* După ce Revoluția franceză ne-a dăruit “Declarația drepturilor omului și cetățeanului”, Napoleon a impus blocada continentală, prin care burghezia europeană ar fi trebuit să se supună intereselor celei franceze.

Sentimente anti-grecești pronunțate s-au manifestat, din cauze

oarecum diferite, și la alte popoare ortodoxe din sud-estul Europei. Fenomenul se datora poziției foarte puternice pe care aristocrația și preoțimea greacă le obținuseră în teritoriile bulgare și sârbești, prin intermediul bisericii ortodoxe, aflate sub autoritatea Patriarhiei din

Constantinopol. Comunitatea ortodoxă, reprezentată de Patriarhul grec, fusese recunoscută ca entitate autonomă, de către sultanul Mehmed II, la scurt timp după cucerirea fostei capitale bizantine de pe țărmurile Bosforului. Or, în cadrul respectivei comunități *(Millet-i Rum* în terminologia documentelor otomane) puterea era deținută de clerul de origine greacă. Pe măsură ce spiritul național se contura tot mai puternic, și animozitățile bulgarilor sau sârbilor față de elementele grecești suprapuse s-au accentuat. Deci, din acest punct de vedere nu făceam excepție de la procesul istoric ce avea loc atunci în sud-estul Europei.

Sentimentul național sau “ideea națională” — cum o numea I.C. Filitti — exista când a^enit Gheorghe Lazăr și de aceea a și fost cu putință inaugurarea școlilor superioare în limba țării, la București și Iași, în vremea chiar a unor domnii fanariote. Iar la 1826, cu cheltuiala episcopului Grigore de Argeș, se tipărea traducerea *Logicei* Sf. Ioan Damaschinul, în prefața căreia se spunea că fusese făcută tocmai spre a dovedi că și filosofia se poate preda în limba română. Mai mult chiar, exista un sentiment de mândrie națională cum ne-o dovedește textul acelui preot din Țara Românească deja citat, sau însemnarea din *Jurnalul* mergerii boierilor moldoveni la Istanbul, legată de revenirea unui domn pământean la Iași: “Binevoiască Dumnezeu a fi într-un ceas bun și norocit, ca să nu dăm pricină grecilor a râde de ocârmuirea cea moldovenească nici megieșilor cari se văzu cu mare luare aminte a privi o cârmuire nouă”. Dar poate că dovada cea mai bună o aflăm într-o scriere cu autor necunoscut, redactată în acea perioadă în Țara Românească, cu un vădit caracter polemic și în care se spunea: “Neamul dachilor, cunoscut în istorie cu mulți ani înainte de întruparea Domnului Isus Hristos,... a pururea a fost oblăduit de crai înșiși stăpânitori din neamul lor pământeni, cu pravile și obiceiuri ale pământului și cu putere ostășească de război... [pe] care... au simțit-o îndestul și acea puternică... împărăție a Romei... Străinul pizmaș al neamului românesc nu se îndestulează să se răsfețe atâția ani întru ale noastre, ci dându-ne cu piciorul, voiește să ne surpe și din strămoșeasca noastră slavă, silindu-ne a dovedi că neamul românilor nu se trage din Dachia, zicând că acel neam al dachilor s-a risipit... de

 către numitul biruitor împărat... și în locul lor au așezat

neam râmlenesc din partea Italiei... Cu toate acestea, ori din neamul dachi- lor, ori din neamul romanilor de vor zice că ne tragem, tot se arată neamul nostru cu bună dovadă mai cinstit și mai slăvit decât neamul pizmașului împotrivitor, ce însuși s-a făcut defăimare și ocară neamului elinesc din care se fălesc că se trag...”. Ca orice pamflet, și acesta cuprindea exagerări la adresa adversarului. Dar aici ne interesează sentimentul de mândrie cu care era înfățișată istoria românilor: “dimpotrivă, neamul românilor și moldovenilor, și de se vede sub stăpânirea Porții..., dar această stăpânire este cerută și primită de înșiși ei, numai cu chip de protecție tocmită și așezată prin contracturi, și de aceea își au oblăduirea prin căpeteniile lor, prin pravile și obiceiuri ale pământului lor... [și] mai au și altă protecție împotriva nestatorniciei turcești”. Anonimul autor constată și care era cheia, succesului: “abia au cugetat românii să se unească, abia s-au gătit spre o glăsuire și iată că fără zăbavă și fără cât de puțin val au dezro- dit țâța cea dreaptă a maicii lor din gura celor străini..., care din nenumărați ani sta strânsă întru încleștarea dinților grecești... Măcar că s-a slobozit un izvor de hrană în gura românilor... și de a început a-și face lucrarea sa cea firească spre împiciorogarea românescului trup, dar însă fiindcă, după parimie, unul este nici unul, urma și era de mare trebuință a se dezrobi și cealaltă, spre a alcătui totimea trupului românesc întru întregimea sa cea dintâi... Corabia cea putredă... a neamului românesc astăzi are trebuință de un corăbier iscusit... și acesta este unirea... românilor!... Românilor! aveți frați din maica voastră, cari destoinici sunt a sluji în ocolul țării. Nu-i mai dați la spate... Dați-le rând. Fiți dar uniți într-o glăsuire și statornici întru toate spre folosul patriei, că voi sunteți patria”.

Oamenii acelui debut de secol aveau conștiința unui început de epocă nouă și, entuziasmați de libertățile dobândite, cu speranța altor libertăți ce aveau să le cucerească, păreau gata să lucreze doar pentru interesul național. Nu au rezistat toți acelei porniri entuziaste, înainte însă de a spune câteva cuvinte despre starea Moldovei la 1822, când preia domnia lonită Sandu Sturdza, să vedem cine era noul domn și cum a ajuns el în tronul țării.

Străbunicul lui fusese cel dintâi Sandu din neamul Sturdzești- lor, care a trăit între 1660 și 1718 și din care coboară ramura cadetă a familiei. Din fratele său loan (c. 1665-1725) s-a desprins ramura majoră. Sandu s-a căsătorit

cu Paraschiva Catargi, cu care a avut patru

23 copii. Unul dintre ei, Vasile paharnicul, s-a însurat cu Ileana, fiica lui Solomon Costachi. Tatăl primului domn pământean al Moldovei de după 1821 a fost tot un Sandu; în 1801 era mort. Căsătorit cu Maria Bogdan, a avut șapte copii: Bălașa, căsătorită cu Șerban Cănănău, Eufrosina, măritată cu Constantin Aslan, Elena lui Ștefan Costandache, Manolachi (care s-a călugărit), Dumitrachi mare spătar, însurat cu Catrina lui Ioan Sturdza logofăt, și loniță. Viitorul domn s-a născut în anul 1762. Un pomelnic de danii în bani și obiecte făcute pentru zidirea bisericii Banu ni-1 arată, la 1799, paharnic. A fost apoi spătar, postelnic, fiind atestat în mai multe rânduri ca ispravnic (sau vornic) al ținutului Bacăului. Deci, așa cum spunea C. Gane, “se strecurase atât de greu prin cinurile boierești”. Și nici bogat nu era. Manolache Drăghici, contemporanul său, nota în cronică: “trăia greu pentru că veniturile ce trăgea de la cele două moșii ale sale nu-i ajungeau să ție casă deschisă în Iași după greutatea familiei sale, ca alți boieri. Pentru aceasta petrecea mai mult la țară și avea nume de sărac”. De fapt, cum indică documentele, el stăpânea părți din moșiile Giurgești, Mușătești, și Săucești, din ținutul Neamț. Se și judeca, în 1819, cu serdarul lordachi Ciute, pentru părți din Mușătești și Săucești. Aceasta era o moșie rămasă din părinți, unde i-a plăcut să-și petreacă clipele de odihnă. în același an, “ca unu ci mă megieșesc cu moșie me, Său- ceștii, am intrat cumpărătoriu și tot rânduri, rânduri am cumpărat părțile a tuturor răzeșilor” din moșia Arămești, același ținut Neamț. Mai avea și o casă la Iași, pe Copou, cu o vie, pe care doamna Ecaterina, soția lui, a mărit-o, adăugându-i și alte zidiri.

Probabil că și starea materială l-a îndemnat pe loniță Sandu Sturdza către tabăra “cărvunarilor”. Dar sigur și caracterul său. Să facem din nou apel la C. Gane, care ni-1 descrie astfel: “Avea frică în Dumnezeu, era drept, bun, blajin și îngăduitor cu toată lumea. Și, apoi era un om simplu, fără mofturi, foarte dintr-o bucată, la faptă ca și la vorbă. Cu puțina lui învățătură, «fiind puternic numai în dialectul grecesc», vorbind puțin nemțește și aproape deloc franțuzește, graiul Iui, mai ales când o dădea în arhaica sa moldovenească, avea un farmec deosebit. Erau în Moldova, firește, boieri mai deștepți decât el, dar nici unul nu avea atâta bun simț, dintr-acela, așa, bătrânesc și înțelept”. Era un

om iertător, așa cum ni-1 arată un act din 24 iulie 1827: “Fiindcă după științele ce a luat Domnia Mea, frații Manolești ce se poreclesc și Varlaam ar fi răspândit feluri de vorbe necuviincioase și bârfitoare Mie și Stăpânirei, încât fapta lor urmează a fi judecată

 pravilicește și supusă unei aspre urgii, dar Domnia Mea trecând acum cu vederea, poruncim dumneavoastră [vornicilor de Botoșani] ca să le arătați să părăsească numaidecât cu totul aceste presărări de voroave neiertate și fără cuviință, căci dacă și după aceasta nu vor înceta cu hotărâre vor avea a se supune urgiei ce cere urâta lor faptă”. Dar ceea ce nu putea nicicum ierta era necinstea. Astfel, în iarna anului 1825 hatmanul Cerchez, spătarul Posner, un boier Codrianu și un Lipan erau arestați pentru că nu plătiseră 240 000 lei, bani pe care îi datorau din vremea când țineau ocnele de sare în arendă. Era amestecat în respectiva afacere și fostul mare vistier Petrache Sturdza, rudă și apropiat al domnului, care i-a cerut însă să plătească alături de ceilalți, în opt zile, sub amenințarea că altfel le taie bărbile.

Față de dregătorii ce-1 slujeau cu credință, se arăta plin de mărinimie. Astfel, i s-a prezentat dinainte într-o zi Gheorghe Nica din ținutul Vasluiului, “să-i facă arătare că el de multă vreme se află slujind poruncile domnești și acestui pământ al Moldovei cu silință și cu dreptate, făcând rugăminte să se milostivească Vodă asupra sa...”. Nu uita să invoce faptul că alții își primiseră deja răsplata. Și domnul “l-a făcut polcovnic și l-a scutit și apărat de toate dările”.

Ne povestește D.C. Moruzi că de la masa domnului nu lipsea mămăliga, “hrana de temei a moldoveanului”. Iar când vroia să-i arate vreunui boier cinstea la care îl ținea, poruncea: “Arhon stolnice, să duci după masă din bucatele aceste bunului meu boier... cutare. Să iei și meterhaneaua [fanfara] cu d-ta și să duci blidul cu mare alai, zicându-i din parte-Ne, că gustând din aceste bucate și plăcându-ne mult, ne-am gândit cu dragoste și la domnia lui”. Și avea grijă să se intereseze a doua zi de nu cumva bucatele din ajun i-au vătămat la inimă.

Iubea mult vânătoarea. La Săucești, cutreierea câmpurile cu pușca în spinare și “vâna iepuri cu ogarii”, cum scria Radu Rosetti în amintirile sale. Chipul de om blajin al lui loniță Sandu Sturdza este conturat și de o întâmplare

hazlie. Povestește același D.C. Moruzi că într-o zi s-a prezentat la Curte un consul străin. Anunțându-i-se vizita, domnul s-a îmbrăcat în haine de ceremonial. Dar consulul venise gătit cu o jachetă și cu o biciușcă în mână. Vodă l-a poftit să șadă și s-a scuzat puțin. N-a lipsit mult. Când a revenit, era îmbrăcat în halat și papuci. Trântindu-se pe divan și cu ciubucul în gură, s-a conversat cu consulul precum ar fi vorbit cu un bun și vechi prieten. Dar poate că firea omului se vădește cel mai bine în momentele de mare cumpănă.

Și în viața lui lonită Sandu Sturdza au fost destule. Așa de exemplu, în după-amiaza zilei de 20 iulie 1827, când a ars a treia parte din lași și toată Curtea domnească, Vodă juca “preference”, un joc de cărți. Au venit să-i spuie că a luat târgul foc. El le-a replicat că nu-i treaba lui, ci a agăi și a hatmanului. Dar cum vântul a întins focul cu mare repeziciune, în numai o jumătate de ceas ardeau și casele domnești. Abia atunci și-a întrerupt partida de cărți, fugind cu ai lui din calea urgiei. își amintea tot Radu Rosetti că a poruncit șefului gărzii să încerce să-i salveze mobilele și lucrurile mai de preț. Pentru a-i duce la îndeplinire porunca, s-ar fi prăpădit “treizeci de oameni de-ai lui Gherghel, carele, cuprins el însuși de flăcări, s-a aruncat în havuzul din curte, scos apoi de păr de niște țigani domnești”.

La fel de calm s-a dovedit Vodă și în ziua de 25 aprilie 1828, când i s-a adus vestea că au intrat rușii în Iași. Era tot într-o după-amiază și domnul stătea de vorbă cu boierii săi tocmai despre faptul că muscalii nu puteau trece Prutul atât de iute. Deodată s-a deschis ușa și rusul Liprandi — pe numele său, pe care domnul îl izgonise, nu de mult, din Moldova — i se adresă în franțuzește, știind probabil că nu stăpânește prea bine respectiva limbă:

— Mon Prince, combien d’hommes vous faut-il pour votre garde? (Prințe, de câți oameni aveți nevoie pentru pază?).

lonită Sandu Sturdza, plecând ușor capul a salut, s-a întors către boier, întrebându-1:

— Ce zice?

Ginerele domnului, Grigore Ghica, i-a tradus spusele rusului. La care Vodă a grăit, cu mult calm:

— Spune-i dumisale că de vrea să mă păzească din poruncă, să-și urmeze datoria cum știe, iar de vrea să-mi facă țeremonie, îi mulțumesc, că n-am trebuință de strajă rusească, fiindcă pe mine mă păzește Dumnezeu!.[9]

Soția lui lonită Sandu Sturdza, Ecaterina, venea și ea dintr-una din marile familii ale Moldovei. Tatăl ei era marele logofăt Neculai Rosetti-Roznovanu, iar mama Smaranda Hrisoscoleu. Fratele Ecateri- nei, lordache Rosetti-Roznovanu, mare vistiernic, a nutrit serioase gânduri pentru domnia Moldovei, încercând să obțină sprijinul grupării “liberale” a boierimii. Nereușind să își impună candidatura, s-a alăturat — cum era și firesc — taberei marii boierimi din Bucovina. împreună cu Mihail Sturdza a dus o înverșunată campanie contra lui lonită Sandu Sturdza, după ce acesta a obținut învestitura. Soția viitorului domn

 s-a născut la începutul anului 1764. S-a căsătorit cu lonită Sandu Sturdza în august 1786. A fost o nuntă bogată, “pe cheltuiala domnului” Alexandru Mavrocordat (Firaris).

Viitoarea doamnă aducea ca zestre moșiile Trestiana și Strahova (ținutul Dorohoi), moșia Ciricăul (ținutul Soroca), o parte din Frumușeni (Tecuci), o vie la Cruce Qângă Iași), una la Odobești și alta la Nicorești, plus ceva bani și podoabe. în timpul lungii domnii, și-a mai rotunjit averea cu pământurile cumpărate de la cumnatul ei Manolachi (cel călugărit): moșia Manta din Basarabia și o parte din Săucești, devenind coproprietară cu soțul ei. Mai primea o sumă de bani de la orașul Botoșani. în general, își ținea o bună evidență a veniturilor—îi cerea lui Costache Cănănău 6 000 lei “din birul țiganilor, dintr-o socoteală în rămășiță" —, dar era nevoită uneori să se mai și împrumute. Și soțul ei a avut grijă să îi dăruiască, în decembrie 1823, 27 sălașe de țigani străini “ce s-au aflat veniți de piste hotar din părți străini aice în Moldova, carii după nestrămutat obiceiul pământului s-au luat întru al noastră domniască stăpânire...”. Așa era obiceiul pe atunci, ține să ne asigure domnul: “După pildile cele însămnati a urmărilor luminaților domni, celor de mai înainte noastră, cari cu săvârșirile celi priitoari obștiei pământului acestui au păzit și o necontenită îngrijire, nu numai pentru fii și fiicele de domni și alți din alti stări, dar și însuși pentru casăli și cii mai de aproape din familiile domniilor săli, de a-i împărtăși cu cuprindiri de daruri și hărăziri după vrednicii și

pe cuviinţi...”. S-ar părea că în vânzoleala provocată de focul cel mare, din iulie 1827, actul s-a rătăcit, căci la 21 februarie 1828 se alcătuia o catagrafie a ţiganilor dăruiţi de domn, cu menţiunea că se făcea “spre a sluji de dovadă în lipsa documenturilor, pentru vre- mia viitoare”, căci “documenturi şi scrisori” ce avusese doamna — între care şi cele pentru moşia Săuceşti — ‘împreună cu curtea şi mai tot oraşul topindu-să”. Ieşeau în total “patruzăci sălaşă şi una sută patruzăci şi opt suflete ţigani...”.

într-un tablou în ulei al doamnei Ecaterina, pe care C. Gane l-a văzut la un descendent al familiei, dr. C. Sturdza, la Bacău, doamna, deşi avea cam 60 ani atunci când a fost el executat, era cu “părul încă foarte negru, culorile feţei fragede, fără zbârcituri, doar câteva cute ceva mai brăzdate. încolo, frumoasă deloc. Nici c-a putut fi vreodată: un nas mare — nu încovăiat, dar lung — o gură, de, ca la o femeie de 60 de ani, sprâncenele stufoase şi împreunate, ochii destul de stinşi. Dacă te uitai însă bine la ea şi dacă ştiai să-i citeşti în faţă, femeia

27 aceasta plăcea, fiindcă arăta a fi bună, blândă şi totuşi energică — foarte dintr-o bucată — aşa cum era şi soţul ei. Vrednica lui jumătate”.

Avea să îi supravieţuiască soţului încă şapte ani, după o convieţuire de 56 ani. Din 1845, când şi-a împărţit averea copiilor, le-a cerut să-i dea “pe tot anul până când voi trăi”, câte 200 galbeni pentru trebuinţele ce le mai avea. A stat la curtea de la Săuceşti peste vară, iar iernile le petrecea la Iaşi, la fiica ei Elena. Pe actul de deces stă înscrisă “data răpozărei: 27 ghenar 1849; locul înmormântării: Biserica Sf. Apostoli (Bărboi); vârsta decedatei 85 de ani; cauza decesului: de bătrâneţe”. Acelaşi neîntrecut povestitor, C. Gane, nota: “Iar mormântul Catrinei Doamna nu se mai vede deloc — parcă nici n-ar fi fost pe lume, buna, blânda, dreapta şi întreaga femeie, care a stat cândva în scaunul Ţării Moldovei!”.

Din căsătoria lor s-au născut cinci copii: Costachi, Neculache, lorgu şi Alecu şi o fată, Elencu. Aceasta şi Costachi i-au fost cei mai apropiaţi şi i-au şi supravieţuit. Dar de toţi s-au preocupat cei doi părinţi. Aşa, la 24 ianuarie 1823, printr-un hrisov domnesc, loniţă Sandu Sturdza întărea lui beizadea Costachi “să aibă a lua tot anul câte una sută mii oca sare din ocna gospod în drobi din măglă... având slobodă

voie luminarea sa de a ridica sarea aceasta prin orice cară cu chirie va găsi și a duce la oricare din schelile pământești ca să o vândă cui va voi și cu prețul cel mai folositor ce va afla, fără nici o oprire dinspre nimine. Deosebit să aibă a scuti și trii sute boi de negoț, pe tot anul de plata vămii mari și a cornăritului [pentru boii de negoț se plătea câte un leu, separat de vamă]... “. Iar beizadea lorgu arendase poștele spre supărarea și a foștilor arendași și a multor locuitori, căci din cei 1 600 cai, n-a vrut să accepte decât 450, la prețul de 30 lei unul. A completat diferența de la țărani, luându-le caii pe un preț de nimic. Dar beizadea lorgu i-a fost unul dintre sfetnicii apropiați în clipele cele mai grele, așa că domnul i-a trecut cu vederea. La fel cum înțelegător s-a arătat și față de zburdălniciile lui Neculache, cel rămas la Istanbul oficial drept capuchehaia și neoficial ca ostatic. Purtarea lui — la fel ca și cea a prietenului și tovarășului de nebunii, beizadea Costachi Ghica, fiul domnului Țării Românești, aflat în aceeași situație în orașul de pe malurile Bosforului — era și o formă de protest față de statutul avut. Cei doi și-au rugat părinții să-i recheme acasă, dar fără succes. în ciuda rugăminților — mai întâi —, a amenințărilor — mai pe urmă —, cele două beizadele s-au ținut numai de rele. La 25 noiembrie 1822, abia după câteva luni de când sosiseră la Istanbul, au primit poruncă să nu

28 mai părăsească țengelkoy — aflat pe malul asiatic — unde le fusese fixată reședința. Până la urmă, autoritățile le-au redat libertatea. Cheltuia și mulți bani beizadea Neculache. Când plecase spre Istanbul primise 17 741 lei. în condici sunt mereu însemnate capitole cu “cheltuielile prin boierii caimacami”. în plus, el mai împrumuta bani, precum cei 20 000 lei luați de la un capanlâu împărătesc și trecuți tot în condica vistieriei țării. Dar grija cea mare o avea doamna Ecaterina, care se străduia să-i găsească o nevastă. Până la urmă, alegerea ei s-a fixat asupra “coanei Marghiolița”, fata lui Dumitrachi Ghica. Nefericită alegere, cum se va dovedi mai apoi. Cei ce au cunoscut-o, o considerau cea mai frumoasă femeie din Moldova. Titu Maiorescu, care a întâlnit-o pe când avea 70 ani, a rămas și el impresionat.

Doar că Maria Ghica iubea pe altul, pe un Beldiman, probabil Vasile Beldiman, fiul lui Alecu Beldiman. Doamna Ecaterina nu s-a împiedicat însă de acest amănunt. A fost ajutată de faptul că și părinții se bucurau să se încuscrească

cu familia domnitoare. Pe la începutul lunii octombrie 1824 căsătoria a fost hotărâtă. într-o duminică s-a petrecut la curtea domnească logodna celor doi, Neculache fiind reprezentat prin procură, căci nu putea părăsi capitala Imperiului otoman. Căsătoria propriu-zisă urma să se celebreze la Istanbul. Domnul nu putea lăsa treburile țării, așa că tot Ecaterina a fost cea care s-a dus împreună cu mireasa.

Pregătirile de nuntă au luat destulă vreme. Trebuia pus la punct alaiul, pregătite popasurile, găsite cadourile cele mai potrivite. Probleme de protocol se puneau și pentru otomani, căci nu era lucru obișnuit ca o doamnă să fie primită singură și oficial la Poartă. Pentru a le lămuri și pune la punct, sosea la Iași, la 14 octombrie, un emisar. Venirea lui a dat prilejul — cum este la noi obiceiul — la tot felul de speculații privind soarta domnului. Se zvonea prin târg ba că va fi mazilit, ba că urma să schimbe domnia cu cel din Țara Românească. Cel mai rău de gură era consulul Franței, Tancoigne, care nu-1 prea avea la inimă pe lonită Sandu Sturdza, boier cu vederi prea “liberale" după gustul lui. De altfel, domnul a ținut să îl cheme personal și să îl asigure că era vorba doar de căsătoria fiului său de la Istanbul, unde doamna urma să plece însoțită și de beizadelele Costachi, lorgu și de domnița Elencu. Degeaba. Tancoigne își asigura superiorii din Paris că până la urmă dă el de capătul acelui mister: de ce pleca doamna din țară în prag de iarnă?

La 9 noiembrie alaiul părăsea Iașii, pornind spre Silistra. Pentru

 a acoperi cheltuielile mari, se împrumutaseră bani, iar doamna — ne spune un izvor contemporan — luase cu ea “toate juvaierele și toată argintăria”. Ajungeau la Silistra la 20 noiembrie, iar la Istanbul la 6 decembrie. Au fost găzduiți într-unul dintre frumoasele palate de la Ortakoy, cartier unde-și petrecuse și Dimitrie Cantemir anii șederii sale la Istanbul și unde și alți boieri și domni români avuseseră case. Nunta s-a făcut peste șase zile, cu mare pompă. A oficiat însuși Patriarhul Constantinopolului — “la ordinul expres al Porții”, ținea să precizeze von Miltitz regelui Prusiei — care le-a pus pe frunte împletiturile de lămâiță. Se pare că din timpul șederii la Istanbul datează și portretul în ulei al doamnei Ecaterina. Rămasă în capitala sultanilor, coana Marghiolița a sucit multe capete. Se vorbea că însuși

padișahul n-a rămas insensibil la frumusețea ei. Și mult necaz avea ea să le pricinuiască soțului și socrilor ei. Dar despre asta mai încolo.

Tot doamna Ecaterina a căsătorit-o și pe unica fiică, Elencu. Mai întâi a pus ochii pe beizadea Costachi Ghica, fiul domnului de la București. Dar cum acesta se afla — am văzut deja — la Istanbul și în plus iubea o altă femeie, a trebuit să își mute gândul. în 1825 a reușit să o mărite cu Grigore Ghica, fiul marelui logofăt Alecu Ghica, la rândul lui frate cu Dumitrache Ghica, tatăl Măriei. Cum își amintea Radu Rosetti, băiatul era considerat “cel mai frumos bărbat din Moldova”. Elencu nu era o frumusețe, dar era fiică de domn, așa că nunta se făcu la curtea domnească, la 3 octombrie 1825. Și tot Radu Rosetti povestește o scenă amuzantă din timpul ceremoniei. Unul dintre frații miresei a mers acasă la mire, să îl aducă cu careta. Cum boierii purtau pe atunci pe cap faimoasele ișlice — acoperăminte mari și umflate ca niște baloane — nu s-au putut urca amândoi deodată în caretă. Cu chiu cu vai s-au îngrămădit în fundul ei ținându-și capetele plecate în părți opuse și așa au ajuns la curte. Slujba a fost oficiată de Mitropolitul Moldovei și episcopul de Huși, care au primit în dar de la vodă câte o blană de zibelină. Domnul însuși a aruncat peste cinstita adunare câteva mâini pline cu bani mărunți de aur. Căsnicia nu avea însă să fie din cele mai fericite, poate și pentru că domnița Elencu era “fe- mee cinstită, gospodină de frunte, mamă bună, lipsită însă de cultură și de ideal”. Despărțită, Elencu avea să se recăsătorească cu Alecu Balș, om foarte bogat.

Beizadea Alecu n-a fost însurat. A murit în timpul surghiunului părintelui său. lorgu însă era căsătorit cu fata logofătului lordachi Catargiu. Elena era și ea tare zvăpăiată, “rea fiind de muscă” — cum,

30 cu malițiozitate o caracteriza C. Sion — și-i plăcea tare mult să petreacă. Și câtă vreme a fost beizadea lorgu “cel dintâi boier și omul cel mai de încredere a tatălui său”, a ocupat și ea un rol de frunte în societatea ieșeană. Ba chiar și după surghiunul socrului ei nu lipsea de la nici o sindrofie. Numai că era cam rea și de gură. Și într-o zi, la un carnaval din ianuarie 1833, s-a apucat să îl bârfească temeinic pe lancu Fotea, comandantul batalionului de miliție pământeană. Cineva — un om de bine — a turnat tot domnului ofițer, care nici una, nici două s-a înființat la

beizadea lorgu să-i ceară socoteală. Fiul fostului domn a găsit cu cale că nu are a-și pierde vremea cu fiul grecului lordache Fotea din ținutul Botoșanilor și l-a dat pe ușă afară, repetându-i în ăst timp cuvintele spuse de soția dumnealui la carnaval. Ofițerul, văzând negru dinaintea ochilor, a mers drept la cazarmă, a luat vreo 30 soldați și s-a reîntors la domiciliul blasfemitorilor. Coana Elena a apucat să iasă prima, pornită foarte pe scandal, dar nu a avut prea mult spor. lancu Fotea a îmbrâncit-o și s-a repezit la stăpânul casei, pe care l-a bătut temeinic, cu ajutorul subordonaților. Este interesantă — și educativă — soluția pe care a găsit-o Mirkovici, administratorul rus. lancu Fotea, pentru că "după haractirul slujbei sale este datoriu a da pildă bunelor orânduieli" și nu o făcuse, era arestat pentru o lună la Galați. Dar "încredințat că această întâmplare nu s-ar fi ivit dacă dumnealui Sturdza s-ar fi mărginit în hotarele bunei cuviinți, pe care dumnealui Sturdza nici la darea jalbei sale nu au păzit", Mirkovici îi exila pe soți din Iași la moșia lor. Au rămas acolo două luni, după care s-au reîntors la Iași, dornici iar de chefuri. Numai că la scurtă vreme Elena Sturdza a rămas văduvă. S-a consolat repede cu spătarul Costachi Strat, care avea în arendă moșia Păstrăveni. Cum și Neculache murise în 1832, părinților nu le-au supraviețuit decât doi copii: Elencu și Costachi. Acesta era căsătorit cu o femeie liniștită, Elena Cantacuzino, cu care a avut un fiu, pe Gheorghe (lorgu) Sturdza[9)], din care s-au tras urmașii direcți din secolul XX ai lui lonită Sandu Sturdza; unii dintre ei mai stăpâneau încă, până la războiul al doilea mondial, moșia Săucești. Costachi a fost cel care a ajutat-o pe mama lui cel mai mult, având grijă de averea lor cât au fost plecați în exil și împrumutând-o apoi în mai multe rânduri, cu sume care se cifrau la 6 000 galbeni. S-a stins și el în 1867. Trebuie să mai spunem că deși doamna Ecate- rina s-a îngrijit să își facă testamentul și să-și împartă averea încă din 1845, după moartea ei, în 1853, urmașii lui Neculache — moșteniseră probabil ceva din firea mamei — au atacat testamentul. în 1864,

Costachi Sturdza încă se mai judeca cu ei.

După această scurtă prezentare a familiei domnitorului, să revenim la anul 1822, când el prelua conducerea Moldovei în condiții nu tocmai ușoare. Armatele otomane care

înăbușiseră ridicarea la luptă a românilor conduși de Tudor Vladimirescu și rezistența detașamentelor de eteriști, rămăseseră pe mai departe la nord de Dunăre. Abia la 2/14 martie 1822, prin protocolul de la Berlin, puterile europene au convenit asupra unei note colective prin care cereau Porții să evacueze imediat Principatele și să restabilească administrația internă, în urma unor negocieri cu Rusia.

Nici românii n-au stat degeaba. Dar, ca de obicei, nu au fost în stare să acționeze uniți. Boierimea moldoveană s-a împărțit deîndată în două tabere. Care era deosebirea fundamentală dintre ele ne-o spune un contemporan, Alecu Beldiman: “Nu mă voiu sfii a zice, adevăr a vorovi/ Căci am avut tot prilejul cu ochii mei a privi:/ Vr-o deosebire mare în magzaruri n-am văzut./ Fieștecare interesul păzia, cum îi de crezut./ Cei de-aici cereau Domnia, ceilalți decamvirat:/ Un Divan s-alcătuiască între ei neapărat,/ Ca iarăși ei să iea cârma și ei a povățui”. Deosebirile dintre cele două tabere ni le lămurește mai bine Nicolae lorga: “Fruntașii Moldovei fiind fugari, parte în Bucovina, parte în Basarabia, de o parte erau, firește, aceia cari, prin însăși vârsta lor, nu se puteau desface din tradiția trecutului, legată de alipirea, în anumite forme, la împărăția creștină de la Răsărit, «pravoslavnicul negreșit pristol»”. Se aflau în tabăra aceasta și boieri Sturdzești: Săndulache, loan, Grigoraș și mai ales Mihail Sturdza, viitorul domn regulamentar al Moldovei, legat de vărul său Alexandru Scarlat Sturdza. Gruparea marii boierimi, cu centrul la Cernăuți, a redactat mai multe arzuri către Poartă — de fapt, ele reluau aceleași idei — pe care au încercat să le trimită sultanului — ca de exemplu în octombrie 1821 — dar caimacamul Vogoride, folosindu-se și de spionii pe careu avea printre ei, le-a tăiat orice cale de comunicare directă cu Istanbulul. Ideile de bază erau: grecii și domnii fanarioți erau vinovați de dezastrul țării și duseseră o politică contrară intereselor autohtonilor (mai ales a celor economice); cereau domnie pământeană și până la instalarea ei, o vreme, un sfat alcătuit din boieri pământeni (acel decemvirat menționat de Alecu Beldiman) să conducă destinele țării; crearea unui corp de armată pământean; *aprovizionarea cămării imperiale să se facă prin negustori pământeni.* Teodor Balș a fost însărcinat să ducă arzul din octombrie 1821, dar el a făcut un popas la Iași pentru discuții cu

Vogoride. Acesta i-a alăturat partizani de ai săi și l-a trimis la Silistra, împreună cu un arz al boierilor rămași la Iași și, mai ales, cu o descriere în cele mai sumbre culori a misiunii lui Balș pentru pașa din Silistra. Normal că pașa l-a respins.

Cea de a doua tabără era deci grupată la Iași. Dar nu în jurul lui Vogoride, ci acesta încerca să se folosească de ea pentru a lua domnia, și, eventual, a restaura situația dinainte de 1821. Din grupare făceau parte mai ales cei care, “în legătură și cu ideile apusene, care pătrundeau și prin citirea ziarelor franceze, tindeau să aducă întemeierea statului național, organizat pe baze ca ale «filosofici» secolului al XVIII-lea”. între ei erau un lorgu Cuza, un Lascarache Sturdza, un Donici, Vasile Miclescu, Ioan Tăutu, dar și vistiernicul lordache Rosetti-Roznoveanu — cel care cerea ca toată lumea, indiferent de clasă, să plătească un impozit personal — și lonită Sandu Sturdza. Spre deosebire de boierii de la Cernăuți, aceștia se opuneau legăturii prea strânse cu Rusia sau — doamne ferește! — încorporării țării în marele imperiu de la răsărit “care ar fi însemnat distrugerea pentru totdeauna a românismului”, considera C. Gane. în arzul lor, “cărvunarii” — cum aveau să fie desemnați cu un titlu generic — nu consacrau un spațiu prea mare criticii regimului fanariot, fiind atacați doar “apostații”. Cereau un hatișerif nou, care să reconfirme drepturile țării. Se ridica și problema mănăstirilor închinate “pentru miluirea săracilor patrioți” din ținuturile ocupate de semilună, dar care cu timpul căpătaseră altă destinație. Țara să-și poată face legile în românește, “pravila în limba patriei”. Spre deosebire de marii boieri, ei doreau instalarea imediată a unui domn pământean ales, dar care să împartă puterea nu numai cu marea boierime, ci “din toate neamurile din boieri pământeni, carii vor fi vrednici a ocărmui cu dreptate și bună orân- duială pe săracul norod”. Ideea unei constituții — idee europeană la acea vreme — apare și ea. Nu este locul aici să discutăm cât corespundea realităților economice și social-politice — chiar culturale — ale țării, dar nu ne putem împiedica să subliniem că nu era singura ocazie când românii “ardeau” etapele istorice. Acest arz a fost acceptat, la insistențele lui Vogoride, de pașa din Silistra și, chiar dacă n-a avut curajul să o recunoască în fața tovarășilor săi de la Cernăuți, și Teodor Balș l-a semnat. Delegații n-au fost însă lăsați să meargă mai departe, ci doar arzul trimis la Istanbul.

între timp, Rusia, aflând de inițiativa pribegilor, le cerea

socoteală, la 22 ianuarie 1822, de ce s-au adresat Porții, fără o prea-

33 labilă consultare cu ea. în fond, gruparea de la Cernăuți nu era decât un simplu pion în partida de șah pe care țarul o juca cu sultanul și cu celelalte mari puteri.

Cedând cererii marilor puteri din 2/14 martie 1822, Poarta a chemat câte o delegație de boieri din Moldova și Țara Românească pentru a le consulta asupra doleanțelor locuitorilor țării. Convocate la 21 martie depașadinSilistra, ele au ajuns la Istanbul la 17 aprilie 1822. Delegația moldoveană era formată din: lonіță Sandu Sturdza, acum mare logofăt, vornicul Gheorghe Cuza, vornicul lordache Rășcanu, vornicul Ioan Tăutu, hatmanul Costache Cerchez și aga Ioan Greceanu. Toți, cu excepția primului, proveneau din familii de rang secundar. Știm azi că lucrul nu era întâmplător. Domn al Moldovei trebuia să devină lonіță Sandu Sturdza, pe care Vogoride, reprimându-și aspirațiile la domnie, îl făcuse, în martie 1822, mare logofăt, o condiție esențială pentru ca boierul, ce ocupase până atunci ranguri nu prea înalte, să poată ajunge pe scaunul voievodal. Un document publicat de un urmaș al domnului — Marcel Sturdza-Săucești — ne lămurește pe deplin asupra acestui lucru. Iată ce se spune în acele “Amănunte istorici-familiare”, semnate de Gheorghe Sturdza, fiul lui Costachi și nepotul domnului: “Izbucnind Eteria și turcii năvălind în țară, mai toți boierii au pribegit fugind în Bucovina, dar Ion Sturdza au rămas la Bacău, să înfrunte urgia ce căzuse peste norodul Țării Moldovei. Sosind turcii, s-au stabilit la Bacău un Pașă și acesta a făcut cunoștința lui Ion Sturdza, cu care au legat prietenie. Urmând ca Poarta să puie un domn pământean dintre boierii Țării, Pașa din Bacău au pus și pe Ion Sturdza între boierii ce erau să fie trimiși la Constantinopol ca sultanul să aleagă pe unul din ei, ca domnitor”. Or, se impunea ca o evidență că din cei 6 boieri, lonіță Sandu Sturdza era cel mai bătrân, mai înțelept deci, și venea dintr-o familie veche. Probabil că “Pașa din Bacău” și-a spus și el părerea, de care la Istanbul s-a ținut cont.

Poarta a refuzat să ia în discuție arzurile anterioare și a cerut celor două delegații să-și precizeze în scris doleanțele. în zilele de 21 și 22 aprilie boierii din Țara Românească și din Moldova și-au pus pe hârtie dorințele. Nu este exclus ca ei să se fi consultat, căci rezultatele la care au ajuns erau identice:

domni pământeni, un corp de pază format din pământeni, interdicția pentru sudiții proveniți dintre străini de a dobândi bunuri imobile în țară, administrarea mănăstirilor închinate de către pământeni, doar ei urmând să aibă dreptul de a ocupa slujbe publice, dreptul boierimii de a trimite jalbe Porții. Cere-

34 rile lor au fost amendate în patru rânduri de Poartă, conform intereselor ei și abia la 24 aprilie li s-a dat forma definitivă. Dar delegații au trebuit să mai aștepte 2 luni, pentru că — îi scria Nesselrode ambasadorului englez la Poartă — “turcii hotărând că pe viitor domnii celor două Principate vor fi aleși dintre boierii Moldovei și Valahiei, *au introdus o schimbare în modul de administrare al acestor provincii... Pentru ca o asemenea schimbare să fie legală, trebuie să fie comunicată Rusiei și să obție de la ea confirmarea formală".* De parcă revenirea la o situație normală, după un accident de 100 de ani, putea fi comparată cu o *"schimbare în modul de administrare*”! Dar îmbrățișarea Rusiei începea să se strângă tot mai tare în jurul nostru.

Ni s-a păstrat acel *Jumal* al mergerii boierilor moldoveni la Poartă cu tot felul de amănunte interesante, dintre care amintim și impresia pe care a produs-o luxul din palatele otomane, lăudând tare umblăto- rile “că sunt tot cu marmoră așternute și mulți au căzut pe marmorile acelea”. Din acel document aflăm că “joi 29 a lunei, în ziua Sfinților Apostoli, la 12 ceasuri, au fost chemați Banul Grigorie Ghica, cluceriu Filip și logofătul Sturdza la reis-effendi, cărora vorovindu-le cele de cuviință în cererile ce au făcut, s-au hotărât domniile: «logofătului loni- ță Sturdza domnul Moldovei, iar Banul Grigorie Ghica domnul Țârei Românești» și întorcându-se la gazdă, au făcut cunoscut către toți”. Se pare că numai lonită Sandu Sturdza le-a spus boierilor moldoveni, căci în *Jurnalul* similar al muntenilor găsim doar însemnarea: “joi, iunie 29, șezând unii din boieri, pă la 10 ceasuri din zi la poartă dăspre uscat, au trecut slăvitul Haled Efendi și haterisindu-i, au stătut și le-au zis cum că, ca niște credincioși ai împărății în puțină vreme vor pleca cu bucurie”. Boierii munteni aveau să afle abia a doua zi: “iar vineri, iunie 30, s-au hotărât orânduirea domnilor și că adouazi, sâmbăta, este mergerea la Țarigrad cu tot cepaiul”. într-adevăr, ambele *Jurnale* indică ziua de 1 iulie 1822 pentru vizita la marele vizir, care a confirmat numirea celor doi domni. Caftanele le-au primit la

13 iulie. Firmanele de domnie ale celor doi domni poartă data de 24 șewal 1237 Hegira, care transformată cu ajutorul *Tabelelor sincronice* ale profesorului Mihail Guboglu, dă, pe stil nou, data de 14 iulie. Cum *Tabelele* fac echivalențele cu o zi în plus, rezultă 13 iulie pe stil nou, sau 1 iulie pe stil vechi[10)].

în cele două firmane date de Poartă cu acel prilej — de fapt un berat de domnie și un hatt-i șerif de privilegii — se consfințeau multe dintre cererile boierilor moldoveni: înlăturarea străinilor din slujbe,

35 corp de apărare recrutat dintre pământeni, interzicerea drepturilor sudiților străini de a stăpâni “averi și moșii”, dreptul boierilor de a trimite jalbe. Mai erau două prevederi:”Popii greci ce până acum au fost șezând pe la pământeștele mănăstiri... toți să se izgonească și să se alunge”, interzicându-se și Patriarhului să trimită vreun popă ca să ceară venituri, ci doar prin intermediul sultanului să poată cere capuchehaielei țării achitarea banilor cuveniți. în fine, se cerea domnului “să se facă luare aminte ca să strice școalele grecești, cari grecii domni au iscodit spre învățătură a oareși cari răutăți”.

îmbrăcarea cu caftan a noilor domni s-a făcut într-un cadru restrâns, neîncuviințându-se alaiul și ceremoniile religioase obișnuite, se pare din teama unor mișcări populare și a unei posibile răscoale a ienicerilor. învestitura propriu-zisă avea să se facă abia la Silistra. Cei doi domni au plecat într-acolo la 11 august, dar nu împreună; cel muntean pe uscat, iar cel moldovean, mai sărac, a ales drumul pe mare. A și sosit, de altfel, primul la Silistra, unde i s-a alăturat la 27 august și delegația munteană. Abia la 9 septembrie le-a înmânat pașa din Silistra însemnele domniei. A doua zi, la conacul său din oraș, lonită Sandu Sturdza a fost îmbrăcat și cu blana și ișlicul de samur, însemnele autohtone ale domniei, după care s-a plimbat, călare, însoțit de alai, prin oraș. Joi, 14 septembrie, s-au urcat în caice — după ce se despărțise de Neculache, trimis ca ostatic la Istanbul — și a trecut Dunărea, împreună cu domnul Țării Românești. Au rămas la Călărași până la 15 septembrie, după care s-au despărțit. “Domnii plecau — ne spune Nicolae lorga — unul într-o parte, altul în alta, fără nimic care să-i lege, ajutându-i să reziste primejdiilor care-i amenințau. Cu mult superioară era atitudinea în acel moment a mitropolitului Dionisie, care

refugiat la Brașov, scria în acești termeni lui Veniamin: «După dumnezeiască bunăvoință, amândouă aceste eparhii, Moldavia, zic, și Valahia, dintru început au avut pre aceleași privilegiuri și chiar pe aceiași sprijinitoare protecție, precum și noroadele acestor două eparhii totdeauna au fost unite și de o ținere, după care urmează ca și arhiereii lor să fie de un cuget, de o hotărâre și de o urmare»”. Dar nu își găsise omul, căci Teodor Balș și Petrache Sturdza, Costache Roset, Dimitrie Ralet, lordache și Vasile Roset cereau, fără folos, lui Veniamin să iasă înaintea noului domn la Galata. Care își văzuse de drum și, de la Focșani, prin Tecuci, Bârlad, Vaslui, ajungea la 28 septembrie la mănăstirea Frumoasa, lângă Iași. Acolo venea și doamna Ecaterina să își întâmpine soțul și domnul. Erau prezenți doar episcopii de Roman și de

Huși, pentru a oficia Sfânta Slujbă, după care s-a întins, în conacul alăturat, prima masă domnească, la care au luat parte “toți boierii și cucoanele zăbovindu-se la masă cu meterhaneaua, muzică și lăutari, până seara târziu”. Abia pe la 10 seara au plecat domnul și doamna spre palatul din lași. Contele de Moriolles îl descrisese, cu câțiva ani mai înainte, ca fiind “o adevărată locuință de suveran, elegantă și modernă, așezată într-o poziție încântătoare, cu împărțirea lăuntrică vastă, puțin orientală și cu mobilarea grandioasă”. Curtea domnească fusese și ea afectată de perioada de interregnum de dinainte de instalarea lui loniță Sandu Sturdza, dar doamna Ecaterina se îngrijise de ea, readucând-o la starea în care o văzuse de Moriolles. Avea însă să fie din nou distrusă de foc, la 20 iulie 1827. Au ars atunci mobile și lucruri de preț, dar și documente și manuscrise, între care și multe ale lui Gheorghe Asachi. Focul a distrus și clădiri de seamă ale lașilor, ca Mitropolia, Biserica Trei Ierarhi și cea catolică, consulatul Prusiei și Hanul Turcesc. A doua zi, la 21 iulie, focul încă nu era complet stins. Să mai spunem că în aripa stângă a palatului, loniță Sandu Sturdza găzduia o sumedenie de văduve și de orfani de boieri scăpătați, care trăiau din banii domnului.

Domnul abia instalat avea de înfruntat două probleme: marea datorie a țării și opoziția boierilor grupați la Cernăuți, care refuzau să-l accepte.

Tulburările anilor 1821-1822 provocaseră mari pagube, locuitorii erau risipiți, drumurile erau bântuite de tâlhari,

oamenii “nu au mijloace a-și întâmpina hrana cea din toate zilele a familiilor lor”. Numai Porții îi datora noul domn 542 620 lei. Chiar de la Silistra el scria boierilor: “Nu vă pară șagă. Numai decât aștept până în 5-6 zile sinetul dumisale Chiuciuc Ahmet, de primirea deplin a 542 620 lei prin orice chip veți ști pentru ca să se poată ridica greutatea deasupra țării”. Nici nu intrase bine în țară domnul, că trebuia să n ceară lui Conachi un împrumut de 200 000 lei. Vistieria era atât de săracă, încât era obligată, în primii ani, să se împrumute cu sume de 100, 150, 500 sau 600 lei.

Cheltuielile erau mari. Ponderea o dețineau cele făcute pentru întreținerea oștenilor otomani rămași în țară, pentru diversele furnituri sau sumele trimise la Istanbul. Astfel, potrivit calculelor făcute de G. Zâne, numai cheltuielile pentru întreținerea trupelor otomane au reprezentat, în procente, față de totalul cheltuielilor, 45% pentru anul fiscal 1822-1823, 40% pentru cel următor, 21,73%, respectiv 21,91%, în

1824-1825 și 1825-1826. Adunând totalul sumelor destinate — într-o formă sau alta — Porții, Zâne le aprecia la 50% din totalul cheltuielilor vistieriei. Și, pe deasupra, una dintre sursele importante de venit, comerțul cu sare, a primit o grea lovitură, prin închiderea de către ruși a graniței spre Basarabia, în 1825. Au pătimit și arendașii venitului respectiv, care puși în imposibilitatea de a-și achita datoriile către vistierie, au fost trimiși la închisoare de neiertătorul domn, când era vorba despre bani.

Domn sărac, Ioniță Sandu Sturdza, s-a văzut nevoit să caute mereu noi surse de finanțare. A încercat să reorganizeze sistemul de impunere. Și, mai ales, a căutat să reducă numărul scutelnicilor și al poslușnicilor (țărani scutiți de dări și prestații față de domnie în favoarea boierilor, primii, respectiv a mănăstirilor) și le-a păstrat banii care ar fi trebuit să meargă la boieri, în vistieria țării. Dar opoziția înverșunată a boierimii — și într-un anume context politic, pe care îl vom examina mai încolo — l-a determinat să renunțe, spre sfârșitul domniei. La fel a eșuat încercarea de a impune și pe boieri la plata vinăriciului.

Așa cum am văzut, prin hatt-i șeriful dat de Poartă, mănăstirile închinate fuseseră scoase—pentru scurt timp — de sub administrarea grecilor și trecute sub cea a

moldovenilor; veniturile lor urmau să se împartă în două: o treime mergea la Istanbul, pentru mănăstiri, iar două treimi rămâneau în țară, vistieriei. Era o gură de aer, pe care domnul a trebuit să o plătească scump. A fost acuzat — mai ales de ruda lui, Mihail Sturdza — că a folosit sumele de bani respective în folos personal. Astfel, în 1823 acesta îl acuza căîși însușise nu numai veniturile mănăstirilor, ci și pe cele ale spitalelor, ale cutiei milelor, a casei medicilor, a școalelor. Doi ani mai târziu, relua acuzarea. Faptul că — așa cum dovedesc documentele — acuzațiile nu aveau vreun temei legal, nu conta. Vărul Mihail era împotriva vărului Ioniță Sandu Sturdza, pentru că acesta din urmă urcase pe tron. Dar soarta se răzbună. Când va ajunge domn, la rândul său, Mihail Sturdza va avea de înfruntat și el o situație similară.

O altă cale de sporire a veniturilor domniei o constituia impunerea de noi dări. Opoziția întâmpinată de domn a fost și aici foarte puternică. Au fost mai multe dări excepționale, dar catastifele vistieriei nu au păstrat decât cfitul căldărilor ce lucrau rachiu de pâine și noua dare asupra dughenelor, magaziilor și crâșmelor. S-a vorbit — la un moment dat — și de impunerea caselor boierești cu 20 lei pe

38 lună, ba, Tn 1824, chiar de impunerea străinilor. Vistieria s-a grăbit să înștiințeze agențiile rusească și austriacă despre darea pe care supușii lor trebuiau să o plătească. Evident însă că agențiile respective nu puteau tolera o asemenea “obrăznicie” din partea unui mărunt domn — când îl considerau domn — și măsura nu s-a mai pus în aplicare.

Foamea de numerar, continuă, mai era acoperită și din împrumuturi interne. Manolache Drăghici nota că unul dintre primele lucruri pe care le-a făcut domnul după ce a intrat în țară a fost să lanseze un împrumut de vreo 300 000 lei, “care... nu l-a făcut sălit, dar nici prea de bună voie”, pe seama egumenilor mănăstirilor, a boierilor și negustorilor. Rambursarea a făcut-o — ne spune tot Manolache—parte în bani și parte în slujbe sau boierii. Iar G. Zâne credea că respectivul împrumut nu trebuia confundat cu darea excepțională impusă în 1823. Și multe împrumuturi s-au făcut în afara condicilor vistieriei, despre unele păstrându-ni-se amintirea prin chitanțele semnate de domn. O astfel de chitanță semna Ioniță Sandu Sturdza doamnei sale, Ecaterina, la 15 iulie 1823, pentru 18 000 lei pe care-i luase împrumut de la ea, cu “dobândă câte cinci lei la pungă pe

lună”. Și sunt multe alte asemenea chitanțe, încât spre sfârșitul domniei lonită Sandu Sturdza ajunsese să aibă probleme serioase. încă la 24 aprilie 1826, vornicul Ștefan Roset ceruse mitropolitului și divanului să pună sechestru pe averea domnului și a lui lorgu Sturdza, pentru sumele pe care aceștia i le datorau. Sechestrul s-a pus — bănuim — abia după exilul domnului din țară, dar s-a pus, cum aflăm din intervențiile aceluiași Roset, făcute în 1829. La 19 ianuarie 1828, domnul se mai împrumuta cu 10 000 galbeni, punând amanet moșia sa Săucești. Două luni mai târziu, agentul Austriei la Iași, Lippa, cerea lui lonită Sandu Sturdza să-i plătească mia de galbeni pe care o împrumutase vistieriei mai înainte.

în sfârșit, domnul Moldovei a încercat să facă și împrumuturi externe, dar fără succes, datorită tocmai situației grele a țării. în 1823, aga Cănănău primea poruncă să meargă la Lemberg pentru un împrumut la bancherii de acolo. A revenit cu David Miinz și Mihail Nathan, din Brody. Ei au cerut garanții sub forma unei ipoteci de 90 000 galbeni, pentru cei 30 000 galbeni pe care domnul vroia să-i împrumute, dar au plecat în grabă când au constatat că ipoteca nu reprezenta decât 6 000 galbeni.

Deși domnul s-a străduit mereu să facă economii, deși cifrele condicilor de vistierie ce ni s-au păstrat arată că veniturile au crescut,

39 proporțional, mai mult decât cheltuielile, deși în anul fiscal 1825-1826 vistieria înregistra la capitolul deficit cifra zero, dușmanii lui lonită Sandu Sturdza l-au acuzat mereu de corupție, de malversațiuni financiare și că s-a îmbogățit pe spinarea țării. L-au acuzat și de faptul că, pentru scurtă vreme și din dorința de a îmbunătăți starea vistieriei, la începutul lunii mai, 1824, a pus în fruntea acesteia un comitet, compus din fiul său Costachi, din Alexandru Sturdza și Conachi. Este adevărat că între marii vistierinici ai țării — pe care i-a schimbat des — s-au numărat, cel mai adesea, rudele sale Petrache și Alexandru Sturdza. Dar nici un document păstrat nu atestă vreuna dintre acuzațiile ce i s-au adus. Ele veneau, mai mult ca sigur, din nemulțumirea marilor boieri față de politica fiscală dusă de domn. Căci — ne spune G. Zâne — “lonită Sturdza încercase să inaugureze o nouă politică fiscală, cu țelul precis de a desființa treptat imunitatea și privilegiile fiscale”. N-a reușit să se impună în

fața marilor boieri, care în 1827 obțineau “de a nu mai fi supărați cu nici un fel de dare și îndatorire subt orice cuvânt, nume sau închipuire”. Dar — și îl citām din nou pe G. Zâne — “într-o societate care moștenise un regim financiar cu rele învechite de veacuri, îmbunătățirile imediate erau peste putință de îndeplinit. Era chiar o îndrăzneală să le voiești. loniță Sturdza încearcă cu curaj să rupă o tradiție pentru ca măcar în parte să îndrepte o stare de lucruri. Nereușita lui nu va rămâne însă fără nici o urmare, căci drumul desființării privilegiilor odată deschis, va fi mai ușor de străbătut altădată”. Ceea ce putem anticipa noi deja este că atunci când îți lipsesc resursele financiare este foarte greu, practic imposibil, să impui politica pe care o dorești.

A doua mare problemă cu care se confrunta domnul, după starea financiară a țării, era opoziția pe care i-o făceau boierii autoexilați. După aprecierea lui Nicolae lorga, “timp de șase ani istoria Moldovei va fi formată din lupta unei părți dintre boieri pentru alcătuirea noului stat și din aceea a exilaților de bună voie contra domnului pe care nu voiau să-l admită”. Gruparea boierimii “conservatoare” — cu centrul la Cernăuți — cuprindea mai ales reprezentanți ai marii boierimi, dar și din cei de pe treptele de mai jos sau de curând boieriți, tot așa după cum în jurul domnului se găseau reprezentanți ai marii boierimi. Opoziția principală venea mai ales din ideile despre cum trebuia organizată Moldova și către cine trebuia să se îndrepte. Desigur însă, marea boierime “conservatoare” nu avea să-i ierte lui loniță Sandu Sturdza faptul că a promovat în dregătorii mari și boieri din familii

 care nu mai avuseseră acces la ele până atunci. Ei spuneau că se tem de “duhul răsvrătirii și a neascultării în sufletele a multora din cei proști crai și neamurile cele mai de gios”. Speranța lor venea dinspre Rusia și scriau țarului: “Tu știi ce este de trebuință nouă nemernicilor; noi știm că ai tăi suntem”. Este firesc în cazul unei țări mici și plasată într-o zonă unde se ciocnesc interesele unor mari puteri — cum a fost și este cazul pământurilor românești — să caute o alianță cu una dintre puteri. Mai puțin normal este să te arunci cu mâinile legate în brațele uneia dintre ele. Probabil că bunul simț funciar al țăranului român — pe care îl moștenim cu toții într-o măsură mai mică sau mai mare — ne-a împiedicat, uneori în ultima clipă, să o facem. Tot așa s-a întâmplat și

atunci. în 1834 Nicolae Roznovanu povestea: “Când, la 1826, Rusia se pregătea să atace Poarta, voia să ne pună înainte. Noi am răspuns că eram gata, dar cu condiția că vom dobândi neatârnarea țării noastre... Am remis un memoriu baronului Strogonov... Dacă Rusia, ziceam,... are de scop să se mărească prin anexiunea Principatelor, ea se depărtează de adevărata ei politică”.

în schimb, boierii grupați în jurul domnului înclinau spre păstrarea relațiilor cu Poarta (numărul celor care doreau punerea sub protecția mai multor puteri garante era redus). Ei proveneau mai ales din ceea ce Nicolae lorga a numit “o clasă de jos... o boierime măruntă, cultivată și plină de aspirații politice”. De aspirații politice și de dorința de a avea acces la slujbe, care aduceau “procopseală”. Iar dacă slujbe nu ajungeau pentru toți, măcar să poată cumpăra privilegii. Chiar boierimea mare observase că în felul acesta sporeau obligațiile dajnicilor de rând. Dar nu am putea împărtăși total părerea lui I.C. Filitti că “democratismul în Moldova era reprezentat de boierimea secundară, care-1 înțelegea însă sub forma participării ei pe picior de egalitate cu boierimea cea mare la privilegii și la conducerea statului”. Chiar și dacă ținem cont de apropierea pozițiilor celor două grupări boierești de după 1827, ceea ce l-a lăsat practic singur pe lonită Sandu Sturdza. Dar să nu anticipăm.

Spuneam că nu împărtășim total opinia lui I.C. Filitti. Boierimea “liberală” promova totuși și un punct de vedere privind guvernarea și organizarea Moldovei, cuprins în acel memoriu al “cărvunarilor”. Sigur, s-a vorbit de influența ideilor revoluționarilor poloni refugiați în Moldova de la sfârșitul secolului XVIII, de cea a ideilor revoluției franceze, dar din moment ce ele au prins, este clar că și corespundeau unei situații obiective și unei stări de spirit. Cert este faptul că

41 respectivul proiect i-a speriat pe “conservatorii” de la Cernăuți. Din corespondența acestora se desprinde teama de “boierii de stare de mijloc”, ce “îngrozesc cu pilda Franței”. Chiar și domnul și-a dat seama că dacă punea proiectul în întregime în aplicare, înlătura orice șansă de înțelegere cu autoexilații și, ceea ce era și mai rău, își putea atrage reacția negativă a marilor puteri. Doar consulul austriac Lippa scria despre “cărvunari” că “nimeni nu a îndrăznit încă de când este în ființă principatul să ia asupră-și dreptul [de a

propune] astfel de reforme".

Din rândul acestei boierimi "liberale" și-a ales deci loniță Sandu Sturdza colaboratorii, cât și dintre rudele sale. Manolache Drăghici, pe care l-am mai citat deja, spune că "nu s-a ținut de sistema magnaților, ci a dat mână cu boierii de a doua și a treia stare, tifluiți în râs de șleahtă de către aristocrați". Și completează: "nici vedeai alte fețe la curtea lui Ion vodă Sturdza decât cu barbă în toate ungherele, când asemenea cinuri mai înaintea Eteriei erau foarte greu de dat, în starea doua nepășind bătrânii decât până la bănie". încrederea cea mai mare a avut-o domnul — și era și firesc, până la un punct—în rudele sale. în afară de fiii săi, i-a ținut aproape pe Petrache și Alecu Sturdza, cumnatul Constantin Aslan (soțul sorei sale Eufrosina), Costache Jora (cumnatul nepotului Petrache), iar dinafara familiei pe lordache Catargi, Ionică Tăutul și încă vreo câțiva. în timp, chiar și unele dintre rudele sale îl vor părăsi.

Iată deci schițate — în linii mari — premisele de la care se va declanșa lupta ce a frământat Moldova cea mai mare parte a domniei lui loniță Sandu Sturdza. Ambele tabere clamau că vor binele Moldovei, se acuzau reciproc că cealaltă vrea răul țării și făceau tot ce puteau ca să își pună bețe în roate. Au urmat o serie de lovituri și contralovituri, domnul încercând să manevreze printre ele și să-i apropie pe toți de partea sa.

După ce "cărvunarii" i-au prezentat, oficial, lui loniță Sandu Sturdza proiectul lor de constituție, boierii de la Cernăuți — și mai ales Mihail Sturdza — protestau în scris, pe lângă consulul rus, împotriva "acestor parveniți", arătând că "restabilirea ordinei și liniștei nu se va putea face decât prin anularea înaintărilor făcute de la numirea fostului domn Suțu și prin represiunea severă a încercărilor clasei inferioare". în februarie 1823, Minciaki scria lui Mihail Sturdza că țarul nu avea să sprijine schimbări, dar îi sfătuia pe emigranți să revină în țară. Mitropolitul Veniamin și mai mulți boieri i-au urmat sfatul, fără a renunța și la împotrivirea față de domn. Nici nu le ceruse așa ceva

 consulul rus. Doar în octombrie același an, când țarul avea nevoie de mijlocirea Austriei și Angliei la Poartă, pentru a relua relațiile diplomatice cu sultanul, agenții săi le-au dat de înțeles emigranților că era bine să reducă puțin viteza. între ei apăruse deja "boala" specifică românilor: la 7 ianuarie

1824, Mihail Sturdza se plângea lui Metternich că nu reușea să strângă în jurul său pe toți opozanții domnului.

La câteva zile după Crăciunul lui 1823, “cărvunarii” au cerut declararea emigranților ca străini și confiscarea averilor, ca unii ce unelteau împotriva cârmuirii stabilite și împiedicau confirmarea de către Poartă a Constituției. Replica nu s-a lăsat așteptată. Mitropolitul și încă 80 boieri s-au prezentat la curte și au cerut voie să meargă cu pâră la Istanbul. Domnul le-a permis să trimită patru delegați — Grigore Balș, Ștefan și Al. Rosetti, lordache Rășcanu — cu jalba, semnată și de Dimitrie și Teodor Sturdza. Delegații au ajuns numai până la Silistra, căci lonița Sandu Sturdza avusese grijă să expedieze înaintea lor cuvenitele pungi cu galbeni. Totodată, el cerea aprobarea sultanului de a folosi forța contra celor răsvrătiți. Iar de la Poartă i s-a răspuns “ceaslov cum că i-au dat sabie și buzdugan și să facă ce va voi cu ei”, lonița Sandu Sturdza mai întâi i-a admonestat public pe răzvrătiți. Cuvintele lui ne-au fost transmise de Manolache Drăghici: “Pronia ridicându-mă la această înaltă treaptă, le zice Sturdza, de unde eram mai mic între d-voastre, a vă stăpâni, eu n-am întrebuințat nici mărimea, nici asprimea grecilor, socotind a vă dobândi dragostea prin blândețe. Dar m-am amăgit, că bunătatea mea v-a făcut a vă uita datoriile ce vă supun scaunului acestuia, pe care șed astăzi. Aduceți-vă aminte că noi l-am pierdut, prin intrigile noastre și prin goana unul asupra altuia, de l-au stăpânit străinii atâția ani și Dumnezeu s-a milostivit a ni-1 dărui iarăși, precum l-am avut. Ce voiți acum să mai faceți? Să-1 pierdeți, ca să ajungem mai rău poate de cum am fost, în mâinile a cine știe căror străini din lume? Fanarioții, acei ce vă plăceau unora din d-voastre, nu mai sunt, nici pot să fie. Drept aceia vom lua măsuri domnești, întrebuințând topuzul și sabia, semnele împărătești ce ni le-a dat sultanul spre înfrânarea celor neînțelepți și veți cunoaște de azi înainte că are cine a vă stăpâni”. Apoi i-a exilat la mănăstiri pe unii, i-a arestat pe alții. Mitropolitul și episcopii au fost puși la plata unor amenzi. Dar opozanții erau departe de a fi fost potoliți. Când au venit boierii la curte, de Crăciunul anului 1824, marele logofăt Teodor Balș nu i-a sărutat mâna, ceea ce l-a iritat foarte pe domn.

împotriva lui lonița Sandu Sturdza erau chiar și rude apropiate:

43 cumnatul său Rosetti Roznovanu, verii Grigore și Săndulache Sturdza. Conservatorii s-au adresat în scris, în 1825, țarului, lui Nesselrode, lui Metternich și împăratului austriac. Nicolae Rosetti Roznovanu a fost trimis la Petersburg. Păreau preocupați de starea locuitorilor istoviți de numeroasele dări, cereau libertatea negoțului și deschiderea portului Galați, limitarea puterilor domnului și numirea altuia, pe viață. Reacția boierimii “liberale” s-a concretizat într-o anafora îndreptată împotriva “exilaților”, prin care îi condamnau că încercau “de a face împiedecare să nu se poată săvârși și alcătui nimic pentru binele obștesc”.

Treptat însă, se conturează un fenomen foarte interesant, care se mai petrecuse și înainte de domnia lui Ioniță Sandu Sturdza și avea să se mai petreacă și după aceea. Ceea ce a precipitat producerea lui a fost încheierea Convenției de la Akkerman, la 7 octombrie 1826, de către Imperiul țarist și cel otoman, prin care se puneau bazele unei noi organizări a celor două țări române. Se specifica expres în Actul separat relativ la principatele Moldovei și Valahiei că “acei dintre boierii moldoveni care, doar ca urmare a ultimelor tulburări [cele din 1821] s-au văzut forțați să-și părăsească țara, vor putea reveni liberi, fără să fie supărați în vreun fel, și-și vor recăpăta deplina și întreaga folosință a drepturilor, prerogativelor, bunurilor și proprietăților lor, așa cum le-au avut și mai înainte”. Drept urmare, pribegii s-au întors în țară. Istoricii au dat diferite interpretări evoluției ulterioare a raporturilor dintre boierimea “conservatoare” și cea “liberală”, cât și dintre fiecare grupare și domn. S-a vorbit fie de renunțarea domnului la luptă, covârșit și el și adepții lui de boierii reveniți din exil, fie de un pact realizat între cele două grupări boierești pentru a-și putea asigura un rol privilegiat în noua organizare a țării. Fiecare dintre interpretări ridică unele semne de întrebare. Am văzut că Ioniță Sandu Sturdza nu era un om foarte energic, dar nici nu reușeai să îl clintești din ale lui sau să îl sperii prea ușor. Pe de altă parte, cine putea, la 1828, să punăîntr-adevăr în pericol privilegiile boierești? 0 grupare de orășeni, bine conturată și structurată, nu știm să fi existat. Poate mai curând dinspre țărănime să fi venit amenințarea. Și nu ar fi de mirare, ținând cont de regimul fiscal la care era supusă. De altfel, o serie de tulburări s-au produs în anii 1826-1827, în unele sate, fără a căpăta amploarea unei răscoale propriu-zise. Trebuie să ținem cont însă — și de aceea am insistat mai

înainte asupra situației financiare a Moldovei — că banii strânși nu au intrat în buzunarul domnului. La plecarea în exilul impus de ruși, lonită

Sandu Sturdza n-a avut bani să își plătească slujitorii. Nu vrem să ne aventurăm pe terenul supozițiilor lipsite de o bază documentară. Dar nici nu putem să uităm că asemenea acorduri între diferitele facțiuni boierești, cu sacrificarea domnului din acel moment, se mai încheiaseră.

înainte de sosirea în țară a hatt-i șerifului pentru aplicarea convenției de la Akkerman, în luna mai, 1827, boierii nu mai pridideau cu declarațiile înflăcărate către “maica patrie”, jurându-i “dragostea cea cu credință și râvna cea cu stăruială”. Aveau să lupte pentru bunăstarea ei și să se ferească de la tot ce putea să îi dăuneze, lepădându-se de “interesele cele în parte” și “îmbunările cele mârșave”. După sosirea hatt-i șerifului, boierii s-au constituit, împreună cu mitropolitul, într-un “corp de stat”, fără a cărui aprobare nu se putea face nimic în țară. Se pare că s-ar fi iscălit o înțelegere, prin care se limitau drastic puterile domnului.

Legătura dintre boierii “conservatori” și cei “liberali” era una fragilă. Ne-o dovedește și raportul consulului francez din Iași, din 7 aprilie 1827, care spunea că “boierii de a doua și a treia clasă se cred necesari statului și visează nivelarea pozițiilor, mai ales repartiția egală a slujbelor importante, care alternau până acum între principalele familii”. în anaforaua pentru pronomiile Moldovei, din aprilie 1827, se specifica faptul că divanul domnesc era rezervat boierilor din neamurile “cele dintâi”. Dar mai ales ne-o dovedește înțelegerea semnată în 1828 de 15 mari boieri, care se angajau să stea “cu toții unul pentru altul la toate întâmplările ce cu nedreptate” s-ar porni asupra lor, să se ajute reciproc “a ridica și a înălța pe cei mai slabi dintre noi, atât în trepte, cât și în chiverniseală”, să nu se dea în vileag unul pe altul. Până atunci însă, prea cinstiți! boieri l-au pus pe domn sub un control strâns. Se adunau o dată pe săptămână pentru a-i cerceta socotelile vistieriei. Iar din octombrie 1827 au început să revizuiască dregătoriile în stat și veniturile ce li se cuveneau. Iată deci că lupta dintre puterea centrală — domn — și boieri se solda cu victoria celor din urmă, care beneficiaseră din plin de contextul politic extern favorabil, ba chiar și de sfaturile directe ale consulului rus Minciaki.

în agitata-i domnie, lui loniță Sandu Sturdza i-a mai rămas timp să se ocupe și de alte probleme ale Moldovei. Țara era dezorganizată, răvășită de trecerea armatelor străine, de mai multe ori de la începutul secolului. Toată lumea simțea nevoia unor schimbări în administrarea țării, în viața ei socială și economică.

Domnul a încercat să introducă o serie de reglementări în privința recrutării slujitorilor și mai ales pentru a frâna abuzurile lor. Documentele menționează și folosirea unor oameni pricepuți care să ridice planul topografic al moșiilor.

în martie 1824, loniță Sandu Sturdza poruncea să se dea sămânță de grâu și porumb celor ce nu aveau de la cei cărora le prisosea, pe baza unui zapis de restituire, primii urmând să returneze bani sau produse, în toamnă. Cei ce nu dispuneau de pluguri sau boi, urmau să se unească, fie și cu sila, cu cei care aveau. Și încheia cu aspră amenințare:”Pentru unul singur dintre locuitori care ar rămâne fără îndestulare de arătură și semănături, aveți a vă învinovăți și a da greu răspuns”. “Ca om și Domn, era foarte iubitor și apărător a clasii țărănești, care atunce era privită mai mult ca sclavi decât ca Români, de aceea, aflând și cunoscând modul cum țăranii erau jefuiți, au dat poruncă domnească către ispravnici, să izgonească di pe moșii pe toți acei posesori cari jefuescu și paradă pe locuitori în loc să le fie de ajutor; această poruncă este în *Cronicele* lui Codrescu, va rămâne o glorie pentru el, ca Domn, mai ales dacă ținem seamă de timp și împrejurările”. Aprecierea aparține nepotului domnului, Gheorghe Sturdza, dar are acoperire în realitate. Căci “timpul și împrejurările” nu erau în favoarea țărănimii. Prin *Sobornicescul hrisov* din 1827, țăranilor li se interzicea să părăsească moșia fără învoirea stăpânului. Pătrunderea capitalismului în agricultură — proces în care boierimea mică și mijlocie, stând “mai mult la țară”, era mai interesată, ne spune Andrei Pippidi, decât marii boieri, care "își administrau rareori moșiile singuri” —, deși avea particularități specifice la noi, contribuia la agravarea situației economice a țărănimii.

Grija domnului s-a îndreptat și spre orășeni și târgoveți, scutindu-i, cu titlu personal, de unele dări către domnie, deși, am văzut, avea atâta nevoie de bani. îi proteja de abuzurile boierilor sau de atacurile venite de peste graniță, dinspre

părțile otomane. Dar, măi ales, ni s-au păstrat hrisoavele date de domn pentru întemeierea unor târguri. Erau în Moldova acelei vremi unele târguri temporare, precum Panciu. în hrisovul din 5 iunie 1823 se spunea: “după stare acestui târgușor care numai toamna în vreme culesului viilor își are alcătuirea sa ca de târg, iar în ceialantă vreme pistă an, iaste mai mult închis, neavând vreo întimeiare de lăcuitori târgoveți de agiuns și pururea stătători acolo”. La 16 februarie 1826, lonită Sandu Sturdza întărea marelui vistiernic lordache Catargiu hrisov să facă târg pe

46 moșia sa de la Mărășești.

Să mai notăm și încercarea făcută la 20 aprilie 1824, de către Costache Conache, Alecu și Petrache Sturdza de a se asocia pentru înființarea unei companii bancare. Nu s-au păstrat alte izvoare, care să ne spună dacă ea a și început să funcționeze.

Cum am văzut în firmanul de numire al lui lonită Sandu Sturdza, una dintre doleanțele țării fusese “să scrie neferi [osteni] din adevă- rații pământeni”. Câtă vreme s-au menținut în țară trupe otomane, nu s-a putut pune problema creării unei miliții autohtone. Când, în 1824, ultimii osteni otomani au fost siliți să plece, domnul a convocat o adunare obștească. Lucrul i s-a părut consulului austriac din București un lucru nemaipomenit. S-a convenit atunci că țara avea nevoie de 4-5 000 osteni, care să o apere de năvăliri. Căpetenia urma să fie aleasă de obște și întărită de domn. S-a constituit, într-adevăr, o unitate, al cărui efectiv exact nu îl cunoaștem însă. Primul ei comandant a fost Constantin Palade. Era și aceasta — așa, modestă cât era — o materializare a hotărârii adunării din iunie 1824, care-și propusese “să ne alcătuim un stat care să înceapă a figurarisi printre altele, chiar un stat stăpânitoriu, precum au fost, după privilegiile cele vechi a țării, adică atârnat cu adevărat și birnic, dar de sine stăpânitoriu, cu pravili și cu puterea sa întru toate ale țării... de o simțitoare slavă pentru nația noastră și temelii de slavă urmașilor”.

Merita un astfel de om să aibă sfârșitul pe care l-a avut? îndrăznim să spunem că — asemenea altor domni dinaintea lui sau care i-a urmat — lonită Sandu Sturdza a fost sacrificat în momentul în care nu mai prezenta nici un interes pentru grupările politice ce își disputau scena politică în Moldova. Dar pentru a înțelege și mai bine sfârșitul lui, trebuie să

vedem, foarte pe scurt, cum au decurs raporturile domnului cu marile puteri care aveau un cuvânt de spus în privința Moldovei. Cu trimișii Franței, am văzut, relațiile erau proaste. Consulii lui Ludovic al XVIII-lea nu puteau privi cu ochi buni un domn “cărvunar”. De la Poartă, domnul primise un oarecare sprijin — mai corect, mână liberă — ca să vină de hac boierilor care i se opuneau, în 1824. Dar după semnarea convenției de la Akkerman, Poarta nu mai putea să treacă peste cuvântul Rusiei. Or, tocmai cu marele vecin de la răsărit a avut Ioniță Sandu Sturdza relațiile cele mai proaste. Era reprezentantul acelei grupări boierești care sesizase foarte clar primejdia de moarte pe care imperiul țarilor o reprezenta pentru români. Nici nu era prea greu, la câțiva ani după ce rușii ne luaseră, la 1812 pentru prima oară,

47 teritoriul dintre Prut și Nistru. Atunci când, după încheierea convenției de la Akkerman, Moldova s-a umplut iar de ruși, domnul, “care-i iubea ca sarea în ochi — ne spune C. Gane — și care înțelegea prea bine ce înseamnă acea «prealabilă înțelegere cu ambasadorul rusesc» [este vorba de prevederile din Actul separat relativ la Principatele Moldovei și Valahiei, semnat la Akkerman, prin care se prevedea că Rusia trebuia consultată în cazul oricărei schimbări înainte de termen a domnilor], rosti atunci cu primitivul său bun simț acele vestite și istorice cuvinte, care sunt ca un balsam, astăzi încă, pe inima oricărui bun român: «Nici n-am râs când au venit, nici n-oi plânge când s-or duce»”. Nu multă vreme după aceea, a trecut prin Iași contele de Ribeaupierre, noul ambasador rus la Poartă. N-a avut încotro domnul și a trebuit să îl primească la curte și să dea un bal. Era primul și ultimul mare bal pe care l-au văzut ieșenii în timpul domniei lui, căci economul și comodul Ioniță Sandu Sturdza nu prea iubea asemenea petreceri. Manolache Drăghici ne spune că l-a costat pe domn 100 000 lei. Adică mai mult decât dublul haraciului țării către Poartă, pe un an de zile. Ambasadorul a dat și el o masă la consulat, unde a chemat 400 dintre boierii țării. Interesul trimișilor Rusiei pentru diversele facțiuni ale boierimii avea să crească în anii următori. Iar mulți boieri vor roi ca muștele pe lângă mierea ce se revărsa din punga consulilor.

Rusia nu și-a făcut iluzii în privința opțiunilor domnului român, încă la sfârșitul anului 1824, într-o scrisoare trimisă

de autoritățile rusești din Basarabia, el era numit “Dumnealui vornicului Ion Sturdza, *șeful guvernului* din Moldova”. Un alt motiv de conflict — chiar dacă indirect — l-au constituit mănăstirile închinate. în 1822, și ca urmare a cererilor formulate în diferite memorii ale boierilor din cele două Principate, Poarta hotărâse ca administrarea mănăstirilor închinate să revină pământenilor. Era și aici tot o expresie a noilor realități economice și sociale. Mănăstirile respective fuseseră închinate în Evul Mediu, de domni și boieri români pioși unor lăcașuri din cuprinsul Imperiului otoman. Din veniturile lor — într-o vreme când sprijin material nu prea le mai venea din altă parte — s-au întreținut comunitățile creștine ortodoxe ajunse sub stăpânirea otomană. Acum nu se cerea, deocamdată, reluarea lor — deși pentru cele închinate unor centre religioase din Grecia, închinarea nu se mai justifica după ce grecii își vor fi câștigat independența —, ci doar ca veniturile lor să fie administrate de pământeni. Și am văzut cum s-a împărțit venitul lăcașurilor închinate în două părți, inegale, între țară și foștii benefi-

48 ciari exclusivi. Au fost conflicte și în interior, între mitropolit și domn sau cu diverși boieri. 0 rudă a domnului, Lascarache Sturdza, a murit la Adrianopol sub blestemul mitropolitului, cu care intrase în conflict tocmai pe tema administrării respectivelor lăcașuri. Rusia însă, mult mai interesată să își atragă simpatia grecilor și pentru că poza acum în “a treia Romă”, vrând să preia rolul de lider spiritual al comunității ortodoxe, a insistat să se revină la vechea situație. Astfel că imediat după convenția de la Akkerman, printr-un firman al Porții, locurile sfinte reluau administrarea directă a lăcașurilor închinate. Mitropolitul Veniamin, divanul țării — la fel ca și cel din Țara Românească — au protestat, dar în zadar. La 23 februarie 1828 Minciaki răspundea că nu s-a putut obține aprobarea călugărilor greci. Situația avea să dureze până în 1863.

lonită Sandu Sturdza a avut și confruntări directe cu rușii. Astfel, într-o zi din luna octombrie 1827, vine la el aga lașilor și-i spune că un rus, Liprandi — chiar cel ce avea să conducă peste un an garda venită să îl aresteze pe domn — se află găzduit la banul Pascu. Oficial, el venea de la București, unde fusese cu probleme de familie. Gura lumii însă — pe care aga era dator să o asculte prin orice mijloace — zicea că rusul venise cu alte treburi: “lucrează în secret

pentru înlesnirea trecerii rușilor, unit cu unii din boieri, adunând știință de ce producte sunt în Moldova, pe la care moșii anume și strângând volintirii după pilda grecilor”. Rușii se pregăteau de un nou război cu sultanul. Vodă însă s-a mâniat strașnic și i-a poruncit agăi să meargă deîndată la banul Pascu acasă și să-l invite pe rusnac să plece în 24 de ceasuri că altfel “îl va trece hotarul cu nepus în masă”. Liprandi a făcut apel la consulul rus să intervină pe lângă domn, dar fără succes. A plecat Liprandi și, mai târziu, s-a întors cu oastea. Oricum, rușii îl supravegheau atent de mai mult timp. Ne-o spune același Gheorghe Sturdza, nepotul lui: “Rușii, observând că Domnul Moldovei nu prea ascultă ordinele de la Petersburg, au pus la cale să fure corespondența ce era între Domn și Beizade Neculai, spre a afla adiveru asupra purtării politice oculte a Domnitorului, așa încât au însercinat pe ambasadorul Rusu din Constantinopol să caute mijloace se pue mâna pe ace corespondență, uneltele au fost: Agiotantuîmpărătescu, Prințul Bragation (sic) atașat la ambasadă și Margiolița Sturza, fimeia lui Beizade Neculachi.

Bragation au lesat să se înțeleagă, că va lua de soție pe Domnița Margiolița Sturza, dacă i va da actele și corespondența lui Beizade Neculai; fimeia lui, căzând în mreje, fiind ambițioasă și lacomă de mă-

49 riri, au furat corespondența bărbatu său și au fugit cu Prințul Bragation în Rusia, trecând prin Reni, dar aice, Prințu Bragation, au lăsat-o și el s-au dus în Rusia cu actele furate, din care s-au dovedit că Domnul Moldovii era cu credință către turci iar nu către ruși: atunci rușii au hotărât mazilirea Domnului, ridicându-1 cu forța din lassy”.

Astfel ne explicăm de ce lui lonită Sandu Sturdza nu i s-a aplicat prescriptul țarului Nicolae trimis contelui Pahlen la 10 februarie 1828, din Sankt Petersburg, în care se spunea: “Deci intrând în Iași și apoi în București, veți îndepărta pe principii Sturdza și Ghica de la domnie, lăsându-i să locuiască unde vor voi în Principate, și a se folosi, sub ocrotirea legilor, numai de averea lor proprie...”. Comandantul rus nu l-a lăsat pe domnul Moldovei să meargă la moșia sa de la Săucești, ci l-a ridicat prin surprindere — cum am văzut deja — și l-a trimis, sub o puternică escortă, la moșia Ciricăul, din ținutul Soroca “nearestuiți, dar nici slobozi să iasă din cuprinsul Basarabiei”. Era o mare diferență față de tratamentul aplicat

domnului din Țara Românească, Grigore Ghica, liber să se instaleze mai întâi la Câmpina și apoi la București.

Deci, “la anul 1828 april 25 au intrat moscalii în Eși când preoții erau în utrenie dimineața și am însămnat ca să să știe”, nota pe o carte un Teodor dascălul. în aceeași zi, feldmareșalul Wittgenstein semna proclamația — tipărită în românește, la Chișinău — către locuitorii Moldovei și Valahiei, din care nu lipsea obișnuita frază: “Locuitori de toate stările! primiți pe vitejii ostași rosienești ca pre frații și ca pre apărătorii voștri cei firesci!”. Domnul lua calea exilului, iar mulți dintre foștii săi colaboratori, pe cea a noului Divan.

Viața în exil a domnului și a doamnei a fost destul de amărâtă. La un moment dat, cuprins de deznădejde, el avea să scrie chiar regelui Prusiei, solicitându-i intervenția pe lângă țar. Nu au putut rămâne mult la Ciricău. Era moșie a doamnei Ecaterina, pe care o stăpânea însă în devălmășie cu surorile ei. Fratele lor, logofătul lordachi Roznovanu, luase actele la el și doamna nu și-a mai putut justifica pretențiile și nici șederea acolo. S-au mutat la moșia Manta. Și-a vândut, încet-încet, bijuteriile și argintăria ce adusese cu ea, apoi a ipotecat și moșia Manta grecului Apostolopol, fără să o mai poată recupera până la moartea ei. Este drept, loniță Sandu Sturdza mai mergea din când în când la vânătoare, plăcerea lui dintotdeauna.

După ce în aprilie 1834 — la exact șase ani după arestare — s-a urcat în tronul Moldovei ruda lui lonită Sandu Sturdza, Mihail Sturdza, exilatul i-a cerut permisiunea să revină în Moldova. S-a solicitat

50 aprobarea Sankt Petersburgului, care a fost de acord. în iulie, lonită Sandu Sturdza și doamna Ecaterina reveneau în Moldova, la Săucești. Iarna, se retrăgeau fie la Iași, fie la via de pe Copou, unde stăpână era acum fiica lor Elencu. Au avut de purtat multe procese pentru a descurca soarta moșiilor lor, de care se ocupase totuși, destul de bine, beizadea Costachi, cât se aflaseră în exil. Spre sfârșitul vieții au început să îl chinuie pe fostul domn și bolile. în iarna anului 1842 a bântuit la lași o epidemie de guturai (troahnă). Cei mai slabi au dat în pneumonie (junghi). Așa a pățit și lonită Sandu Sturdza, care, la cei 80 ani, nu a rezistat bolii și în dimineața zilei de 3 februarie a închis ochii. *Albina Românească* i-a publicat primului domn pământean un scurt

și sec necrolog, din care aflăm cum a fost îngropat: “Țeremonia înmormântării s-au făcut în ziua de 5, la Biserica Golii, de Preasfințiții Episcopi de Roman și de Huși [tot ei îl sfințiseră și la urcarea pe tron], în ființa Prea înălțatului Domn și a celor dintâi dregători ai Statului; iar îngroparea la Bărboi, cu toată pompa cuvenită rangului răposatului!” Măcar de atâta a avut și el parte: de “pompa cuvenită rangului” la înmormântare. în partea stângă a pronaosului se află piatra de mormânt a lui lonită Sandu Sturdza, cu o inscripție în versuri, în limba română: “între muritorii lumei când eram și eu odată/ Dam poruncă, sfat, pova- ță la oricare judecată./ în a mea origină nobil, însfârșit și Domnitor,/ Stătui patriei ca sprijin peste drepturi și popor./ Văzui slavă în jurul meu, avui scheptru, stăpânire,/ Dar însfârșit suferit-am și a soartei prigonire./ Acum iată sub această piatră stau eu, muritor/ Căci viața amărâtă un deșert e, plin de nor./”

Era punctul final al vieții primului domn pământean din Moldova de după mai bine de 100 de ani de fanariotism. Domnia sa a însemnat o reîntoarcere la idealurile naționale, proces firesc, pe care popoarele din vestul Europei îl cunoscuseră — cum am văzut — mai înaintea noastră. Nu degeaba traducerea *Istoriei Vechiului și a Noului Testament* purtaîn titlu însemnarea că s-a făcut din grecește “pe a noastră români- moldovenească” și că e dedicată “româneștii tinerimi” și “nației”. Tot o reînnodare a tradiției culturale o constituie și “învierea încă de la începutul veacului, în acest mediu de clerici, a gândirii lui Dimitrie Cantemir”. încă la 1806, Veniamin găsise forma germană a *Descrierii Moldovei* și pusese să fie tradusă de către Vasile Vîrnav. După câțiva ani mitropolitul de la București recomanda traducerea omologului său de la Iași, prin grija căruia apărea o ediție la Neamț, în 1825. Și tot la Neamț se dădea o ediție a *Cărții de suflet,* la 1826, în care se vorbea cu mândrie de “limba noastră ciastă românească”.

în sfârșit, în vremea lui lonită Sturdza s-au redeschis școlile pământene, avându-se grijă să se pună mai întâi dascăli de limba română și apoi pentru alte limbi.

Să fim deci de acord cu Gheorghe Sturdza, nepotul său:

“Domnul Ion Sturdza au fost democrat din suflet și dușmanu oligarhii răpărețe și fără inimă față cu interesele cele mari ale Țerii”.

Alexandru Scarlat Sturdza (1791-1854)

“Rămânând legat de naționalitatea moldoveană, pe care o moștenea de la tată, n-a uitat niciodată că mama lui era grecoaică.” Așa l-a caracterizat D. Dallas, cel care l-a cunoscut bine pe Alexandru S. Sturdza în ultimii săi ani de viață, petrecuți la Odessa, și care a simțit nevoia său prefațeze volumul III al *Operelor postume* cu o *Notiță despre viața și lucrările lui Alexandru de Sturdza.* Mărturia lui este extrem de prețioasă și cât se poate de obiectivă. Ea contrastează cu ceea ce Alexandru Sturdza proclamase în timpul vieții lui, când spunea că era “un creștin ortodox, de descendență greacă și un loial și fidel servitor al împăratului”. Iar despre Moldova: “nu-mi cunosc țara și nu mă leagă de ea decât amintirile părinților mei. Rusia este țara mea; totul mă leagă de ea: religia, datoria, obișnuința și inima mea”.

Am mai spus-o: *reîntâlnim în istoricul familieiSturdza toate marile probleme ale istoriei românilor.* Una dintre ele a fost și aceea că foarte mulți dintre românii purtați de soartă pe alte meleaguri au ținut morțiș să-și facă uitată originea și să se integreze, să se contopească, încă de la prima generație, în noua naționalitate, de adopțiune. Puțini au rezistat acestei tentații, continuând să vorbească românește, să își învețe copiii limba strămoșilor și, mai ales, să nu le fie rușine să-și recunoască originea românească. Iată explicația faptului că Alexandru Sturdza scria și spunea că era rus și eventual grec. Știm însă de la acel Dallas că el rămăsese român prin tată și se considera legat de greci prin mamă. Nu este mai puțin adevărat că nici istoriografia română nu i-a acordat atenția cuvenită[10], spre deosebire de istoricii greci, care îl revendică în mod exclusiv[125], ca și cum ar fi un lucru de la sine înțeles. Și vom vedea că faptele lui Alexandru Sturdza demonstrează că, în ciuda filorusismului său, a rămas legat de țara din care plecase când avea doar un an de zile.

Alexandru Sturdza s-a născut la 18 noiembrie 1791, la Iași. Tatăl său, Scarlat, făcuse studii la Lipsea și avea să

ajungă hatman al Moldovei. După izbucnirea războiului ruso-austro-otoman, în 1787, s-a refugiat, asemenea altor boieri moldoveni, în Bucovina. De acolo îl rechema domnul nou numit, Manole Giani-Ruset. A făcut parte din Divanul ce a condus Moldova, în timpul ocupației ruse (octombrie 1788 — decembrie 1791). Apoi, în 1792, după încheierea păcii de la Iași, a plecat în Rusia. Nu s-a rupt însă complet de țară. în 1803, împreună cu Mitropolitul lacovși cu Depasta, au înaintat un memoriu domnului din acea vreme, Alexandru Moruzi, pentru reorganizarea învățământului. Principiile pe care ei le puneau la baza întemeierii unei Academii erau cât se poate de moderne. în predarea materiei trebuia să se pornească “de la cele știute la cele neștiute, iar nu, cu întunecare, din cele neștiute la cele știute”. în așa fel încât elevii să nu mai învețe “ca papagalii... nemică cu totul știind sau înțălegând din cele ce învață...”. Anul de învățământ avea doar 30 zile de vacanță, plus duminicile și sărbătorile. Urmau să se primească 24 bursieri, dintre cei aleși, căci “școala nu este hrănitoare de săraci, ci hrănitoare de învățătură”. Limba de predare era greaca, eventual franceza.

Pe Scarlat îl considera Nicolae lorga a fi fost acel Sturdza, membru într-o deputăție de boieri din ambele Principate care, povestea Vaillant, ar fi mers la Paris, să îl întâlnească pe Napoleon pentru a-i prezenta doleanțele românilor. în sfârșit, la 1812 era trimis —împreună cu fiul său Alexandru — la București, pentru a lua parte la tratativele de pace, în urma cărora teritoriul dintre Prut și Nistru revenea Rusiei.

Scarlat Sturdza a fost primul guvernator al noii provincii rusești create între Prut și Nistru. Fiul său, Alexandru, încerca să îl prezinte drept un bun administrator, care a căutat să apere interesele proprietarilor moldoveni cu moșii peste Prut. Aceștia trebuiau să opteze, în termen de 18 luni, pentru una dintre cetățenii și, implicit, pentru moșiile de pe un mal sau altul al Prutului. Scarlat Sturdza s-ar fi luptat și ar fi obținut ca ei să-și poată stăpâni moșiile și după acel termen. Este singurul izvor care ni-1 prezintă drept un bun guvernator al Basarabiei. De altfel, nici nu a rămas multă vreme în dregătoria respectivă. Mama, Sultana, era fiica lui Constantin Moruzi. Alexandru era văr bun cu Mihail Sturdza, cel ce avea să fie primul domn regulamentar al Moldovei. Tații lor, Scarlat și Grigore, erau frați. Bunicul, Dimitrie (murise în 1794), fusese căsătorit cu fiica lui Grigore Ghica II

și îndeplinise, între altele, și dregătoria de mare ban.

Din căsătoria lui Scarlat și a Sultanei s-au născut cinci copii: trei fete — Smaranda, Roxana și Elena — și doi băieți — Alexandru și Constantin. Elena a fost prima soție a lui D.P. Severin, ajuns mai târziu ministru al Rusiei la Miinchen. Smaranda și Constantin au murit în Rusia, se pare în același an, 1803. Roxana — născută la Istanbul, la 12 octombrie 1786 — i-a fost lui Alexandru “a doua mamă”, cum scria el într-un foarte frumos portret pe care i l-a făcut. A fost doamnă de onoare a țarinei Elisabeta. S-a îndrăgostit de Capodistria, prietenul fratelui ei de la Ministerul de Externe al Rusiei și luptător pentru independența Greciei. Avea să se căsătorească însă cu contele Edling, pe care îl cunoscusem timpul Congresului de la Viena, unde el reprezenta curtea de la Weimar. După cum ne-a descris-o fratele ei, a fost o credincioasă supusă a țarului. Astfel, ne povestește Alexandru, Roxana se afla la moșia ei din sudul Basarabiei, în așa-numitul Bugeac, unde se refăcea după o boală grea. Acolo i-a sosit vestea morții țarului Alexandru 1. Uitând de propria ei suferință, Roxana a plecat imediat ca să îi dea ultimul omagiu. S-a preocupat, în tot timpul vieții ei, de actele de caritate. A murit la 16 ianuarie 1844.

Așa cum am văzut deja, Alexandru S. Sturdza ajungea în Rusia atunci când avea numai un an de zile. Părinții săi au decis să părăsească Moldova în 1792. După ce au vândut pământurile pe care le stăpâneau (la jumătate de preț, țineau mai apoi să precizeze), s-au stabilit în Rusia, mai întâi la Moscova, apoi la Moghilev pe Nipru. Pentru serviciile aduse țarului, Scarlat Sturdza a primit pământuri în ținuturile Kerson și Tambov, cât și o pensie substanțială din partea Ecaterinei a Il-a. Merită să zăbovim un pic asupra acestui episod.

A existat dintotdeauna la noi ideea că salvarea, în momentele grele, trebuie să vină de undeva din exterior, de la una dintre marile puteri ale momentului. Sigur, sentimentul este de înțeles, până la un punct, căci o țară mică — cum au fost Țările Române în Evul Mediu sau România în epoca modernă ori contemporană — are nevoie de alianțe sigure ca să poată supraviețui. Dar una este alianța și alta speranța că or să vină austriecii, rușii sau

anglo-americanii să ne elibereze. Era și mai este vorba de o gravă confuzie: aceea că politica s-ar baza pe amiciții și simpatii, când ea este ghidată doar de interese. Or, interesele marilor puteri au fost și sunt altele decât fericirea unui popor anume. Și astfel au existat la noi, dintotdeauna, două tabere — cel puțin — în rândul clasei conducătoare, fiecare optând pentru o anume orientare în politica externă. Ceea ce nu era deloc rău, cu

54 condiția să nu se ignore rațiunile fundamentale ale politicii duse de marile puteri. Numai că unii reprezentanți ai clasei politice românești, orbiți de-a dreptul de câte una dintre aceste mari puteri, de la care așteptau salvarea nației lor, se aruncau cu totul în brațele ei. Au fost în istoria noastră și cazuri de turciri, și români care au trecut la austrieci, la nemți sau la ruși. De obicei, trezirea din vis era dură, cum vom vedea că s-a petrecut și cu Alexandru Sturdza. Dar trebuie să mai încercăm o lămurire. De unde sentimentul filorus la noi?

în primul rând, trebuie să nu uităm că nu am avut graniță comună cu Rusia până în anul 1791. Orice mare putere cu care nu te învecinezi este de două ori mai atrăgătoare. Pentru că nu te simți amenințat direct. în plus, în momentul în care rușii devin o prezență politică importantă în zona sud-est europeană, pentru noi se ofereau trei opțiuni posibile: Imperiul otoman (cu religia musulmană), cel habsburgic (cu religia catolică și începând din 1688, cu experiența stăpânirii în Transilvania) și cel țarist (cu religie la fel cu a noastră, ortodoxă). Iată deci că nu este greu de înțeles de ce mai ales o parte a boierimii din Moldova și-a îndreptat privirile către acesta din urmă. A apărut chiar ideea că dacă tot trebuie aleasă o stăpânire străină, apăi este mai bună cea rusească, fiind de aceeași religie. Sigur, noi știm astăzi că marea diferență dintre sistemul otoman și cel european (fie austriac, fie rus) consta în libertatea pe care primul o acorda popoarelor supuse pentru a-și menține religia și organizarea internă proprie, iar în cazul autonomiilor de stat, chiar ființa națională proprie. Dar o știau — sub aspectele practice — și oamenii acelor vremi, căci ei remarcau că “sub turci nu s-a ridicat pe pământ românesc nici o moschee”, pe când rușii pe unde au trecut au impus un regim de pradă. Sentimentul filorusesc nu era general. El era mai puternic în rândul boierimii din Moldova

(marea boierime, mai conservatoare și deci mai atrasă de o putere autocrată) și mai slab la cea din Țara Românească (unde și propaganda austriacă era mai puternică). La fel, sentimentul era foarte slab sau lipsea cu desăvârșire la nivelul omului de rând. La 1812, de exemplu, în momentul retragerii oarecum precipitate a rușilor, din cauza izbucnirii războiului cu Napoleon, s-au scos pe străzi păpuși îmbrăcate rusește care au fost tăvălite prin noroi și arse. Mai greu de înțeles este atitudinea filorusă după 1812 și mai ales după ce Rusia a arătat clar careu erau intențiile în privința Principatelor. Cum mai putea fi cineva filorus după ce asistase la scenele teribile provocate de închiderea Prutului, când, ne spune Manolache Drăghici, “malurile lui s-au umplut

55 de copiii care-și luau rămas bun de la părinți, de frați, care se despărțeau, de rubedenii și cunoscuți siliți de acum a se despărți”.

într-o asemenea atmosferă intelectuală și plecat din țară de la vârsta de un an, nu trebuie să ne mire efortul pe care l-a făcut Alexandru Scarlat Sturdza de a fi un bun slujitor al țarului.

0 influență deosebită asupra formării tânărului Alexandru a exercitat-o doica, Maria Sandamuri, o grecoaică foarte credincioasă. Educația și-a făcut-o în casă, sub îndrumarea tatălui și a unui preceptor francez, JJ. Dopague, care îi urmase din Moldova. El avea să le salveze moșiile în timpul invaziei franceze în Rusia, când a rămas la Moghilev, împiedicând distrugerea lor de către conaționalii săi.

Pe lângă limba română, Alexandru mai stăpânea greaca, latina, franceza, germana și rusa. A citit foarte mult din literatura Antichității și din scriitorii europeni, dar și lucrări de filosofie, de teologie și de istorie.

în anul 1809, Alexandru Sturdza intra în Ministerul de Externe al Rusiei. Devenea în scurtă vreme specialistul ministerului în problemele dunărene. în luna aprilie 1812, amiralul Ciceagov îi propunea să-l însoțească la București, unde se duceau tratative cu Imperiul otoman, în vederea încheierii păcii. în arhiva lui, care este păstrată, în cea mai mare parte, la Secția de manuscrise a Institutului pentru literatura rusă din Leningrad, se găsesc mai multe rapoarte și memorii asupra Principatelor Române. în același an, 1812, Alexandru Sturdza a fost trimis în Lituania. Atunci l-a

cunoscut pe Ioannis Capodistria, şi el angajat al Ministerului de Externe rus, în fruntea căruia avea să se afle, între 1815 şi 1822, alături de Karl Nesselrode. Alexandru i-a fost secretar personal, consilier în problemele dunărene şi prieten. în 1815, Alexandru Sturdza a făcut parte din delegaţia rusească la Congresul de la Viena, care trebuia să reglementeze problemele Europei după înfrângerea lui Napoleon. Activitatea lui acolo a fost extrem de bogată. Un aspect mai puţin cunoscut îl constituie episodul scrisorii trimise de Ludovic al XVIII-lea ţarului Alexandru. După cum ne relatează sora lui, Roxana, scrisoarea a fost concepută şi redactată de Alexandru. Ludovic al XVIII-lea, abia restaurat pe tronul Franţei, îi scria ţarului că îşi depune coroana în mâinile aliaţilor (ţarul Rusiei, împăratul Austriei, Francisc I, regele Prusiei, Frederic Wilhelm III şi regele George III al Angliei) mai bine decât să domnească peste o ţară slăbită şi sfâşiată. Manevra — care a păcălit pe toată lumea — servea dorinţei ţarului de a-şi crea un aliat dintr-o Franţă recunoscătoare pentru mâna întinsă,

56 împotriva celorlalte puteri europene. Roxana ne povesteşte că ducele de Richelieu a fost atât de încântat când a citit textul scrisorii, încât i-a dus-o imediat regelui francez şi l-a pus să o copieze de mână. în felul acesta, Franţa a scăpat cu mult mai puţine pierderi teritoriale.

Numele lui Alexandru Sturdza este strâns legat şi de actul de constituire al Sfintei Alianţe. Creată la 26 septembrie 1815, la Paris, de către ţarul Rusiei, împăratul Austriei şi regele Prusiei, eaîşi propunea să înăbuşe orice mişcare revoluţionară din Europa. Capodistria şi Alexandru au revăzut textul final, propus spre semnare suveranilor europeni. Iar atunci când Metternich şi Castlereagh au considerat respectiva alianţă un nonsens, o dovadă de sublim misticism, dar fără eficienţă practică, tot Alexandru Sturdza s-a ridicat în apărarea ei. A şi redactat, în septembrie 1815, un manuscris, rămas nepublicat şi intitulat *Considerations sur l'acte de ('alliance fratemelle et chretienne* (Consideraţii asupra actului de alianţă fraternă şi creştină). El scria că monarhii europeni erau uniţi prin “conştiinţă, convingere şi experienţa nenorocirilor” dezlănţuite de revoluţia franceză. Unui conservator cum era el, evenimentele traumatizante ale revoluţiei şi apoi ale domniei lui Napoleon îi demonstraseră convingător că răul ascuns în fiecare om, deci inerent naturii

umane, nu putea fi dominat de rațiune, unealta propusă de revoluționari pentru refacerea societății. Alexandru Sturdza încerca să contracareze și cealaltă acuză adusă Sfintei Alianțe: că era o creație machiavelică pentru a impune influența rusească în Europa. Sfânta Alianță urma să poarte război împotriva ateismului și fanatismului, două trăsături pe care conservatorii europeni le asociau cu revoluția franceză. Șase ani mai târziu, în 1821, el avea să revină, într-un alt manuscris rămas nepublicat, asupra Sfintei Alianțe, pe care o considera o creație superioară tuturor celorlalte acorduri diplomatice, pentru că recunoștea superioritatea credinței creștine drept principala sursă a dreptului civil. Era un elogiu deplasat la acea dată, când Sfânta Alianță se dovedise un instrument pentru suprimarea mișcărilor liberale și naționale, un simbol al reacțiunii.

Merită să mai zăbovim puțin asupra concepției politice a lui Alexandru Scarlat Sturdza. Ea ni se dezvăluie mai ales din scrierile sale. Astfel, în 1818, țarul i-a cerut să redacteze un memorandum despre mișcările revoluționare din Germania, pe care vroia să îl prezinte la Congresul Sfintei Alianțe ce urma să se țină la Aachen. Fermentul revoluționar în Germania era reprezentat de societățile studențești. Memoriul lui Sturdza descria universitățile germane drept cuiburi ale

 ateismului și revoluției, în care studenții și profesorii conspirau pentru a distruge fundamentele civilizației europene. Așa cum am văzut deja, în concepția lui omul era o ființă care avea de la naștere în ea germenele tuturor viciilor. Pentru a le combate, era nevoie de o educație religioasă și morală, cât și de una științifică, reprimîndu-se senzualitatea și orgoliul. Și mai scria Alexandru Sturdza, în altă parte, că secolul al XIX-lea prezenta spectacolul unei civilizații degenerate, care definitiva distrugerea religiei și a moravurilor. Nu este greu să ne imaginăm ce ar fi gândit el despre secolul XX. Dar să revenim la amintita scriere — *Memoire sur l’etat actuel de l'Allemagne* (Memoriu despre starea actuală a Germaniei) — în care Sturdza recomanda ca universitățile germane să fie supuse unei stricte discipline și controlului poliției, punându-se astfel capăt autonomiei lor tradiționale. în context, el cerea și autorităților din țara sa de adopțiune să restrângă autonomia universităților rusești și să reducă numărul profesorilor germani care predau acolo.

Memoriul a avut o poveste ce era să se sfârșească prost pentru autorul ei. Pregătit doar în câteva copii destinate membrilor delegației ruse, el a fost însă publicat de ziare germane și engleze. Reacția studenților germani a fost violentă. Amenințat cu moartea, Alexandru Sturdza și-a păstrat calmul, scriind sorei lui, cu o notă fatalistă, că soarta îi era în mâinile Domnului. Dar, până la urmă, a fost silit să părăsească Germania. în 1819, asasinarea lui August von Kotzebue, un german din țările baltice, care servea drept consul al Rusiei în Germania, a demonstrat că amenințarea fusese reală. Asasinul, un student, a recunoscut la proces că făcea parte dintr-o societate secretă, care-și propusese să îl asasineze și pe autorul *Memoriului.* Tot în acel an, Metternich a dat Decretele de la Karlsbad, inspirate din substanța *Memoriului* lui Alexandru Sturdza. Măsuri similare s-au luat și în Rusia, tinerilor de aici fiindu-le, în plus, interzis să meargă la studii la anumite universități germane.

în 1819, Alexandru Sturdza redacta — cu ajutorul unui funcționar al Ministerului de Externe — un raport despre evenimentele politice ale anului în Europa, Statele Unite și Asia. Era un nou prilej de a scoate în evidență meritele regimului monarhic autocrat față de cel constituțional. Ideile liberale și constituționale erau denunțate ca o amenințare pentru stabilitatea socială și politică.

în preajma Congresului de la Troppau, din octombrie 1820, țarul îi cerea lui Sturdza să pregătească un memorandum despre metodele

58 cele mai eficiente pentru combaterea revoluției. în viziunea lui, intervenția armată a marilor puteri reprezenta calea cea mai sigură pentru restabilirea ordinii în Peninsula iberică și în cea italică. Ideea era reluată într-un raport adresat lui Capodistria, în februarie 1821. Cauza principală a dezordinii era considerată francmasoneria, care umpluse Europa de loje și cluburi. El se întreba dacă ea mai era îndreptățită să existe în Rusia, după ce în 1820 fuseseră alungați iezuiții. Poate că decretul țarului din 1822, prin care francmasoneria era interzisă în imperiu, a fost inspirat și de acel raport. Deși nutrea o mare simpatie față de poporul grec, în a cărui apărare s-a ridicat în mai multe rânduri, Sturdza n-a fost de acord cu calea aleasă de eteriști. El susținea necesitatea unui sprijin militar din partea țarului pentru răscoala poporului grec, argumentată prin faptul că

era vorba de o luptă a Creștinătății cu Islamul. Dar era evident pentru cel ce participase la redactarea actului Sfintei Alianțe că țarul nu se putea angaja alături de o mișcare revoluționară. Toate eforturile lui Alexandru Sturdza, mai ales după demisia lui Capodistria din Ministerul de Externe, au fost menite să îi convingă și pe conducătorii grecilor să acționeze potrivit opiniilor sale.

Conservatorismul lui Alexandru Sturdza mergea până acolo încât îl critica—într-o lucrare intitulată *Notions sur la Russie* (Noțiuni despre Rusia), poate una dintre cele mai bune dovezi că nu a încetat nici o clipă să fie român — pe Petru cel Mare pentru reformele pe care le-a introdus în Rusia. Nu atât pentru ideea de reformă în sine, cât mai ales pentru maniera în care fuseseră ele puse în practică. Astfel, îi reproșa caracterul brutal al reformelor religioase, care au dus la o prăbușire a moralității clerului, pentru că statul nu se preocupase de condițiile de viață ale acestuia. S-a deschis calea pătrunderii sectelor în Rusia. La fel, Petru era criticat pentru că introdusese în organizarea militară a țării elemente străine, disparate: în marină gradele erau împrumutate de la olandezi, iar tactica militară de la germani. Era vorba deci de lipsa de coerență a reformei. Și de o grabă nejustificată, după părerea lui, care îl făcuse pe Petru să creeze o Academie înaintea școlilor elementare.

Pare surprinzător să constați —în aceleași *Noțiuni* — că un om cum a fost Alexandru Sturdza vorbea despre eliberarea țăranilor și despre libertatea individuală. El spunea că “doar eliberarea populației de la țară va putea fecunda, cu timpul, bogățiile statului”. Dar procesul trebuia să fie “sistematic și treptat”. De altfel, pe pământurile sale și

 pe cele ale sorei lui, Roxana, șerbii beneficiau de un alt regim, mai ușor, decât în restul Rusiei. Cu toate acestea, nu am putea împărtăși părerea lui Haivas: “Dacă românul Alexandru Sturdza n-ar fi luat, fără voia sa, calea exilului, ci ar fi rămas în țara sa, ar fi lucrat, cu spiritul său luminat, alături de marele Mihail Kogălniceanu, renovatorul gândirii românești, în aceeași epocă, în Moldova”. Și aceasta pentru că nu putem face abstracție de structura lui sufletească și de educația pe care a primit-o — care nu ar fi diferit prea mult nici dacă rămânea în țară —, elemente care l-ar fi făcut să fie mai aproape de Mihail Sturdza, vărul său, decât de revoluționarul de la 1848, Mihail Kogălniceanu.

Am văzut deja, Alexandru Sturdza a fost și un om profund religios. Și cum în vremea lui — ca și astăzi, de altfel — ortodoxia era supusă unui puternic atac din partea Papalității, a protestanților și a diferitelor secte, el s-a simțit obligat să ia poziție în apărarea religiei străbunilor săi. A făcut-o mai ales prin scris. într-un text intitulat *Considerations sur la doctrine et l’esprit de l’eglise orthodoxe* (Considerații despre doctrina și spiritul bisericii ortodoxe), publicat în anul 1816, a dat o explicație concisă a credinței ortodoxe. Așa cum spunea chiar el, “agresiunea deschisă dirijată contra religiei de stat a făcut necesară ruperea tăcerii și a impus nevoia de a o apăra, căci ne vedem atacați”. Lucrarea era deci un prim răspuns la atacurile heterodocșilor din Rusia de a stârni neîncredere printre credincioși în privința purității dogmei profesate de Biserica ortodoxă. Or, Alexandru Sturdza reușește, nu numai prin această scriere, ci prin întreaga lui operă teologică, să demonstreze, asemenea spătarului Nicolae “Milescu”, dacă nu superioritatea dogmei ortodoxe, lucru mai greu de acceptat de preopinenții săi, atunci cel puțin egalitatea ei cu dogma catolică. De altfel, disputa dintre cele două Biserici era veche de câteva secole. în spatele discuțiilor pur teologice s-au ascuns — și se ascund — tentativele de expansiune ale catolicismului spre Răsăritul Europei. Contracarând pretențiile Bisericii catolice de a fi singura deținătoare a adevăratei credințe, Alexandru Sturdza aducea numeroase argumente care demonstrau — celor ce vroiau să vadă — că doar Ortodoxia, rămânând tolerantă, a reușit să îl păstreze pe Dumnezeu și în dimensiunea Sa umană și în cea cosmică. *Considerațiile* sale au fost bine primite și de țar, dar și în Europa de Vest, unde au stârnit interes față de doctrina ortodoxă.

Opera sa teologică — cea mai vastă parte a creației sale — a fost parțial reunităîn tomurile I și IV ale *Operelor postume,* publicate în cinci volume, între 1859-1861. Un volum separat, apărut în 1849, regrupa traduceri în limba franceză făcute de el din scrierile părinților Bisericii creștine, cât și din scrierile unor prelați contemporani. A fost dorința lui de a oferi Occidentului, atât de sigur de el, cele mai bune pagini ale unor gânditori ortodocși, cu speranța că vor fi

citite și vor îndemna la reflecții. în volumul I erau reunite lecțiile pe care le-a ținut la Berlin, în 1836, unor studenți moldoveni, în care relua ideea păcatului originar, prăbușirea omului. Erau prezentate apoi Evangheliile. în același volum se publica și *La double parallele,* o expunere comparată a doctrinei ortodoxe și a celei catolice, făcută tot din dorința de a contesta epitetul de schismatică aplicat Bisericii ortodoxe. Chiar editorul volumului nota, impresionat de demonstrație: "această Biserică, pe care occidentalii o numesc schismatică și care, totuși, este dintre toate comunitățile creștine, cea care a menținut cel mai bine, în puritatea și simplitatea sa primitivă, Biserica pe care au întemeiat-o apostolii".

Alexandru Sturdza nu a avut continuatori în această direcție. în general, Biserica ortodoxă — spre deosebire de cea catolică — pare lipsită de spirit militant, de dorința de a face prozeliți. Chiar și astăzi, când catolicismul și protestantismul cunosc în Occident — și nu trebuie să ne lăsăm înșelați de combativitatea pe care o manifestă în Răsărit — o gravă criză, Biserica ortodoxă nu arată nici un interes pentru a atrage de partea sa noi aderenți. Deși în Statele Unite comunități întregi au început să treacă la ortodoxism. Dar poate că tocmai în această toleranță a și stat forța ortodoxismului, de aici i-a venit seninătatea care i-a permis să păstreze puritatea credinței inițiale.

Reușind să scape cu viață din Germania, Alexandru Sturdza s-a reîntors în Rusia. A cerut un concediu mai lung, de un semestru, pentru a-și îngriji vederea. A suferit o triplă și dureroasă operație, fără rezultate însă, continuând să aibă probleme cu vederea. între timp, fusese ales membru în Marele Consiliu de administrație al școlilor, mai precis în cadrul Comitetului științific. Respectivul organism făcea parte din Ministerul problemelor religioase și al Educației publice, condus de prințul Alexandru N. Golîțin. Sturdza a redactat un document numit *Instrucțiune,* care stabilea etapele ce trebuiau parcurse de către minister pentru a insufla în societate "o armonie constantă și salvatoare între credință, cunoștințe și autoritate sau, cu alte cuvinte, între pietatea creștină, iluminarea intelectuală și datoriile cetățenești".

Principala metodă preconizată pentru a realiza cele propuse

era cenzura. Comitetul trebuia să examineze conținutul și spiritul textelor din manuale și să le înlăture pe cele care contraveneau obiectivelor fixate. Sturdza personal a supervizat cenzurarea textelor după care se predau latina și greaca. Apoi, cât s-a aflat la moșiile sale din Basarabia, pentru a se reface în urma operațiilor suferite la ochi, s-a preocupat de organizarea unor școli sătești.

în octombrie 1821 s-a reîntors la Sankt Petersburg și a cerut, din motive de sănătate, un concediu nelimitat. L-a obținut, împreună cu permisiunea de a se stabili la Odessa.

Deși n-a iubit niciodată călătoriile — și am văzut că avusese parte de ele și până atunci — a trebuit să facă mai multe voiajuri în străinătate, cu cea de a doua soție (prima îi murise la scurtă vreme după căsătorie, în 1817, când spera să devină tată) care trebuia săîși îngrijească sănătatea. Au mers în 1823 în Italia, apoi în vara anului 1825 la băi, la Ems, în Germania. în iarna și primăvara anului următor au locuit la Paris. Atunci aînceput să scrie *Manualul creștinului ortodox,* pe care avea să îl termine după reîntoarcerea în Rusia. Iată deci că deși suferea din cauza ochilor, nu a renunțat să citească și să scrie. Erau, de altfel, printre puținele lucruri care îi mai dădeau speranțe. în curând, avea să sufere una dintre cele mai mari decepții din viața sa.

în aprilie 1828, după izbucnirea unui nou război ruso-otoman, a fost trimis la București, pentru a conduce cancelaria de campanie a Ministerului de Externe. Numeroasele rapoarte pe care le-a redactat vorbesc, toate, despre marea nevoie de stabilitate, de ordine care se resimțea în Principate. El a colaborat și cu Divanurile boierești din Țările Române, făcând propuneri pentru redactarea viitoarelor Regulamente organice. După pacea de la Adrianopol — încheiată la 2/ 14 septembrie 1829 — “realizând tendințele politicii rusești, atât de opuse convingerilor sale intime, și înșelat în speranțele pe care și le făcuse pentru țările față de care manifestase un interes izvorât din inimă — ne spune același Dallas — domnul de Sturdza a renunțat la ocupațiile sale diplomatice”. Mai devreme sau mai târziu, toți cei care și-au pus speranțele în bunăvoința curților europene au suferit aceeași deziluzie. La fel au pățit și Horea și Avram lancu, când au crezut că vor găsi la împăratul din Viena rezolvarea problemelor românilor din Transilvania. Și exemplele ar putea continua.

De ce a simțit el nevoia să se retragă din diplomația

rusă ne spune — indirect—în lucrarea citată deja, *Noțiuni despre Rusia.* Acolo,

62 referindu-se la un moment dat la sistemul de colonizare aplicat de Imperiul țarist în noile teritorii cucerite, critică regimul de forță introdus de urmașul lui Alexandru I, țarul Nicolae I. Vorbind concret despre Basarabia, Alexandru Sturdza subliniază avantajele sistemului anterior, care permitea populației săîși păstreze limba, obiceiurile, modul de viață, chiar vechile legiuiri. Considera el că în felul acela, prin “legăturile religiei și datorită raportului de inferioritate față de cultura rusă”, populația dintre Prut și Nistru ar fi fost asimilată mai ușor. “Cu toate acestea, de câțiva ani, guvernul pare înclinat să se căiască pentru aceste înțelepte concesii.”

într-adevăr, țarul Alexandru I acordase o relativă autonomie teritoriilor recent intrate în componența Imperiului său: Finlanda, ținuturile polone, cele georgiene, Basarabia. Capodistria și Alexandru Sturdza l-au influențat direct în ceea ce privește ultima provincie, pentru a-i acorda o cât mai largă autonomie. Un contemporan, Ph. Vignel, descria astfel statutul Basarabiei din primii ani ai stăpânirii rusești: “Basarabia este un ținut care nu numai că se găsește în condiții cu totul particulare ca provinciile baltice și departamentele poloneze luate de Rusia, dar care la fel ca regatul Poloniei și marele ducat al Finlandei are o existență politică proprie. Iată ce o deosebește îndeosebi de celelalte posesiuni: ea are propriul său Consiliu Suprem, care întrunește puterea executivă, legislativă și justiția”.

Dar starea de grație a luat sfârșit odată cu urcarea pe tron a lui Nicolae I. Noul țar a aprobat propunerea contelui Voronțov ca Basarabia să depindă direct de puterea centrală. La 29 februarie 1828, s-a dat un nou statut provinciei, prin care era asimilată celorlalte gubernii rusești. Totodată, a început o puternică acțiune de rusificare. lată deci condițiile în care Alexandru Sturdza a ales să părăsească Ministerul de Externe al Rusiei.

Probabil că nu întâmplător nu a reușit să ocupe postul dorit la Ministerul Instrucției Publice și și-a dat demisia, în 1830, și de acolo. A primit o pensie anuală de 5 000 de ruble, căreia i se adăugau veniturile moșiilor sale. S-a stabilit la Odessa. Și-a consacrat cea mai mare parte a timpului activităților de caritate desfășurate de Roxana Edling și educației fiicei lui, Maria. Ea avea, mai târziu, să se mărite cu

prințul Evgheni Gagarin și să îl continue opera caritabilă la Odessa. Perioada aceasta a fost, totodată, cea mai fertilă din viața lui în ceea ce privește numărul de articole și studii pe care le-a redactat, nu toate publicate, este adevărat. în 1836 a părăsit Odessa împreună cu soția pentru a

63 merge la băi, în Germania. Și-a văzut, pentru ultima oară, socrul, pe C.W. Hufeland, un foarte cunoscut medic german. Vestea morții lui a aflat-o după ce trecuse în Elveția — o țară care l-a impresionat prin frumusețea maiestuoasă a munților săi, ceea ce l-a determinat să o numească “un Tibet al Europei”. Revenit în grabă la Berlin, a întâlnit mai mulți tineri români aflați la studii, cărora le-a ținut prelegerile re-unite apoi în *Etudes religieuses, historiques et morales.* A rămas toată iarna la Berlin, iar în primăvară a reluat cura la băi. Vara revenea la Odessa, pentru a lua parte la activitățile societății agricole din Rusia meridională, fiind unul dintre membrii săi fondatori. Aici l-a ajuns vestea morții mamei sale. în anul următor îl găsim activând într-un comitet creat la Odessa pentru combaterea epidemiei de ciumă.

Ultima oară a trecut dincolo de Prut, în Moldova liberă, în 1843, la chemarea vărului său Mihail Sturdza. Acesta l-a rugat să ajute la refacerea Seminarului de la Socola, dar unele neînțelegeri cu domnul țării l-au determinat să plece. Avea însă să se intereseze, în continuare, de soarta Seminarului.

La începutul anului 1844 i-a murit sora, iar în anul următor, al doilea nepot, Alexandru. A plecat din nou în Italia pentru îngrijirea sănătății lui și a soției. Au petrecut iarna în Peninsulă, apoi au plecat la Nisa. își iubea, probabil, foarte mult soția dacă accepta toate aceste lungi călătorii. A revenit în Rusia în 1847 și până la moartea sa nu i-a mai depășit granițele.

Treptat, a renunțat să mai activeze în societățile din care făcea parte (Societatea de economie rurală a Rusiei de sud; Societatea de istorie și antichități din Odessa) și s-a consacrat exclusiv operelor de caritate. Principalul său obiectiv a devenit întemeierea unei comunități a călugărițelor de caritate, prima de acest fel din Rusia. Ea a fost deschisă la 21 noiembrie 1850, în propria lui casă. Doi ani mai târziu, a fost atins de hemiplegie. A considerat-o trimisă de cel de sus pentru a-1 purifica. Și-a petrecut iarna și vara anului 1854 la casa lui de la țară, de lângă Odessa. La sfârșitul lunii mai, a

mers — “pentru ultima oară”, cum îi scria fiicei lui — la moșia de la Manzîr, din Basarabia. Ajuns acolo, s-a simțit mult mai bine. La 7 iunie însă, a aflat vestea retragerii trupelor ruse peste Dunăre (cu un an înainte izbucnise un nou război ruso-otoman, care, prin intrarea și altor puteri europene în conflict, s-a transformat în războiul Crimeei). A fost foarte afectat. Seara i-a scris cumnatului său o scrisoare. Când soția a intrat în cameră să îi ureze noapte bună, a încercat să îi spună ceva, dar nu a mai reușit. Un

atac cerebral l-a paralizat complet. S-a mai chinuit șase zile. A închis ochii, la 62 de ani, în dimineața zilei de 13 iunie 1854.

Opera lui istorică publicată se află cuprinsă în volumele II — *Notions sur la Russie* — și V — *La Grece en 1821 et 1822* (Grecia în anii 1821 și 1822) — ale *Operelor postume.* Ea tratează, practic, probleme de istorie contemporană. Astfel, în cel de-al doilea studiu, Alexandru Scarlat Sturdza comunica unui cititor sensibilizat de problema greacă foarte multe date și aprecieri despre revolta grecilor, pe care o vedea ca o parte componentă a războiului mai amplu care opunea Creștinătatea Islamului. Sigur, am văzut că prin mamă, el se simțea foarte aproape de națiunea greacă, dar a căutat să fie cât mai obiectiv în expunerea sa. în fond, sora lui, Roxana, s-a arătat mult mai pasionată atunci când a luat poziție în favoarea grecilor, poate și din cauza sentimentelor pe care le nutrea pentru Capodistria. înainte să fie reunit în volum, textul lui fusese publicat sub forma unor scrisori.

Lucrarea intitulată, destul de modest, *Noțiuni despre Rusia* și terminată în 1853 este una dintre remarcabilele sale scrieri. Nu se poate, atunci când o citești, fiind român, să nu remarci că în ciuda eforturilor pe care le-a făcut, Rusia este privită totuși de pe celălalt mal al Prutului. Bun cunoscător al realităților marelui imperiu, Alexandru Sturdza îl considera o “îngrămădire de contraste în care unitatea puterii constituie armonia [ce îl ține]; o monarhie întemeiată pe tradiții, temperată de creștinism, formidabil în secolul XIX și neapărat necesar în continuare pentru a o păstra între anumite granițe și a o împiedica să comită marea sinucidere morală”. “Rusia este o piramidă care se susține prin imensitatea bazei sale și unitatea absolută de la vârf”, spunea

el. Astăzi, după aproape 150 ani, aprecierile lui ni se par la fel de actuale. Alexandru Sturdza analiza apoi, pe rând, toate instituțiile fundamentale ale Imperiului țarist, criticându-1 pe Petru cel Mare nu pentru că s-a străduit să le reformeze, ci pentru maniera prea bruscă în care a făcut-o. Am văzut deja că nici sistemul de colonizare aplicat în acel moment în provinciile de curând alipite nu îi stârnea entuziasmul. Considerând că Rusia avea nevoie de un progres în intensitatea transformărilor, nu de noi cuceriri, Alexandru Sturdza nota: “Regimul pe care Rusia l-a întemeiat în Moldova, Țara Românească și Serbia îi va aduce mai mult profit decât cucerirea unor noi provincii dificil de guvernat și mai dificil de mulțumit, cu condiția ca ridicându-și privirile înțelepciunii politice dincolo de orizontul vizual Rusia să vegheze la menținerea influenței sale legitime și tutelare în vastele

65 regiuni unde se agită contra ei demagogii vechii Europe”. Această ultimă parte a citatului ne poate da mult de gândit, mai ales după ce am cunoscut efectele Acordului de la Moscova, din 1944 (sau cum s-a încetățenit, incorect, “trădarea de la lalta”). Și rămâne să vedem ce ne va rezerva viitorul.

Povestea vieții lui Alexandru Scarlat Sturdza s-a terminat deci la 13 iunie 1854. A fost o poveste tristă, a unui copil de un an dus și crescut departe de țară. Pe care a lăsat, în timpul vieții, uneori, impresia că a uitat-o dar pe care — ne-a spus-o prietenul său, Dallas — a purtat-o tot timpul în suflet. A și încercat să o ajute. Așa cum a crezut el că era cel mai bine. O țară din cauza căreia a părăsit — în bună măsură — cariera publică în patria de adopțiune. I-au murit, pe rând, părinții, frații și surorile. I-a murit și prima soție la naștere. Fervoarea lui mistică — venită și din educația primită — trebuie să aibă o explicație și în încercările la care viața l-a supus. Iar când și-a simțit moartea aproape, a venit să închidă ochii pe acea bucată de pământ la a cărei înstrăinare contribuise — într-o măsură — și el.

Dimitrie A. Sturdza (1833-1914)

“Pe de o parte au intrat în mișcarea politică și

economică a țărei oameni care trăind în trecut sub alte regimuri nu cunosc nici istoria noastră națională, nici munca depusă pentru crearea și întărirea fostului Regat Român. Pe de altă parte, nivelul intelectual a scăzut și tinerimea nu mai este atât de dornică a ști ceiace s-a petrecut înainte ca ea să intre în viața țărei. în masa chiar a intelectualilor de astăzi, puțini cunosc rolul ce au jucat în istoria Patriei cei ce s-au trudit și au suferit pentru un ideal astăzi realizat. Cuvântările și lucrările lor sunt rar consultate și cărțile ce apar documentând trecutul sunt puțin citite. Ministerul Instrucțiune! Publice și Culturei Naționale pare că se dezinteresează de crearea materialului didactic menit să formeze generațiile viitoare după modelul celor din trecut. Manualele ce se pun în mâna școlarilor ponegresc sau ignorează oamenii mari, a căror viață trebuie să fie cunoscută de tineret.”

Cuvintele acestea — atât de actuale, din păcate — ar fi putut fi plasate la fel de bine și la începutul cărții. Le-am pus însă aici pentru că au fost rostite de C.I.C. Brătianu la Fundația Brătianu, la 25 februarie

1933, într-o conferință intitulată *Dimitrie A. Sturdza. Cu prilejul centenarului de la nașterea sa.*

Dimitrie (Mitiță) A. Sturdza s-a născut la 10 martie 1833, la Miclăușeni, județul Roman. Tatăl său era vornicul Alexandru D. Sturdza (1803-1848), văr de-al doilea cu Alexandru S. Sturdza și cu Mihail G. Sturdza, viitorul domn regulamentar al Moldovei. Mama lui era tot o Sturdza, Ecaterina, fiica lui Costache Sturdza și mătușa lui Alexandru A. Sturdza, publicist și istoric.

Și-a făcut studiile în Germania, la Gottingen, Jena, Berlin, Bonn (Brătianu adăuga în conferința amintită și Freiburg și Miinchen). A urmat cursuri de științe economice și financiare — lucru mai rar la noi, pe atunci — și istoria. Educația germană avea să îl marcheze pe viață.

Din căsătoria cu Zoe Cantacuzino i s-a născut la 23 mai 1869 un singur fiu, Alexandru. Acesta a urmat cursurile gimnaziului la Jena și universitatea la Breslau. Revenit în țară, a intrat în armată, ca ofițer, în 1889. La scurt timp a

plecat din nou în Germania, pentru a face studii militare. Pe baza unui acord special încheiat între regele Carol 1 și Kaiserul Wilhelm II, a servit ca ofițer român în armata germană, din 1890 până în 1902. A fost pregătit ca ofițer de legătură între cele două armate, pentru eventualitatea unei colaborări, în baza tratatului de alianță încheiat în 1883. A cunoscut și pe Henry Wickham Steed și R.W. Seton Watson, cei doi critici ai politicii austro-ungare față de naționalitățile supuse din Imperiu.

S-a căsătorit cu Elisabeta Carp, fiica liderului Partidului conservator Petre P. Carp. A avut trei copii: Alexandru, Dumitru și Ion. A revenit în cadrul armatei române în 1902. Din 1907 până în 1910 a fost atașat militar al României la Paris. în perioada respectivă s-a remarcat mai ales prin duelul cu un căpitan, Cătuneanu, provocat de afirmațiile lui Alexandru Sturdza legate de corupția ce domnea în armată.

A fost mai apoi profesor, chiar comandant al Școlii Militare, calitate în care a redactat mai multe manuale, inclusiv unul despre patriotism.

Intrarea României în primul război mondial de partea Antantei a pus în fața colonelului Sturdza o problemă de conștiință: să aleagă între a-și servi țara, potrivit cu hotărârile guvernului acesteia sau să acționeze conform convingerilor sale filogermane. După înfrângerile suferite de armata română, el nota, în toamna anului 1916: “Putem noi rezista unei campanii până în primăvară? Dacă nu, care va fi sfârșitul?

O pace separată sau ocupația rusească?... Dacă Rusia ne ocupă ne va [domina] din punct de vedere politic și moral. Atunci întreaga direcție a vieții noastre civice se va schimba, până chiar și educația copiilor... Nu ar fi mai bine oare să lichidăm totul aici și să emigrăm în Vest? Pentru că acolo copiii își pot construi un nou ideal social și civic, în vreme ce sub dominația rusească acest lucru este exclus”. în discuțiile cu o serie de ofițeri superiori a avut impresia că și aceștia îi împărtășeau punctul de vedere. S-a adăugat și faptul că Rusia exercita mari presiuni asupra guvernului român pentru a-și retrage armata de pe teritoriul național, ceea ce a provocat discuții aprinse în cadrul corpului ofițeresc. Iată deci structura faptelor pe care colonelul Sturdza și-a țesut eșafodajul argumentelor cu care s-a convins că trecând în

liniile inamice nu comitea un gest de trădare a țării, ci unul de salvare a ei și că o mare parte a armatei române îi împărtășea punctul de vedere. Dar — așa cum preciza istoricul american Glenn Torrey — “ceea ce Sturdza nu realiza era că, în momentul defecțiunii sale, francezii reușiseră să blocheze propunerea rusească"[13]’.

Detaliile concrete ale trecerii lui Alexandru D. Sturdza în liniile germane și consecințele actului său sunt cunoscute și nu vom insista aici asupra lor. Vom menționa doar — folosindu-ne de studiul citat mai sus — câteva dintre reacțiile pe care le-a provocat gestul său printre români, în rândul aliaților, ca și în tabăra germană. Astfel, în ciuda interdicției autorităților, cazul Sturdza a fost mult discutat de ofițerii români. Un căpitan nota în jurnalul său că deși era convins că Sturdza credea sincer că își slujea țara, îi dezaproba gestul. Și în rândul trupei domnea ideea că “în ciuda tuturor acestora [suferințelor] nimic nu ne va împiedica să ne facem datoria în orice condiții și cu orice preț”. Colonelul Petin, cel care îi ținea pe moment locul generalului Berthelot, șeful misiunii militare franceze în România, informa că “nu trebuie să se tragă concluzia din acest incident trist că armata română ar intenționa să treacă la inamic. Desigur, dezertările sunt numeroase, fiind cauzate de mizerie, dar sentimentul dominant al armatei este favorabil Antantei”.[14]’

Nici în rândul ofițerilor germani din prima linie nu s-a bucurat colonelul Sturdza de prea multă simpatie. Generalul Gerok spunea: “când un soldat face așa ceva, mizând totul pe o carte, trebuie să-și poarte revolverul în cealaltă mână”.[15]’

La scurtă vreme s-a organizat procesul colonelului Sturdza, al locotenentului Wachman care l-a însoțit în liniile germane, al colone-

 lului Crăiniceanu, aflat în strânse legături cu Sturdza și care plănuia să îl urmeze, și a încă doi militari implicați. Sturdza și Wachman au fost condamnați, în contumacie, la moarte.

încercările lui Alexandru A. Sturdza de a determina unități întregi ale armatei române să dezerteze s-au soldat cu un eșec. Revenit în teritoriul ocupat, la București, a fost primit cu ostilitate chiar de membrii familiei. După încheierea păcii de la Buftea-București, în martie 1918, soldații demobilizați au început să revină în Capitală. Prințul Carol l-a avertizat pe Marghiloman că Sturdza se afla în

pericol să fie asasinat. Chiar Mackensen i-a sugerat că era mai bine să plece. A părăsit țara, pe care nu avea să o mai revadă, la 19 martie 1918. S-a stabilit în Germania. La jumătatea anului 1919 l-au urmat și soția cu copiii. După ce și-au terminat studiile, cei trei băieți au revenit în țară. Până în 1930, Alexandru Sturdza a lucrat ca funcționar la o bancă elvețiană, locuind la Miinchen. Apoi a primit invitația de a preda fanceza, germana și istoria la Schule Schloss Salem, întemeiată 10 ani înainte sub patronajul principelui Max de Baden, într-o fostă mănăstire cisterci- ană, lângă Lacul Constanța. După instalarea lui Hitler la putere, au început, treptat, să apară problemele. La începutul anului 1938, procuratura ancheta o serie de denunțuri făcute împotriva lui la Gestapo[165]. La 28 aprilie 1938, Alexandru Sturdza, aflat în vacanță în Elveția, i-a scris directorului școlii că, la sfatul doctorilor, demisiona. S-a stabilit la Ermatingen, în Elveția. A murit la vârsta de 70 ani, la 28 septembrie 1939, la Zurich.

Dar să revenim la Dimitrie A. Sturdza. Propriile lui fapte și cuvinte, mărturii ale contemporanilor, ni-1 arată ca o fire mai aparte, “o sumă apreciabilă de calități și defecte”, cum l-a numit un bun cunoscător al epocii. Era, în primul rând, un om cu o putere de muncă peste normal. începea ziua de lucru dis-de-dimineață și o încheia la unu noaptea. Prof. dr. I. Cantacuzino spunea despre el că “resimțea pentru munca altuia un respect infinit; avea pentru munca în sine o venerație quasi-mistică; aspectul unui tratat voluminos, evocator de muncă încordată și tenace, provoca la el o plăcere de natură estetică”. Era și un om profund religios, nu numai pentru că își începea fiecare dimineață citind un pasaj din *Biblie.* Tot profesorul Cantacuzino ne spune: “La Dimitrie Sturdza exista o intensă, o profundă viață interioară, având un substrat de religiozitate mistică pe care o păstra inviolată în adâncurile conștiinței sale și prin care se explică o serie întreagă de trăsături ale fizionomiei sale morale: admirabila sa putere

69 de uitare de sine, nemărginita sa facultate de devotament, precum și acea fidelitate credincioasă pe care el o păstra față de anumite personalități pe care le considera ca indispensabile pentru apărarea intereselor superioare ale țării; niciodată nu trebuie pierdut din vedere acel factor capital al vieții sale subconștiente; altfel ar rămâne inexplicabile multe manifestații ale vieții sale exterioare sau

chiar unele erori de judecată pe care le-a comis, erori pe care, nu odată, le regreta în urmă”. Pentru oamenii care l-au cunoscut mai de aproape — şi faţă de care el şi-a deschis mai mult sufletul — D.A. Sturdza nu mai era doar omul sever. De altfel, la severitatea lui contribuia foarte mult şi ţinuta extrem de simplă pe care o purta, cât şi modul de viaţă spartan pe care îl ducea. Iată ce relata, în conferinţa deja menţionată, C.I.C. Brătianu: “Când era Prim Ministru sau în opoziţie, mergeam la dânsul la 8 ore dimineaţa şi pentru dragostea ce avea pentru copiii celui pe care-1 adorase, ne primea întotdeauna pe fraţii mei şi pe mine, îl găseam sau la masa de lucru sau culcat în micul său pat de câmp, totdeauna ocupat, totdeauna citind sau scriind”. Să mai adăugăm că mergea la slujbă pe jos, refuza trăsura ministerială şi nici vagon ministerial pe calea ferată nu a întrebuinţat prea des. Când călătorea în străinătate, se mulţumea cu o odaie simplă de hotel şi nu îşi declina titlurile decât atunci când era absolută nevoie. De câte ori trecea prin dreptul Palatului Poştelor — clădire nouă, pe atunci, ridicată pe Calea Victoriei, ce azi adăposteşte Muzeul Naţional de Istorie — întorcea capul să nu vadă “risipa”.

Era un om onest şi cinstit. Aşa de exemplu, când în 1884 Petre P. Carp — cumnatul şi apoi cuscrul lui — i-a propus alianţa ca să îl înlăture pe Brătianu, Sturdza s-a dus imediat la şeful Partidului Liberal şi i-a relatat discuţia, ne spune C. Bacalbaşa. Din păcate, ca politician altele au fost trăsăturile lui. Era ambiţios şi chiar vanitos. Se ferea de inovaţii şi prefera confortul locurilor bătute. Avea momente de patetism şi trecea cu uşurinţă dintr-o extremă într-alta. Semnificativă este scena reîmpăcării lui cu generalul Mânu, la ceremonia punerii pietrei de temelie a spitalului Filaret. S-a dus către acesta şi, cu lacrimi în ochi, i-a zis: “Aici unde se clădeşte un azil consacrat suferinţei omeneşti, aici unde se îndeplineşte astăzi un act de caritate creştinească, ura dintre oamenii binevoitori trebuie să dispară. Dă-mi voie să te îmbrăţişez”. Şi mai era o trăsătură a caracterului său care i-a influenţat — măcar în parte — cum vom vedea, atitudinea chiar faţă de Cuza. Era “pudicitatea pe picioare” — spunea Bacalbaşa — un adevărat

70 misogin, spun alţii. Bacalbaşa relatează o farsă pusă la cale de Mihail Kogălniceanu, în 1877, cu ocazia unei mese la care participa şi cancelarul rus Gorceakov. Când s-a adus

șampania, au intrat și mai multe dansatoare “sărind și cântând. Și una din ele sare pe genunchii lui Dimitrie Sturdza, pe care îl prinde de gât și-l sărută”. Acesta “s-a roșit, s-a zăpăcit, a pus ochii în pământ și a rămas mut de groază. Iar toți ceilalți se prăpădeau de râs”. Bacalbașa o considera “o bună farsă”, dar credem că părerea celui în cauză a fost cu totul alta.

în sfârșit, nu putem încheia portretul omului care a fost Dimitrie A. Sturdza fără a aminti și lucrarea unui inginer din Tecuci, Ion Brezianu, tipărită în 1902 — bănuim, nu pe banii lui de salariu, căci apărea într-un moment când se dădeau puternice lupte între Ocultă și Sturdza pentru șefia Partidului Liberal — cu titlul: *DA. Sturdza, pretins șef al Partidului Liberal. Pacoste pe capul țării românești.* Nu este greu de ghicit ce putea conține o carte cu un asemenea titlu. Este suficient să spunem că se deschidea cu un portret caricatural al lui Sturdza, după care urma o listă de abuzuri comise de acesta, pentru a ajunge în fruntea partidului, ca prim-ministru (între altele, construirea unui drum menit să asigure o mai bună exploatare a lemnelor de pe o moșie a lui din Moldova) etc.

Ce l-a putut apropia, totuși, pe un astfel de om de Partidul Național Liberal? Cu atât mai mult cu cât alte două rude ale sale, Grigore Sturdza (fiul domnului Moldovei, Mihail Sturdza) și Dimitrie Sturdza Șcheianu erau conservatori (primul “conservator-liberal”). O explicație — psihologică — ne oferă doctorul Cantacuzino: “De mișcarea liberală îl legau în mod firesc: tendințele sale umanitariste, sentimentele sale de largă toleranță, în materie de libertate religioasă, aversiunea sa față de curentele care, în țară, susțineau influența rusească și, în fine, concepțiunile sale profund democratice, în sensul frumos care se atribuia acestui cuvânt acum trei sferturi de veac”. Numai că Dimitrie A. Sturdza rămâne încă unul dintre multele exemple chemate să ilustreze incompatibilitatea dintre omul de știință și omul politic. Structural, cele două tipuri umane sunt diferite și tot structural, D.A. Sturdza aparținea mai curând primei categorii decât celei de a doua. Nici Dimitrie Cantemir, nici Nicolae lorga nu au reușit mai bine în viața politică. Sigur, cariera politică a lui Dimitrie A. Sturdza nu a fost un eșec, dar a avut și multe nereușite, momente contestate. Un contemporan al său, Barbu Delavrancea, îi reproșa — este adevărat, într-un moment de furie — că uita mâine ceea ce a

afirmat azi și poimâine ceea ce afirma mâine. Cum să împaci rigoarea și consecvența

71 omului de știință cu discursuri de genul celui din 1888, în care D.A. Sturdza spunea că cetățeanul a putut vedea sub guvernarea P.N.L. “ceea ce n-au avut sub regimele boieresci și câte au câștigat înlăturând pe exploatatorii seculari ai poporului!”. De altfel opoziția “din sistemă” — cum se spunea pe atunci — a fost o caracteristică a vieții politice românești de după apariția partidelor. Cei aflați în opoziție criticau sistematic orice măsură a guvernului. Și apoi, ajunși la guvern, continuau în linii mari aceeași politică.

Reîntors în Moldova, după terminarea studiilor[175], D.A. Sturdza a devenit, din 1857, secretar al Divanului ad-hoc”[5]. în ședința finală, M. Costachi și C. Negri i-au adus mulțumiri pentru “marea sârguință și neobosire, cu care a îndeplinit lucrările”. A fost, în continuare, secretarul căimăcămiei de trei, instalată în octombrie 1858 și formată din Ștefan Catargiu (înlocuit ulterior cu Ioan A. Cantacuzino), Vasile Sturdza (ruda sa, întâiul prim-ministru al lui Alexandru I. Cuza în Moldova și primul președinte al Curții de Casație, întemeiată de Cuza) și Anastase Panu.

Membru al Adunării elective care l-a impus pe Alexandru Ioan Cuza domn al Moldovei, realizând astfel primul pas al Unirii din 1859, D.A. Sturdza scria, la 19 ianuarie 1859, lui A.C. Golescu: “Ore întregi au durat strigătele entuziaste ale poporului. De aceea, principele era așa de mișcat, încât în tot timpul paradei avea lacrimi în ochi”. Nimeni nu îi poate contesta entuziasmul cu care a participat la realizarea Unirii. Deși foarte tânăr — avea 26 ani — a fost ales de noul domn să îi fie secretar particular. Și-a luat rolul în serios, agitându-se pentru consolidarea și impunerea actului realizat de români în fața Europei. Era dispus la orice pentru aceasta, cum ne-o dovedește scrisoarea trimisă la 23 februarie/7 martie lui V. Alecsandri, la Paris: “Trimiteți-ne arme, ofițeri și bani, trei lucruri de care avem nevoie în mod absolut și repede de tot”. Dar Cuza și D.A. Sturdza erau firi prea deosebite ca să poată rămâne aproape mult timp. Modul de viață al domnului îl scandaliza pe puritanul său secretar particular. Se pare că ruptura a fost grăbită de o “glumă” a lui Cuza. într-o seară i-a introdus în cameră o femeie. A doua zi, D.A. Sturdza l-a părăsit pe Cuza[19)]. Ruptura — deși nu chiar totală, căci avea să ocupe

locul de ministru al cultelor și instrucțiunii publice în guvernul Ion Ghica, între 8 martie-27 aprilie 1859 și pe cel de ministru al lucrărilor publice în ministerul Anastase Panu, între 8 ianuarie-22 mai 1861[205] — l-a obsedat pe Sturdza până la sfârșitul vieții. Ruptura a determinat și participarea lui la complotul

72 ce avea să îl detroneze pe Cuza, în februarie 1866. 0 primă opoziție i-a făcut-o domnului încă în decembrie 1859, când a publicat în *Steaua Dunării o* serie de articole dure. A fost exilat la o mănăstire, dar nu pentru foarte multă vreme. Apoi, s-a implicat în conspirația ce avea să poarte numele de “monstruoasa coaliție”. Participau și alți foști sprijinitori ai lui Cuza: I.C. Brătianu, Anastase Panu, C.A. Rosetti, Ion Ghica. Este drept că și comportarea domnului a dat multă apă la moară complotiștilor. în iunie 1865 — povestea D.A. Sturdza — au căzut de acord să aleagă un principe străin în momentul vacantării tronului. Așa cum nota Constantin C. Giurescu, “urmând unei vechi și nenorocite tradiții, opoziția face apel la puterile străine, și anume tocmai la acelea care nu nutreau gânduri binevoitoare României”. Dacă până la urmă lucrurile s-au terminat cu bine, aceasta s-a datorat atitudinii înțelepte a lui Cuza (care a pus țara mai sus de el[21)]) inteligenței politice a lui l.C. Brătianu și probabil bunului Dumnezeu. în proclamația adresată țării la 30 martie/11 aprilie de locotenența domnească instituită după alungarea lui Cuza, acțiunea era justificată prin ... cerințele Europei! “Dacă însă Puterile cele mari v-au lăsat deplină domnie asupra vouă înșivă, ele au ochii țintiți pe noi; căci de destinările României sunt legate și interese mari ale Europei și este dovedit, până la evidență, că acele interese nu pot să le lase a permite ca gurile Dunării să fie date în mâna unei națiuni dezbinate, trunchiate, slabe, prin urmare cu totul departe de a fi bulevardul puternic, pentru ridicarea căruia Puterile garante au vărsat sângele și comorile lor”.

în mai multe texte publicate ulterior, D.A. Sturdza a căutat să se autojustifice, invocând comportarea lui Cuza. îi reproșa fostului domn că nu ar fi dorit în adevăr unirea. Dovada: a refuzat propunerea făcută de Panu de a unifica imediat după 24 ianuarie 1859 armata și guvernele celor două foste principate. De parcă lucrul ar fi fost posibil atunci! în sfârșit, argumentul decisiv era refuzul atribuit lui Cuza de a mai respecta hotărârile Adunărilor ad-hoc, privind

aducerea pe tronul României a unui principe străin. Graba cu care D.A. Sturdza i-a confiscat arhiva lui Cuza — pe care a refuzat apoi mulți ani să o dea publicității — ca și afirmațiile lui Al.V. Beldiman că totuși Cuza începuse el însuși tatonări la curțile europene, în vederea aducerii unui principe străin — dovezi despre acestea aflându-se tocmai în arhiva sechestrată — pun sub semnul îndoielii afirmația. Peste ani, D.A. Sturdza avea să se pronunțe chiar și împotriva ridicării statuii lui Cuza de la Iași, găsind-o primejdioasă “pentru dinastie și pentru liniștea țării”.

După înlăturarea lui Cuza și până la venirea la București a lui Lascăr Catargi, D.A. Sturdza a fost locotenent domnesc interimar. Apoi, în guvernul numit de locotenență și condus de Ion Ghica a fost ministrul lucrărilor publice și, pentru scurt timp, interimar la finanțe și învățământ. A fost un sprijinitor entuziast al aducerii principelui Carol I în țară, pe care l-a întâmpinat la Pitești, prezentându-i programul manifestărilor din Capitală. Și-a păstrat portofoliul lucrărilor publice și în guvernul numit de noul suveran. La sfârșitul lunii august 1866, mergea la Istanbul pentru a obține recunoașterea lui Carol I, pe care l-a însoțit apoi în cursul vizitei prin orașul de pe malurile Bosforului. în februarie 1867, guvernul Ion Ghica a fost schimbat. D.A. Sturdza a plecat la Paris, de unde trimitea suveranului o scrisoare de protest față de dizolvarea Camerelor. Era primul act de dezobediență față de Carol I pe care îl săvârșea D.A. Sturdza. De altfel, atitudinea lui față de suveran a fost, la început, plină de sinuozități, alternând atacurile — uneori violente, dar de obicei sub pseudonimul Erdmann von Hahn — cu atitudinea de conciliere, dictată de pericolul abdicării lui Carol I și a punerii sub semnul întrebării, din nou, a soartei unirii. Cu cât s-a apropiat de sfârșitul vieții sale însă D.A. Sturdza a devenit din ce în ce mai supus. După un ultim gest energic, în 1891 — când toată lumea politică românească s-a opus intenției prințului moștenitor Ferdinand de a se căsători cu Elena Văcărescu — D.A. Sturdza a terminat printr-o “supunere respectuoasă” față de Carol I, care contrasta vizibil cu atitudinea altui germanofil convins, rudă a sa, P.P. Carp. Sturdza a introdus chiar — spre hazul revistelor umoristice — obiceiul de a săruta mâna suveranului. își

justifica astfel, într-o convorbire cu I. Bianu, sentimentele sale: “Doi oameni am cunoscut în viața mea cu sufletul absolut curat: Brătianu și regele. De aceea am lucrat cu tot sufletul cu Brătianu și de aceea am absolută încredere în rege și nu mă voi despărți de dânsul cât voi putea lucra”. Până să ajungă însă la concepția de mai sus, avea să participe la coaliția de la Mazar Pașa.

După ce fusese doi ani reprezentant al țării la Istanbul (1868- 1870) și a mai ocupat (18 decembrie 1870-11 martie 1871) funcția de ministru al finanțelor, tot într-un guvern Ghica, D.A. Sturdza s-a retras o vreme la țară. Căderea guvernului Ghica fusese provocată de manifestația bucureștenilor din 10 martie contra Imperiului german, învingător al Franței lui Napoleon III. După ce păruse o clipă gata să abdice, Carol I l-a numit șef al guvernului pe conservatorul Lascăr Catargi, care avea să rămână la putere până în 1876. Prea mult, din

74 punctul de vedere al liberalilor, care, profitând și de nemulțumirile existente în țară, au pregătit, începând din 1875, răsturnarea conservatorilor. Trebuie să-i precizăm cititorului că în acel moment nu exista, de fapt, un partid liberal, ci mai multe grupări liberale. Reprezentanții lor au căzut totuși de comun acord să lupte uniți. La 23 ianuarie 1875 și-au creat și un organ de presă, *Alegătorul liber,* al cărui girant responsabil era tânărul, pe atunci, I.L. Caragiale, totodată și corector al gazetei, ne spune Bacalbașa. Din numerosul comitet al ziarului făcea parte și D. A. Sturdza. La începutul lunii iunie s-a putut alcătui un program și un comitet de conducere al mișcării liberale, în care îl regăsim și pe D.A. Sturdza. La 20 iunie, *Alegătorul liber* și-a mutat sediul în casa englezului Lakeman, fost slujbaș al Imperiului otoman, sub numele de Mazar Pașa. Ce amestec avea domnul Lakeman? Apropierea prea mare a guvernului conservator de Rusia îngrijora Londra, ale cărei interese în sud-estul Europei erau similare cu cele ale Imperiului otoman.

Membrii coaliției încheiate în casa lui Lakeman erau conștienți însă că trebuiau să sondeze terenul și în celelalte capitale europene. Sub pseudonimul menționat mai înainte, Erdmann von Hahn, D.A. Sturdza a publicat în gazeta *Politik,* ce apărea la Praga, în limba germană, un pamflet contra lui Carol I, tradus apoi în limba română și publicat cu titlul *Germania, România și principele Carol de Hohenzollern.*

Conspiratorii au fixat și persoana care urma să îi ia locul suveranului detronat. Ca de obicei în astfel de situații, el era un personaj de mâna a doua, colonelul N. Dabija. Titu Maiorescu nu se putea abține mai târziu să noteze că "Dimitrie A. Sturdza, prin anticipație, se și purta înaintea lui ca un supus înaintea suveranului", spunându-i chiar "Măria Ta". Dar semnalele venite dinspre marile puteri au mai temperat entuziasmul conspiratorilor și în ianuarie 1876, prin intermediul lui I. Bălăceanu, s-au început tratative secrete cu Carol I. I.C. Brătianu a ajuns la un acord cu suveranul, chiar când Bălăceanu, numit prefect al poliției, primise poruncă să îi pregătească "la Văcărești o locuință demnă de el". La sfârșitul lunii martie s-au ținut alegeri care — ne spune Bacalbașa — "nu au fost libere, ideal libere, dar au lipsit violențele, iar opoziția atâta cerea". în prima variantă de guvern liberal, D.A. Sturdza primea finanțele, dar în final, a rămas tot la lucrări publice. Nu pentru mult timp însă.

La 25 decembrie 1876/6 ianuarie 1877, D.A. Sturdza își dădea demisia din guvern, deoarece era contra unei alianțe cu Rusia și pentru neutralitatea României în conflictul ce se prefigura între prima putere

75 și Imperiul otoman. Așa cum nota și Bacalbașa, "Dumitru Sturdza s-a retras din guvernul Brătianu, deoarece era cu totul potrivnic politicii ostile Turciei... De aceea, pe toate căile lupta ca să pună România în neputință de a participa la acest război. Finanțele României erau în rea stare, iar Sturdza propovăduia economiile la extrem. Asupra acestui subiect adresă guvernului o interpelare în Senat; cu acest prilej face o lungă expunere a situației financiare a țării, iar pentru vindecare a propus: vânzarea moșiilor statului pentru plata datoriei publice, restabilirea licențelor băuturilor spirtoase, urcarea impozitului funciar și scăderea bugetului armatei la 8 milioane. Mai ales această din urmă propunere însemna desființarea armatei și neputința României de a lua parte la războiul ce se anunța!".

D.A. Sturdza a reintrat în guvernul Brătianu în urma remanierii guvernamentale din 27 ianuarie/8 februarie 1877, dar la 21 februarie/5 martie părăsea din nou echipa guvernamentală. Și el și Ion Ghica — acesta din urmă cerea ca "în caz de intrare a rușilor în România domnitorul să dizolve întreaga armată, să se retragă la Craiova și de acolo să protesteze în fața Europei contra violării drepturilor" — au

mers la Berlin încercând să determine un sprijin mai hotărât din partea Germaniei pentru Imperiul otoman.

Exista, este adevărat, un temei pentru teama resimţită de unii oameni politici faţă de o convenţie cu Rusia şi, mai ales, faţă de intrarea trupelor ruseşti în Principate. Era foarte greu să le mai scoţi apoi din ţară şi Carol a fost, într-adevăr, obligat să se refugieze la Craiova şi să facă apel la puterile europene pentru a evita o ocupaţie rusească. Dar nu este mai puţin adevărat că soluţia adoptată de D.A. Sturdza reprezenta varianta cea mai puţin fericită în acel moment, după cum a şi dovedit-o evoluţia evenimentelor, prea cunoscută pentru a o mai relua aici. Chiar Sturdza a recunoscut-o mai apoi, într-un discurs rostit în Senat, în 1892 şi publicat într-o broşură cu titlul *Istoria şi conservatorii:* "... nu mă lipsesc pe mine de a recunoaşte greşeala ce am făcut, de a fi atunci în contra convenţiunei cu Rusia. Zic aceasta, fiindcă un bărbat care lucrează pentru ţara lui, când face greşeli din nepricepere, când nu are ochii destul de ageri, nu trebuie să persevereze în eroarea sa, ci să o mărturisească şi să-şi ascută ochii şi urechile mai bine în viitor", încercând să explice de unde venea greşeala lui şi a lui Ghica, Sturdza adăuga: "credeam — şi aici era eroarea noastră — că Europa nu va lăsa ca ruşii să zdrobească pe turci, că vor veni puterile europene în ajutorul Turciei şi că atunci va veni şi rolul nostru". 0 eroare pe care o

76 vor mai săvârşi şi alţi oameni politici români.

Deziluzia provocată de atitudinea Europei — ca şi constantele sale sentimente antiruseşti — aveau să îl împingă să declare, în Senat, la 28 septembrie 1878, în timpul dezbaterilor pe marginea acceptării sau neacceptării schimbului la care eram obligaţi (Dobrogea contra celor trei judeţe din sudul Basarabiei) şi pe care D.A. Sturdza îl refuza: "De ce ni s-a dat Basarabia? Pentru că am cerut-o? Pentru că Europa a vrut să ne fie plăcută? Pentru că ne tragem de la împăratul Traian? Nicidecum. Basarabia ni s-a dat la 1856 pentru că Puterile cele mari ale Europei au crezut că este de un interes european a depărta pe Rusia de Dunăre... Pentru ce ni se dă Dobrogea? Pentru că ni s-a făcut o nedreptate mare. O putere mare ne-a promis printr-o convenţiune că nu se va atinge de teritoriul nostru. Pentru că acea putere nu s-a ţinut de cuvânt şi pentru că au vrut unele puteri să ne îndulcească durerea şi amărăciunea, ni se oferă Dobrogea".

D.A. Sturdza și-a expus în mai multe rânduri sentimentele sale antirusești. El considera pe ruși continuatorii amenințărilor barbare venite dinspre Est asupra Europei. Ei preluaseră ștafeta de la turcii otomani, nedorind să intre în cultura europeană, ci să o cucerească. Chiar de la “prima ei atingere de Rusia [se referă la alianța lui Cantemir cu Petru I], Moldova a suferit... numaidecât cea mai grea pedeapsă. Ea a pierdut dreptul de a fi guvernată de principi indigeni”. în 1812 Rusia a anexat Basarabia, pe care a căutat să o rusifice, un test al capacității ei de a frânge rezistența românilor. “De abia ne deșteptasem în 1821 și soarta patriei deveni încă mai nesigură, când căzu în mâinile acelora cari aveau convingerea că Principatele românești sunt menite a fi sacrificate unor idei și unor interese ostile existenței poporului român. Chiar acele puține îmbunătățiri, ce se făcură în timpul Regulamentului Organic nu erau decât o pregătire pentru a primi cu mai multă mlădiere și ușurință distrugerea statului și neamului nostru. Ori de Câte ori conșciința națională se rădica atunci pentru a se afirma, ea era oprită cu asprime în manifestațiunile ei.” Iar cea de a doua ediție a cărții sale *Europa, Rusia și România. Studiu etnic și politic,* apărută în 1914, se încheia cu profeticele cuvinte: “Românii să nu uite niciodată, că nu țarul Rusiei i-a așezat la Dunăre pentru a fi santinela totdeauna trează a lumii civilizate, ci cel mai mare împărat al Romei — Traian. Aceasta este politica românească, o alta nu există și nu poate exista”.

în noiembrie 1878, D.A. Sturdza a revenit în guvernul Brătianu, ca ministru de finanțe. Avea să mai fie, până în 1892, la diferite momente,

77 ministru de externe, al cultelor și intrucțiunii publice și al justiției. Avea să își lege numele de câteva realizări. Deja, în 1873 fusese numit director al Creditului funciar rural, prima instituție de acest gen de la noi. La 40 ani, Sturdza pleca în Germania pentru a studia contabilitatea, în 1880, împreună cu Ion Kalinderu și C. Dabija mergea la Berlin pentru a trata răscumpărarea căilor ferate. Germania condiționa recunoașterea independenței României, printre altele, și de răscumpărarea căii ferate Vârciorova-Roman, preluată, după falimentul înregistrat de Strousberg, de către un grup de bancheri germani, sprijiniți de cancelarul Bismarck. Actul era reclamat apoi ca un mare succes al liberalilor: “Prin

răscumpărarea căilor ferate și luarea lor în exploatare de către stat, națiunea a căpătat încredere în sine însăși și în guvernul său național... Prin răscumpărarea căilor ferate s-a mai așezat încă și basele unei politici externe independente, care nici o dată nu ar fi putut avea ființă dacă căile noastre ferate, lăsate în administrația și exploatarea unei companii străine, rămâneau în mâinile unui stat mai puternic o pârghie comodă și sigură pentru a exercita în orice moment o presiune politică asupra noastră... Toți corifeii partidei boierescí, credincioși devizei de a nu avea încredere în munca, în puterea și în virtuțile națiunii, au fost în 1880 în contra răscumpărării căilor ferate".

în 1885, pe când era ministru al cultelor și instrucțiunii publice, l-a chemat alături de el pe Spiru Haret, pe care îl cunoștea de la Academie, unde fusese primit membru corespondent în 1879. L-a numit secretar general al ministerului, lăsându-i mână liberă în reorganizarea învățământului românesc, operă pe care Haret avea să o desăvârșească în anii ce au urmat, când a devenit titular al ministerului de resort în guvernele D.A. Sturdza. Pentru acesta, "cea mai mare parte din relele de care suferă administrația noastră provine din lipsa formării în școală și prin școală a caracterului, pentru ca el să aibă o înclinare certă și sigură spre bine și spre făptuirea binelui, pentru ca el să reziste oricărei ademeniri spre fapte rele, necorecte, nemorale". în sfârșit, D.A. Sturdza avea să își aducă aportul și la reglementarea graniței cu Austro-Ungaria și a regimului libertății navigației pe Dunăre.

La 21 mai 1891, președinte al Partidului Liberal devenea Dumitru C. Brătianu, în urma morții fratelui său, I.C. Brătianu. Câteva luni mai târziu, și acesta murea. La 22 iunie 1892 s-a întrunit la clubul liberal Comitetul executiv al partidului. Divergențele dintre diferitele grupări liberale — o constantă a istoriei acestui partid — au răbufnit. N. Fleva, în numele său și al lui P. Grădișteanu, a propus convocarea Comitetului

78 Central, singurul for îndreptățit să ia hotărâri valabile. împotriva lor s-a ridicat Eugeniu Stătescu și l-a propus președinte al Comitetului executiv pe D.A. Sturdza. S-a împotrivit doar N. Fleva. Peste ani, C.I.C. Brătianu avea să povestească: "îmi reamintesc că, cu 7 luni înainte de moartea lui, tatăl meu m-a întrebat la Florica: «Cine crezi că va fi

succesorul meu la conducerea Partidului liberal?». Eu i-am numit pe mai mulți prieteni vechi ai familiei ca: Eugeniu Stătescu, Pherechide; dar dânsul mi-a răspuns: Dumitru Sturdza". Consfințirea deplină i-a venit la Congresul partidului ținut la Iași, la 8 noiembrie 1892. Atunci, în timpul unui banchet, A. Stolojan l-a proclamat șef al partidului. Eugeniu Carada, eminența cenușie a Partidului liberal, era astfel înfrânt, căci el se opunea ca D.A. Sturdza să fie și președinte al Comitetului executiv și șef al partidului, pentru ultima poziție considerându-1 mai potrivit pe Ionel Brătianu. Avea să îl impună, până la urmă, dar peste câțiva ani buni. Theodorian Carada povestește că Eugeniu socotea că Sturdza, "cu mentalitatea lui de neamț, simplu președinte, nu ar fi ieșit din vorba comitetului. Șef, o să vrea să lucreze după capul lui". Președinția lui D.A. Sturdza avea să fie permanent, și imediat după alegerea lui în fruntea partidului, contestată.

Unul dintre opozanții cei mai îndârjiți a fost N. Fleva. El a condus și manifestațiile de stradă organizate în București, în 1896, împotriva lui D.A. Sturdza, ajuns în fruntea guvernului, în timpul cărora i s-au adus insulte publice primului ministru. Agitațiile erau provocate de afacerea mitropolitului Ghenadie. Cu acesta, D.A. Sturdza avusese bune raporturi anterior, primind de la el chiar și sprijin financiar la editarea unor volume de documente. A colaborat și în primele luni ale guvernării liberale, începute în 1895, când mitropolitul și primul-ministru s-au amestecat în administrarea Așezămintelor Brâncovenești, conduse pe atunci de Gh. Bibescu și Al. Știrbei. Cei doi s-au opus intervenției și au cerut sprijinul regelui. Suveranul i-a cerut mitropolitului să renunțe, dar Ghenadie a refuzat. D.A. Sturdza, devenit un sprijinitor necondiționat al coroanei, a recepționat însă cum se cuvine mesajul regal. S-au adăugat și alte elemente. Ghenadie era un opozant înverșunat al tendințelor de pătrundere a catolicismului în România, ceea ce nu avea cum să-i atragă simpatia regală. Apoi, era pentru alianța României cu Anglia și Franța, spre deosebire de Sturdza, adept al Puterilor Centrale. Să nu uităm și faptul că D.A. Sturdza mai trecuse și altădată dintr-o extremă în alta. Fapt este că, împreună cu ministrul de justiție, E. Stătescu, au alcătuit un voluminos dosar contra

mi

tropolitului, obținând caterisirea în condiții nu tocmai clare. S-au adăugat punerea lui sub pază

la Căldărușani și inabilitatea ministrului cultelor, P. Poni. A intervenit, cum am văzut, N. Fleva,

s-au organizat manifestații de stradă. Ele au atins punctul culminant în luna noiembrie 1896

, când s-au soldat cu morți și răniți. S-a născut și o nouă dizidență liberală în jurul ziarului *Dr*

apelul — de aceea, numită gruparea drapelistă — din care făceau parte P. S. Aurelian, V. Lascăr,

E. Costinescu, B. Ștefănescu Delavrancea și alții. încep consultări politice. Chemat de rege,

Titu Maiorescu cere revizuirea hotărârii Sinodului și demisia atât a lui Poni, cât și a lui Ghenadie.

Pe Maiorescu l-a consultat și D. A. Sturdza, într-o încercare de consens național în fața unei am

enințări pe care o vedea venită din afară. După cum relata Maiorescu, D. A. Sturdza i-a declar

at că “pericolul chestiunii vine de la Rusia [...] De aceea mi-e teamă și de aceasta aș vrea să se

aplaneze chestia Ghenadie”. Maiorescu se eschivează însă pentru că “eu nu vreau să fiu deconive

nță cu el. Trebuie să caute a arăta că rămân opoziție". Opoziția era o instituție mai presus de inte

re
su
l
tă
rii
.

în ciuda opunerii lui D.A. Sturdza, liberalii convin la 11 noiembrie să schimbe în fruntea guvernului pe D.A. Sturdza cu P.S. Aurelian. Numit de către conservatori “minister de cârpăceală” el era destinat rezolvării crizei de moment. Cum nota chiar Sturdza mai târziu “noi nu putem sta la guvern luând răspunderea viitorului, cu partidul nostru dezbinat în spate și aceasta cu atât mai puțin cu cât, cu toții știam că atacul alor noștri contra noastră nu era abandonat, ci numai amânat”. După 4 luni, D.A. Sturdza a revenit ca prim-ministru. Același denigrator al său, I. Brezianu, punea faptul și pe seama ploconirii lui Sturdza în fața Ocultei și a Piei Brătianu, văduva lui I.C. Brătianu.

Fapt este că Partidul liberal părea pe punctul să se pulverizeze. Existau mai multe grupări în partid, o constantă a istoriei liberale de altfel. Este firesc să fie așa, din moment ce doctrina liberală pune accentul în primul rând pe inițiativa individuală, ceea ce crează personalități puternice. Or, personalitățile puternice încap greu în același cadru. Așa N. Fleva, care declara: “am fost gonit”. D.A. Sturdza îl trecuse, practic, cu vederea la formarea guvernului în 1895 și îi răspundea: “Precum dumneavoastră ați întrunit 9 persoane pentru a vă consfătui cu dânsele, asemeni m-am crezut și eu în drept a convoca mai mulți amici în convorbiri”. Fleva, careu contestase, am văzut, șefia lui D.A. Sturdza de la început, a căutat să se răzbune pe acesta. O recunoștea, de altfel, public. în martie, 1899, de exemplu, îi declara lui

Titu Maiorescu: “aș vrea să fiu ministru de interne și să fac alegeri; voi face alegeri libere! Și de-o ieși un puiu de sturdzist, lasă pe mine!”. Curat murdar, coane Fleva! Cum singuri nu aveau prea mult spor, Fleva și adepții săi s-au unit cu drapeliștii, după ce aceștia au părăsit guvernul, în 1897. Disidența astfel reunită — și din care cea mai mare parte avea să treacă în tabăra conservatorilor — și-a lansat atacurile mai ales din 1898, contribuind la căderea

guvernului liberal condus de D.A. Sturdza.

Dar cea mai puternică opoziție avea să o întâmpine Sturdza din partea grupării centrate în jurul lui Eugeniu Carada. Uitându-i numele, într-o zi, regina s-a adresat unei doamne din anturaj cu întrebarea: “Spune-mi repede cum se cheamă omul cel mai puternic din România, după rege?” Și și-a amintit tot ea: “Acesta este Carada”. Chiar dacă episodul ne este relatat de Theodorian Carada, putem să îl credem. De altfel, Carada a avut inteligența să nu îl atace nici direct, nici brutal pe Sturdza, cum au procedat Fleva și drapeliștii. Nemulțumit și el de modul cum fusese alcătuit guvernul liberal în 1895, Carada, obișnuit să facă și desfacă el jocurile, l-a ales pe Ionel Brătianu. I-a dirijat cariera cu grijă, propulsându-1 în timp spre șefia partidului liberal.

De altfel, multă vreme D.A. Sturdza nici nu a avut un contracandidat serios. într-un fel, contracandidații se anulau reciproc, fiecare fiind interesat în menținerea unui statu-quo. Și, așa cum nota Ion Bulei, “D.A. Sturdza nu era un oarecare, lesne de înlăturat oricând ai fi voit... El era, dintre toți liberalii, acela care se bucura de deplina încredere a regelui Carol. Ba, chiar dintre toți oamenii politici ai țării. Față de nimeni altul n-avea regele sentimente mai de prețuire ca față de Sturdza. Și în aceste condiții Sturdza trebuia încă păstrat. I.I.C. Brătianu trebuia să aibă încă răbdare. Și el o avea, chiar dacă apropiații săi erau cuprinși de «impaciență»”.

Prima guvernare a lui D.A. Sturdza nu a fost prea fericită. De altfel, cu excepția lui Spiru Haret, guvernul său era lipsit de personalități. Multe nemulțumiri a provocat politica financiară dusă de G.C. Cantacuzino și apoi, după moartea lui în 1898, de G. D. Pallade. S-au contractat multe lucrări, neacoperite din punct de vedere financiar. Dar cea care va provoca în final căderea guvernului, în 1899, a fost politica externă sinuoasă dusă de Sturdza și, mai ales, scandalul izbucnit în problema națională. Căci “sentimentul național este acela care freamătă cel mai puternic în conștiința sufletească a românului”.

Am văzut deja, D.A. Sturdza era un filogerman și un adept convins al alianței cu Puterile Centrale. își și pusese semnătura, în calitate

81 de ministru de externe, în 1883, pe tratatul secret de aderare a României la Tripla Alianță, decizia politică aprținând lui I.C. Brătianu și regelui Carol I. De altfel, în

1902, pe când era din nou prim-ministru, D.A. Sturdza, considerând că reacția opiniei publice românești nu ar mai fi fost chiar atât de vehement negativă, a fost tentat să îl dea publicității, dar a trebuit să renunțe. încercând să nuanțeze filogermanismul său, dr. I. Cantacuzino spunea, în cuvântarea ținută la Fundația Brătianu, din care am mai citat deja: “Adaug că, cu toată incomprehensiunea care se constata la el față de anumite manifestațiuni ale geniului francez, el arăta o admirațiune și o simpatie totală pentru spiritul care însuflețește celebra «Declarațiune a drepturilor omului și ale cetățeanului»; spiritul acesta, care constituie însuși esența spiritului liberal, pătrunsese gândirea lui Sturdza și reprezintă pentru el un fel de «credo» social, de care niciodată nu s-a despărțit complect”.

Cu toată această nuanțare, chiar și dacă ținem cont că D.A. Sturdza a cerut, ca și P.P. Carp, de altfel, dar fără a le obține, condiții mai avantajoase pentru aderarea României la Tripla Alianță, el rămâne un partizan necondiționat al Germaniei. O spunea cu năduf și ambasadorul Franței la București, într-o depeșă din 23 martie 1899 către ministrul francez de externe: “Regele și-a dorit de la început să implanteze civilizația germană în Orient și nici un om politic român nu l-a ajutat în aceasta mai mult decât D.A. Sturdza”. în declarații către Alois-Lexa Aehrenthal, ambasadorul Austro-Ungariei la București (făcută la 20 noiembrie 1895), și către kaiserul Wilhelm al II-lea (în timpul vizitei făcută la Berlin, în 1897) primul ministru român a subliniat hotărârea lui de a merge alături de Puterile Centrale. Avea chiar să se facă de râs în mod public în 1901, când, la solicitarea reprezentantului guvernului german la București, Kiderlen-Wächter, a intervenit pe lângă Baroul avocaților, solicitând (era din nou prim-ministru) un blam pentru avocatul ce nemulțumise pe un comerciant german. Aroganța germanilor în raporturile cu românii crease puternice resentimente în rândul populației, dar chiar și așa tonul scrisorii de răspuns al Baroului era extrem de dur: “având în vedere starea de slăbiciune intelectuală manifestată de autorul notei [D.A. Sturdza], o clasează pur și simplu fără urmări și fără răspuns”. Evident, presa n-a întârziat să publice textul.

Ținând cont de renumele pe care îl avea D.A. Sturdza, ca partizan al Puterilor Centrale, cât și de inabilitățile lui în problema românilor din Transilvania, este lesne de înțeles ecoul rapid și foarte puter-

 nic pe care l-a găsit broșura publicată în 1899 la Budapesta, sub semnătura lui Bânffy Deszo (autorul real era Jancso Benedek). Poziția lui D.A. Sturdza în problema națională era clară. I-o mărturisea lui Roman Ciorogariu, la 26 august 1906, la Karlsbad când îi spunea că pentru București se punea “imperativul categoric de a încadra Ardealul în politica oficială a Țării Românești, de care este pendinte soarta Ardealului... Toți trebuie să avem în vedere interesul românismului ca atare. Interesul principal este să existe România, căci până există ea, existăm și noi. Când ea n-o mai exista, atunci noi suntem împrăștiați ca făina orbului”. Dar tot Sturdza ținea să precizeze: “să nu se ceară subordonarea ei [a problemei transilvănene] și încurcarea ei în război cu Austro-Ungaria pentru noi, căci asta ar însemna zdrobirea României și a noastră”. Chiar și în cele mai virulente atacuri ale sale la adresa guvernului de la Budapesta, D.A. Sturdza nu omitea să precizeze: “Nu trecea în mintea nimănui din regat să cucerească Transilvania, pentru că unei asemenea întreprinderi lipsesc puterile, pentru că o asemenea întreprindere, de ar fi cu putință, ar trage după sine distrugerea Austro- Ungariei; pentru că această distrugere ar fi defavorabilă românilor și ar aduce după sine o perturbațiune generalăîn Europa”. Prompt, Take Ionescu, în acel moment ministrul instrucțiunii publice, a ținut să îl taxeze: “Este extraordinar a discuta chestiuni de felul acesta în parlament. Dar este și mai extraordinar a auzi pe un om de stat al unei țări trăgându-i hotarele pentru vecii vecilor și spunându-i azi, în 1893, până unde au să meargă în vecii vecilor aspirațiile neamului românesc”.

Inabilitățile și fixațiile lui D.A. Sturdza în abordarea problemei naționale, pe de o parte, meschinele interese ale politicianismului românesc (aceleași dintotdeauna), pe de alta — ca și transformarea problemei românilor din Transilvania în tobogan pe care să alunece partidul aflat la putere și trambulină pentru cel din opoziție — au dus la criza ce a provocat plecarea guvernului Sturdza, în 1899. însuși D.A. Sturdza se folosise de problema națională pentru a lovi în cabinetul conservator și a grăbi venirea liberalilor la putere. în discursurile sale, cât și în convorbirile ce le-a avut cu fruntașii ardeleni, D.A. Sturdza a promis mai mult decât era în stare să facă, acuzând totodată guvernul de trădare, pentru că nu se opunea mai hotărât politicii de deznaționalizare dusă de Budapesta. Punctul culminant l-a

atins în discursul ținut în sala Orfeu, în septembrie 1894, când a avut și nefericita inspirație să citească numărul cupoanelor de expediere și sumele înscrise pe ele, ca subvenții pentru mișcarea națională română,

83 contrazicând astfel afirmațiile oficiale făcute de primul ministru de atunci, A. Lahovari, care nega asemenea ajutoare. Dintotdeauna, partidul aflat la putere a trebuit să se supună altor rigori decât opoziția.

Despre aducerea la putere a lui D.A. Sturdza, în octombrie 1895, s-a spus că a fost făcută de regele Carol I, cu speranța că îl va liniști. S-a mai spus — și ungurii au avut grijă să alimenteze din plin asemenea zvonuri — că nu a fost străin nici primul ministru ungar, baronul Bânffy Deszo. Cert este că la 25 octombrie 1895, la Iași, D.A. Sturdza rostea un discurs comandat de Rudolf Weiser von Welserheimb, ministrul Austro-Ungariei la București. Al. Maghiloman avea să îi reproșeze în mod public acest lucru și D.A. Sturdza nu a negat. Mai mult, primul secretar al Legației austro-ungare din capitala României a ținut să comunice unor membri ai opoziției conținutul discursului chiar înainte de a fi fost rostit. Cuvintele “avem să ne abținem cu toții de la orice act de agitație în afacerile interioare ale statelor vecine și în special ale monarhiei austro-ungare” — venite din partea cuiva care acuzase, cu numai un an înainte, guvernul de trădare — erau o palmă și pe obrazul lui și pe cel al țării. I-o preciza fostul prim-ministru, Al. Lahovari, la 23 aprilie 1896: “Când te vei fi îngenunchiat d-ta la Iași sau la București, noroiul va rămâne pe grumajii țării și nu numai pe fruntea d-tale”. De acum, opoziția are un punct de sprijin în care să-și proptească pârghia pentru a răsturna guvernul.

I s-a reproșat lui D.A. Sturdza că una dintre primele măsuri pe care le-a luat a fost să suspende subvențiile acordate școlilor române din Transilvania. Cum au stat lucrurile în fapt? într-adevăr, în 1896, sub presiunea diplomaților Austro-Ungariei și la amenințarea Budapestei că va închide școlile brașovene, D.A. Sturdza a oprit subvenția de la buget. în vremea guvernului P.S. Aurelian, ele au fost reluate, dar în momentul revenirii sale —în condițiile acelorași presiuni — D.A. Sturdza le-a sistat din nou. A căutat însă și soluții pentru a putea continua să le ajute. A pretextat că Eforia școlilor din Brașov avea dreptul la o despăgubire legală din partea statului român pentru moșiile secularizate

ale bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului. Autoritățile ungare au reacționat somând pe preoții bisericilor din Șchei și din Cetate și pe directorul Liceului “Andrei Șaguna” să le pună la dispoziție arhiva, pentru a dovedi netemeinicia cererii Bucureștiului. Nu au putut obține și registrul secret al tuturor donațiilor statului român, pe care protopopul Voina îl păstra îngropat, într-o cutie metalică, în pământ. în martie 1899, D.A. Sturdza cerea guvernului ungar

84 să consimtă la includerea sumei de 38 500 lei în bugetul României sub titlul de despăgubiri în favoarea Eforiei din Brașov. Deși Viena era de acord, Budapesta refuza, cerând înscrierea sumei în... bugetul propriu! La îndemnul lui Carol 1, D.A. Sturdza a mai consimțit la o concesie: subvenția anuală urma să fie înlocuită cu o sumă globală, în valoare de 962 500 lei, depusă la băncile românești pe numele Eforiei din Brașov. Problema avea să fie reglementată abia în iulie 1899, prin semnarea la Sinaia a unei convenții româno-austro-ungare, în vremea guvernului care i-a succedat lui D.A. Sturdza.

O altă gafă comisă de el a fost decorarea lui Jeszenszky Sandor, procuror general, cel care hotărâse trimiterea în judecată a întregului comitet al Partidului Național Român, după alcătuirea Memorandumului din 1892, documentul prin care fruntașii P.N.R. denunțau politica de asuprire națională promovată de guvernul de la Budapesta. Ceremonia a avut loc în timpul vizitei regelui Carol I la Budapesta, în toamna anului 1897. Tn țară, s-au organizat mitinguri de protest și chiar ministrul de externe al Austro-Ungariei, Goluchowskl, și-a cerut scuze, spunând că participase la înmânarea decorației fără să știe de activitatea anterioară a lui Jeszenszky.

Același personaj făcuse mari presiuni și asupra mitropolitului Miron Românul, căruia i-a indicat și sumele exacte ale subvențiilor primite de la București, de-a lungul mai multor ani. Datele le deținea de la Legația austro-ungară din București. Mitropolitul l-a informat pe Take Ionescu, care, la 28 aprilie 1898, a dezlănțuit o violentă campanie contra lui D.A. Sturdza, considerat a fi fost sursa informațiilor obținute de Legație. Take Ionescu, luat de avânt patriotic, interpretase în mod greșit cuvintele “guvernul regesc” din adresa trimisă de Budapesta mitropolitului ca indicând guvernul român. El îl acuză pe Sturdza de trădare națională

și dezvăluie în mod public — comițând aceeași greșeală pe care o făcuse și adversarul său în 1894 — sumele pe care le trimisese el în Transilvania cât fusese ministrul cultelor și instrucțiunii publice.

Că D.A. Sturdza nu i-a abandonat pe românii din Transilvania rezultă și din acțiunile sale concrete de ajutorare cu bani, chiar dacă ei nu proveneau direct din bugetul țării. Astfel, Vasile Mangrea primea, în 1896, 5 200 florini, iar în anul următor 10 000 florini pentru a scoate ziarul *Tribuna Poporului.* Iar Spiru Haret cheltuia pentru școlile din Transilvania 50 000 florini în 1896 și pentru Seminarul ortodox din Sibiu 40 000.

în ciuda atacurilor la care era supus, D.A. Sturdza avea totuși

85 șanse să rămână la guvernare în 1899. Aceasta era și părerea ambasadorului Franței la București[22J]. Și atunci a apărut broșura amintită mai sus. Autorul acesteia, referindu-se la dezvoltarea mișcării naționale române din Regatul maghiar, aprecia că ea căpătase, în jurul anului 1894, o asemenea amploare încât amenința să compromită grav “securitatea și viitorul națiunii maghiare”. Ministrul de externe de atunci, Kalnoky, era acuzat că nu a intervenit la timp la București pentru a stopa ajutoarele românești. Primul ministru maghiar, Bânffy, l-a înlocuit cu Goluchowski, încheindu-se totodată și înțelegerea cu D.A. Sturdza. Se înscria în broșură: “îndată ce puterea ajunge în mâinile lui Sturdza și ale partidului său, chestia transilvană ajunge în hala vechiturilor... Faptul că guvernul României și politica sa oficială resping în modul cel mai categoric solidaritatea cu agitațiile daco-române, aceasta a fost lămurit și mai mult prin vizita la Budapesta a perechii regale române și mai ales printr-un episod al vizitei acesteia, prin decorarea consilierului ministerial Jeszenszky de către regele Carol”. Firesc, broșura a fost comentată în Parlamentul de la Budapesta, un deputat întrebându-1 pe primul ministru de atunci dacă documentele invocate erau autentice. Acesta a avut grijă să răspundă suficient de evaziv, în așa fel încât fiecare să poată înțelege ce vrea.

La București se produce o explozie de indignare. Toată lumea cere îndepărtarea lui D.A. Sturdza. Opoziția dă o declarație comună, în care prezența în guvern a lui D.A. Sturdza era considerată “ca o atingere a demnității naționale

și, făcând abstracție de orice deosebire de partid, minoritatea parlamentară se declară hotărâtă a se opune pe toate căile legale, în prima linie prin obstructionism parlamentar, la o mai departe funcționare a actualului ministru-prezident al statului român”. Există la noi o veche tradiție ca de câte ori strănută Budapesta, să se instaleze gripa la București. Este exact ce urmăresc cei ce aruncă piatra: să declanșeze avalanșa. Cei mai înverșunați i-au strigat lui Sturdza “Jos nevrednicul!”. Alții, mai ponderați, chiar adversari fiindu-i, precum drapeliștii, au spus: “n-a trădat, de asta suntem siguri, dar a lucrat ca și cum ar fi trădat”. Iar Marghiloman i se adresa: “Ferească Dumnezeu ca vreunul din noi să creadă că este adevărat cum că cineva din străinătate poate schimba și aduce miniștri în România. Dacă aș crede la putința unui asemenea lucru, mai bine mi-aș rupe mandatul și aș părăsi o țară [...] care, după atâția de ani de muncă, de luptă, chiar de glorie, a ajuns în halul ca alții să poată schimba ceva în dezvoltarea politică a ei. Nu cred, d-le prim-ministru, dar uite ce cred, și aci este

86 acuzațiunea noastră contra d-voastră: cred că d-ta, prin atitudinea d-tale ambiguă, prin demersurile d-tale tortuoase, prin manoperile d-tale în presa străină, prin călătoriile periodice ce preced venirea d-tale la putere, prin fatalitatea care se leagă de acțiunile d-tale, prin lipsa de măsură ce pui în primirea a tot ce-ți cere străinul, ai întemeiat credința în străin că el poate așa ceva. Este pentru noi o suferință mare de a crede că public, deputați, publiciști, își arogă în străinătate dreptul de a crede că, din pricina d-tale, au putut înrîuri în România. Acesta este lucrul de care vă facem responsabil și acesta este lucrul care ne pune pe toți în picioare”.

Dar “destăinuirile” lui Jancsd Benedek — greu de crezut pentru cineva din România, unde doar interese de partid făceau să se țină cont de ele — păreau credibile în străinătate și aici stă marea artă a propagandei ungare, căreia noi nu am învățat nici până acum să îi facem față. Străinătatea putea stabili o legătură credibilă între cele spuse în broșură și retractarea lui Sturdza de la Iași, sau oprirea, oficială, a subvențiilor pentru școlile din Transilvania. Reproșul adus primului ministru în Adunarea Deputaților — “numai faptul că prin purtarea dumitale ai putut să faci să se întărească în străinătate un sentiment ca

acesta este o jignire pentru demnitatea noastră” — era perfect întemeiat. D.A. Sturdza trebuia să se retragă. Plecarea lui s-a produs într-o curată tradiție românească. Pe de o parte, el n-a vrut să lase puterea, pe de altă parte, opoziția a căutat păruiala de stradă cu orice preț. Duminică, 28 martie, este convocată și o adunare a liberalilor și o întrunire a opoziției. în ciuda intervenției suveranului ca ele să se desfășoare la ore diferite, ciocnirile de stradă n-au putut fi evitate. Au fost mai mulți răniți, dar nici un mort. Nu contează. Cluburile conservatoare au arborat drapelul negru, ziarele opoziției au apărut a doua zi în chenar negru, acuzând guvernul că a masacrat populația Capitalei. Regele hotărăște să renunțe la Sturdza și acesta îi prezintă demisia. Entuziasm mare. Titu Maiorescu îl sărută pe N. Filipescu și-i dăruiește trei volume din *Critice,* cu dedicația ‘în cea mai caldă amintire a zilelor 21-28 martie 1899”. N. Filipescu profită de ocaziune și-i zice: “acum trebuie să fuzionăm cluburile, să ne unim cu toții”. Maiorescu este de acord: “ai dreptate, sunt al dumitale întru aceasta”. Iar frații Bacalbașa scriau, în același an 1899, sceneta umoristică *Pardonl,* principalul vizat fiind tot D.A. Sturdza.

Fostul prim-ministru a avut de înfruntat, în perioada imediat următoare, și o puternică opoziție venită din interiorul propriului

87 partid, mai ales din partea celor mai tineri. N.N. Săveanu, unul dintre fruntașii tineretului liberal, îi reproșa chiar, în termeni violenți: “Toată vremea ai guvernat numai bătând cu pumnul în masă. Lasă-ne măcar aici, în familie, în cerc intim, să spunem ceea ce suferim și ne apasă inima. Dumneata, în toată vremea cât ai fost la guvern, ne-ai tratat ca pe o turmă de iloți. Ai lucrat în mod ocult, niciodată n-ai consultat și nu ne-ai dat putința să spunem și noi ce credem și ce suferim. Atât de ocult ai lucrat, încât și demisia ți-ai dat-o în mod ocult. Nimeni din noi nu știa. Nici miniștrii nu știau ce gând ai”. Dar principala calitate a liberalilor — cel puțin a celor din prima jumătate a acestui secol — a fost că în momentele grele au trecut peste ambițiile personale și s-au strâns în jurul steagului, indiferent cine era cel care îl ținea în acel moment. Așa s-a întâmplat și în intervalul 1899-1901. La numai câteva zile după constituirea guvernului Gh. Gr. Cantacuzino, delegații cluburilor din București, lași, Craiova și din celelalte județe ale țării au hotărât refacerea unității

partidului. N-a fost chiar atât de ușor de transpus în practică hotărârea lor, D.A. Sturdza amenințând la un moment dat cu demisia și retragerea din viața politică. Până la urmă, drapeliștii — câți mai rămăseseră după ce mulți dintre ei trecuseră la conservatori — au revenit la matcă. Ceea ce n-a pus însă capăt frământărilor din cadrul P.N.L. Căci Eugeniu Carada își urmărea pe mai departe planul său de aducere în fruntea partidului a lui Ionel Brătianu. Dar, pe de o parte, nu dorea ca prin aceasta să se slăbească unitatea mișcării liberale, iar pe de altă parte, dorea să îl impună odată cu un nou program. Ionel Brătianu a știut să acționeze cu mult tact. Astfel, el a fost inițiatorul unui banchet în cinstea lui D.A. Sturdza, dat în sala Hugo (în spatele Băncii Naționale). Oficial, banchetul fusese ideea unui grup de tineri liberali și foști socialiști. D.A. Sturdza a apreciat mult gestul — mai ales că venea în momente nu tocmai plăcute pentru el — și a fost mult mai permeabil față de integrarea “generoșilor” (cum erau numiți cei ce părăsiseră partidul social-democrat) în PNL. Profitul cel mai mare îl realiza însă tot Brătianu, căci câștiga un număr important de aderenți pentru programul ce vroia să îl impună în viitor partidului.

D.A. Sturdza a revenit curând în fruntea guvernului. Conservatorii au întâmpinat mari greutăți financiare, pe care au încercat să le depășească prin împrumuturi externe și prin introducerea unor noi impozite. Tn schimb, liberalii promiteau redresarea finanțelor țării prin economii bugetare de peste 20 000 000 lei. în plus, se realizase și

88 reunificarea mișcării liberale, o condiție prealabilă pusă de rege pentru a-i readuce la putere. în Senat, Sturdza declanșa atacul: “Ne-amîntrunit anul acesta, în zilele dintâi, cu cerul zilei noros și cu soarele țării noastre tot atât de noros. Acum când toți ne-am strâmtorat cheltuielile, când ne-am închis buzunarele, numai miniștrii și guvernanții mai fac cheltuieli [aluzie la călătoria recentă a lui P.P. Carp la Berlin], ca și cum nu ne-ar fi lovit potopul cel groaznic de sărăcie. Domnilor, vrem să știm care e scăparea unei atari stări de lucruri? Să restrângem cheltuielile până acolo unde ne putem restrânge fără să dezechilibrăm mersul statului. Mai cu seamă că bugetele noastre s-au făcut așa ca pentru o țară care eîn largul ei și care așteaptă prevederi și o situație economică cu mult mai prosperă”.

în luna februarie 1901, D.A. Sturdza devenea, pentru a

treia oară, prim-ministru. La 14 februarie, el prezenta în Parlament lista guvernului, în care deținea și funcțiile de ministru de externe și ad-interim la război.

Primul obiectiv: asanarea situației financiare a țării. Metodele adoptate: economii la toate ministerele, inclusiv la armată, reduceri de salarii, desființări de posturi. Era o operație riscantă, de pe urma căreia liberalii își atrăgeau numeroase dușmănii. Dar cum spunea D.A. Sturdza, “ne aflăm în zile de mare cumpănă... Datori suntem cu toții, să sărim ca să salvăm patria, să ne salvăm pe noi înșine”. Și tot el spunea: “Apoi bine, domnilor, n-ar fi o rușine mare și o dovadă de slăbiciune materială și morală, pe care noi înșine le-am trâmbițat în lume, când ne-am declara incapabili ca bărbați de stat, incapabili ca națiune, să regulăm plata acestor 34 milioane fără a bate la toate ușile, strigând mizerie, ci sforțându-ne a găsi mijloacele prin noi înșine și în propriile noastre forțe vitale?”. Cum s-a mai spus, clasa politică română avea un moment de tresărire de orgoliu, provocată, este adevărat, și de o situație foarte dificilă. Așa se și justifică faptul că D.A. Sturdza a putut face “o adevărată revoluțiune, o răsturnare radicală de sistemă și de moravuri în îngrijirea finanțelor”. Emoția în rândul populației față de reducerile anunțate era mare și ecoul ei se făcea ziarul *Universul* care se întreba: “Cum vom trece, cu deprinderile noastre largi, de la vechea viață mai ușoară, la noua viață mai grea?”. Două lucruri i-au permis lui D.A. Sturdza să își ducă programul până la capăt. Primul îl marca și C.I.C. Brătianu, în conferința din care am mai citat: “A putut impune sacrificii tuturor, pentru că el avea încrederea țării care știa că nu se va face nici o risipă și că situația rea se va îndrepta repede”.

Al doilea l-a constituit unul dintre acele rare momente când opoziția nu s-a mai opus orbește guvernului. A contribuit probabil și înțelegerea situației fără de ieșire în care se găsea țara. Sigur, junimistul Theodor Rosetti — care declara în Senat: “ați luat asupra dumneavoastră o sarcină grea, o sarcină uriașă; ați început bine și în ceea ce mă privește nu pot decât să regret că măsurile pe care dumneavoastră le-ați luat nu le-au luat prietenii mei” — rămânea un caz izolat. Dar proiectul de buget a fost votat în Cameră cu 125 bile albe și

doar una neagră. Regele i-a trimis primului ministru o scrisoare publică, pentru a marca sprijinul total pe care i-1 acorda.

Pentru acoperirea deficitului, guvernul a apelat la Banca Națională, acordându-i o serie de privilegii între care prelungirea concesiunii de emisiune pentru încă 10 ani și reducerea stocului metalic până la 33% în împrejurări deosebite, ceea ce îi permitea să emită hârtie monetă suplimentară. în schimb, statul primea un împrumut de 15 milioane lei fără dobândă, iar Banca Națională accepta să facă pe gratis serviciul de casă pentru comptul statului.

Nu toată lumea a fost mulțumită de reușita lui Sturdza. Diplomații germani și cei ai Austro-Ungariei nu își ascundeau regretul față de politica independentă dusă de noul guvern. Dar piețele financiare externe au reacționat pozitiv, iar Banca Națională și-a redus taxa de scont de la 8% la 7%.

Guvernul Sturdza a dat legea meseriilor sau legea Missir, cum mai este ea cunoscută, adoptată, este drept, și în urma unor acțiuni de protest organizate de meseriași. în 1903 s-a votat legea privind băncile populare, creație a lui Spiru Haret, cu rol important mai ales în dezvoltarea satului. Prin intermediul lor s-a distribuit, în 1904, porumb țăranilor, într-un an de recoltă proastă. Urmând deviza “prin noi înșine”, guvernul a adoptat un nou tarif vamal, menit să asigure o protecție cât mai mare producției autohtone și o dezvoltare a pieței interne. Emil Costinescu, unul dintre economiștii partidului, argumenta că o țară prin excelență agricolă nu avea niciodată să ocupe vreun loc important în comerțul mondial. “Noi, fiindcă trăim bine, ne închipuim că fiecare are de lucru și tot ce-i trebuie, dar în București și chiar aiurea sunt multe mizerii și trebuie să dăm de lucru acestei populațiuni, care nu cere decât aceasta”.

Tot pentru încurajarea și protejarea industriei naționale s-a acordat o atenție deosebită resurselor naturale. Vintilă Brătianu spunea: “Grație petrolului putem să jucăm un rol pe care nu l-am fi

putut juca prin întinderea și prin populația noastră”. S-au purtat tratative cu societăți belgiene, franceze, olandeze și germane, care dispuneau de capacitățile tehnice necesare exploatării petrolului. Au fost respinse avansurile făcute de cele americane, în special de Standard Oii, pentru că acestea se arătau cel mai puțin dispuse să se conformeze cererilor

guvernului român. De altfel, D.A. Sturdza a hotărât să anuleze imediat toate concesiunile de teren obținute anterior de Standard Oii. Interesul statului era ca aceste companii străine să asocieze și capitalul național disponibil și să folosească mâna de lucru autohtonă. Tot Vintilă Brătianu atrăgea atenția asupra pericolului pe care îl reprezenta nerespectarea condițiilor puse de statul român: “Sunt cazuri în județul Dâmbovița unde un proprietar exploatator a luat pentru 30 bani [atât costa taxa de timbru pentru o cerere] o concesiune de la stat; și acesta, prin extraordinar, a muncit ceva, căci a pus vreo câteva sonde, ceea ce i-a permis să vânză concesia lui pe suma de 400 000 lei unui sondor, care a trecut-o unei societăți cu 1 200 000 lei și, pe baza acelorași terenuri luate pe 30 bani, s-a format în străinătate o societate cu capital de 6 000 000 lei”.

Din păcate, și în problema petrolului D.A. Sturdza a făcut un pas greșit — pe care opozanții săi politici s-au străduit să îl exagereze cât au putut mai mult —, lăsându-se purtat de sentimentele sale filoger- mane și de pasiunea pentru acțiuni personale, oculte. Deși guvernul său refuza încheierea vreunei înțelegeri cu întreprinzătorii străini altfel decât în condițiile pe care le fixase, D.A. Sturdza s-a întâlnit la Karlsbad, în vara anului 1904, cu avocatul Fialla, reprezentantul unui consorțiu de bănci. Fără știrea guvernului, el a angajat statul român în concesionarea a 30 000 ha, cu o redevență de *8%.* Când s-a schimbat guvernul și au venit la putere conservatorii, Take Ionescu și Fialla au elaborat un alt proiect de concesiune, pentru 20 000 ha și 10% redevență. Dar, într-o bună tradiție, dușmanul lui D.A. Sturdza aruncă asupra lui “vina” pentru încheierea concesionării. Acțiunea lui Take Ionescu nu a reușit în final, pentru că, deși bine țintită — se arunca totul asupra liberalilor, creându-se și disensiuni între Sturdza și restul fruntașilor care nu fuseseră înștiințați —, ea ignora sentimentul de solidaritate creat în rândul burgheziei române, după presiunile cercurilor financiare străine de laînceputul secolului. în luna mai 1905, un grup de români, de nuanțe politice diferite (Al. Marghiloman, Lascăr L. Catargi, Barbu Știrbey, N. Filipescu, P.S. Aurelian, D.A. Sturdza, Spiru Haret, frații Brătianu) au constituit o societate națională pentru

 exploatarea terenurilor petrolifere de pe proprietățile

statului, care a făcut o ofertă mai bună decât cea străină. Sigur, ea s-a constituit ca la noi, cum o descria un deputat: “0 societate fericită, în care neamuri întregi vin să aducă prinosul lor de entuziasm întreprinderilor naționale... Astfel găsim frați, surori, soțul și soția cu verii, verișoarele cu nepoții și nepoatele lor și chiar cu soacrele lor". Era totuși o tresărire de orgoliu, care a pus în imposibilitate guvernul să mai concesioneze terenuri petrolifere unor grupuri străine. Chiar și P.P. Carp, interpelat de Carol 1 — care îl știa un partizan al pătrunderii capitalurilor străine — i-a răspuns: “Da, Sire, sunt pentru introducerea capitalurilor străine, dar când ele ni se impun sunt contra”. Până în 1918, statul român nu a mai acordat vreo concesiune pe terenurile sale petrolifere.

D.A. Sturdza era mulțumit de guvernarea sa, în general de activitatea PNL în ultimii 50 ani. 0 și spunea, la Congresul Asociației române pentru înaintarea și răspândirea științelor, în septembrie 1903: “Dacă veți pune microscopul pe ultimii 50 de ani ce au trecut, veți vedea o adevărată muncă uriașă. Câte n-am făcut pentru dezvoltarea noastră economică: podul peste Dunăre, portul Constanța, dezvoltarea porturilor dunărene, așezămintele de credit, funciare ș.a. Și toate acestea nu se datoresc decât muncii românești, căci amestecul străin în aceste colosale întreprinderi n-a fost decât superficial. Să studiem cu atenție istoria noastră contemporană. Această parte a istoriei neamului nostru e cea mai importantă: istoria veche e lupta pentru existență, iar cea contemporană e așezământul ei stabil pe lume[23)]”.

Dar nu toți îi împărtășeau punctul de vedere. I se reproșa faptul că lăsa pe seama secretarilor generali rezolvarea problemelor la ministerele pe care le deținea, încât guvernul lui mai era numit și “cabinetul secretarilor generali”. Au început, ca de obicei când ajungeau liberalii la putere, certurile între diferitele facțiuni. Ziarul *Adevărul* identifica în 1902 următoarele tendințe în partidul liberal: sturziștii, care îi apărau șefia împotriva încercărilor de a-i grăbi retragerea; adepții lui Eugeniu Stătescu, care căutau să exercite un control în partid; drapeliștii, care nu renunțaseră total la fronda lor; brătieniștii, care vizau conducerea partidului; adepții lui Gh. Pallade, adversari ai familiei Brătianu, care aveau tendința să părăsească partidul. Modul cum a alcătuit D.A. Sturdza guvernul a iscat, ca de obicei, multe nemulțumiri, în vara anului 1902, după o remaniere

guvernamentală, Vintilă Brătianu și-a dat demisia din funcția de secretar general al Ministerului de Finanțe, iarl.l.C. Brătianu a plecat în mod demonstrativ în străinătate.

92 Au urmat și alte demisii. Oculta era nemulțumită de preponderența drapeliștilor în guvern. In noiembrie 1903, P.Poni îi scria lui Sturdza: “La Iași lucrurile stau rău; în lipsa mea clubul a fost desființat și amicii noștri stau răzlețiți. Voi sta câteva zile aici pentru a face o nouă încercare de a-i aduna la un loc și de a-i pune la lucru”. Cu o lună înainte, primul ministru n scria lui Spiru Haret, aflat la Roma: “Vijelia s-a deslănțuit cu toată puterea: stau în mijlocul ei în locul în care m-ați așezat, plin de griji mari pentru prezent și viitor, înfricoșat de răspunderea ce ne apasă... Eu, pe care m-ați legat de catargul corăbiei ca să nu lunec și să nu pic și să nu slăbesc, strig din toate puterile mele: nu abandonați corabia în mijlocul furtunii, căci am mai trecut prin asemenea vijelii... Datori suntem să mergem până la capăt”. în fața acțiunilor metodice ale Ocultei — Take Protopopescu s-a deplasat chiar, în vara anului 1904, la Karlsbad, pentru a-1 determina să renunțe — Sturdza face noi declarații patetice: “Trebuie să stăm strâns uniți, zdravăn disciplinați, cu ochii, cu inima, cu conștiința țintă la datoriile cele mari către patrie, iar așa-numita politică, cazanul de certe și de dezbinări, să fie azvârlită la o parte, ca să nu ne încurce rostul datoriilor”. Pune chiar și întrebarea decisivă: “Mai aveți încredere în modul meu de a conduce Partidul Național Liberal ori nu? Mai aveți încredere în priceperea mea ca bărbat de stat?”. Și le oferă tot el răspunsul: “Dar merit oare un asemenea sfârșit al vieții mele publice de cincizeci de ani?”.

S-au mai adăugat două elemente, care au grăbit sfârșitul guvernării liberale. Primul a fost scandalul școlilor catolice. în respectivele școli se făcuseră descoperiri interesante privind propaganda, chiar presiunile exercitate asupra elevelor pentru a trece la catolicism. Inițiatorul acțiunii era episcopul Raymond Netzhammer, cu sprijinul ascuns al lui Carol I. Spiru Haret a condus personal ancheta. La terminarea ei, i-a cerut părerea lui D.A. Sturdza în privința măsurilor care trebuiau luate. El îi scria, la 6 iulie 1904, primului ministru: “este imposibil să închidem mai mult ochii la asemenea lucruri”. Cum Sturdza nu se grăbea să îi răspundă — de teamă să nu îl supere pe rege — Haret a amenințat cu demisia. Până la urmă, a renunțat, în momentul

în care a obținut soluția dorită de el.

A doua problemă gravă a survenit pe fondul secetei și al nemulțumirilor țărănești, care se acumulau și aveau să izbucnească în 1907. “Stăm mereu sub grija crescândă a secetei neîncetate. Hrana țăranilor și nutrețul vitelor devin probleme din ce în ce mai grele” — îi

93 scria Brătianu lui Sturdza, aflat încă la Karlsbad. în decembrie 1904, Sturdza cerea votul de încredere pentru guvernul său. La 12/25 decembrie 1904,I.I.C. Brătianu și-a dat demisia de la Afacerile străine. La 21 decembrie/3 ianuarie 1904/1905, D.A. Sturdza a prezentat demisia cabinetului său. Peste câteva luni, explica astfel rațiunile gestului său: “M-am retras pentru că în Partidul Național Liberal se ivise neînțelegeri și pentru că țara sta înaintea a noi alegeri, împlinindu-se cei patru ani legali ai Adunării Deputaților și ai reînnoirii Senatului. Datoria mea îmi impunea să pricep că nu mă puteam prezenta la alegeri decât cu partidul întreg unit, iar nu cu un partid rupt în două... Neputându-mă sprijini pe întreg Partidul Național Liberal, mi se schimbase situația ce aveam și înaintea regelui și înaintea parlamentului”.

Imediat după constituirea guvernului conservator, I.I.C. Brătianu și V. Lascăr — intrați braț la braț, în aplauzele celor prezenți în sală la o întrunire liberală — au făcut apel la unitate în rândul partidului, în jurul lui D.A. Sturdza. Numai că acesta s-a retras, pentru o vreme, într-o izolare deplină. După ce în ultimele luni ale anului 1905 întreprinsese un turneu prin țară, alături de Brătianu, la începutul anului 1906 a refuzat să-și mai primească colaboratorii. Tot Brătianu a insistat pe lângă el să-și reia activitatea. La 4 februarie cei doi au purtat o lungă convorbire. Bianu consemna astfel rezultatele ei: “Brătianu mai stăruiește, face declarații de ascultare, la care D.A. Sturdza răspunde: «V-am spus că sufletul și onoarea nu vi le dau — nu se poate»”. Brătianu, ca să îl măgulească, a organizat vizite ale membrilor din provincie. Peste patru zile, Sturdza accepta să vină la întrunirea Comitetului Executiv al PNL. Dar situația era departe de a se normaliza, semnele bolii lui Sturdza fiind tot mai evidente. în noiembrie 1906, Al. Beldiman îi scria lui I.I.C. Brătianu: “Cred că lucrurile privitoare la direcțiunea partidului trebuie să intre acum într-o fază critică și decisivă. Starea de paralizie voită sau inconștientă nu mai poate să se

prelungească... Lucrurile au ajuns acolo încât [D.A. Sturdza] să se hotărască a lua atitudinea indicată de situația internă și externă a țării”. Nici Congresul din 3/16-5/18 decembrie 1906 nu a rezolvat problema șefiei PNL. Pentru puțină vreme, pe D.A. Sturdza l-a încercat gândul să demisioneze.

La începutul anului 1907, un eveniment foarte grav venea să tulbure viața politică a țării: răscoala țărănească, provocată, în principal, de abuzurile trusturilor arendășești. La începutul lui martie, când flacăra revoltei cuprinsese deja o mare parte a țării, D.A. Sturdza ataca violent în Senat pe Fischer și Juster, principalii arendași din nordul

94 Moldovei. Serviciile de informații ale armatei raportau concentrări de trupe austro-ungare la granițele de vest și de nord, iar pe canale diplomatice soseau știri despre intenția Vienei de a veni în ajutorul regelui cu trupe. Carol I, convins că nu se mai poate baza pe guvernul conservator, îi cheamă la conducere pe liberali. în primul său discurs în Parlament, D.A. Sturdza declară: “Situația este atât de gravă încât cred că nu numai un om, dar nici mai mulți oameni nu se putea s-o liniștească decât dacă toți vom fi pătrunși și cuprinși de simțământul datoriei... Suntem cu toții cuprinși de grija cea mare, ca edificiul de abia clădit să nu fie desființat”. Seriozitatea pericolului ne-o dă și reacția opoziției. Ca niciodată până atunci, instalarea noului guvern s-a făcut în uralele opoziției, iar Parlamentul existent nu a fost dizolvat, desființându-și propriile legi votate anterior. în ședința inaugurală, D.A. Sturdza s-a dus la Take Ionescu, strângându-i mâinile cu efuziune, în aplauzele delirante ale tuturor celor prezenți. La fel a procedat cu 1. Lahovari și P.P. Carp. S-a vehiculat chiar și ideea unui guvern de coaliție, dar se pare că așa ceva era totuși prea mult. Mai ales că represiunea răscoalei s-a desfășurat cu mare rapiditate. La 22 martie, guvernul controla deja situația. S-a discutat mult în jurul cifrei victimelor represiunii, controversă alimentată și de faptul că la plecarea sa de la Ministerul de Interne, I.I.C. Brătianu a luat cu el și o serie de dosare. Un mai vechi obicei al nostru, ca actele statului să nu rămână acolo unde le este locul, în arhivele cărora le-au fost hărăzite. în timpul represiunii, ziarele lui C. Miile, *Adevărul* și *Dimineața,* au avansat cifre între 12 000 și 13 000. Ulterior, *Adevărul* s-a fixat la numărul de 11 000 victime. Cifră adoptată, din motive lesne de înțeles, de majoritatea istoriografiei marxiste. “Cifra

indicată de C. Miile era însă total exagerată”, spunea Ion Bulei[24]. în orice caz, răscoala și represiunea care i-au urmat au marcat viața noastră politică și istoria partidului liberal. “Vaza ce statul român și-o câștigase ca element de ordine, de civilizație și de progres în Orient, atât prin înțelepciunea regelui său, cât și prin maturitatea politică de care națiunea a dat atâtea dovezi, nu va putea în asemenea împrejurări decât să sufere într-atâta, încât România să fie considerată mai prejos decât Serbia, Bulgaria sau Grecia. Ce încredere poate inspira o țară unde nemulțumirea care domnește în obștea poporului este atât de mare încât o împinge la necontenite izbucniri?” scria Radu Rosetti.

Abia trecut pericolul care dusese la efuziunile din Parlament, viața politică românească și-a urmat cursul său obișnuit. Divergențele

95

dintre D. A. Sturdza și I.I.C. Brătianu — de fapt, dintre bătrân

ii și tinerii liberali — s-au acutizat. Sturdza era din ce în ce mai obsedat de faptul că membrii Oc

ult
ei
fi
su
b
mi
na
u
po
ziț
ia.
1.
Bi
an
u,
pa
rti
za
n
al
să
u,
no
ta:
“S
tu
rd
za
ni
se
jel
ui
se
a
m
ar
de
re
pe
tat
e
ori
că

Brătianului creează proiecte în ascuns de dânsul (cum făcuse și Lascăr)... La comisia parlamentară, pr

oi
ec
ta
le
ge
a
to
c
m
eli
lor
ag
ric
ol
e.
Br
ăti
an
u,
vo
rb
in
d
de
sp
re
pr
oi
ec
t
tot
de
au
na
os
te
nt
ati
v,
vo
rb
ea
nu

mai la persoana 1 singular: eu. Niciodată noi”. Altădată, vorbindu-i 1. Bianu despre nemulțumi

rile exprimate de soția lui I.I.C. Brătianu în legătură cu zvonurile lansate de anturajul lui D. A. Sturdza,

care “ridică pe bătrâni contra lui Ion”, acreditând ideea “că Ion vrea să îl înlocuiască”, Sturdza

a reacționat prompt: “Carada vrea să facă republică, să alunge pe rege și dinastia. Eu nu vreau. Cara

da nu vede (orbit de ura lui împotriva dinastiei și nemților, cum se zice la Bancă), că, dacă ar putea el fa

ce pe Brătianu președinte de republică, după dânsul ar urma Take Ionescu. Acestea sunt apucături

proaste, franțuzării de ale lui Carada și eu le voi denunța în public, la ceea dintâi ocazie, dacă nu se vo

r astâmpăra”. De fapt, divergențele dintre bătrânii și tinerii liberali priveau aspecte concrete al

e strategiei și tacticii pe care urma să le aplice PNL, mai ales problema reformei agrare și a ac

ordării votului universal, pe primul plan, iar pe al doilea, momentul organizării alegerilor.

Partizanii primului ministru erau pentru organizarea lor în toamnă, cei ai lui Brătianu pentru alegeri imediate. D.A. Sturdza amenință din nou cu demisia, dar nu mai sperie pe nimeni. Lupta pentru șefia partidului intrase în linie dreaptă.

Simțindu-se tot mai îngrădit și izolat, D.A. Sturdza are toane, căutând totodată partizani în toate direcțiile. Se apropie astfel de Take Ionescu, adversarul său neînduplecat de până atunci. Convorbirea lor din noiembrie 1907 — pe care încerca să o ascundă până și lui I. Bianu — a stârnit numeroase comentarii și la liberali, dar și la conservatori. Replica lui Sturdza a fost: “Adică ei pot face ce le place și eu nu aș avea drept să văd pe cine vreau. Mi-a cerut [Take Ionescu] să-l primesc și l-am primit și i-am dat sfaturi bune”.

Uneori, D.A. Sturdza încerca să treacă și la ofensivă. Astfel, la alegerile organizate la Creditul minier a încercat să împiedice pe C» Alimănișteanu, protejat al Brătienilor. Dar aceștia erau, în acel moment, prea puternici și prea hotărâți. Pretextul schimbării l-au constituit rezultatele obținute de liberali la alegerile parțiale. Deși aflați la putere, ei au pierdut peste tot. Oculta acuză lipsa de energie a primului ministru

drept cauză principală a înfrângerii. Exista mult adevăr în acea acuză. Avea 75 ani și era măcinat de viața de muncă continuă pe care o dusese până atunci. Senilitatea și refugiul într-o religiozitate patetică au devenit argumente puternice în mâinile adversarilor săi. Regele era ținut la curent cu evoluția bolii de către Alexandru Beldiman, care îi transmitea apoi lui Brătianu reacțiile regelui. La 22 decembrie, schimbarea lui D.A. Sturdza din fruntea guvernului și numirea lui I.I.C. Brătianu devenea fapt împlinit. D.A. Sturdza plecă la Paris. Acolo, la hotelul St. James, are o criză nervoasă, cu ieșiri violente, care determină internarea lui la spitalul St. Antoine. Titu Maiorescu nota: “e sfârșit. început de paralizie cerebrală; accese de alienație senilă, când cu iritare violentă, când sub formă de manie religioasă, cruci, cereri de iertăciune etc”.

Regele Carol I a ținut să-i transmită: “Neprețuitele servicii ce ați adus țării și Coroanei, ca bărbat de stat și ca om al științei, vor rămânea neșterse în inima tuturor și vă vor asigura o veșnică recunoștință. Din adâncul sufletului meu vă mulțumesc pentru nestrămutata dumneavoastră credință și pentru statornicul sprijin care mi-au înlesnit îndeplinirea grelei mele chemări în atâtea împrejurări când era vorba de interesele cele mari ale patriei”. Era un gest de o

cavalerească eleganță, care nu-i mai ajuta lui D.A. Sturdza cu nimic. La 11 ianuarie 1909 se întrunea Congresul PNL care avea să îl aducă în fruntea partidului pe Ionel Brătianu. Cariera de om politic a lui D.A. Sturdza luase sfârșit.

Nu și cea de om de știință, căci spre sfârșitul vieții avea să-și revină, pentru o scurtă perioadă. Am lăsat aparte pe omul de știință nu numai din rațiuni de structurare a materiei, ci și pentru că, așa cum am spus de la început, cele două fațete erau total diferite. Dacă omului politic i s-au adus dese acuze, anumite acțiuni ale sale fiind puse sub semnul întrebării încă din timpul vieții, pentru omul de știință au existat doar cuvinte de laudă. Viața academică devenise la începutul secolului nostru practic de neconceput fără priceputul administrator și mecena care a fost D.A. Sturdza.

Toți cei ce i-au trecut pragul casei din strada Mercur au rămas impresionați de biblioteca lui, una dintre cele mai bogate din țară. Cărțile și documentele erau astfel clasate, încât le putea consulta “la minut”, cum spunea C.I.C. Brătinau. O parte dintre cărți au mers la Fundația I.I.C. Brătianu, iar altă parte la Academia Română, împreună cu multe documente.

în tinerețe, pe când se afla la studii în Germania, lansase practic

Ideea Societății Academice, viitoarea Academie Română. Avea doar 17 ani cfind a publicat Tn *Foaia pentru minte, inimă și literatură* a Iul Barlțlu un apel, oferind șl un premiu de 50 galbeni, pentru premierea unei lucrări asupra Umbli naționale șl a originii sale latine. Publica, totodată, șl un adevărat program analitic al viitoarelor lucrări ce trebuiau elaborate Tn anii următori. Juriul urma să fie format din românl venlțl la Blaj din toate ținuturile. “Fundamentul pe care se poate baza cu securitate fericirea unei națiuni este singură cultura el Intelectuală, morală șl materială."

La 15 septembrie 1071 a fost ales membru al Societății Academice, la propunerea Iul Alexandru Odobescu. A participat la prima ședință abia la 14 august 1874, dar de atunci Tncolo destinul său avea să s£ Identifice cu cel al Academiei Române[aB)]. A fost Inclus în două comisii: cea pentru examinarea conturilor și alcătuirea bugetului șl în cea pentru examinarea traducerilor din autorii latini. La 18 august 1871, Inaugura seria marilor sale donații către Instituția academică prlntr-o colecție de portrete

ale domnilor romănl, pe care le-a însoțit șl de un studiu Istoric șl un catalog. Au fost publicate Tn același an, în *Analele Academiei.* Era începutul viitorului cabinet de stampe al Academiei, la care Sturdza a contribuit până la moarte.

Prin priceperea sa, D.A. Sturdza va redresa treptat situația financiară a Academiei, aslgurându-l fondurile necesare pentru a putea premia cele mal bune lucrări publicate șl a putea acorda burse. Un alt aspect care îl nemulțumea pe tânărul academician era durata limitată a sesiunilor academice, doar între 1 august șl 15 septembrie. El dorea o activitate permanentă a Academiei șl modificarea statutului, care să permită lărgirea numărului de membri. Tșl expunea Ideile Tn ședința din 19august 1874. Adouazi, se ridica împotriva modulul Tn care fusese conceput dicționarul Umbli romfine. In viziunea lul el trebuia să pornească nu de la limba vorbită, ci de la lexicul vechii literaturi șl al Umbli populare. Urmarea: peste două săptămâni a fost ales Tn comisia pentru revizuirea dicționarului.

Peste câțiva ani, Tn 1878, D.A. Sturdza a pus bazele dreptului de depozit al Bibliotecii Academiei Române, arătând necesitatea de a se aduna acolo cărțile, ziarele șl celelalte publicații ce apăreau șl care constituiau hrana spirituală a generațiilor viitoare de cercetători. Conștient că la noi nu era suficientă simpla dorință, fără o lege care să o susțină, prefigurează șl textul legii care să oblige pe toți tipografii să trimită Bibliotecii câte două exemplare din tipăriturile lor, gratuit șl cu scutire de taxele poștale.

0 alta problema o constituia localul Academiei. Ea funcționa Th clădirea Universității, Tn cfiteva încăperi, unde colecțiile nu puteau fl consultate șl păstrate Tn condiții corespunzătoare. Conștient că doar dlntr-o subscripție publică nu se puteau realiza fondurile necesare, cerea guvernului să arate mal mult Interes. “Nu este destul a ne fl afirmat pe tărlm militar; entuziasmul acestor Izbfinde va trece, străinătatea șl poziția noastră geografică cer mal mult de la noi, cer să dăm probe, să ne afirmăm șl pe tărămul literar șl științific. Astăzi, clnd lumea ne cunoaște, străinii vin să ne viziteze țara șl nu avem nimic să le arătăm pe tăr&m științific." Tn 1882, când era președinte al Academiei (pănă Tn 1884; a fost singura dată), relua apelul: “Nu ar suferi oare guvernul, șl cu dlnsul țara, pierderi Ireparabile șl neînloculblle când ar arde co- lecțlunlle care există?”. Cum să se rezolve problema localului? “Statul ar trebui să cedeze Academiei câteva moșii de un venit anual de

100 000 lei, pentru a îndeplini toate nevoile semnalate. Statul a luat averile mănăstirești când avea el nevoi mari. Bine a făcut că le-a luat. Dar nu trebuie uitat că averile mănăstirești erau destinate pentru cultura națională. Academia este cel dintfil Institut de cultură națio* nală șl ea merită de a fl pusă în pozlțlune de a produce ceea ce trebuie să producă.” Tn ședința din 26 martie 1890, putea aduce la cunoștință celor prezențl că Ministerul Instrucțiunii a cumpărat casa Cezlanu din Calea Victoriei. Avea să desăvârșească opera de Instalare a Academiei Române în clădirile Tn care se află șl astăzi, Tn 1896, când, fiind prim- ministru a facilitat cumpărarea caselor Zaleschl, învecinate cu cele dintâi. Dând șl o dotațle de 220 000 lei, s-au putut face toate amenajările necesare.

D.A. Sturdza s-a opus părerilor care susțineau necesitatea unirii Academiei cu alte societăți culturale, precum Ateneul Român. El a fost reales succesiv, de cinci ori, începând cu anul 1884, ca secretar general al Academiei, până la moarte. Pe lângă asigurarea localului, D.A. Sturdza s-a preocupat șl de crearea șl înzestrarea colecțiilor Academiei, pe care le-a alimentat prin donații substanțiale. După cabinetul de stampe, a pus șl bazele celui de numismatică donând, Tn ședința din 18 septembrie 1876, colecția sa de 450 monete șl medalii, împreună cu o ladă în care să fie păstrate. A donat șl multe documente. A început cu manuscrisul *Psaltirii* lul Dosoftel, cu rugămintea de a fl publicat de Academie. Tn ședința din 24 august 1878 depunea cu o adresă cfiteva medalii, hărți șl numeroase gravuri, cu dorința "de a vedea întrunit la un loc tot ce România posedă ca tezaure istorice; numai astfel rămășițele ce ne-au rămas de la străbunii noștri vor fi asigurate de vijeliile timpurilor. Sub ce scut mai sigur s-ar putea pune aceste tezaure decât sub acela al Societății Academice Române care, am credința fermă, va fi totdeauna focarul sacru al ideilor celor mai luminate, celor mai culte și celor mai pline de durere de patrie și de națiune”. Lui Sturdza i se datorează salvarea bogatelor colecții de vechi manuscrise și tipărituri ce zăceau prin podul mănăstirilor, la Neamț, Bisericani, Bistrița, Putna, Hangu, Secu, Sinaia, Cozia, Căldărușani, Ghighiu. El le-a trecut sub oblăduirea Academiei, pe când era ministru al instrucțiunii sau prim-ministru.

în 1879, D.A. Sturdza a depus la Academie *Pomelnicul*

Mănăstirii Bistrița—unul dintre importantele izvoare pentru istoria Moldovei — insistând pentru publicarea lui. Nu avea să se realizeze decât mult mai tâziu. în 1880, de la Berlin, comunica plenului Academiei o nouă donație: *Codex Sturdzanus* (culegere de texte pentru istoria literaturii române vechi) și o colecție de documente, primele datând din vremea lui Alexandru cel Bun. A fost începutul unei bogate colecții de documente ce s-au păstrat mulți ani la Academie, până ce au fost transferate la Arhivele Statului. în același an, oferea 2 500 lei (parte proveniți și din donațiile altor persoane) pentru a completa suma de 7 500 lei cu care să poată fi achiziționate o serie de piese din colecția principelui austriac Montenuovo. Din anul 1881, când România a fost proclamată regat, Sturdza a luat obiceiul ca la toate sărbătorile naționale — și în special de 10 mai — să rostească în fața plenului Academiei o alocuțiune, urmată de mari donații de documente valoroase. Peste câțiva ani, un membru al secției istorice al Academiei, N. Ionescu, a ținut să-i atragă atenția că istoria românilor mai avea și alte date importante, afară de 10 mai. însemnată rămâne moștenirea pe care D.A. Sturdza a lăsat-o Academiei, indiferent de data la care ținea să-și facă donațiile. Astfel, numai în emul academic 1884-1885 el a dăruit înaltei instituții 1 023 volume (inclusiv cărți vechi), 56 manuscrise, sute de documente, monete, ștampile și hărți[265]. La jubileul de 25 ani al Academiei, din 30 martie 1891, a donat nu mai puțin de 1 600 monete românești vechi. Iar în fiecare an și-a dat diurna pentru cumpărarea de cărți. în septembrie 1910, Ioan Bogdan îi recunoștea meritele cu următoarele cuvinte: “Dacă Academia are astăzi atâtea averi, care au servit și vor servi de aici înainte încă mai mult culturii românești, dacă ea posedă colecții așa de bogate privitoare la trecutul nostru, cele mai bogate ce

 există în toata românimea, dacă ea a dezvoltat o activitate științifică destul de remarcabilă în domeniul mai ales al științelor istorice și filologice, pentru cultivarea cărora a fost înființată... știm cu toții că în mare parte meritul pentru aceste rezultate se cuvine dumneavoastră. Mai mult decât toți ceilalți membri ai Academiei, dumneavoastră ați contribuit la mărirea averilor ei, dumneavoastră ați înmulțit colecțiile ei științifice... Numele dumneavoastră e legat astfel pentru totdeauna cu glorie de al instituției noastre”.

Ioan Bogdan îi saluta, totodată, revenirea sub cupola

Academiei, dupăîntreruperea impusă de boală. A fost o reîntoarcere efectivă, căci a prezentat rapoartele sesiunilor până la 30 mai 1914. în șapte ședințe a vorbit despre *însemnătatea divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii României.*

Dar contribuția lui cea mai însemnată rămâne probabil editarea documentelor istoriei naționale. Avea aici și exemplul tatălui său, vornicul Alexandru D. Sturdza, care pusese la dispoziție spre tipărire în volumul II al *Arhivei românești* manuscrisul intitulat *Istoria oștirei ce s-au făcut asupra Moreii* și dăruise unele acte. Și D.A. Sturdza a dat spre publicare documente în *Magazinulu istoric pentru Dacia* și i-a oferit lui Kogălniceanu manuscrisul cronicii ritmate publicate de acesta în *Letopisețele țării Moldovei...* . A îndemnat și sprijinit pe Erbiceanu în 1887, când s-a sfințit noul edificiu al Mitropoliei Moldovei — fiind pe atunci ministru al instrucțiunii publice —, să cerceteze documentele existente în arhiva Mitropoliei. El avea să publice o parte a cercetărilor sale în *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei.* Și tot din îndemnul lui Sturdza, Erbiceanu scotea, în 1888, *Cronicarii greci care au scris despre români.* în sfârșit, tot din inițiativa lui s-a început exploatarea fondurilor de arhivă otomane, în vremea cât a fost reprezentantul țării la Istanbul. Din păcate, începutul de atunci a fost repede abandonat și abia în anii din urmă au revenit cercetătorii români în arhivele sultanilor otomani. Dar D.A. Sturdza a și editat multe izvoare. Lui îi aparține inițiativa publicării celui dintâi volum din cronicile slavone ale Moldovei în 1891, cu titlul *Cronicile moldovenești înainte de Urechiă.* “Un lucru pe care Bogdan nu-1 uită, nu-1 uităm noi, cari pornim de la aceste texte și n-ar trebui să-l uite nimeni”, scria în 1903 Nicolae lorga.

Contribuția majoră în acest domeniu a dat-o cu cele 10 volume *de Acte și documente relative la istoria Renascerei României.* Publicarea colecției a început în anul aniversării a 30 ani de la constituirea statului național român și s-a încheiat în 1909, anul semicentenarului Unirii

Principatelor. “Colecția reprezintă până astăzi principala sursă de Informații edită pentru cercetătorii perioadei de formare a statului național român" — astfel o caracteriza academicianul Dan Berlndel. Șl, am adăuga noi, una dintre puținele colecții de

Izvoare ale Istoriei romfinllor dusă până la capăt. Sigur, D.A. Sturdza nu a lucrat singur la realizarea celor 10 volume. Colaboratorii săi sunt menționați pe foile de titlu. în discursul ținut la Senat și publicat în 1892 — *Istoria și conservatorii*—D.A. Sturdza spunea, cu o amărăciune lesne de înțeles: “Am întreprins tustrei [el, episcopul de Argeș Ghenadie Petrescu și Dimitrie C. Sturdza] să publicăm documentele renașterii noastre naționale. Nu am venit să supărăm pe nimeni, nici să cerem ajutorul nimănui. Am socotit că ne îndeplinim datoria șl ne-am pus toată râvna întru îndeplinirea acestei datorii, dar ne-am găsit beleaua, cum zice românul, cu onor d. Maiorescu. O fl resfolt d-sa cartea sau nu, aceasta nu știu. Un lucru îhsă constată d-sa, că sunt nici mal mult nici mal puțin decât un falsificator, se înțelege intenționat, fiindcă nu aș fl publicat în acea serie de documente actul Unlrel al Divanului ad-hoc din Iași șl aceasta fiindcă este semnat de dl. Lascăr Catarglu". De fapt, documentul respectiv trebuia să apară în volumul VI, unde șl-a și găsit locul.

Un rol foarte Important l-a revenit Iul D.A. Sturdza și Tn editarea colecției *Hurmuzaki.* Eudoxlu Hurmuzakl murise pe neașteptate, la 29 lanuarle/10 februarie 1874 șl în urma sa au rămas foarte multe documente pe care le adunase din arhivele vleneze. D.A. Sturdza le considera a fl fost îh Jur de 3 000. Și tot el îl evoca astfel pe cel ce se consacrase migăloasei îndeletniciri: “Viața Iul Eudoxlu Hurmuzakl a fost o viață bine umplută. Ea poate servi de exemplu oricărui bărbat care privește cu seriozitate șl conștiință la traiul său trecător pe acest pământ. Eudoxlu Hurmuzakl era tipul unul bărbat adevărat, cult, statornic șl plin de caracter, al unul îhvățat scrupulos, Infatigabil șl modest, al unui cetățean devotat și înfocat pentru binele public, al unul amic sincer șl Iubitor. Dar Eudoxlu Hurmuzakl șl-a ridicat sle-șl monumentul cel mai nepieritor prin Istoria românilor, scrisă de dânsul, șl prin marea colecțlune de documente privitoare la Istoria românilor, pe care el le-a cules". Manuscrisele rămase au fost transmise de familie Iul D.A. Sturdza, care le-a încredințat Societății Academice Române, pentru valorificare. Tltu Maiorescu, ministrul cultelor șl instrucțiunii publice, a numit o comisie din care făceau parte Mlhall Kogălnlceanu, Alexandru Odobescu, Teodor Rosetti, D.A. Sturdza șl Ioan Slavici. Lui

D.A. Sturdza i-au revenit fragmentele Istorice, Iar Iul Slavici documentele. Fragmentele au fost publicate chiar cu acest titlu, Tn germană *(Fragmente zur geschichte der Rumâneri),* Tn cinci volume. Tn 1879, sarcina editării documentelor a fost preluată de Academie, la sugestia aceluiași D.A. Sturdza. Un an mai târziu, el prezenta un raport asupra mersului lucrării, arătând, printre altele, că unii miniștri al Instrucțiunii publice cheltuiseră banii alocați Tn alte scopuri. Colecția Hurmuzakl a apărut, pânăTn 1942, Th 45 volume, ce au strâns șl contribuțiile altor Istorici. Din 1962, a fost reluată, publlcându-se până astăzi trei volume. Ce am putea să mal spunem Tn fața acestor cifre? Să ne readucem poate aminte cuvintele cu care Tșl încheia Nicolae lorga consistenta sa contribuție la volumul *Prinos lui D.A. Sturdza la împlinirea celor șaptezeci de ani:* “zilnic trebuie de lucrat la scoaterea la lumină a Izvoarelor, lucru pentru care pregătim Th Universitate tineri competențl, harnici șl deslnteresațl. Acesta e un mare scop național, șl Academia e datoare să nu se lase ademenită de sentimente ce n-au a face cu știința, cl să unească Tn mijlocul el toate forțele vil pentru urmărirea Iul. Șl ea datorește mult, nesfârșit de mult acelui ce a dat avânt publicației izvoarelor trecutului nostru, șl cel mal bun dar ce se poate face unul om harnic ajuns la albe bătrânețe fără să-șl îngăduie odlhnaîh urmărirea celor ce le crede el bune și folosltoarea țerll, neamului său, e priveliștea muncii desfășurându-se Th Jurul lui, muncii reale șl dătătoare de roade, pe care orice generație sănătoasă dlntr-un popor e rfivnltoare s-o poată duce Tn toată întinderea puterilor sale cât mai repede șl pe care nu-l e îngăduit nimănui s-o îinpledice sau s-o zăbovească".

Să mal notăm, ca o anecdotă, șl următoarea poveste: la un moment dat, Vasile Lascăr a citit Tn Parlament petiția unul fost subcomisar de poliție, înlocuit pe nedrept, zicea el. Șl argumenta că îh timpul alegerilor Tșl făcuse datoria pe deplin, aducând la vot pe alegătorii colegiilor I șl II șl votând șl el de 17 ori, “din ordin superior". Cu Instinctul său de Istoric, D.A. Sturdza l-a cerut petiția vorbitorului, ca să o păstreze “Tn documentele Istoriei țării". Ceea ce a și făcut, dovadă că a ajuns până la noi. Șl ca să încheiem acest capitol din activitatea științifică a Iul D.A. Sturdza, să redăm șl aprecierea pe care l-o făcea C.I.C. Brătianu: “numărul de studii Istorice, de documente adunate, adnotate, coordonateTn cursul vieții sale este Imens șl constituie pentru Istorici, dar mal ales pentru Istoria Principatelor, o neprețuită

comoară, cu atât mal mult cu cât documentarea lul preslntă întotdeauna un caracter excepțional de serlosltate, de rigoare critică șl de certitudine".

[103]

Dar D.A. Sturdza nu a dat numai ediții de documente. El ne-a lăsat și contribuții istoriografice importante pentru numismatica românească, pentru cunoașterea portretelor domnilor români. Am amintit deja o serie de titluri ale sale. Nu vrem acum să insistăm decât asupra unui singur aspect: cum vedea el rostul românilor în Europa și raporturile noastre cu Occidentul. Este o problemă care, ciclic, a revenit nu numai în istoriografia noastră, ci și în viața politică, între ele existând o evidentă intercondiționare.

Rostul nostru în acest colț de Europă era astfel definit, într-un discurs politic: “Naționalitatea noastră se distinge de toate popoarele ce ne înconjoară și ne leagă de popoarele cari sunt la culmea civilisațiunii și a dezvoltării omenirei. Acestei civilisațiuni suntem noi înainte mergătorii în Orientul european și de aceia am și fost susținuți de dânsa”. Și avertiza: “A lucra pentru distrugerea, slăbirea sau știrbirea naționalității și a libertăților noastre este un act pe care întreaga națiune-1 va reproba totdeauna. Dar tocmai de aceea trebuie să fim atenți ca oamenii prefăcuți, lupii îmbrăcați în pele de oaie, să nu întreprindă această lucrare”. în cartea sa *Europa, Rusia și România...,* relua ideea: “Românii sunt așezământul etnic cel mai înaintat al Europei Occidentale spre Răsărit și ocupă punctul cel mai expus, de la care se cere și se așteaptă o rezistență hotărâtoare și continuă. Astfel semnificarea politică a românilor a crescut cu pericolul ce vine pentru Europa despre Rusia și dezvoltarea românilor a fost o consecință a năzuințelor Rusiei de a-i atrage spre sine în lumea rusească. Napoleon III a zis, sunt trei decenii trecute, că Principatele române trebuie să devie Bulevardul Europei Occidentale în contra colosului de la Nord; iar un alt bărbat de stat a accentuat încă mai mult această aserțiune, adăugând că Regatul român e poarta de oțel care închide rușilor calea spre Constantinopol”. Și adăuga: “Prin originea lor, românii se țin de Europa Occidentală, cu care ei sunt strâns legați, prin cultură și prin

interese. în privința culturală, faptul istoric care sare la ochi este acela că românii nu s-au deslipit de mersul civilizațiunei europene, nici chiar în timpurile cele mai nefaste ale traiului lor, căci au avut necontenit relațiuni cu lumea apuseană și că de la dânsa ei și-au primit impul- siunile”. Uneori, Europa a realizat rostul nostru aici și D.A. Sturdza citează scrisoarea trimisă de contele Cavour ambasadorului regelui Victor Emmanuel la Londra, contele Corti: “Să azvârle cineva ochii asupra hărții Europei și va vedea că rasa slavă se întinde de la Urali și

104 de la Marea Nordică, până la Marea Adriatică, fără altă întrerupere decât acea a țărilor locuite de rasa română. Panslavismul fiind fără dubiu un pericol nu numai pentru Turcia, ci pentru întreg Occidentul, nu este oare de cel mai mare interes de aînființaîn mijlocul popoarelor slave o naționalitate care simpatizează numai și numai cu Occidentul și care ar putea constitui un obstacol real în contra unirii popoarelor cu tendințe puternice spre o acțiune comună, care le-ar conduce, poate, a subjuga restul lumii civilizate”. Alteori, fuseserăm lăsați singuri și D.A. Sturdza cita momentul 1877-1878: “în urma tratatului de la San- Stefano, încheiat numai între Rusia și Turcia, să dispunea de România fără voia ei, cerându-i-se de a face și un schimb de teritorii”.

Dar D.A. Sturdza era încrezător în soarta românilor: “Fie ca aceste rânduri să dea icoana stării unui popor care, cu toate nenorocirile ce i-au fost impuse de soarte, mai are încă destulă vitalitate și destoinicie, ca să fie capabil de civilizație și de a intra în rândul popoarelor culte ale Europei. Dar aceasta se poate întâmpla numai dacă întreg poporul român, din propria-i putere și prin propria-i conștiință se avântă la independență și dacă puterile europene vor apăra în contra îndrăznelei și a lăcomiei străine un popor care a servit și mai poate încă servi ca bastion împotriva barbarilor”.

Afh citat așa de mult din cele scrise de istoricul D.A. Sturdza pentru a sublinia încă o dată că nu este suficient să știi ce trebuie făcut, ca om de știință, pentru a putea să și faci ca om politic. Dar cu speranța că cititorul se va fi convins — chiar și din această scurtă prezentare — că D.A. Sturdza își are locul său în panteonul istoriei naționale, încheiem cu

cuvintele rostite de I.I.C. Brătianu la înmormântarea fostului prim-ministru: “însuflețit de dragostea neamului care îi luminează toată viața, stăpânit de grija neadormită a binelui obștesc, Dimitrie Sturdza și-a închinat statului fără șovăire și fără preget toate puterile cu care l-a înzestrat Dumnezeu. El a muncit 60 ani fără odihnă, muncă harnică și rodnică, numai în folosul statului și al societății românești de a căror întemeiere și dezvoltare el și-a legat numele pe veci ca bărbat de stat, în înțelesul cel mai deplin al cuvântului, curat și sincer în gândire, hotărât în acțiune, cu convingeri adânci și cu cunoștințe precise, necurmat înmulțite prin studii istorice și economice, cari îi constituiau unica distracție a spiritului său”.

Lucia Sturdza Bulandra (1873-1961)

“Prin arta noastră înțeleg arta de a suferi șl a se bucura, de a plânge șl a râde, de a se înveseli șl întrista, de a se Iluziona pe sine șl pe alții, arta de a se Identifica cu atâtea șl atâtea personaje felurite ale comediei umane. Arta de a reda tot, tot ce transmite ecoul întâmplărilor vremelnice, arta de a Interpreta analiza tuturor pasiunilor omenești, care dezlănțulesc conflicte zguduitoare sau ilariante, desfătând pe unii șl Instrulnd pe alții. Arta de a înfățișa toate visele, toate năzuințele, de a face să vibreze toate coardele sensibilității — bucuria, dragostea, nădejdea, ura, răzbunarea. Arta de a înfățișa eroismul șl lașitatea, egoismul șl altruismul, lăcomia șl generozitatea, avarlția șl prodigalitatea, tot ce se cuprinde în firea omenească; toată complexitatea și varietatea de senzații, gândiri șl sentimente, din a căror plămădire e alcătuită umanitatea. Arta de a întruchipa OMUL, veșnic schimbător, evoluând din copilărie, tinerețe, până la adânci bătrânețe în mil și mii de Ipostaze, după împrejurările în care se naște, trăiește șl moare... Șl numai acela care — conștient de puterea sa de muncă șl de dragostea pentru această chemare misterios Infiltrată în sufletul său — numai acela zic, care este purtat de încrederea că poate trece peste toate greutățile Inerente tuturor îhceputurllor, numai acela poate să năzuiască la Izbândă."

Am desprins rândurile de mal sus din teza pentru definitivat, cu titlul *Actorul și arta dramatică,* redactată de Lucia Sturdza (Bulandra) în anul 1912. Ele sunt cea mal bună Introducere pentru actrița și omul care a avut de îhfruntat nu puține dificultăți îh viață, dar care nu s-a lăsat niciodată înfrântă de ele.

Deși considerată drept una dintre artistele de primă mărime ale artei dramatice românești, nici ea, asemenea celorlalți reprezentanți al familiei Sturdza pe care l-am prezentat până acum, nu beneficiază de o lucrare monografică. Broșura apărută la Editura Meridiane, îh anul 1962 o prezintă mal ales pe baza propriilor sale memorii. Ca să nu mal spunem că lucrarea nu putea face abstracție de condițiile concrete ale epocii, prezentându-l viața prlntr-un filtru care reținea doar “activitatea militantă" a actriței. Deși ea singură recunoscuse îh memorii că viața soclal-polltlcă nu constituise preocuparea el principală, lar în 1947 era “departe de a fl comunistă".

Principala sursă pentru cunoașterea activității Luciei Sturdza Bulandra rămâne, deocamdată, lucrarea el memorialistică *Amintiri...*

106 *amintiri,* apărută într-o a doua ediție (revăzută șl adăugită), în anul 1960, la Editura de stat pentru literatură șl artă. Sigur, cititorul atent poate sesiza ușor diferența dintre pasajele scrise liber, din suflet — șl care privesc mal ales activitatea artistei dinainte de 1947 — șl cele Tn care a trebuit să intercaleze lucruri pe care, Tn mod evident, nu le credea. Dar șl Tn paginile respective se poate citi printre rânduri. lar ultimul capitol, *Militanta socială,* foarte “subțire" de altfel, este "lipit" din necesitate. Ironia subtilă a omului de spirit nu lipsește însă nici din asemenea pagini.

Lucia Sturdza s-a născut la lași, la 25 august 1873. A fost o fire Independentă de mică, ceea ce a adus-o destul de repede Tn conflict cu familia. Șl-a dorit foarte mult săîșl asigure o existență Independentă. Câtă vreme a urmat cursurile Facultății de litere șl fllosofle din București, a predat, ca profesoară suplinitoare, la o școală primară pentru băieți, de pe Șoseaua Ștefan cel Mare. “Aveam neapărată nevoie de un salariu pentru a-ml plăti taxele universitare șl cărțile studențești", își aducea aminte cu duioșie despre cel 12 elevi al el de atunci: “Voiam să-mi câștig banii necesari pentru studenție, dar voiam Tn același timp să realizez șl altceva pe lângă sumele trebuincioase... Profesoratul a fost întotdeauna pentru mine un apostolat pe care l-am îndeplinit cu pasiune. încă de tânără, am simțit o adevărată chemare pentru

această participare la dezvoltarea Intelectuală a copiilor șl a tinerilor, pe care ml-a fost dat să-l îhdrumez. Când eram în liceu, marea mea plăcere era să rezum temele cu cât mal multă claritate și să le expun colegei mele de bancă...".

A mal predat apoi Istorie la un liceu din Bârlad. Dar chemarea el era Tntr-altă parte, chiar dacă la începutul *Amintirilor* marea artistă pare să nege. “N-am fost atrasă Th teatru de focul sacru, de care aproape toți actorii spun că sunt stăpâniți; de altfel, nu mal eram la primii mei pași Tn lupta pentru viață, pentru asigurarea existenței șl Independenței mele sociale — și nici nu aveam vârsta când entuzlasmele tinereții explică avântareaîh necunoscut, îh rnrejeleîmbătătoare ale unei fantezii plină de făgădulnțl. Nu: aveam douăzeci șl cinci de ani Th 1898".

Obișnuită deja să atace frontal, Lucia Sturdza s-a prezentat la directorul Teatului Național, Petre Grădlșteanu, care a angajat-o la 15 septembrie 1898, în ciuda faptului că nu avea nici pregătirea profesională necesară, nici vreo experiență anterioară. A Intuit îh ea marea artistă ce avea să devină, sau a fost mal curând șocat de îndrăzneala demersului, cum credea chiar eroina întâmplării? Are mai

107 puțină importanță. Ceea ce contează este că i-a întins o mână și că Lucia Sturdza n-a dezarmat după primul eșec. Pentru că un eșec a fost debutul ei în teatru. La întâi octombrie 1898, a urcat prima oară pe scenă, interpretând rolul unei domnișoare “naivă și răsfățată, pășind cu ingenuitate și feciorelnică cochetărie la primul ei bal”. Cu multă luciditate, Lucia Sturdza își analiza debutul peste ani — emițând păreri contrare celor apărute în ziarul *Adevărul,* din 3 octombrie 1898, care o lăuda — considerând că “nici statura, deoarece încă pe atunci nu eram prea firavă, și nici glasul meu, de o sonoritate cu totul opusă timbrului cristalin corespunzător unei tinere debutante mondene” nu o recomandau pentru acel rol. Dar nu aceasta era principala cauză, căci tot ea nota în teza pentru definitivat, amintită mai sus: “La Conservator, un elev este clasificat drept june-prim, amorez, cochetă, ingenuă și așa mai departe. Profesorul îi alege bucăți, scene în care să-și poată dezvolta talentul *în mod unilateral* și timp de trei ani, cât stă în Conservator, el studiază numai roluri de cochetă sau de ingenuă”. Principala problemă a tinerei actrițe era alta: “nu cunoșteam nici cele

mai elementare principii ale artei noastre actoricești: dicțiune, respirație, valoarea gestului ș.a.m.d.”.

Din seara debutului avea să-i rămână Luciei Sturdza și o altă amintire: telegrama primită de la bunica ei dinspre tată. “Je te defends de porter le nom de ton pere sur la scene” (îți interzic să porți numele tatălui tău pe scenă). Ca să înțelegem mai bine de cât curaj — și de câtă pasiune, în același timp — avusese nevoie fata de 25 de ani pentru a urca pe scenă, să ne aducem aminte că în Statele Unite ale Americii mai existau încă, în primele decenii ale secolului nostru, hoteluri în holul cărora se putea citi următorul anunț: “Interzis accesul câinilor și actorilor”.

Lucia Sturdza n-a fost singura membră a familiei care a îmbrățișat cariera de actor. Contemporan cu ea a fost Petre Sturdza, și el angajat al Teatrului Național. Iată cum îl caracteriza în *Amintiri'.* “Acest actor studiase mult teatrul italian, norvegian și suedez. Om de o aleasă cultură, el era un mare pasionat de teatru. A fost unul dintre primii actori care au înțeles necesitatea introducerii concepției realiste în teatru. în *Papa Lebonnard,* în *Chemarea codrului,* în *Stâlpii societății,* în tot teatrul lui Ibsen, al lui Bjornston, în tot ce a jucat cu înțelegere și dăruire, Petre Sturdza a fost unul dintre cei mai pricepuți actori, cu totul devotat artei teatrale”.

Iar în alt loc al *Amintirilor* revine asupra lui: “Petre Sturdza era

108 întruchiparea bunătății, a sănătății, a voioșiei. în personajul vornicului, el era desăvârșit: un autentic curtean al acelui domeniu cvasi- medieval, un om plin de umor, arătând simpatie și indulgență pentru idila înfiripată și vorbind cu un melodios accent moldovenesc, cu atât mai firesc, cu cât el însuși era moldovean get-beget”.

Așadar, Lucia Sturdza și-a dat repede seama că numai cu cultura generală pe care o poseda deja și cu ambiția nu putea urma o carieră artistică. S-a înscris deci la Conservator, unde a avut-o ca profesoară pe Aristizza Romanescu, căreia îi creionează în *Amintiri* un cald portret. Și mai ales era nelipsită de la reprezentațiile teatrale, unde “fura meseria” de la Eleonora Duse, Agatha Bârsescu, Ermete Novelli, C.I. Nottara. Treptat și jocul ei pe scenă se resimte, tânăra actriță devenind tot mai stăpână pe mijloacele de expresie.

Numai că a apărut o altă problemă. Tânără fiind și

ducându-se vestea despre neînțelegerile dintre ea și familie, “am fost asaltată cu propuneri cât mai interesate, dacă nu interesante, prin care mi se așterneau la picioare făgăduielile unui bogat covor de flori, de călătorii în străinătate, bijuterii și câte și mai câte, în schimbul unor consimțiri dezonorante, cu totul opuse dorinței mele de independență și muncă cinstită. Speriată, m-am refugiat în căsătorie. Căsnicia mi-o alesesem drept scut”.

Primul soț, C. Costescu, era și el societar al Teatrului Național. Nu a fost o căsnicie prea reușită și nu a durat prea mult. în curând, Lucia Costescu avea să încaseze și prima lovitură mai dură din partea vieții: “prin tinerețea, cultura și înfățișarea mea plăcută puteam să devin o concurentă de temut. Iată de ce rivalele mele alarmate au influențat părerea directorului de atunci, Scarlat Ghica (1899). Și astfel, la o ședință administrativă, am fost înscrisă pe lista celor eliminați, alături de alte trei actrițe considerate ca cele mai incapabile din tot Teatrul Național”.

A reușit să treacă peste șocul pe care i l-a provocat hotărârea comitetului teatral din 17 martie 1901 și mai ales peste “orgoliul meu de premiantă în toate clasele de liceu și de element fruntaș în facultate” și a declarat că acceptă să joace orice rol, gratuit. Peste numai doi ani, în toamna anului 1901, noul director al Teatului Național, Ștefan Sihleanu, repara nedreptatea care i se făcuse, reprimind-o pe prima scenă a țării.

în 1905, la conducerea Teatrului Național a venit Alexandru Davila, dramaturg și om de teatru, care a jucat un rol important în

cariera Luciei Sturdza. lată cum descrie chiar ea discuțiile pe care le-a avut atunci când Davila l-a încredințat primul rol, Tn piesa *Instinctul* de Klstemaekers: "Am adăugat că citisem Tn text o scenă Tn care eroina era cuprinsă de groază șl că nu știam Tn ce măsură aș putea exprima acest sentiment de teroare, deoarece trăsăturile feței mele fiind cam șterse nu ar putea să oglindească destul de puternic zbuciumul Interior. Davila mă asculta trăgfindu-se de nas. Era un obicei al său. Șl, deodată, din senin, fără a mă contrazice, s-a ridicat drept Tn fața mea, cu brațele Tn sus, cu pumnii crispați amenințător. Am scos un strigăt de spaimă. Atunci, Davlla, punându-ml Imediat Tn față o oglindă, a adăugat: «Privește acum dacă figura dumltale poate

să exprime sau nu groaza». A fost o bună lecție".

Obiecțiile tinerel actrițe erau provocate șl de amintirea debutului el pe scenă. Dar piesa — Tn care juca alături de Petre Sturdza, Llclu șl Maximilian — a obținut un mare succes. La fel ca șl cele următoare Tn care a fost distribuită. Numai că persoanlltatea noului director al Teatrului Național a Intrat, destul de repede, Tn conflict cu cea a unora dintre artiști, Tn special cu Nottara. După cum spunea șl Lucia Sturdza, "conflictul cu C. Nottara putea fl evitat". Fapt este căîn Parlament șlTn presă s-au dezlănțuit atacuri la adresa lul Alexandru Davlla, care l-au "determinat" pe Splru Haret, ministrul instrucțiunii, Tn a cărui subordonare se găsea Teatul Național, să TI înlocuiască Tn 1909, cu... cumnatul său, Pomplllu Eliade.

Lumea actorilor este o lume a orgoliilor. Atunci cfind autorul piesei *Vlaicu-Vodă* șl-a întemeiat propria companie de teatru, mulți dintre actorii de frunte ai Naționalului l-au urmat: Tony Bulandra, Marioara Volculescu, Gheorghe Storin, Marla Giurgea, Ion Manolescu. Lucia Bulandra I s-a alăturat șl ea pentru că TI considera pe Pomplllu Ellade străin de lumea teatrului. Dar foarte obiectivă, ea îl recunoștea șl o serie de realizări: "înființarea Bibliotecii Teatrului Național, încurajarea dramaturgiei autohtone șl faptul că a încredințat traducerile pieselor străine unor scriitori dibaci mânuitori ai condeiului șl buni cunoscători al limbii strămoșești, scutind șl pe spectatori șl pe actori de cacofoniile unor traducători nechemați, care Tșl ofereau serviciile Tn dorința de a încasa sume frumoase".

De ce a mers la compania lui Davlla? Pentru că orice actor dorește să joace în piese de calitate, să facă un *teatru de artă* cu cât mal puține concesii comerciale. Ceea ce, până acum, nu a reușit nimeni, cel puțin pentru o perioadă mal lungă de timp. Șl Davlla a căutat să realizeze un

repertoriu de o cât mal aleasă ținută. S-a lovit însă, încă de la început, de mari dificultăți financiare. “Ni se făgăduise construirea unul teatru nou, amenajat după toate cerințele unei scene moderne, perfecționată din punct de vedere tehnic. Davlla ne-a dus la Teatrul Liric al lul Leon Popescu, care nu corespundea deloc năzuințelor noastre de fondatori al unei Instituții complet noi. Tn cele din urmă însă, a fost socotit bun șl acesta. Nici nu bănuiam cit de curlnd vom regreta această sală a Teatrului Liric. Tntr-adevăr, după un an a trebuit să-l urmăm, amărlțl, pe Davlla la Teatrul Modern, din dosul Băncii Naționale, — un teatru cu o scenă șl o sală de proporții meschine, lipsite de utilajul cel mal elementar. Cabinele erau niște despărțituri

întunecoase, pe un culoar strimt, alături de scenă, lipsit cu totul de aerisire. Ce deziluziei".

S-au adăugat șl alte decepții. Noii venlțl șl-au închipuit că vor avea un cuvlnt de spus în teatrul lul Davlla, dar acesta le-a explicat că din moment ce nu aduseseră vreo contribuție financiară, erau simpli salariațl. Debutul noii companii teatrale s-a produs la 12 septembrie 1909, cu piesa într-un act scrisă de I.L. Caraglale șl Intitulată *începem.* Era un evident atac la adresa lui Pomplliu Eliade șl publicul "a zâmbit cu Indiferență". Următoarea piesă pusă în scenă a fost *Stane de piatră* de Sundermann. De ea se leagă o frumoasă amintire a Luciei Sturdza: “la această reprezentație Tony trebuia să clnte acompanllndu-se la mandolină. Deoarece nu știa să clnte la acest Instrument, executarea melodiei a trebuit trucată. Șl, în timp ce actorul, stlnd cu spatele la public șl privind la fereastra iubitei, se prefăcea că atinge coardele mandolinei, un elev tlnăr al Conservatorului executa măsurile melodiei pe Instrumentul muzical, din culise. Tlnărul executant era George Georgescu, care a devenit în urmă un eminent violoncelist șl care acum este artist al poporului, reputatul dirijor al orchestrei Filarmonice de Stat «George Enescu»".

Cu timpul, s-a ajuns la tensiuni între actori șl Davlla. “Cu prilejul ultimei mese în comun — Tn turneu la Craiova — l-am adus larăși la cunoștință lul Davlla că hotărlrea noastră era să plecăm din formația companiei sale, dacă observațiile noastre nu vor fl luate în considerație. Davlla a râs șl a răspuns că nu se sinchisește, TntrucSt la nevoie el poate... «fabrica un actor dlntr-un baston». Se lăuda... Tntr-adevăr, în timp ce, în 1911, noi am reintrat la Teatrul Național, primiți cu brațele deschise de Bacalbașa, director Tn vremea aceea, Davlla a încercat fără succes să-l înlocuiască pe Tony cu actorul Călin."

Tn anul următor, 1912, Lucia Sturdza s-a căsătorit cu Tony

Bulandra, alături de care a trăit cea mai frumoasă perioadă din viața ei. “Caracterele noastre opuse se completau minunat, șovăielile sale fiind învinse de spiritul meu de inițiativă, pe când impulsivitatea și dârzenia mea erau temperate de calmul și îngăduința lui Tony”, începuturile lor în teatru fuseseră asemănătoare. Să o lăsăm din nou pe Lucia Sturdza Bulandra să povestească: “Tot Davila a fost acela care aîncurajat și începuturile artistice ale lui Tony Bulandra.

Pe Tony nu-1 atrăsese spre cariera teatrală vreun interes material sau necesitatea de a-și asigura existența. Tatăl său era, pe atunci, un om cu dare de mână; dar, ca orice burghez, se împotrivea cu înverșunare vocației lui Tony, socotind că a fi actor ar însemna ceva neserios, nedemn, și de aceea dorea pentru odrasla sa o meserie mai «onorabilă», mai sigură, mai productivă. Tony însă era îndrăgostit pătimaș de teatru. Cu toate acestea, supunându-se cu abilitate ucazului părintesc, a dat examen pentru intrarea în școala militară. A reușit cu succes. Și astfel, drept recompensă pentru supunerea sa, părintele recalcitrant i-a îngăduit, în sfârșit, să-și urmeze chemarea. Stratagema sa se dovedise justă. La această hotărâre a contribuit, de altfel, și C. Nottara, care, apreciind foarte mult calitățile lui Tony, a convins pe neînduplecatul tată”.

După terminarea studiilor la București, Tony Bulandra a plecat la Paris. Doi ani a urmat cursuri la Conservator. Deși a primit numeroase propuneri să rămânăîn capitala Franței, Tony a revenit acasă. Răsplata? “Doi ani a fost ținut în umbră, primind numai roluri secundare. La venirea lui Davila, tânărul înflăcărat, cu glas splendid și atitudini armonioase, juca pe Zoii în Fântâna Blanduziei a lui Vasile Alecsandri! Davila l-a distribuit imediat în Gallus și de atunci cariera lui Tony Bulandra a cunoscut drumul mereu ascendent, care nu s-a oprit decât o dată cu boala și moartea lui”.

lată-i deci pe tinerii căsătoriți din nou la Teatrul Național. Dar surpriză! în același an, 1912, revine în fruntea primei scene a țării Alexandru Davila. Și ce surpriză neplăcută! Davila îi dăduse în judecată pentru că nu își respectaseră contractul și angajase pe cei mai celebri avocați ai baroului: Rosenthal și Take Ionescu. Este drept că până la urmă renunțase la proces, dar Tony și Lucia se așteptau la zile grele. Nu mică le-a fost surpriza în ziua în care au primit un bilet de repetiție pentru piesa *Sapho* de Alphonse Daudet, în care li se repartizaseră rolurile principale. Nu întâlnești în fiecare zi, în viață, astfel de oameni.

Noul directorat al lui Alexandru Davila a durat din 1912 până în 1914. La începutul acelui an, la conducerea Teatrului Național s-a

 instalat Georges Diamandy. “Avea pretenții de scriitor”, ne informează Lucia Sturdza Bulandra, cu umorul ei de

sorginte anglo-saxonă. Dar “Georges Diamandy era mai mult un politician liberal, fără temeinică legătură cu arta dramatică și fără posibilitatea unei chibzuite conduceri a Teatrului Național. Ne-a refuzat — din capriciu — autorizarea pe care i-o ceream cu stăruință de a pleca în turneul necesar pentru unele motive foarte obiective ale noastre. Și tot din dorința îngustă de a-și afirma autoritatea, i-a impus Măriei Ventura unele clauze contractuale jignitoare pentru marea artistă. Rezultatul a fost plecarea noastră definitivă din Teatrul Național și întemeierea Companiei Bulandra, pe de o parte, și pe de alta angajamentul Măriei Ventura în compania noastră teatrală”.

Motivul pentru care Tony și Lucia voiau să plece în turneu era tot de ordin financiar. Pe atunci, costumele în care jucau erau plătite de actori și cei doi se înglodaseră în datorii. Pentru a scăpa de ele, își doreau un turneu din ale cărui încasări sperau să își revină. Dintr-o simplă ambiție prostească, de director, Diamandy s-a opus și prima scenă a țării a pierdut trei actori de mare valoare.

La 30 august 1914, împreună cu Marioara Voiculescu, soții Bulandra inaugurau la sala “Modern” o nouă companie particulară. Porneau la drum bazându-se mai mult pe entuziasm și pe pasiunea lor. Vroiau să fie un teatru de artă. Tși aleseseră însă prost momentul: “nu prevăzusem cataclismul primului război mondial și criza financiară care a urmat, apăsând greu asupra oricărei întreprinderi, de orice categorie: artistică sau pur comercială”.

După intrarea României în război, peste exact doi ani de la întemeierea noii companii teatrale, Tony Bulandra a plecat voluntar ca ofițer, “la secția de automobile”. împreună cu unitatea s-au retras la Iași, în toamna anului 1916. Lucia a lucrat ca soră de caritate la un spital improvizat în localul școlii “Notre Dame de Sion", din Iași. A suferit însă o fractură a piciorului stâng, care a imobilizat-o o perioadă. A lipsit apoi o vreme din țară, s-a reîntors la București, în primele zile ale lunii noiembrie 1918, împreună cu restul membrilor companiei. “După armistițiu, întorcându-ne în București, ne-am regrupat cu greu, îndurerați, obosiți; am înfiripat iar ansamblul nostru, pornind mai departe la lucru. Nemții nu părăsiseră încă Bucureștiul, repertoriul și ansamblul erau controlate de comandamentul nemțesc. Zorile păcii ivindu-se curând după revenirea noastră la matcă, ne-am reluat activitatea, urmărind să realizăm un repertoriu de bună

calitate, să

113 jucăm piese clasice și să susținem dramaturgia românească, să formăm un ansamblu selecționat cu grijă, să promovăm elemente tinere etc.”

La conducerea noii companii teatrale s-au aflat neîntrerupt cei doi soți, Tony și Lucia. Se completau în mod fericit, după cum nota și V. Maximilian într-un volum de *Evocări:* “Tony Bulandra, fire blândă, era ușor de convins și gata totdeauna să cedeze; Lucia Bulandra, dimpotrivă, fire neînduplecată. Tony Bulandra, actor deosebit al companiei, preocupat de rolul său, dădea uneori drumul frânelor conducerii; Lucia Bulandra le apuca strâns, cu o mare energie, admonestând în dreapta și în stânga, în folosul disciplinei, atât de necesară în activitatea teatrală... Tony Bulandra, o apariție zâmbitoare, amabil și elegant... ori de câte ori se prezenta undeva impresiona în cel mai plăcut mod. Lucia Bulandra, serioasă până la asprime, cu vocea sa bărbătească, foarte puțin cochetă, cu îmbrăcămintea sa obișnuită, impresiona prin logica și inteligența cu care își susținea cauza”. Și actrița consemna în *Amintiri... amintiri* o opinie similară: “Odată, exasperată că nu venea pe scenă deși fusese chemat [este vorba despre un tâmplar], am urcat alergând cele trei etaje până la atelierul lui și am coborât aducându-1 de guler cu material cu tot. Apoi m-am așezat lângă dânsul, supraveghindu-1, pentru a obține mobila absolut necesară în seara aceea: jucam *Țarina* de Lengyel. Seara, Angelo se învârtea în jurul meu între culise. Mă întrebă: «Mai sunteți supărată pe mine doamnă Bulandra». îi răspund: «Lasă-mă în pace, Angelo. Pleacă de aici!». El mucalit, adăugă: «Jucați foarte bine, doamnă, foarte natural: sunteți ca o țarină pe scenă, fiindcă și în viață vă purtați cu noi... tot ca o țarină». îi văd și acum ochii malițioși, care m-au dezarmat prin voioșia lor”.

Titulatura companiei s-a schimbat în timp după cum i s-a modificat și conducerea, căci celor doi li s-au alăturat și alte nume sonore ale scenei române. Modificările sunt astfel rezumate de Lucia Sturdza Bulandra: “titulatura companiei s-a modificat în mai multe rânduri: la început a existat Compania Bulandra-Marioara Voiculescu, care a durat numai un an și a fost premergătoare celor doisprezece ani de conducere unică, în intervalul cărora s-a denumit Compania Bulandra, apoi o dată cu intrarea noilor asociați mai sus

menționați, Compania Bulandra- Maximilian-Storin-Manolescu. 0 scurtă perioadă de timp au mai apărut și alte nume, iar în cele din urmă a rămas Compania Bulandra-Maximilian-Storin”.

Prima modificare s-a făcut prin bună înțelegere, căci Marioara

Voiculescu, având prea multe angajamente persbnale nu reușea să contribuie în egală măsură cu ceilalți doi asociați. Ea rămânea în continuare una dintre actrițele de frunte ale companiei. Tot atunci au schimbat și sala, plecând de la Teatrul Modern la cel de Comedie, din Pasajul cu același nume, astăzi teatrul Odeon. Au rămas în acea sală 12 ani. Au investit foarte mult în ea, refăcându-i și mărindu-i scena, îmbunătățindu-i acustica, construind un rând de loji deasupra balconului din fund. Când au fost siliți să plece, până au aranjat sala fostului Teatru de Operetă, de pe cheiul Dâmboviței, au jucat o vreme pe scena grădinii de vară a fostului parc Oteteleșeanu, din spatele clădirii Telefoanelor. Ziua repetau și seara jucau. în timpul acesta, se desfășurau lucrări la noua sală pe care Lucia Sturdza Bulandra le descria în cartea sa de amintiri, de unde reproducem și noi pasajul respectiv pentru că, între timp, clădirea a fost demolată: “Câteva cuvinte și despre cea de a doua sală, refăcută în mare măsură prin strădania lui Tony — sala în care am jucat timp de unsprezece ani. Când, împreună cu asociații noștri de atunci, am achiziționat clădirea de pe chei, pierdusem beneficiul folosirii teatrului din pasaj; preluarea sălii fusese contractată de Maria Ventura. Trebuia deci să ne căutăm un adăpost. După multe tatonări ne-am dat seama că unicul nostru refugiu era sala Tirului, de pe cheiul Dâmboviței.

Plătind filodorme foarte mari, am izbutit să dărâmăm locuințele care încadrau sala, atât în față cât și în dosul clădirii, pentru a construi într-o parte foaierele pentru public, iar în cealaltă parte scena cu anexele ei și cabinele, în număr insuficient, încă de pe atunci. înăuntru, totul a fost refăcut din temelii: parter, loji, încălzire, luminat, aparatura scenică, deoarece nu rămăseseră în picioare decât cele două ziduri exterioare, care nu se puteau clinti, fiind mărginite de două străzi”.

La 5 octombrie 1929, Compania Bulandra-Maximilian-Manolescu- Storin și-a deschis stagiunea în noul local. După o

vreme, Manolescu a plecat și el. Dificultățile financiare s-au acumulat, amenințându-i chiar, la un moment dat, cu dispariția companiei. Iată cum descria Lucia Sturdza Bulandra acele momente grele: “întâmpinam însă greutăți foarte mari. Trebuia să luptăm cu apăsătoarele datorii față de Banca de Scont. Nu eram subvenționați. Din când în când am căpătat unele ajutoare bănești, dar condiționate de îndeplinirea unor obligațiuni care nu compensau sarcinile noastre: angajamente, roluri, suplețea șirii spinării... Firește, câte un succes mai contrabalansa nemulțumirile provocate în urma unui asemenea ajutor financiar”.

O soluție salvatoare a părut să le ofere la un moment dat Sică Alexandrescu, care, alături de alții, înființase societatea “Scita”. Aveau să își păstreze denumirea proprie, direcția artistică revenind însă celeilalte societăți, care se obliga să susțină și partea financiară. Se reuneau astfel forțele unui grup important de actori: Tony Bulandra, G. Storin, V. Maximilian, Maria Filotti, Aura Buzescu, Lucia Sturdza Bulandra, Beate Fredanov, Tantzi Cocea, Silvia Dumitrescu, Nora Piacentini, Nineta Gusti, Silvia Fulda, Tina Barbu, Romald Bulfinski, Al. Finți, Emil Botta, Niculescu-Buzău, Jules Cazaban, V. Ronea, G. Sion, Ion Talianu, G. Timică, Grigore Vasiliu Birlic, George Vraca.

Colaborarea nu a durat însă decât doi ani, căci societatea “Scita” a eșuat din motive financiare, iar Compania Bulandra-Maximilian-Storin și-a reluat activitatea pe cont propriu. Cutremurul din noiembrie 1940 i-a dat însă lovitura de grație. Teatrul Lyric, unde funcționa Opera Română, s-a prăbușit și Liviu Rebreanu — cel care salutase cu mult entuziasm în 1914 debutul tinerei companii și jocul Luciei Sturdza — invocând o necesitate de stat, în calitatea sa de director general al teatrelor, a hotărât evacuarea Companiei, clădirea ei urmând să revină Operei. Nota Lucia Sturdza Bulandra: “Zidurile acestui teatru au rezistat cataclismului; compania noastră însă a fost fărâmițată, distrusă, fără a se ține seama nici de sacrificiile materiale, nici de contribuția adusă de ea la propășirea teatrului românesc. Cheltuisem unsprezece milioane — sumă obținută prin împrumuturi, cu amanetarea brumei de avere ce posedam fiecare din noi; le plătisem încetul cu încetul, timp

de unsprezece ani, adăugând dobândă și dobândă la dobândă, trăind foarte modest. Când plătisem totul, a venit catastrofa și ne-am văzut evacuați”.

Lua sfârșit povestea celei mai trainice dintre companiile de teatru ce au existat la noi. în cei 27 ani de existență, fuseseră puse în scenă 33 piese de teatru românești și un mare număr din dramaturgia universală, câteva dintre ele în regia Luciei Sturdza Bulandra. Au fost lansați tineri actori ce aveau să realizeze apoi o carieră strălucită și dintre care amintim pe Aura Almăjan-Buzescu, George Vraca, George Calboreanu, Nicolae Băltățeanu. Au colaborat nume mari ca Marioara Voiculescu, Maria Ventura, Tantzi Cutava-Barozzi, G. Storin, Petre Sturdza, Ion Petrescu.

O singură condiție au impus directorii Companiei pentru a ceda sala: angajamentele iscălite trebuiau respectate în viitoarea stagiune față de întregul colectiv. Toți au trecut la Teatrul Municipal. “Și acum

116 cariera mea de actriță, care urmase cu destule peripeții o linie ascendentă, se oprește brusc, oscilează și amenință să se frângă.”

Se încheia un capitol în viața Luciei Sturdza Bulandra. Un eveniment tragic avea să marcheze, ca o cădere de cortină, sfârșitul actului: moartea lui Tony.

“Cât despre Tony, el nu mai era animatorul de altădată. Boala care avea să-1 răpună în 1943 începuse mai de mult să-i submineze sănătatea. La început, procesul a fost ascuns, surd. Pe de o parte, munca intensă, aproape de necrezut, depusă ca actor, jucând ani de-a rândul matineu și seara — fie la sediu, fie în turnee făcute în condiții grele —, pe de altă parte grijile sale de director, care a avut de luptat cu nenumăratele dificultăți organizatorice, îi tociseră nervii, slăbindu-i vitalitatea. Ambițios și mândru, Tony nu și-a putut îndeplini, decât în parte, visul de a fi un actor de repertoriu exclusiv clasic... Singurul indiciu că se îndoia de puterile lui a fost amânarea reluării piesei *Marchizul de Priola,* marele său succes de odinioară. La teatru, o sticlă de cafea concentrată îl făcea să se poată ține pe picioare. Mare și de neînțeles este pasiunea care dă actorului forța de a trece peste chinurile sufletești și trupești! După ce a închis ochii pentru totdeauna, eu am continuat să interpretez rolul, având ca partener în locul lui pe Sion. Mi-am reluat activitatea după numai zece zile de întrerupere. Pe scenă, actorii plângeau, plângea

publicul în sală. Dârză, eu îmi încordam puterile: plângea numai sufletul din mine.”

O nenorocire nu vine niciodată singură. în aprilie 1944, în urma bombardamentului american asupra Bucureștiului, Teatrul Municipal și-a închis porțile. La aproape 71 de ani, rămasă fără un angajament, singură, în vremurile tulburi ce se anunțau, i-a trebuit Luciei Sturdza Bulandra mult curaj pentru a înfrunta vremurile. După propria-i mărturisire, lipsită de rezerve, a trebuit să vândă lucruri din casă pentru a se putea întreține. Probabil că a făcut o depresie puternică. Așa se explică faptul că a putut să vândă până și biblioteca. “Astfel am săvârșit un adevărat sacrilegiu, vânzând biblioteca pe care Tony o alcătuise cu mari sacrificii, adunând cu dragoste carte cu carte. Era acolo o ediție extrem de rară a operelor lui Shakespeare, adnotate de Irwing, pentru care un englez cunoscător a oferit mai târziu o sumă enormă anticarului căruia îi vândusem biblioteca. Mai era, splendid ilustrată, opera lui Rabelais. Pe lângă acestea, legate în piele scumpă, piesele lui Bernard Shaw. Din literatura germană erau Schiller și Goethe, din cea franceză — Balzac și Guy de Maupassant, în ediții de lux.”

Era însă o femeie prea puternică pentru a rămâne în starea în care se afla. Așa că a făcut exact lucrul pe care trebuia să îl facă: a revenit pe scenă. S-a dus la actrița Dina Cocea, care avea o companie teatrală ce juca în subsolul sălii Comedia, și i-a solicitat un angajament. A primit unul verbal. în plus, a continuat o mai veche pasiune a ei, traducerea unor piese de teatru din dramaturgia internațională. Dar situația financiară a companiei teatrale a Dinei Cocea s-a înrăutățit. Colaborarea Luciei Sturdza Bulandra a luat sfârșit. Cu evidentă amărăciune, ea nota în *Amintiri.... amintiri:* “Fără contract scris și nemaijucând nimic, nu am fost onorată la chenzină. Și astfel, prin forța lucrurilor, colaborarea mea artistică la acel teatru a încetat. Desigur, socoteam că nu era lucru just; dar pe lângă cine să protestez? De aceea am înghițit și am tăcut: doar nu era să ajung la tribunal! Nu mi-au plăcut niciodată asemenea procedee. întotdeauna am cugetat că e mai bine să spun: treacă de la mine și acest pahar”.

Pe oamenii care nu se lasă copleșiți de greutăți, îi ajută și soarta. Așa că în scurtă vreme, Lucia Sturdza Bulandra a

primit oferta, din partea lui Sică Alexandrescu, să joace în spumoasa comedie *Arsenic și dantelă veche. A* jucat o stagiune, împreună cu Marieta Rareș, Marcel Anghelescu, Costache Antoniu. Dar, la redeschiderea stagiunii, surpriză! "Totuși, când, la redeschiderea stagiunii, piesa urma să fie reluată, autoritățile respective de pe acea vreme s-au opus din pricina cadavrelor ce erau aduse în scenă și care, în realitate, erau niște păpuși de cârpă. Degeaba spune dictonul: *ridende castigat mores* — căci publicul râdea în hohote de personajele negative de pe scenă — argumentul n-a fost luat în considerație! Și eu am ajuns din nou fără angajament, rostogolindu-mi iarăși stânca, aidoma legendarului Sisif...".

începea să sufle, deja, vântul proletcultismului. Fire optimistă, înzestrată cu umor, Lucia Sturdza Bulandra a trecut și peste acest episod, a cărui relatare a reușit să o strecoare în cartea sa de amintiri.

A urmat o nouă încercare, la Teatrul Odeon, al lui Ciulei, cu piesa *Fanny,* de Marcel Pagnol, dar fără succes. Tot un eșec și încercarea făcută cu trupa lui Puiu Maximilian în sala de sub Cercul Militar. A venit apoi întâlnirea cu Zaharia Stancu, cu prilejul unei conferințe despre Aristizza Romanescu — căreia avea apoi să-i consacre și o evocare, tipărită la Editura Meridiane — ținută la Studioul Teatrului Național. Zaharia Stancu i-a propus să joace la Teatrul Național într-o piesă de Ibsen. A fost angajată. Dar a urmat o altă decepție. "Zilele treceau. în sfârșit am fost convocată la cabinetul directorului și, spre

118 marea mea uimire, mi s-a dat sarcina să pun în scenă piesa lui Ostrovski *Vinovati fără vină,* cu o distribuție pe care o refuzaseră toți regizorii Teatrului Național. Era reversul angajamentului pentru *John Gabriel Borkman.* în rolul principal, directorul mi-a spus că trebuia să joace Dida Callimachi, actriță talentată, potrivită în roluri de compoziție, de intelectualizare, dar pe care eu o socoteam contraindicată pentru rolul mamei, personaj al cărui profil interior consta mai curând în adâncirea unor suferințe îndurate, într-un profund și cald sentiment matern zdrobit de împrejurări vitrege. întâi am refuzat. Pe urmă însă, perspectiva de a juca în piesa lui Ibsen mi-a înfrânt rezistența."

Vinovați fără vină a fost un semieșec. Curând, Lucia Sturdza Bulandra a părăsit Teatrul Național, preluând

conducerea Teatrului Municipal, cel ce avea apoi, după dispariția ei, să îi poarte numele. Și i-1 poartă și astăzi. Avem, astfel, indirect, răspunsul la o întrebare pe care nu putem să nu ne-o punem: a făcut marea artistă un compromis atunci când a acceptat acel post, în 1947? Sigur că l-a făcut. Regimul comunist i-a folosit numele, a trimis-o în străinătate, nu numai la Moscova și în Polonia (aici la Festivalul tineretului), ci și în Marea Britanie, la Festivalul Internațional de la Edinburgh, din 1957. A mers acolo împreună cu regizorul Moni Ghelerter, muzicienii Feldman și Bobescu. Sigur că pentru propaganda comunistă era un succes să poată trimite asemenea nume în străinătate, ca ambasadori ai culturii române, în schimb, Lucia Sturdza Bulandra nu a mers la Canal, a fost numită directoare a unui teatru din București, a fost deputată în Marea Adunare Națională și în sfatul popular al Capitalei, membră în Comitetul național pentru apărarea păcii, președintă a Asociației oamenilor de artă din instituțiile teatrale și muzicale. A scris o carte, împreună cu Marcel Anghelescu, intitulată *învățăm de la maeștrii teatrului sovietic. A* făcut-o din convingere? îndrăznim să spunem că nu. Am văzut, o mărturisea și ea, nu avusese niciodată pasiune pentru viața politică. Era extrem de inteligentă. în plus, sunt anumite pasaje din cartea de amintiri care demonstrează că privea cu mult umor ceea ce se întâmpla în jurul ei. Cum altfel ar putea fi interpretat pasajul următor: “Am înțeles că Vassa Jeleznova încarnează capitalismul murind în lupta cu comunismul întruchipat de personajul Rașelei, interpretat cu talent de Clody Bertoia”.

Din “colaborarea” Luciei Sturdza Bulandra cu regimul comunist, cel mai mult au avut de câștigat spectatorii. Pentru că în mod sigur ei — și altor oameni de cultură “scăpați” printre noii diriguitori ai vieții

119 culturale românești — au datorat cei ce au trăit atunci faptul că au putut vedea jucându-se pe scenele noastre, pe lângă “capodoperele” dramaturgiei sovietice *(La telefon Taimirul, Cui i se supune vremea, învingătorii, Omul cu arma)* și piese din repertoriul universal: *Visul unei nopți de vară, Cum vă place* și *Hamlet* de William Shakespeare, *Câinele grădinarului* de Lope de Vega, *Don Carlos* de Friedrich Schiller, *Soțul ideal* de Oscar Wilde, *Profesiunea doamnei Warren, Nu se știe niciodată* și *Sfânta Ioana* de Bernard Shaw, *Moartea unui comis-voiajor* de Arthur Miller,

Menajeria de sticlă de Tennessee Williams. Și cu aceeași subtilitate, după ce enumera piesele de teatru sovietice jucate pe scena Teatrului Municipal și menționa cât de emoționați erau spectatorii când ieșeau de la spectacol, încheia: “Dar *Câinele grădinarului,* celebra piesă a lui Lope de Vega, care a atins cel mai mare număr de reprezentații din întregul nostru repertoriu?”.

Actorii au fost printre cei care au păstrat vie flacăra speranței în sufletul oamenilor. Cu câtă nerăbdare pândea publicul, mai ales în ultimii ani dinainte de decembrie 1989, replicile care făceau aluzie la necazurile lui de zi cu zi. Câți oameni nu au zâmbit cu subînțeles văzând programată în repertoriul Teatrului Național, în ziua de 26 ianuarie, piesa *Cavou de familie.* Sigur, vor spune unii, în orice societate actorii se bucură de o anume libertate, ei sunt supapa pe care orice dictator o folosește pentru a elibera o parte din presiunea acumulată în cazan. Este adevărat, dar actorii noștri și-au permis mult mai multe libertăți decât ar fi fost de acord vreodată să le acorde puterea.

Experiența pe care o căpătase în conducerea unei companii de teatru în perioada interbelică a ajutat-o mult în perioada cât a condus Teatrul Municipal. A beneficiat și de colaborarea lui Beate Fredanov, a lui Jules Cazaban și Lazăr Vrabie. Cu sprijinul și sub îndrumarea Luciei Sturdza Bulandra s-au lansat și format mulți actori și regizori: Octavian Cotescu, Vasilica Tastaman, Gilda Marinescu, Ion Lucian, Septimiu Sever, Ștefan Ciubotărașu, Toma Dimitriu, Paul Sava, Boris Ciornei, Petre Gheorghiu, Mihai Mereuță, Victor Rebengiuc, Dorin Dron, Marius Pepino, Mircea Albulescu. Totodată, în 1948, prin venirea în cadrul Teatrului Municipal a colectivului fostului Teatru Odeon, trupa a sporit cu alți valoroși actori: Clody Bertoia, Dan Nasta, Liviu Ciulei, Dem Savu.

Tn ciuda numelui și a prestigiului de care se bucura, nu i-a fost ușor Luciei Sturdza Bulandra să se descurce printre meandrele birocrației și ale dogmatismului. Credem că merită să amintim câteva dintre momentele mai grele, din mai multe motive. în primul rând,

pentru a sublinia încă o dată câteva trăsături ale caracterului Luciei Sturdza Bulandra: dârzenia, curajul, optimismul, umorul, inteligența. Apoi pentru că sunt elemente de istorie, trăită de foarte mulți dintre noi, în forme

similare, dar pe care astăzi mulți — și dintre apărătorii și dintre criticii regimului comunist, ceea ce este doar un aparent paradox — le ignoră în mod voit. Sunt acele elemente care au dat tenta kafkiană, orwelliană epocii dintre 1947 și 1989, interval de timp în care unii oameni au încercat să se comporte cât mai normal posibil, aducând un pic de speranță, de căldură, de lumină și în sufletele celor din jurul lor. Și nu cunoaștem încă vreo societate în care toată lumea să fi plecat din țară, ca în celebra caricatură ce circula spre sfârșitul perioadei comuniste și în care ultimul plecat stingea lumina.

Cei mai în vârstă își aduc aminte, în mod sigur, ce însemna să te cheme “forul superior de partid” ca să te critice, prin anii '50, când lupta de clasă se ascuțea cu fiecare zi. Ei vor înțelege mai ușor cam ce trebuie să fi gândit Lucia Sturdza Bulandra, când s-a pomenit convocată, împreună cu Beate Fredanov și Jules Cazaban, la “fostul comitet pentru artă, unde au fost mustrați” pentru că nu depuseseră destul interes în montarea piesei *Oameni de azi,* scrisă de Lucia Demetrius. Și asta după ce atât directoarea Teatrului Municipal, cât și regizorul pe care îl solicitase, Moni Ghelerter, n oferiseră sprijinul lor pentru a aduce piesa pe linia de plutire, a o face cât de cât jucabilă. Dar autoarea s-a considerat nedreptățită, a dat fuga la Comitet și s-a plâns că nu este sprijinită creația autohtonă, care tratează despre problemele clasei muncitoare etc. Cum a reacționat Lucia Sturdza Bulandra? “Și cu toate că am considerat că mustrarea era nemeritată — mai mult: că ea era greșit adresată — i-am oferit Luciei Demetrius colaborarea mea la munca de ameliorare a textului, invitând-o pentru chiar seara aceea la mine acasă spre a examina nemulțumirile sale. Tn loc să vină, cum ne înțelesesem, mi-a cerut în ultimul moment să merg eu la dânsa. Am acceptat și m-am dus. Din nefericire, scara imobilului unde locuia nu era luminată, astfel că am căzut, fracturându-mi brațul drept.”

Dar necazurile nu s-au terminat aici. “Scrisă în grabă, piesa *Oameni de azi* a trebuit, firește, să fie refăcută de mai multe ori — atât înaintea începerii repetițiilor, cât și în răstimpul acestora, cu sprijinul regizorului Moni Ghelerter, cerut de autoare. Atmosfera, cum lesne este de înțeles, era încordată, autoarea și actorii fiind reciproc nemulțumiți. Fory Etterle refuzase cu dârzenie să interpreteze personajul doctorului Petrescu, pe motiv că nu e construit convingător,

121 că autoarea l-a conturat în chip nefiresc, obligându-lîn plus să rostească cuvinte vulgare, pe care el, ca artist, nu le admitea.”

Până la urmă, cu mult tact, Lucia Sturdza Bulandra l-a convins pe Fory Etterle să joace în piesă. El avea, ulterior, să fie distins cu premiul de stat pentru rolul respectiv. Nu a fost singurul episod de acest fel. Un alt autor, debutant, după ce i-a mulțumit “marii artiste și curajoasei directoare” pentru că îi acceptase piesa, nemulțumit că nu era montată atât de repede cât dorea el, a trecut la amenințări. “Eu am înțeles nerăbdarea neofitului — nota Lucia Sturdza Bulandra — și m-am abținut să-i răspund pe același ton. întârzierea provenea din dificultățile inerente în text... Și cazul amintit nu este unicul din lunga mea carieră de actriță și directoare de teatru. Un alt autor a exasperat atât de mult pe interpreții săi, prin nemulțumirile ce și le manifesta cu nervozitate în timpul repetițiilor, prin revenirile, adăugirile de cuvinte și fraze, încât unul din cei mai prețuiți și conștiincioși actori s-a îmbolnăvit de nervi și a trebuit să cedăm sfaturilor medicului și să-l scoatem din muncă, acordându-i un concediu de două luni. Zadarnic am încercat să distribui rolul unui alt actor, ca să putem să repetăm piesa mai departe. Terorizați de atitudinea autorului, nimeni nu a vrut să primească să înlocuiască pe cel care devenise indisponibil. Am fost nevoită să întrebuințez mijloace forte, să-1 ameninț cu pensionarea pe cel care se îmbolnăvise, ca să-l hotărăsc să-și reia rolul. Și l-a reluat și l-a jucat cu succes, cu aplauze la scenă deschisă. Autorul învățase să-și mai domolească enervările...”.

Referindu-se la dublul control la care era supusă, din partea Primăriei — care asigura fondurile bănești necesare — și din partea Ministerului Culturii — care “controla activitatea artistică” — Lucia Sturdza Bulandra comenta, cu mult umor: “Dibăcia constă în arta de a-i mulțumi pe amândoi, căci amândouă forurile tutelare sunt ale Republicii Populare Române, iar interesele lor, la urma urmei, nu se pot bate cap în cap”.

Nu întotdeauna reușea, însă. Atunci când a vrut să pună în scenă piesa *Mama,* după romanul lui Maxim Gorki, în care dorea să interpreteze rolul Pelaghiei Vlasov, a fost întâmpinată cu entuziasm, pentru ca ulterior să nu i se mai permită. “Care au fost apoi motivele care s-au opus la înfăptuirea dorită de mine, nu am putut să le deslușesc. Dar m-au durut cumplit. Toată stagiunea 1958-1959 a fost un

coșmar pentru mine și s-a soldat prin îmbolnăvire. Totuși, nefiind obișnuită să cedez fără luptă, am căutat câteva alte piese și le-am oferit

122 spre a fi alese. Zarul a căzut pe piesa lui Jean Sarment, *Mamouret."*

Dar, cum am văzut, nu era ușor să introduci în repertoriu piese “fără mesaj”. “M-am temut — puțin — că tema foarte serioasă și valoroasă ar putea totuși să nu fie destul de clar sesizată. Și de aceea ca să nu rămână nici un dubiu asupra seriozității repertoriului nostru am introdus o contrabalanță a piesuței franțuzești, colectivul nostru prezentând concomitent la studio un alt spectacol, amar și dureros, dar și el moralizator și educativ.”

Deși avea doi stăpâni, nu a găsit prea mare sprijin atunci când a vrut să dobândească o nouă sală, pentru a crea un studio al Teatrului Municipal. Dincolo de limbajul folosit, ghicești enervarea, chiar amărăciunea artistei care se izbea de lipsa de înțelegere a funcționarilor “culturali”. “Vorbind de lupta care a trebuit să o dau pentru dobândirea unei săli unde să putem crea un studio al Teatrului Municipal, trebuie să arăt că ne-am dat seama de vădita bunăvoință a forurilor noastre conducătoare, care, cu toată dorința de a ne ajuta, au întâmpinat adesea motive peremptorii care se opuneau ca acele săli să fie atribuite Teatrului Municipal, în dauna altor instituții care le aveau în folosință. Am înțeles cauzele care pledau împotriva dorințelor noastre și, fiindcă eram convinși că stăruind vom căpăta sprijinul autorităților care ne ocroteau, am insistat, și în cele din urmă am izbutit să dobândim actuala sală din fața Grădinii Icoanei, unde funcționează acum studioul nostru, «Filimon Sîrbu»”.

Alte necazuri, ca să poată adăposti în bune condiții decorurile necesare noii săli de teatru, căci pompierii constataseră, deodată, că ceea ce putuse face Teatrul Tineretului, nu putea face Teatrul Municipal. Cum povestea se lungea, Lucia Sturdza Bulandra a avut ideea să folosească — până la darea în funcțiune a sălii de lângă Grădina Icoanei, numită astăzi “Toma Caragiu” — sala de festivități a Liceului Sf. Sava, unde mai prezentaseră spectacole și Teatrul Național, Teatrul Tineretului și cel Evreiesc și unde poposeau adesea și teatrele venite din provincie. “Dar deodată directoarea școlii s-a sesizat, ca de o nenorocire, de proiectul nostru de a veni să jucăm piese clasice, temându-se de

tulburarea care ar aduce-o un teatru fruntaș al țării, prin intrarea în localul unde, în chiar momentul acela, se perindau spectacolele unor formații ale Sfatului Popular, dând spectacole de estradă. Și a intervenit directoarea la minister, obținând interzicerea intrării noastre în sală. Totuși, cu ajutorul Sfatului Popular, am izbutit să obținem sala.”

“Consacrați-vă profesiunii în chip total, cu întreaga voastră ființă, iubiți-o pătimaș și slujiți-o cu un devotament nemărginit și necondiționat — și atunci veți izbuti! în muncă, în muncă neîncetată stă secretul perfecționării și al succesului! “. Chiar dacă sună ca o lozincă, acesta a fost, într-adevăr, secretul succesului actriței Lucia Sturdza Bulandra.

La fel de pasionată a fost și profesoara Lucia Sturdza Bulandra. încă din 1912 a fost numită titulara catedrei de “maintien” la Conservatorul din București. “Rostul inițial al acestei catedre era de a da lecții de eleganță în felul de a te mișca, de a merge, de a sta pe scaun și de a purta o toaletă sau un costum, pe scurt: formarea unei ținute (maintien), care, după cât se părea, lipsea pe atunci în teatru.”

Avea mult tact pedagogic. Iată ce ne povestește despre studenta ei, Aura Buzescu: “Marea noastră artistă Aura Buzescu, de pildă, se opunea cu dârzenie interpretării rolurilor de comedie, spunând că ea nu poate să râdă. După câteva explicații și stăruințe zadarnice, am încetat să mai insist, rugând-o doar să rămână pe scenă și să repete litera a, cu glas tare, până ce îi voi spune să înceteze. S-a executat, la început cu sfială, întrerupându-se de câteva ori. Am rugat-o să continue. în cele din urmă, simțind ridicolul încăpățânării sale, a izbucnit în hohot de râs. Demonstrația posibilităților sale de a râde era făcută”.

I-a mai avut ca studenți, printre alții, pe Fory Etterle, Florica Demion, Radu Beligan, Nineta Guști, Cella Dima, Alexandru Giugaru.

Durerea profesoarei era că a fost obligată, de o lege nedreaptă, să se pensioneze la vârsta de 60 de ani. “Pensionarea mea oficială n-a pus însă capăt vocației și strădaniilor mele pedagogice. într-adevăr eu am continuat să educ și să îndrum pe diverși angajați ai teatrelor pe unde am jucat de atunci și până azi. Era o chemare căreia nu-i puteam de loc rezista: ori de câte ori aud o intonație greșită, ori de câte ori văd vreun interpret jucând fals sau aproximativ,

trebuie să intervin — nu pot să nu intervin”.

Și adăuga: “Unii tineri mai cred că este îndeajuns să ai o temeinică instrucțiune politică și ideologică. Este, firește, foarte necesar, dar nu și suficient. îi îndemn din tot sufletul să citească, să citească mereu — orice: beletristică, începând cu clasicii din panteonul literaturii românești și universale, istoria patriei și istoria universală, filosofie, psihologie și, bineînțeles lucrările de teorie privind arta actorului etc.”

S-a stins din viață în ziua de 19 septembrie a anului 1961, pe când se pregătea să interpreteze rolul titular din piesa *Mama* pentru care primise, în sfârșit, aprobare.

Partea a doua

STRĂMOȘII

Cititorule, poate ți se va fi părut prea lungă prima parte. A fost vorba însă de patru dintre personalitățile însemnate pe care familia Sturdza le-a dat până acum țării. Nici una nu s-a bucurat de o monografie. Până și data urcării în scaun a lui lonită Sandu Sturdza este greșit notată în unele manuale de școală. Așa cum am mai spus, aceasta nu este o lucrare despre familia Sturdza în întregime, ci o *poveste* istorică despre unii dintre membrii ei. O poveste care respectă — atât cât ne-am priceput noi, autorii—întocmai documentele istorice. Or, pentru bune perioade din istoria acestei familii, ca și în cazul altora, documentele fie lipsesc, fie grăiesc prea puțin. Așa că, înțelegător cum te știm, cititorule, vei ierta aplecarea celor doi autori mai ales asupra acelora dintre Sturdzești despre care au putut spune mai mult decât simplul fapt că s-au născut, au cumpărat sau au vândut moșii și au murit.

Deși cartea nu este una de genealogie — și lucrul acesta l-am mai spus —, evident că trebuie să ne ocupăm și de începuturile familiei Sturdza. Mai întâi însă, fie-ne permisă o scurtă paranteză despre începuturile boierimii române, a celei moldovene în special. Cât de diferite au fost părerile istoricilor în privința originii boierimii, asupra unui punct au căzut cu toții de acord, până la urmă: este riscant, dacă nu chiar contra-productiv, să încerci să aplici normele feudalismului occidental la realitățile românești, sud-est europene în general. Dar cel care a făcut la noi o analiză

aprofundată a diferențelor dintre ierarhia feudală din Occident și realitățile din sud-estul Europei (cele greco-bizantine în principal) a fost Mihail Dimitrie Sturdza în impozantul tom din care am mai citat deja: *Grandes familles de Grece, d'Albanie et de Constantinople. Dictionnaire historique et genealogique.* Lucrarea este mai mult decât un simplu dicționar, având un amplu studiu despre nobilimea occidentală, diferențele existente chiar și în Occident, concepția despre noblețe și deosebirile ideologice și practice față de estul Europei. în Occident, noblețea se baza pe un mozaic de seniorii de naturi și obediențe diferite. Principiul de bază pentru recunoaște-

125 rea nobleței unei familii îl constituiau scrisorile de înnobilare acordate de un suveran. "Trebuie să avertizăm pe cititorul care ar dori să compare valoarea titlurilor, să analizeze instituțiile din Europa Orientală comparându-le cu cele din monarhiile occidentale, că riscă să se folosească de argumente tendențioase și de prejudecăți", ține să precizeze domnul Mihail Dimitrie Sturdza. Faptul că Imperiul occidental, catolic, a supraviețuit celui bizantin, ortodox, a permis Bisericii din Roma să se prezinte drept sursă unică a binelui și a adevărului. Roma și Sfântul Imperiu și-au construit imaginea lor prin opoziție cu cea a unui Imperiu bizantin calificat drept putred, agonizant. Lucrul a fost cu atât mai ușor, cu cât împărații bizantini, asediați în propria capitală de otomani, s-au umilit cerând ajutorul Europei Occidentale, care, evident, nu l-a acordat. Ceea ce-1 făcea pe Nicolae lorga să exclame: "Nu din pricina ambiției turcești s-a stabilit un imperiu musulman în locul grecilor, sârbilor, bulgarilor și latinilor. Vina o poartă Cantacuzino și într-o măsură egală, reprezentanții în Orient ai comerțului și civilizației occidentale". Explicația succeselor repurtate de otomani nu se reducea la atât, dar a fost și aceasta o cauză. Fapt este că "tot ce nu era occidental și catolic devenea demn de dispreț. După moartea pe câmpul de onoare a ultimului împărat din Constantinopol și cucerirea întregului imperiu bizantin de către otomani, chiar și ideea existenței unei nobilimi grecești a fost calificată în Occident drept ridicolă. O mărturie de primă mână în acest sens este oferită de un savant francez trimis de Ludovic XIV în misiune în Levant. Ajungând în insula Chios, unde trăiau la un loc grecii ortodocși și «latinii» catolici coborâtori din vechile familii genoveze, a constatat

existența tradiționalei animozități ce diviza cele două grupări. Referindu-se la catolici, el scria: «copiii lor reproșează mereu dușmanilor că ritul grec este al sclavilor și al oamenilor de nimic, în vreme ce ritul latin aparține prinților și celor mai mari regi»”[27]. Exclusivismul catolic i-a lovit și pe românii din Transilvania ocupată de unguri. "... Nobilimea maghiară ce depindea de coroana apostolică a Sfântului Ștefan a oprimat nu mai puțin dur pe credincioșii ortodocși, familiile lor nobile nefiind recunoscute ca atare decât dacă treceau la catolicism”, scrie Mihail Dimitrie Sturdza. Și în Europa de Vest au existat mai multe teorii privind noblețea. Atâta vreme cât Papa a fost cel mai puternic suveran, s-a impus punctul de vedere al Bisericii catolice: pentru a fi nobil sau înnobilat, trebuia să fi catolic. Noblețea era o stare de grație, un dar al prințului prin grația lui Dumnezeu al cărui prim reprezentant pe pământ

126 era Papa. Principiul a rămas valabil și după Reformă, când principii protestanți l-au păstrat, dar bazat pe profesarea credinței lor. Principiul papal a fost consemnat în scris prima oară în *Dictates*- ul Papei Grigore VII (1073-1085), într-un moment în care Biserica de la Roma se lupta pentru supremație politică cu împărații germani. Aceștia, ca și principii germani, aveau să interzică utilizarea pe teritoriile lor a titlurilor nobiliare de sorginte papală. La fel va proceda și Anglia protestantă. Evoluția ulterioară a papalității — măcinată de episodul captivității de la Avignon, de existența simultană a doi papi, de Reformă și războaiele religioase ce i-au urmat — a favorizat impunerea de către împăratul german a punctului său de vedere. Rudolf de Habsburg a produs un document apocrif mai vechi decât cel prin care Biserica Romană își justificase preeminența asupra Constantinopolului (celebra *Donație* a lui Constantin), ce venea de la Julius Caesar și Nero și prin care Habsburgii căpătau titlul de arhiduci și o cvasi-autonomie față de împărații Sfântului Imperiu romano-german. Au existat în Occident și nobilimi în afara celor două sisteme de bază, între care cea mai puternică a fost cea a Veneției, ce s-a menținut nealterată până la începutul secolului XIX. Astăzi, existența rangurilor nobiliare mai este recunoscută prin Constituție — dar fără vreun privilegiu special legat de ele — în Olanda, Belgia, Regatul Unit al Marii Britanii, Spania și Portugalia. în alte țări, precum Franța, titlurile nobiliare sunt

utilizate mai mult ca un element tradiționalist.

în Imperiul bizantin, noblețea avea alte resorturi. “Terminologia nobiliară desemna pe reprezentanții unei ierarhii de funcționari imperiali, ierarhie la care au fost atașate titlurile nobiliare. Ideea de noblețe implica rangul ocupat de un anume personaj în serviciul împăratului” [28)]. Principiul transmiterii ereditare a titlurilor nobiliare nu era admis în Bizanț, căci titlul era acordat doar pe perioada îndeplinirii dregătoriei respective. Sigur, cu timpul s-au produs modificări, dar cel puțin teoretic principiul a rămas valabil.

Dimitrie Cantemir vorbea în *Descriptio Moldaviae* astfel despre originile boierimii moldovene: “departe de noi ideea că familiile care se distingeau odinioară printre romanii din Dacia prin rangul lor față de celelalte asemenea lor sunt aceleași cu neamurile boierești care înfloresc astăzi în Moldova. Nestatornicia lucrurilor omenești îmi este prea bine cunoscută și știu bine că Dragoș, întemeietorul Moldovei, a acordat grade mai înalte de demnități nu celor care erau în stare să înșire mai multe titluri de strămoși, ci acelora care-i întreceau pe ceilalți

127 prin vitejie și credință și lor le-a împărțit slujbe politice și militare”.

Ulterior, ne spune Cantemir, citând vechile cronici ale țării, s-au instituit “aceste trepte ale dregătorilor, care dăinuie și astăzi”, în vremea lui “Alexandru I, numit cel Bun, după ce a dobândit de la Ioan Paleologul titlul de despot și coroana regală [...] el și-a organizat toată curtea sa după regulile curții imperiale”. Chiar istoricul nostru recunoștea că “originea lor [a boierilor] este nesigură și din cauza neglijenței primilor istoriografi ai Moldovei, acoperită de întuneric”. Și cam tot așa a rămas până astăzi.

Trei teorii s-au înfruntat în principal. Prima l-a avut ca inițiator pe Nicolae Bălcescu fiind continuată apoi de Nicolae lorga. Clasa boierească s-a desprins în timp și treptat din rândurile țărănimii libere. Acei “maiores terrae” — spunea Henri Stahl — care apar în “Diploma ioaniților”, document de la jumătatea secolului XIII, erau membri ai comunității țărănești, care primeau în schimbul îndeplinirii unor atribuții pentru comunitate privilegii pe care le-au păstrat și după instaurarea domniei. Celălalt punct de vedere consideră că încă de la începuturile domniei titlurile nobiliare au fost

acordate de domn celor ce îndeplineau dregătorii (deci modelul bizantin). Cele două puncte de vedere se întrepătrund uneori: astfel H. Stahl, adeptul, ca și Radu Rosetti, al desprinderii dintre cneji și juzi a boierilor, spunea că ei au primit titlurile în schimbul slujbelor îndeplinite pentru domnie, în vreme ce alți istorici au socotit că abia în procesul de consolidare a domniei boierimea și-a pierdut privilegiile, dregătoriile începând a fi distribuite “nu în raport cu poziția social-economică a celor chemați să ia parte la guvernare, ci după importanța serviciilor aduse de ei statului (principiul «credincioasei slujbe»)”. Și adăuga domnul Andrei Pippidi, din care am reprodus și citatul anterior: “Dintr-o clasă socială a cărei putere decurgea direct din stăpânrea de moșii, boierimea tinde să se transforme acum [în secolul XVII], sub presiunea autorității centrale, într-o nobilime de funcții, «o clasă politică»”[29]’. Să mai amintim, în sfârșit, și teoria originii străine a boierimii române, provenită din migratorii ce au trecut, la un moment sau altul, pe aici.

Pentru originea autohtonă a boierimii și desprinderea ei din comunitățile sătești ar plfeda îndelungata păstrare a unor comunități țărănești libere (Cantemir vorbea chiar de “un fel de republică” a țăranilor în trei ținuturi ale Moldovei) și faptul că până târziu boierii n-au avut domenii unitare, ci părți de sate, în devălmășie cu țăranii liberi. Ce bine ne-ar prinde o localizare pe hartă a posesiunilor marilor

familii boierești! Dar afară de studiile lui Ion Donat, pentru domeniul lui Mihai Viteazul, nu s-a mai ocupat nimeni la noi de așa ceva.

Greu să te orientezi între opiniile existente, care par a confunda uneori boierimea cu boieriile. Mai ales că în perioada stalinistă a istoriografiei române, eforturile de cercetare au fost comparabile cu cele ale mamei vitrege a Cenușăresei, care încerca să taie din picioarele fiicele:' ei pentru a le vârîîntr-un condur ce nu le aparținea. Și chiar și în asemenea condiții, Barbu Câmpina trebuia să recunoască diferența față de tiparele feudalismului clasic. 0 particularitate pe care o semnalase și Octav George Lecca: “Regimul feudal, sub care domniră cei dintâi voievozi, se atenuă cu încetul și se transformă într-o organizare specială țărilor noastre”. Și o marchează, încă o dată, Mihail Dimitrie

Sturdza: “Neavând de primit statute din partea vreunui suveran străin, patriciatul elvețian s-a dovedit de neclasat pentru orice autor care s-a inspirat din sistemul nobiliar clasic. Aristocrația boierilor români n-a fost nici ea integrată vreunui principiu clasic de noblețe prin faptul că Principatele române, obiect al rivalității puternicilor lor vecini, n-au putut fi anexate de nici unul dintre ei".

în chip de concluzie, să reproducem un pasaj din scrierea lui Bandini, catolicul care a vizitat Moldova la jumătatea secolului XVII: “Situația «baronilor» și a nobililor atârnă de hotărârea domnilor care au puterea de a-i depune și a-i pedepsi, cu sau fără motiv, și care pot să înalțe pe orice țăran în orice dregătorie. Nici un «baron» din părțile acestea nu-și poate urmări spița neamului măcar de o sută de ani încoace. Originea, virtutea și gloria strămoșilor nu se bucură de nici o prețuire. Ei prețuiesc doar situația prezentă. în această privință ei sunt mai aproape de legile turcilor. Cei ce îndeplinesc vreo slujbă la curte sau în ținuturi se bucură de oarecare imunitate, dar nu de tot, căci din când în când și ei trebuie să contribuie după bunul plac al domnului. Așa glăsuiește puterea absolută, că nimeni nu este nobil sau «baron» decât acela pe care principele domnind în chip absolut vrea să-l recunoască și să-1 considere ca atare”.

N-or fi avut boierii români preocuparea — și probabil nici timpul — nobililor occidentali pentru alcătuirea de spițe de neam. Dar nici nu credem că pasajul de mai sus poate fi interpretat ca o dovadă că 'în Moldova [...] spiritul de familie era destul de slab concretizat"[305]. Avem destule dovezi documentare, etnografice și folclorice care atestă contrariul. Aveau boierii noștri, evident, și o conștiință de castă aparte, cum ne-o dovedește Miron Costin: “Boierii la mare cinste avea [este

129 vorba despre Radu cel Mare] și dzicea «Pre un om, dacă-1 boerește domnul, nu încape să-l suduiască. De nu se poartă cum se cade unui boerin, să-l scoață și să pue altul în locu, iară a-1 sudui, sau să nu i-să triacă cuvântul grăit cu cale, nu să cade»[...]. Domnii la domnii pre feciorii săi poftescu să-i vadză eșiți, boerii la boerii, slujitoriul să bucură să-și vadză de slujitorie pre feciorul său

Se preocupau și de vechimea familiilor lor și dovadă

este un text din Neculce care se referă chiar la tradiția vechimii Sturdzeștilor și pe care îl vom cita puțin mai încolo. Iar Cantemir ne-a lăsat o listă cu familiile boierești cele mai vechi, între care apar și Sturdzeștii, prezentată cu următoarele cuvinte: “Neamurile boierești, așa cum le pomenește de la început istoria modovenească, dăinuiesc toate până astăzi și printr-o minune a sorții nici un neam vechi de-al boierilor moldoveni n-a pierit până acum cu toate războaiele și cu toate prădăciunile tătarilor, afară doar de neamul lui Vasile Albanezul, domnul Moldovei, care, deși altădată întrecea prin mărime pe toate celelalte, astăzi s-a stins de tot. Chiar dacă unele neamuri dintre acestea au ajuns într-o sărăcie atât de mare încât din cinci mii de gospodării, câte aveau altădată, de-abia mai au cinci, totuși vița lor se păstrează întreagă. Cred că este bine să inserez în această descriere numele acestor neamuri, și aceasta în ordine alfabetică, deoarece ca cinste sunt toate deopotrivă între ele”.

O preocupare constantă pentru stabilirea unor spițe de neam apare, este adevărat, abia în secolul XIX. La începutul veacului trecut, sub influența ideilor Revoluției franceze și a burgheziei victorioase, — arată Mihail Dimitrie Sturdza — nobilimea amenințată cu dispariția a inventat mitul sângelui vărsat în Cruciate, al ruinelor gotice, acroșându-se de prestigiul tradițiilor pentru a rezista “progresului invadator al nivelării sociale”. Singur, și în secolele trecute se căutaseră origini cât mai îndepărtate și mai misterioase pentru unele familii, cazul cel mai cunoscut la noi fiind al lui Dimitrie Cantemir. Dar în secolul XIX, preocupările pentru genealogie devin evidente și cu un scop precis. Nu întâmplător, și Sturdzeștii încep acum să își caute strămoșii, cu oarecare insistență, undeva cât mai jos în negurile istoriei. Primul despre care știm că a făcut-o a fost Grigore, tatăl domnitorului Mihail Sturdza. Radu Rosettiîși amintea că “într-o călătorie făcută mi se pare în anul 1813, la băile de la Mehadia, logofătul Grigoraș Sturdza, părintele domnului, se întâlnise acolo cu un membru al familiei contale ungare Bethlen, cu desăvârșire ruinat, care își procura mijloace de traiu prin

 alcătuire de genealogii. El a spus logofătului că poate dovedi cum că familia Sturdza se trage în realitate din acea ungară a conților Turzo și a ademenit chiar pe logofăt să

intre în vorbă cu el pentru alcătuirea unui arbore genealogic al Sturdzeștilor. Din nu știu ce cauze însă nu s-a dat urmare acestui proiect, dar credința că Sturdzeștii se trag din conții Turzo a prins rădăcină în mintea mai multor membri ai familiei”.

De fapt, Grigore Sturdza îl ceruse lui Alexis de Bethlen printr-o scrisoare, cu câțiva ani înainte de data pe care și-o amintea Rosetti, informații despre strămoșii săi. La 6 mai 1813, contele Alexis îi răspundea, cum că ar fi găsit urmele a două vechi familii: una în Banat și alta Thurzo, cu mari domenii în vecinătatea Pressburgului. îi cerea însă bani pentru a-și continua cercetările și Grigore nu i-a mai trimis.

Preocupări în acest sens a arătat și lonită Sandu Sturdza, dar griji mai mari, cum am văzut, nu i-au permis — și probabil că nici nu era prea dornic — să-și stabilească arborele genealogic. Abia în vremea celuilalt domn pe care l-au dat Moldovei Sturdzeștii, a lui Mihail Vodă, s-a realizat prima spiță de neam. Se pare că impulsul a venit dinspre vărul său, Alexandru S. Sturdza, cel aflat în Rusia. La 10 aprilie 1840 el îi scria din Odessa: “Slujba mea este un pic asemenea celei a groparilor lui Shakespeare: pun cruci și cânt *(verba animi profera}* pe mormintele prietenilor mei, până când îmi va sosi și mie ceasul. Totuși, dragul meu văr, vreau să îți mai cer o dată un serviciu. Numele nostru de familie se va alia poate, cu timpul, cu cel de Gagarin și aș dori să posed o copie exactă și legalizată în mod solemn de către autoritățile moldovenești și consulatul imperial al diplomei originale prin care armoriile noastre actuale au fost conferite unuia dintre strămoșii noștri, Ilie Sturdza și celor doi frați ai săi, Theodor și Chiriac [...]. în plus, v-aș ruga să puneți să se deseneze, după hrisoavele existente, un arbore genealogic care să ateste descendența noastră directă, nu numai din străbunicul nostru Sandul Sturdza, ci și înrudirea acestui personaj cu Ilie Sturdza și frații săi”. Prompt, Mihail Vodă a alcătuit la 9 mai, același an, o comisie formată din “cinstiții și credincioșii boierii Domniei Mele Dumv. Dimitrie Sturza biv. vel. log.; loan Neculce vornic; Alecu Sturza vistier; Costachi Sturza vorn. și aga George Asaki archivistul statului”, care să caute și să cerceteze toate documentele existente “și alte documente ce se vor afla pe la casele familiilor Sturzești” și să alcătuiască spița neamului. “Lucrarea a fost făcută de Asaki, împreună cu membrii familiei Sturzești alcătuind comisia, în chipul cel mai serios,

cel mai conștiincios și cel mai obiectiv, pe temeiul unor documente de

131 indiscutabilă autenticitate, dovedind existența familiei Sturza în Moldova de la începutul veacului al cincisprezecelea”.

Se pare, și din modul cum formulează Rosetti pasajul de mai sus, că rezultatul cercetărilor inițiale nu a satisfăcut pe domn. La 17 septembrie 1840, comisia consemna “că de la Matei Sturza din leat 7160 (1652) spița este deplin alcătuită până în zilele noastre, rămânând comisiei a desluși legătura între acest Matei și Dimitrie Sturza din 7060 (1552) precum și între Ioan Sturza hatman din 7060 (1552) și Baliță din anul 7003 (1495)”. Lui Mihail Sturdza îi trebuia însă o spiță mult mai veche, care să impresioneze în Rusia. Ideea lui Thurzo revine, ne spune același Radu Rosetti: “Comisia însărcinată de domn cu alcătuirea arborelui genealogic a rugat pe un ungur ardelean, barbat învațat, însărcinat de ocârmuirea Moldovei cu cercetări orologice, care tocmai pleca în congediu în Transilvania, să facă acolo cercetări în privința înrudirii Sturdzeștilor cu familia Turzo. Prin cercetările făcute de acest învățat, s-a răspândit în Transilvania svonul că prea bogatul domn al Moldovei caută să găsească peste munți urme despre vechimea familiei sale. Doi nemeși de origine română, frații Boer, complect ruinați, s-au gândit să se folosească de această împrejurare pentru a pune mâna pe ceva bani. Posedau copia unui uric al lui Vlad Dracul, în calitate de herțeg al Făgărașului, din a patra decadă a veacului al cincisprezecelea, prin care Vlad întăria unui membru al familiei Boer niște posesiuni în ducatul Făgărașului. Apoi mai știau că o altă copie a zisului uric se găsește în arhiva mănăstirii de la Cluj. S-au adresat superiorului mănăstirii și au obținut o copie legalizată a actului transcris în arhiva lor, copie care, după toate probabilitățile, a fost făcută sau de unul din ei sau de un instrument al lor. Pe acea copie au avut grijă să lese un spațiu oareșcare îndată după cuvintele: Ion Vlad din titulatură. Apoi au pus pe superiorul mănăstirii să legalizeze acea copie și au plecat în Moldova după ce, în spațiul liber, au introdus, după cuvintele Ion Vlad, acel de Sturdza. Acolo au oferit-o domnului în schimbul unei sumi de bani. Desăvârșita lipsă de cunoștinți istorice serioase în vremea când Kogălniceanu deabie își tipăria *Letopisețile,* iar în Țara

Românească încă nu se începuse, în *Magazinu Istoric pentru Dacia,* publicarea cronicelor muntenești, a făcut pe Mihalache Sturdza, bărbat mai mult decât chibzuit în cheltuieli, să dee, pe acest act falșificat, suma de 800 de galbeni, sau 9 400 franci, iar comisia însărcinată cu alcătuirea genealogiei sturdzești să cuprindă actul în numărul documentelor sale și să pornească arborele genealogic din loan Vlad Sturdza Voevod.

132

Despre absoluta bună credință a membrilor comisiunii nu ne putem îndoi un moment, precum și, în cât privește domnul, este sigur că dacă nu ar fi fost încredințat că copia legalizată a actului de la Cluj este absolut fără prihană, nu ar fi dat bani pe dânsa. Acea genealogie a fost adeverită în urmă de către Obșteasca Adunare și întărită de domn”.

Domnul Moldovei se adresase și direct împăratului Austriei, cerând îngăduință pentru cercetări în arhiva Conventului de la Cluj- Mănăștur. Datele trimise de acolo au fost interpretate de comisie în sensul cerut de domn. Acel Struzza care apărea într-un document de la sfârșitul secolului XVI a devenit “după firea mai armonioasă a limbii, prin transpoziția literii r după u”, Sturdza. La 5 martie 1842, comitetul trimitea o Anafora domnului. Arătându-se dificultățile întâmpinate — și care se datorau “învechitelor] întâmplări ale țerei, care nu numai pentru familii particulare, ce și pentru însuși Analele Statului au jertvit prăzilor și focului acele mai sfinte și interesante ocieturi a cunoștinței” —, membrii Comitetului aveau totuși grijă să facă din nou rezerva: “n-au ertat a se găsi până acum nici lănțuirea documentată prin care anume s-ar lega nemijlocit pogorâtorii voevodului loan Vlad Turzo cu Balița Sturza și cu cei după dânsul urmași în trăgănare de șease-zeci și trii ani, care au mijlocit între actul donațional din 6940 (1432) și uricul Domnului Ștefan V.V. numit cel Mare din 7003 (1495) Ghenar 17 [...] nici epoha în care această familie au intrat în Moldova, cu scopos de împământenire”. Urma ca noi descoperiri documentare să ateste respectivele înrudiri. Evident, Anaforaua era doar pentru domn. Obșteasca Adunare și-a dat avizul și Asachi a tipărit *Ghenealoghia familiei Sturza sau Turzo cu arborele spiței și cu stema ei,* la

tipografia Albinei, Iași, 1842. Și așa a și plecat genealogia către vărul Alexandru. Un exemplar se mai află și astăzi între documentele sale păstrate la Leningrad.

Aflăm tot de la Radu Rosetti că “cucoana Elena Sturdza nu era mulțămită cu simpla descendență din Vlad Dracul; îi trebuia numai decât o origine străină, mai ales un titlu. Spre a-și ajunge scopul, s-a hotărât a merge la Viena și a face, la curtea împărătească, demersurile necesare pentru a obține recunoașterea descendenții Sturdzeștilor din familia Turzo, precum și titlul de conte, luându-1 chiar de mai înainte pentru dânsa. înainte de plecare a știut să adune, de la diferiți Sturdzești, o sumă de cinci mii de galbeni pentru întâmpinarea cheltuielilor necesare spre obținerea acelei recunoașteri. Dar, la Viena, cu toate relațiile frumoase ce le avea, nu a putut izbuti la nimica.

Afacerea a fost deferită competenței camerei heraldice care nu a putut găsi nici vr-o legătură între familiile Turzo și Sturdza; aceasta reiesă cel puțin dintr-un fragment de raport al zisei camere, pe care l-am văzut și care există la unul din membrii familiei. Visterniceasa Elena Sturdza s-a întors deci la Ieși fără nici o recunoaștere de titlu sau de descendență, ceiace însă nu a împiedecat-o să urmeze până la moarte să se întituleze contesă Turzo-Sturdza și să susție că titlul îi fusese recunoscut de împăratul Austriei”.

Să mai amintim și pe Alecu Sturdza, care la 25 iunie 1840 inaugura un târg, pe moșia sa Găiceana (Tecuci), numit chiar... Turzo! în sfârșit, în 1905 un membru al familiei Sturdza — neidentificat — primea din Polonia o scrisoare de la secretarul episcopiei din Cracovia, prin care i se anunța descoperirea unei ramuri a familiei Thurzo, venită din Ungaria în Polonia.

Preocupări pentru strângerea documentelor cu referiri la trecutul familiei Sturdza au avut și Costache D. Sturdza și băiatul său, Dimitrie C. Sturdza-Șcheianul, membru de onoare al Academiei. Acesta din urmă avea să și doneze Academiei Române un lot de manuscrise și documente, în anul 1904[31)]. între ele, și documentul trimis de Nicolae Thurzo în 1846, privind înrudirea familiilor lor.

O modificare a introdus, în 1899, Octav George Lecca,

susținând că Sturdzeștii erau “de origine veche italiană”. Iar în 1911, în *Genealogia a 100 de case din Țara Românească și Moldova,* credea că strămoșii lor au fost cei din familia Struzza sau Stroza, atestați din secolul XII. Foarte interesant este faptul că deși tabelul genealogic îl începea cu “Ioan Sturdza, hatman al Moldovei, 1550” — fără să menționeze pe Sturdzea din documentul de la 17 ianuarie 1495, de care va fi vorba mai jos —, trecea totuși într-o notă pe “Sturdza, marele logofăt al lui Alexandru- cel-Bun (1430)”, afirmând și că “membrii acestei familii au avut cele mai înalte demnități ale Moldovei”, începând din acel moment. în cartea sa din 1899 vorbise de un "Sturza aut Sturzelius (comes)”, de pe la începutul secolului XV, cancelar și ambasador al curții imperiale germane, trimițând la lucrarea lui V.A. Ulianițki, apărută la Moscova, în 1881. îl considera “poate” fratele lui Alexandru Sturdza, marele logofăt al lui Alexandru cel Bun.

în monografia consacrată domniei lui Mihail Sturdza, Alexandru A. Sturdza citează — ca să dea mai multă greutate spuselor sale! — pasajul care ar atesta existența marelui logofăt al lui Alexandru cel Bun, eliminându-1 pe celălalt Sturdza, de la curtea germană. Nu are

 rost să îl reproducem în întregime, mai ales textul în caractere rusești. Rezultă însă că este vorba și de un “responsum Ser-nid Rom.Regis... presente Majestate Regia per doctorem Sturze cancelarium regium...“. Deci nici vorbă de Alexandru Sturdza, mare cancelar sau logofăt al domnului Moldovei![325]. Citise, pur și simplu, “Rom.Regis” drept rege al românilor!

Este adevărat că Alexandru A. Sturdza înlătura din arborele genealogic pe Thurzo, ca pe o “eroare lipsită de orice fundament”. Dar căuta și el un strămoș cât mai exotic. Și îl găsea în “contele Sturza, cavaler de Rhodos, care a luat parte la Cruciata seniorilor din secolul XIII, a murit și a fost înmormântat în insula Rhodos”. Tot el analiza și originea numelui Sturdza, arătând că s-a scris inițial în forma Sturza. Abia la 1643, istoricul polon Orechovius l-a scris în forma Sturdza, referindu-se la hatmanul loan. Din secolul XIX, și membrii familiei au adoptat respectiva grafie, deși “numele adevărat rămâne Sturza”[3’5]. Alexandru A. Sturdza trecea în revistă documentele cunoscute în acel moment în care apărea numele de Sturdza, anterior secolului XV. Evident, el

îi considera pe toți ca aparținând neamului său. Era o greșeală. Căci, ne spune Ștefan Sorin Gorovei, “acest nume era — oricât de curios ar putea să pară azi — un nume mic, nu unul de botez, firește, ci un supranume (poreclă)”. Și domnia sa dă mai multe exemple de personaje care au purtat acest nume și care nu aparțineau, în mod evident, familiei Sturdza[345].

Ambițiile lui Alexandru A. Sturdza de a găsi pentru familia sa o origine cât mai nobilă — și care deci nu putea fi decât una occidentală, semn că intrarea în Europa este o obsesie mai veche a noastră — era un fapt caracteristic tuturor familiilor mari românești din acea epocă. Astfel, în cartea sa, el prezenta, la paginile 136-137, în notă de subsol, alte nouă familii cu o vechime “incontestabil feudală”, dintre care cinci erau indicate tot cu origine străină. Peste numai câteva pagini, spunea, enumerând posibilele origini gotică, florentină sau dacică ale familiei sale: “cercetările întreprinse recent par să confirme din ce în ce mai mult originea indigenă a casei Sturza sau Sturdza”. Și nota: “Legea numelui promulgată în 1895, fie și incompletă și insuficientă sub multe aspecte, a pus cel puțin capăt furturilor cotidiene de care se făceau vinovați evreii în România, schimbând numele lor cu cele ale unor familii celebre românești. Primul articol al legii interzice folosirea unui nume aparținând istoriei naționale; ar fi trebuit ca legea să le enumere, în fapt, această lege nu are vreo atingere cu problema care ne preocupă

135 aici și nu îi acordăm o altă atenție. Dar domnește în privința nobilimii române o neînțelegere dintre cele mai regretabile și mai absurde. Se confundă nobilimea română națională, de origine indigenă, datând din timpul și chiar dinainte de întemeierea Țărilor Române, sau cel puțin din secolul XV, cu cea venită din vremea și după epoca fanariotă din secolul XVIII. Sunt totuși două lumi diferite. Una, prima nobilime, cea indigenă, este marcată cu pecetea naționalismului și eroismului. Ea este cea care a servit timp de secole, cum observă cu dreptate Edgar Quinet, de «bulevard al creștinătății contra turcilor». Celalaltă, a doua, străină, soi de oligarhie avidă și agitată, pe care contele Kiseleff a caracterizat-o cu o frază celebră: «Sunt cei mai turbulenți intriganți dintre toți oamenii cu barbă care mișună sub bolta cerească»”. Era răbufnirea de orgoliu a răzeșului

moldovean, urmașul Sturdzeștilor care se opuseseră lui Duca în secolul XVII, fanarioților în veacul următor, al primului domn pământean, loniță Sandu Sturdza, și vărul lui Dimitrie A. Sturdza, primul ministru care refuzase “ajutorul” financiar străin pentru redresarea țării la începutul secolului XX. Era forma de manifestare a patriotismului unei familii care a rămas, în ciuda rătăcirilor unor membri ai ei, cu rădăcinile adânc înfipte în solul acestei țări.

încă din genealogia publicată de Asachi, la 1842, se făcea legătura între acel Ioan Vlad Thurzo și Ioan hatmanul din secolul XVI printr-un document dat de Ștefan cel Mare, la 17 ianuarie 1495. Pentru că în jurul acestui act s-a țesut o întreagă poveste, îl vom reproduce integral, oferindu-i astfel posibilitatea cititorului să ne urmărească mai ușor:

“Din mila lui Dumnezeu, noi, Ștefan voievod, domn al Țării Moldovei, Facem cunoscut, cu această carte a noastră, tuturor celor care o vor vedea sau o vor auzi citindu-se, că acești adevărați: Marița, fiica lui Sima, nepoata lui Toader Nănescul, și verii ei, Fătul și fratele lui, Sturdzea, fiii lui Filip, nepoții lui Balița, și verii lor, Gligor și fratele lui, Ion Fărcaș, și sora lor, Mălina, fiii Mălinei, nepoții lui Fărcaș, și vărul lor, Mircea Purcel surlariul, fiul Stanei și vărul lor, Dobroin voinicul, și sora ei [lui], Lușca, fiii Marăi, nepoții Stanii, i-am miluit cu deosebita noastră milă, le-am dat și le-am întărit în țara noastră, Moldova, ocina lor dreaptă, un sat pe Studeneț, anume Năneștii.

Toate acele mai sus scrise să le fie de la noi uric și cu tot venitul, însă să le fie în patru părți: o parte din acel sat să fie Mariței, fiica lui Sima, nepoata lui Toader Nănescul, iar altă parte din acel sat să fie verilor ei Fătul și fratelui său, Sturdzea, fiii lui Filip, nepoții lui Balița, a treia parte din acel sat să fie verilor lor, Gligor și fratelui său, Ion Fărcaș, și surorii lor Mălina, fiii Mălinei, nepoții lui Fărcaș, iar a patra parte din

136 acel sat să fie vărului lor, Mircea Purcel surlariul, fiul Stanei, și verilor lor, Dobroin voinicul și surorii lui Lușca, fiii Marăi, nepoții Stanei, lor, și copiilor lor, și nepoților lor, și strănepoților lor, și răstrănepoților lor și întregului lor neam, cine li se va alege cel mai apropiat, neclintit niciodată, în veci. Iar hotarul acelui sat mai sus scris să le fie din toate părțile după hotarul vechi, pe unde au folosit din veac.

Iar la aceasta este credința domniei noastre, a mai sus

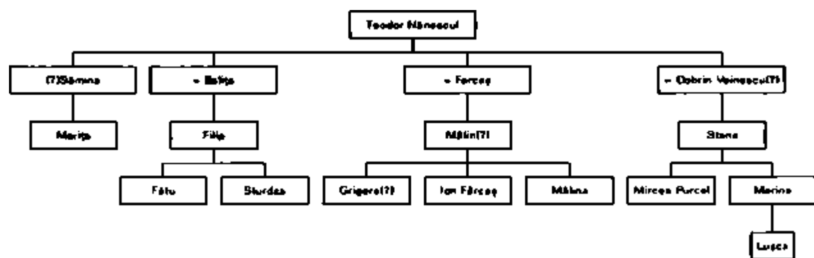
scrisului, noi, Ștefan voievod, și credința preaiubiților fii ai domniei mele, Alexandru și Bogdan-Vlad, și credința boierilor noștri: credința panului Duma pârcălab, credința panului Boldor vornic, credința panului Hărman, credința panului Șteful, credința panului Mușat, credința panului Toader de la Hotin, credința panului Micotă pârcălab de Neamț, credința panului Ciortorovschi, credința panului Șandru de la Cetatea Nouă, credința panului Clănău spătar, credința panului Isac vistier, credința panului Eremia postelnic, credința panului Moghilă ceașnic, credința panului Frunteș stolnic, credința panului Petrică comis și credința tuturor boierilor noștri moldoveni, și mari și mici.

Iar după viața noastră, cine va fi domn al țării noastre, Moldova, din copiii noștri sau din neamul nostru sau iarăși pe oricine îl va alege Dumnezeu să fie domn al țării noastre, acela să nu le clintească dania și întărirea noastră, ci să le întărească și să le împuternicească pentru că le-am dat și le-am întărit pentru că este ocina lor dreaptă.

Iar pentru mai mare putere și întărire a, tuturor celor mai sus scrise, am poruncit credinciosului nostru jupan, Tăutul logofăt, să scrie și să atârne pecetea noastră la această carte a noastră.

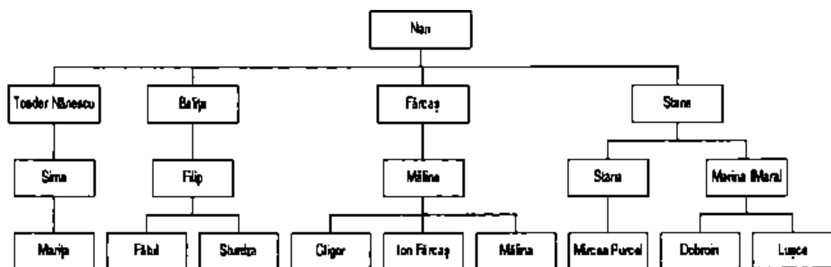
A scris Alexa, la Vaslui, în anul 7003 [1495], luna ianuarie 17.”

Analizând în două rânduri acest document[355], Radu Rosetti făcea mai multe confuzii. în primul rând stabilea o schemă genealogică greșită, potrivit căreia Teodor Nănescul devenea strămoșul din care se trăgeau “surorile” Sămina, fata căsătorită cu Balița, cea măritată cu Farcaș și cea cu “Dobrin Voinescu”, acesta din urmă devenind din văr cu Mircea Purcel, bunicul lui!



137

Cum mai puteau fi atunci veri Fătu și Sturdza cu Marița? Ioan Bogdan"[365] a văzut "minunea" și a corectat, tacit, schema genealogică:



Și, de parcă nu era suficient, Rosetti dădea o savantă demonstrație, pornind de la “uricul lui Ștefan cel Mare din 15 martie 1479 (originalul la d.G.Strat, la Horgești)”, care “ni arată că jumătate din Nănești, partea unde au fost casele lui Galeș (și nu Baluș, cum din eroare are textul publicat de Codrescu, în *Uricar,* vol. VI, p. 462)..." Mergând la *Uricariul* lui Codrescu, vom descoperi că data sub care apare publicat este 15 martie *1490,* așa cum a fost, de altfel, publicat și în *D.R.H.*! Dar ce contau 11 ani, când Rosetti făcea “descoperirea”: “Mi se pare deci evident că Toader Nănescul și cu Galeș erau frați sau cumnați, cari au împărțit în două ocina ce le venia de la părintele (respectiv) socrul lor Nan, care trebuia să trăească cel mai târziu în vremea lui Bogdan 1”. Asta o spunea în *Despre originea...,* studiu apărut în 1906. Pentru că în cartea *Pământul, sătenii...* tipărită în anul următor, cel înrudit cu Galeș era “Balița, ginerele lui Toader Nănescul”. Costăchescu mergea și mai departe. Contopind două personaje — pe Vlaicu pârcălabul cu Galeș, tatăl lui Ieremia vistiernic[375]: “în acest caz, Vlaicul, unchiul lui Ștefan cel Mare, se numea Vlaicu Galeș... “ și “acest Galeș poate e totuna cu Galeș pomenit într-un uric din 6998 (1490), 15 martie”, stabilind, pentru scurt timp, o înrudire între Sturdzești și familia lui Ștefan cel Mare. De scurtă durată, pentru că își dădea, până la urmă, singur seama de greșeală, scriind în volumul de documente privind domnia lui Bogdan: “Nu cred că satul Nănești, pe Studeneț, deci în apropiere, să fie totuna cu Năneștii, unde a fost Galeș”. Confuzia era adâncită de Ioan Bogdan, care scria: “Năneștii sunt cei din județul Bacău, plasa Bistrița de Jos; pârâul se numește azi pârâul Năneștilor, numele mai vechi era Recea, care s-a păstrat pentru partea lui de jos pe care se află cătunul Recea, din sus de Răcătău (harta statului ma-

 jor). Năneştii sunt întemeiaţi de cunoscutul boier Nan al lui Alexandru cel Bun”. Se referea probabil la acel pan Nan care apare într-un document din 29 iulie 1428 că a primit satul Buciumeni pentru slujba cu credinţă ce i-a arătat-o domnului, dar el a avut un singur fiu, Dragoş. Cât priveşte Năneştii, ştim azi că în documentele de secol XV au existat trei sate cu acest nume[3!)]. Primul este cel din documentul datat 17 ianuarie 1495, situat lângă pârâul Recea, azi comuna lana, judeţul Vaslui. Cel din documentul datat 15 martie 1490 este azi comuna Parincea, din judeţul Bacău. în sfârşit, mai există un sat Năneşti, pe Şiret, azi comuna Secuieni, judeţul Bacău.

Privit cu oarecare neîncredere şi de Nicolae Stoicescu, în dicţionarul marilor dregători, drept strămoş al lui Ioan Sturdza din secolul XVI, Sturdza din documentul pe care l-am reprodus integral mai devreme pare a fi fost înlăturat definitiv din spiţa genealogică a familiei de către Ştefan Sorin Gorovei[39)]. Argumentul adus priveşte din nou confuzia între Năneşti pe Studeneţ şi cel de pe Răcătău. Astfel, soţia lui loan Sturdza, văduvă, vindea în 1581 jumătate din satul Năneşti pe Răcătău (Bacău). Or, nu numai că este vorba de două sate diferite, dar Neacşaîl avea moştenire de la tatăl şi bunicul ei, din familia Huhulea. Deci, conchide domnia sa — şi fiind un excelent cunoscător al izvoarelor, trebuie să îi acordăm credit, până la proba contrarie — nu se poate stabili vreo legătură între Sturdzea din 1495 şi Sturdza de la jumătatea secolului XVI.

Primul strămoş al familiei Sturdza atestat în mod cert rămâne, deocamdată, Ioan hatmanul. Şi tradiţia istorică — aşa cum ne-au păstrat-o Ion Neculce şi Costantin Sion — fixa tot la jumătatea secolului al XVI-lea ridicarea în dregătoriile domneşti a Sturdzeştilor. Iată textul din Neculce: “De la a doa domnie a lui Alexandru-vodă Lăpuşnianul au început domnii a să aşeza mai cu temei în scaon în Iaşi. Şi când au purces de la Poartă cu a doa domnie, zicu să-1 fie învăţat turcii să taie boiarii, să-i slăbască; şi pe cuvântul viziriului au tăiat atâta mulţime de boiari. Şi au trimis şi au ales din curteni de ţară, pre Racoviţăşti şi pre Sturzăşti şi pre Bălşăşti şi pre alţii mulţi.”

Iar Sion, care şi-a scris lucrarea la mijlocul veacului trecut, consemna astfel începuturile familiei: “Moldoveni, răzăşi de Bătineşti şi Iţeşti, de la ţinutul Putnei, unde şi astăzi, în spiţele şi împărţelele răzeşilor, figurează bătrânul

Sturza. Un Sturza ce au fost curtean de țară a lui Veveriță postelnicul, după ce pe Veveriță l-au omorât în țara leșească, unde fugisă ca să scape de măcelăria lui Alexandru vodă

139

Lăpușneanu, însurându-1 Alexandru vodă cu jupâneasa lui Veveriță, pentru că el era mai deștept și mai cu chip între toți curtenii stăpânului său, apoi l-au rădicat la boierii, făcându-1 postelnic; și toate moșiile lui Veveriță, cu ispisoace, le-au dat lui. De atuncea, această familie s-au rădicat la boierii și până astăzi tot între boierii mari figurează, un curs mai mult de trei veacuri”.

Documentele istorice îi infirmă însă în anumite detalii. Ioan Sturdza era deja mare postelnic la 7 martie 1540, păstrându-și dregătoria până la 30 noiembrie același an. Era în vremea domniei lui Ștefan Lăcustă, cel pus de boieri domn în locul lui Petru Rareș, fugit în Transilvania cu doi ani înainte, când intrase în Moldova magnificul sultan Siileyman. A fost un moment de cotitură în istoria Moldovei. Mulți istorici consideră că de atunci se poate vorbi de “instaurarea dominației otomane” asupra țării românești dintre Carpați și Nistru. Sigur este că se încheia un capitol de istorie și începea altul, în care boierii aveau să-i controleze pe domni, punându-se astfel capăt moștenirii lui Ștefan cel Mare. Vremurile se schimbaseră. Portretul pe care i-1 creionează Nicolae lorga lui Petru Rareș este semnificativ; “Ștefan cel Mare în bătrâna sa Moldovă rămase recalcitrant față de aceste noi tendințe [ale Renașterii], Acesta a fost, de asemenea, cazul pentru cei doi urmași ai săi. Petru Rareș era altfel făcut. în vremea anilor săi de tinerețe, petrecuți probabil în străinătate, putuse cunoaște o altă lume. Ca domn, el arătă, renunțând la tradițiile de pietate, de morală creștină, de discreție ale părintelui său, o indiferență absolută față de tot ce putea reține ori controla o acțiune agitată, urmărind numai avantaje personale. El a fost un adevărat *principe,* după rețeta lui Machiavelli. Lăsându-se în seama lui Dumnezeu pentru revanșele viitoare, evitând astfel orice responsabilitate omenească pentru înfrângerile sale, el își căută *per fas et nefas* [pe orice cale] posibilități de expansiune la toate hotarele sale...”. în acel secol de revenire la păgânismul etic, Rareș se încredea totuși în puterea Celui de sus. “Așa nu îngăduie Dumnezeu niciodată ca un păgân să ajungă Domn al țerii noastre creștine; nu va fi așa cât va

domni El și cât, sus, va străluci soarele” — îi scria regelui Poloniei. Numai că, spre deosebire de strămoșul său — care i-a avut alături pe poloni și pe otomani când l-au atacat ungurii, pe unguri și pe poloni, când l-au năvălit otomanii și pe aceștia când i-au intrat în țară polonii — Rareș s-a trezit atacat în 1538 și de otomani și de poloni. Părăsindu-1 și boierii, n-a mai avut altă cale decât să apuce drumul exilului spre Transilvania. Și în privința exilului

140 apare o modificare în secolul XVI, semnalată tot de lorga: “înainte, cel destituit de către stăpânul turc, căruia nimeni n-ar fi cutezat să-i opună vreo rezistență, își accepta cu calm soarta și pleca să caute un refugiu ori un loc de așteptare la Constantinopol, de unde acești pretendenți erau repartizați în felurite locuri ale Imperiului. Acum se încearcă a se scăpa de riscurile comportate de această ședere la turci, expusă intrigilor rivalilor și capriciilor stăpânilor. Petru Cercel dădu cel dintâi exemplul, ieșind din țara sa între ostași și cu steagurile în vânt”.

Dar, asemenea boierilor lui Țepeș, la 1462, și cei moldoveni aveau să-și dea repede seama de greșeala făcută și în decembrie 1540 Ștefan Lăcustă era schimbat cu Alexandru Cornea, ales să recapete partea țării pierdută în 1538. “Nu mai erau două partide, prin sfâșierea țerii, ci, de pe urma păcatului cu tânguierile la sultan, o singură mare, neogoită durere” — scria lorga. Dar nu a ținut mult.

Nu știm de va fi participat și loan Sturdza la complot. Nu apare între boierii numiți de letopisețul lui Grigore Ureche că l-au omorât pe Lăcustă. Documentele îl pomenesc din nou, începând cu data de 17 septembrie 1545, ca unul dintre pârcălabii cetății de Hotin, până la 5 mai 1548. La acea dată era domn, de doi ani, Iliaș Rareș. Un personaj mai ciudat, cu o evoluție neobișnuită.

Astfel, la 21 mai 1551, Iliaș Rareș sosea la Istanbul și peste 9 zile trecea la legea islamică, împreună cu încă cinci boieri tineri. S-a presupus că gestul lui ar fi fost determinat și de opoziția fermă pe care i-au făcut-o boierii la încercarea de a-i impune, alături de Biserică, la dare. Oricum, actul rămâne discutabil și este clar că nu a rezolvat problemele Moldovei.

în 1547, la 30 noiembrie, după tratative anevoioase, se reînnoia tratatul moldo-polon din 1538. între boierii care întăreau jurământul domnului era și “Ioan Sturza al lui Ureche din Șomuz”. Din 1548 — de când documentele

existente în acest moment nu îl mai menționează pe Ioan Sturdza în sfatul domnesc — Iliaș Rareș conducea sprijinindu-se pe un “grup de homines novi și chiar cu doi consilieri otomani (Haydîr și Hamza)".'[10]’

Ioan Sturdza reapare în sfat la 12 martie 1550, ca hatman și portar al Sucevei, practic comandant al armatei. Avea să își păstreze dregătoria până la venirea lui Alexandru Lăpușneanu. Deci și pe timpul domniei lui Ștefan Rareș, fratele lui Iliaș, care i-a urmat în scaun după ce acesta trecuse la credința Profetului. Numele renegatului a fost răzuit din biserici și de pe manuscrise. Ba, se pare că și din dorința de a

141 contrabalansa gestul fratelui său, Ștefan a pornit o cruntă teroare religioasă. Un secui al cărui nume nu s-a păstrat, călătorind prin Moldova anului 1552, povestea: “am auzit de la un ungur că acesta a înțeles că voievodul moldovean vrea să boteze în legea românească pe toți ungurii aflători în țara sa”. Informația ne este confirmată de letopisețul lui Ureche: “Toți ereticii vrea în țara sa, au să-i întoarcă să fie la o lege, au din țară să iasă”.

încă de la începutul domniei, Ștefan Rareș a avut de înfruntat o tentativă a unui pretendent venit din Polonia, pe care Constantin Rezachevici l-a identificat cu Ioan, viitorul vodă cel Cumplit. Domnul moldovean a depus constante eforturi pentru a îmbunătăți relațiile sale cu puternicul vecin de la nord. L-a folosit în acest scop și pe Ioan Sturdza[40], “hatman a toată țara Moldovei”. Acesta pleca din Piotrokow — împreună cu starostele de Neamț — la 20 februarie 1552, cu un răspuns din partea regelui polon: nu era împotriva restabilirii păcii, dar cu condiția să fie despăgubiți supușii săi care au suferit pierderi în Moldova și să se restabilească libertatea de trecere dintr-o parte în alta. îl asigura pe domn că îl ține la el pe pretendentul Ioan și pe boierii fugiți nu cu gânduri dușmănoase, ci tocmai pentru a-i împiedica să aducă supărări Moldovei. Ne este greu să înțelegem, în aceste condiții, relatarea anonimului secui, care scria la Sibiu, la 11 aprilie 1552: “la Suceava [...] am auzit că solul voievodului, numit Sturcza, care poartă titlul de mare hatman de Suceava și care plecase de la sărbătoarea Sf. Mihail la regele Poloniei, s-a și întors, lucru ce am înțeles că într-adevăr este așa și că au venit cu el mulți poloni care zic că ar fi solii regelui Poloniei. De reîntoarcerea lui *se bucură (ara și boierii și*

poporul de rând pentru că s-a sârguit de a făcut o pace bună între voievodul Moldovei și regele acesta [s.n.]”. Poate altul să fi fost motivul veseliei: aprobarea dată de regele polon pentru răsturnarea domnului. Documentele nu ne spun așa ceva. Știm însă că boierii complotiști au intrat în legătură cu generalul Castaldo, reprezentantul Habsburgilor în Transilvania. Avem o relatare din care aflăm că generalul a primit în miez de noapte, la Sighișoara, pe un boier moldovean, venit cu o suită de 25 oameni, care i-a spus că vroiau să scape de Ștefăniță și să urce pe tronul țării pe un pretendent aflat atunci în Polonia. I-a cerut lui Castaldo o scrisoare de încurajare pe care să o arate boierilor din țară. Generalul i-a dat-o și, în plus, a refuzat să îl predea pe emisarul complotiștilor celor doi boieri trimiși de Ștefăniță Rareș și ajunși chiar a doua zi de dimineață.

Se repeta vechea poveste: domnul care nu mai convenea boierilor era înfățișat drept sursa tuturor răutăților. Se căuta ajutor peste granițe și apoi domnul era înlăturat, de multe ori fiind eliminat fizic. Probabil că numai existența unor interese convergente ale marilor puteri ce ne-au înconjurat în decursul timpurilor a făcut ca ele să se anuleze reciproc și să scăpăm până la urmă cu bine. Să ne gândim numai la câte planuri de împărțire a Țărilor Române, apoi a României s-au făcut. Primul în ceea ce privește Moldova a fost acordul de la Lublau, din 1412, dintre Polonia și Ungaria. El s-a repetat și la începutul secolului XVI. Și tot atunci Gorecki, trimis la regele Ungariei, “savantul ambasador care vorbia de Hannibal și cita pe Aristotele, propuse ca, înlăturându-se «hoțul» [Bogdan cel Orb] din Moldova, toată românimea de acolo să fie scoasă, pentru ca în hotarele ei să se așeze o «nouă colonie», din care să se poată vedea tot ce pregătesc păgânii ambelor regate”[425]. Iar în a doua parte a secolului XVI, la 30 noiembrie 1572, regele Franței, Carol IX, vorbea cu nonșalanță despre reunirea sub coroana fratelui său, ajuns pentru scurtă vreme pe tronul Poloniei, a Valahiei și Moldovei, proiect la care își dăduse acordul și sultanul. Despre așa ceva aflase și Maximilian II, Habsburgul, cu trei ani înainte. Proiectele de împărțire a Țărilor Române sunt și ele o pagină din istoria țării ce-și așteaptă cercetătorii. Vom înțelege mai bine, atunci când va fi scrisă, și evoluția noastră

politică, dar și influența pe care au avut-o respectivele proiecte, despre care contemporanii lor tot au aflat până la urmă, asupra modului nostru de a gândi și percepe lumea, atunci și acum.

Dar să revenim la sfârșitul lui Ștefan Lăcustă, moment în care loan Sturdza, hatmanul Moldovei, era chemat să joace un rol de prim plan. Ne spune *Letopisețul* lui Ureche că “boierii și lăcuitorii țării despre domnu-său Ștefan Vodă n-au mai putut suferi fărădelegile și răutățile lui, ce întâi s-au sfătuit cu taină, ce vor face ca să se poată curăți de dânsul și sfătuindu-se aciiași aflară sfat ca să ajungă de sârg la boierii cei pribegi, carii era în țara leșască eșiți de multe nevoi. Deci, dacă au avut știre și răspuns de la dânșii, cum ei vor veni fără zăbavă, noaptea cu toții s-au rădicat, la Țuțora la pod, și au tăiat ațele cortului asupra lui Ștefan Vodă și cu multe rane pătrunzându-1, au murit în anul 7060 [1552], septemvrie, după ce au domnit 2 ani și 4 luni”.

Aflăm de la Eftimie — cel ce a continuat din porunca lui Lăpușneanu cronica țării începută de Macarie — că planul inițial a suferit o modificare importantă: “Dar Gavril mare vornic și cu Sturza

143 hatman și cei puținii ce erau cu ei într-un cuget nu au socotit întru nimic jurămintele și făgăduințele pe care mai înainte le trimiseseră și le întăriseră prin scrisori și dăduseră credință pribegilor, ci și-au pus domn la Șipote pe nenorocitul Joldea”. Domn pentru câteva zile însă, căci Lăpușneanu, care venea cu ajutor de la poloni, îl prinde pe rebeli, îi iartă pe boieri, dar pe Joldea îl însemnă la nas, ca să nu mai poată emite vreodată pretenții la tron, îi ia soția ce-o avea tot de câteva zile, pe Ruxandra Brankoviceasa, și îl trimise la mănăstire. Pe boieri i-a iertat. Pe parcursul a șase pagini, lorga se contrazice, în volumul V al sintezei sale consacrate istoriei românilor, spunând mai întâi că “boierii își păstrară rosturile lor, cu voia de a-și adăugi ce putea să li placă”, iar apoi că “în cele dintâiu acte ale lui Alexandru Lăpușneanu nu apar boierii «iertați», ca Gavril Vornicul și Sturdza”. A doua lui afirmație este cu atât mai surprinzătoare, cu cât știm că văzuse la Th. Holban documentul de omagiu al lui Lăpușneanu, din 22 iunie 1553, în care apărea și “pan Sturza Ureche” alături de alți trei boieri ca staroști ai Hotinului. Este adevărat, acesta este ultimul document — până acum, —în care mai apare

menționat ca fiind în viață Ioan Sturdza. Faptul că nu mai era hatman al Moldovei nu trebuie să mire. Doar nu era să încredințeze domnul oastea țării unuia dintre boierii care se opuseseră urcării sale pe tron. De altfel, Lăpușneanu venise cu “echipa” lui din Polonia. Iar hatman îl pusese pe Negrilă. Proastă alegere, căci, aflăm dintr-un document ulterior, acesta fusese trimis de noul domn la Suceava, ca să se ocupe de doamna Elena, mama lui Ștefan Vodă. Negrilă a pus mâna pe averile acesteia, “emițând” să le mai predea domnului. A făcut și alte furtișaguri, încât până la urmă chiar boierii au cerut alungarea lui.

Un document din 21 decembrie 1554 ne spune că Alexandru Lăpușneanu a întărit mănăstirii Moldovița o parte din satul Răcileani, căci egumenul Efrim și călugării făcuseră jalbă cum că uricele ce le aveau de schimb cu satul Băiceni le-au fost luate de Sturza *fost postelnic în zilele lui Ștefan Lăcustă.* Oricum, nu mai era în viață la 26 iulie 1575, când Petru Șchiopul întărea lui Neacșa, jupâneasa lui Sturdza fost hatman, patru sate. Neacșa “cneaghina lui Sturza hatman, fiica lui Huhulea postelnic, nepoata lui Isaia” mai trăia încă la 21 august 1581, când am văzut că vindea o parte din Nănești pe Răcătău.

Ce mai putem spune despre hatmanul Ioan Sturdza? Probabil că făcea și comerț, cum pare să ne indice un document din arhivele bistrițene publicat de Tocilescu și în care postelnicul, pe atunci, Sturdza

144 scria, împreună cu alți patru boieri, biráului Bistriței să-i primească “pe oamenii noștri cu ale noastre adevărate și de trebuință cuvinte”. Documentul nu are decât ziua și luna: 29 septembrie. Mai știm că la 27 martie 1552 făcea o donație de 200 florini și un vas de argint pentru mănăstirea de la Sfântul Munte, Vatoped, urmând să fie considerat ctitor. Potrivit dreptului bizantin, ctitor era oricine contribuia substanțial la întreținerea și repararea unei ctitorii, nu numai cel ce o întemeia, cum credea Alexandru A. Sturdza. Teodor Bodogae ne spune că ar fi dat un venit anual și Marii Lavre. “într-o scrisoare din același an se mai spune: «când ne-am dus în Moldova, noi categumenul Lavrei și popa Visarion și Gheron Teodosie, ne-a dat binecredinciosul hatman 300 de florini, ca să-i facem în fiecare an la Sf. Nicolae pomenire în Katolikon, căci altfel nu ne vor sprijini nici el, nici urmașii lui». Din acestea reiese că *acest boier care spera s-ajungă în curând*

domn [s.n.] pare a nu fi strein nici de pictarea paraclisului Sf. Nicolae”.[435]

Episodul s-a petrecut în 1552 și este vorba — la fel ca în cazul lui Th. Holban, pentru actul din 1553 — de o greșeală de lectură. Oricum, Ioan Sturdza își înscria numele — așa cum aveau să o facă și urmașii săi —în lungul șir al donatorilor români, domni și boieri, care au făcut posibilă menținerea credinței ortodoxe la sud de Dunăre, în vremea stăpânirii otomane. Și dacă în secolul XIX rusul Uspenski recunoștea importanța ajutorului românesc, astăzi foștii beneficiari sunt mai puțin dispuși să o facă.

Mai puțin clară este formula sub care apare Ioan Sturdza în cele două acte polone, din 1547 și 1553: “Sturza Ureklewic z Szomuza”, pe care Ilie Corfus a tradus-o cu “Ioan Sturdza al lui Ureche din Șomuz”, în primul act, “Sturza Ureklewicz”, în cel de al doilea, tradus direct “Sturza Ureche”. Ștefan Sorin Gorovei interpreta astfel formula: “înseamnă că descindea, prin femei, din străvechii boieri Ureche, de la începutul veacului XV (din care, un urmaș mai îndepărtat, în linie masculină, va fi celebrul cronicar Grigore Ureche)”. Iată deci că neamul Sturdzeștilor coboară totuși în veacul XV, chiar dacă nu prin Sturdzea din actul dat de Ștefan cel Mare.

Și tot Ștefan Sorin Gorovei spune: “Din documente se vede că nici copii n-a avut”. într-adevăr, dar a avut urmași. Primul care apare în documente este un Alexa, nepotul lui Sturdza hatman. La 14 ianuarie 1581, lancu Sasul întărea lui Molodeț diac, fiul lui Sava Ionel postelnic, și nepoatei lui Maria mai mulți țigani robi cumpărați de la un Bazga și unul dat de Alexa pentru doi cai, cu care și-a plătit capul către Sava

Ionel. Documentul nu ne spune mai mult, din păcate. Mai interesant este însă un act din 1589 din care aflăm că țiganul respectiv îl primise Alexa de la Alexandru voievod, care evident nu poate fi decât Lăpușneanu. Așa încât, și de l-ar fi eliminat pe Ioan Sturdza voievodul înscăunat în toamna anului 1552, urmașii săi nu au avut de suferit.

Nu am ști să spunem dacă Alexa de mai sus este același cu “Alecsa” care apare într-un document din 14 septembrie 1581, legat de același sat Răcileani — sau Răciuleni — de

care mai fusese vorba și în 1554. Aflăm astfel că la acea dată lancu Sasul a tranșat din nou disputa pentru satul de pe Șomuz, reiscată între “Toader Ponici, nepotul Sturzei și fiul lui, lonașco aprod și Adam vistiernicul, ginerele lui Alecsa și Roșea, nepotul Sturzei... [loc rupt] și «verii» lor...” și călugării de la Moldovița. Domnul reîntărea dreptul mănăstirii. Nu știm cum au evoluat ulterior nepoții Sturdzei.

în 1552 apare, pentru o vreme, un Dumitru Sturzevici — deci fiul lui Sturza—ca pisar în cancelaria domnească. Considerat — fără temei — mare vistiernic al Moldovei de către Alexandru A. Sturdza, pus cu semnul întrebării drept fiul hatmanului de Nicolae Stoicescu, este la Ștefan Sorin Gorovei un posibil înaintaș direct al Sturdzeștilor. El rămâne — să sperăm că doar deocamdată — un personaj cu mult mai enigmatic decât hatmanul Sturdza. Poate că documente noi, recitirea celor deja publicate (eventual așezarea pe hartă a posesiunilor boierești) să ne aducă legătura dintre hatman sau pisar și Gavril Sturdza, cel cu care începe filiațiunea neîntreruptă a Sturdzeștilor.

Secolul al XVU-lea a fost numit — mai întâi de Nicolae lorga și apoi de Mihai Berza—“Moștenirea «Craiului român»”. într-adevăr, fapta lui Mihai Viteazul — dincolo de interpretările excesive care au văzut în Mihai pe primul burghez și reprezentant al conștiinței naționale, românești, sau de cele care nu au văzut în el decât un mercenar în căutarea gloriei — a marcat direct următorii 50 ani și indirect istoria noastră de atunci și până azi. Chiar dacă Mihai a fost omorât și creația lui s-a risipit, ideea Daciei românești “rămase și ea se va impune vreme de un secol tuturor celor care-și aminteau de opera înfăptuită de către «valah»”, cum nota lorga. Nimeni n-a mai reușit să refacă Dacia lui Mihai în secolul XVII sau în cel următor. Dar ideea ei s-a păstrat. Tot acum, se impune definitiv și limba română. La începutul secolului, Radu Mihnea dădea brașovenilor un privilegiu comercial în românește. “De la sfârșitul secolului XVI, folosința limbii vorbite se răspândise mult, dar domnii n-o foloseau decât atunci când n-aveau la dispoziție pe

146 cineva care să știe vechea limbă de stat. Acum se ajunge a se face din limba română o adevărată afirmare națională.” Și adăuga Nicolae lorga: “Ea se opune celei a ungurilor din Transilvania care, în vremea invaziei lui Gabriel Bathory, se manifestară ca principalii dușmani ai acestor români ce

trebuiau supuși, folosindu-se de împrejurări unice, unei dominații asupra căreia ei ar avea nu numai un drept tradițional, ci și cel care ar veni de la o superioritate de rasă”. Se naște, instinctual, o anume viziune asupra vieții — ce nu ne-a părăsit nici azi — ilustrată, de exemplu, de fraza, în limba română, ce încheie inscripția de pe piatra de mormânt a lui Stroe Buzescu — “Și nu fu pre voia câinilor de tătari” — sau de cuvintele lui Miron Costin: “cum dzice Muldovanul, nu sintu în toate dzile Paștile”. Acum deci, la începutul veacului XVII, găsea lorga “originile naționalismului românesc, contemporan cu naționalismul maghiar”. Interesant de notat că acesta din urmă își aflase o formă de manifestare într-o “Dacie ungurească”. în Ungaria de Sus, la Cașovia, a existat vreme de câțiva ani “centrul unei regalități ungurești reînviate care, bizuindu-se pe turci, sfida Casa de Austria, o alianță încheiată, încă de pe atunci, între opoziția naturală a Imperiului otoman împotriva imperialilor creștini din Occident și ceea ce s-ar putea chema, de la această dată chiar, cu oarecare aproximație, iredentismul maghiar. Ștefan Bocskai, care de multă vreme nădăjduise să câștige Transilvania, părăsită de mai multe ori de Sigismund Bathory, purtă așadar o coroană regală ce era atât pentru provinciile supuse Habsburgilor, cât și pentru acest pământ transilvan, unde căutau cu atâta stângăcie să se cuibărească”. Cu sprijinul Movileștilor, Bocskai a căutat să refacă “sistemul «dacic» de clientelă turcească”. în iunie 1606, el se învoia cu imperialii: Transilvania cu comitatele exterioare devenea stăpânirea lui, ca principe al Imperiului. Dacă se sfârșea fără urmași, țara trebuia să își aleagă, liber, stăpânul. Peste numai câteva luni, în decembrie același an, Bocskai murea. Ungaria de Sus se reîntorcea la austrieci. Transilvania a revenit, până la urmă, lui Gabriel Bathory, “deli-ldral” (craiul cel nebun), cum îl numeau otomanii. El avea să reia idealul celuilalt Bathory, Sigismund, al Daciei sub hegemonia ungurilor, cu capitala la Sibiu. Apucăturile lui tiranice și opoziția otomanilor l-au împiedicat să-și ducă planul la îndeplinire. Urmașul său, Gabriel Bethlen, a păstrat “instinctul Daciei”.

Iată deci că din punctul de vedere al constituirii națiunii și limbii naționale, decuplarea spațiului românesc de Occident era mai mică față de cea înregistrată în plan economic sau instituțional. O dovedește

147 și opoziția tot mai puternică față de elementele levantine sau “grecești”, care se va manifesta în secolul XVII, pentru prima oară, cu violență. Sigur, s-a subliniat componenta economică sau mai corect spus resorturile economice ale opoziției autohtonilor față de levantini.[44]’ Pătunderea elementelor economiei monetare presupunea și însușirea tehnicilor de mânuire a banilor. Era un limbaj ce oferea avantaje substanțiale celor care îl stăpâneau și penaliza pe ceilalți. Pătrunderea noului mod de viață a trezit puternice resentimente în rândul clasei stăpânitoare, conservatoare și tradiționalistă prin definiție. Resentimentele s-au îndreptat, firesc, în primul rând contra purtătorilor noii civilizații a banului. Reacția antimercantilă a continuat vreme de două secole, deși se ridica o categorie de “oameni noi” și dintre români.

Pe plan economic și instituțional însă, decuplarea spațiului românesc, a celui sud-est european, în general, a fost mai mare. Nu este locul să analizăm aici de ce și dacă a fost neapărat numai un lucru negativ. Să nu uităm că Estul Europei a avut, dintotdeauna, particularitățile sale. Unul dintre factorii care au contribuit la imprimarea unui anume curs al evoluției noastre a fost contextul internațional. în parametrii săi esențiali, el n-a suferit modificări substanțiale. Dar s-au schimbat o serie dintre actori, în vreme ce alții au căpătat o pondere sporită. Imperiul otoman, în ciuda înfrângerilor suferite la sfârșitul secolului XVI și începutul celui următor, în ciuda faptului că pornise pe panta descendentă a evoluției sale, a rămas un factor de bază al eșichierului politic sud-est european. Mulți s-au înșelat — între ei și Dimitrie Cantemir — considerându-1 altfel. Habsburgii au fost obligați să mai aștepte aproape un secol pentru a putea pătrunde, în sfârșit, în Transilvania. La rândul lor, polonii s-au ciocnit de două ori — fapt fără precedent — cu Poarta. Influența polonă s-a păstrat în Moldova până spre sfârșitul secolului, când s-au redus și legăturile economice și cele politice și culturale. Nicolae lorga caracteriza astfel raporturile celor două țări: “Se trimitea tributul, boierii erau trimiși la diete, se întreținea o corespondență frecventă cu atotputernicul cancelar și, pe lângă aceasta, chiar și după plecarea gărzii poloneze, se lingușea biserica catolică, pentru a fi pe placul noilor stăpâni. De fiecare dată când turcii își cereau drepturile, ce erau evidente, Polonia le opunea pretenții de atâtea ori repetate, încât se ajunsese a fi consi-

derate drept o realitate constituțională; există astfel aproape un condominium, acceptat de către cele două părți, în privința acestei țări, care, de altfel, continua să ducă în interior o viață de cea mai completă autonomie”.

148

Polonia nu numai că nu avea să realizeze visul lui Zamoyski, frontiera pe Dunăre, dar, în veacul următor, a dispărut ca stat. Secolul XVII a marcat și prezența cazacilor, element perturbator, care ne-a afectat și pe noi în mare măsură. Apar și rușii, cu care vom avea graniță directă — este adevărat — abia din 1791. Dar tot secolul XVIII a fost marcat de rivalitatea lor cu habsburgii și cu otomanii. în secolul XVIII, românii au avut posibilitatea să experimenteze “ceea ce puteau să le aducă atât eliberatorii catolici, cât și cei de propria lor credință” și, completa lorga, “sătui de regimul reprezentat de Imperiul otoman în decadență, au început a se gândi la o politică pe care însuși Dimitrie Cantemir, deși o avusese și el, fără îndoială, măcar în străfundul unei conștiințe atât de luminate ca a sa, nu cutezase s-o inaugureze: *cea care putea să se sprijine numai pe vitalitatea națională".*

Putem deci spune că principala caracteristică a secolelor XVII și mai ales XVIII au constituit-o numeroasele războaie ce au răvășit zona sud-estului european. Pe lângă pagubele materiale pe care nimeni nu le va putea calcula vreodată, ele au creat și o mentalitate aparte, o stare de spirit marcată de sentimentul nesiguranței și al neîncrederii. Singurul lucru pe care nu îl puteau distruge oștenii ce hălăduiau pe aici era pământul.

Este doar o sumară schiță — spațiul și subiectul acestei cărți nu ne permit mai mult — a fundalului pe care s-a desfășurat istoria Moldovei, a românilor în general, în secolele XVII și XVIII. în lupta pentru afirmarea națională, Sturdzeștii și-au avut locul lor, evident în tabăra boierimii autohtone, conservatoare (termenul nu trebuie luat în sensul său peiorativ) și tradițională.

Primul Sturdza pomenit de izvoare în secolul XVII a fost Gavril Sturdza, cel care deschide, în opinia dr. Ștefan Sorin Gorovei, “cronica strict documentată a Sturdzeștilor”. Cariera lui s-a suprapus cu domnia lui Ștefan Tomșa. Despre

luarea domniei de către acesta ne lămurește Miron Costin: “Dându-să și Constantin vodă după socoteala tinereților, n-au păzit datoriia sa deplin spre împărăție, și, precum scrie Letopisețul cel Leșescu, dintâiaș dată birul a anului celui dintâiu nu l-au plinit. Și așe, scârbindu-seîmpărățiia, l-au mazilit pre Constantin vodă și au dat domniia lui Ștefan vodă Tomșii”.

Acesta se găsea în acel moment la Istanbul, “pre trebile țării, pre lângă capichihăi”. Programul său politic era astfel prezentat de Nicolae lorga: “Ștefan Tomșa, om purtat prin lume, vedea neted ce primejdie se desemnează pentru toate trei țările: tributuri crescute,

149 cereri de provisii și, la capăt, așezarea beglerbegilor, dincoace de Carpați. Ti părea rău de timpurile când împăratul creștin, cu care avusese cândva legături, poruncia în locul dat acuma nesigurului Bethlen. «Cât timp împăratul roman și-a avut mâna în Ardeal, nu am fost în această primejdie». Ajungea la ideia că Radu Șerban, un «viteaz», cum desigur nu era și nu înțelegea să fie «Venețianul», fiu al lui Mihnea, ar trebui așezat la Târgoviște, și ei amândoi cine știe ce ar putea face pentru creștinătate!”. Dar nu avea să fie. Raporturile lui tensionate cu boierimea — și pentru care vina o purtau, în mod sigur, ambele părți — l-au împiedicat să întreprindă ceva concret, ducând după nu mult timp la alungarea domnului din tron. în lipsa monografiei (sau monografiilor) consacrate clasei politice românești în Evul Mediu, să facem apel la un pasaj din A.D. Xenopol, care ne va putea lămuri, măcar în parte, asupra atitudinii boierimii: “Un spirit rău se încuibase în boierimea română; era destul ca un principe să ajungă în scaun pentru a fi combătut, lucru ce se va explica atunci când vom studia prefacerea căreia fusese expusă boierimea română. Ea devenise o clasă de dregători, din una de nobili ce fusese altădată. Dregătoriile dând acuma singure numele, vaza și averea și neputând încăpea în ele toți boierii țării, era destul ca un domn să ajungă în scaun spre a pierde prin ne- îndeplinire ceea ce câștigase prin făgăduieli. Numai lipsa de conștiință a nevoilor obștești, înghițirea interesului colectiv de acel individual, îngrijirea numai de bunăstarea personală, distrugerea ideii pe care se întemeiază mersul societăților, explică o atare destrăbălare a boierimii românești. Atâta îî mai rămăsese din vechea conștiință a

drepturilor sale, apărarea contra elementului străin, manifestat în lupta memorabilă contra grecilor. Și aici vom vedea însă cum conștiința interesului colectiv slăbește pe fiece zi înaintea celui individual, cum tot sporesc trădările și trecerile în tabăra dușmană, până ce, și acest ultim scut căzând, țările sunt expuse fără nici o apărare năvălirii fanariote. Se vede că tot acest simțământ dușmănesc în contra grecilor împinsese boierimea română în brațele lui Constantin Movilă și împotriva lui Ștefan Tomșa, deoarece acesta este arătat de contemporani ca un om cu totul dedat obiceiurilor turcești, care și-ar fi alcătuit sfatul său numai din venetici străini, greci și turci”.

Și Constantin C. Giurescu îî lua apărarea domnului: “Tomșa avea dreptul să-i omoare, deoarece se ridicaseră împotriva domniei. Dar și de felul său, el nu putea mistui pe boieri, în genere; se purta aspru cu ei, fiindcă, așa cum arată mitropolitul contemporan Matei al Mirelor. «aceștia erau nedrepți față de sărăcime»”.

Nu-i mai puțin adevărat, domnul comitea excese nejustificate, după cum ni-1 arată o relatare a unui francez, Charles de Joppecourt, gentilom și călător prin Moldova epocii, și cronica lui Miron Costin. Iată ce ne spune primul izvor: "... și voievodul Ștefan abia s-a văzut pus în scaun... și a și plănuit să omoare pe cei mai mulți boieri, precum și pe cei mai puternici din țară, atât pentru că au luptat cu Constantin în contra sa, cât și din cauza neîncrederii neîncetate ce avea față de ei, aceștia fiind cei mai în măsură de a pune piedică planurilor sale tiranice...”. Iar Miron Costin îl completa: “Domniia lui Ștefan vodă Tomșea, cum s-au început în vărsări de sânge, tot așe au trăit. Avea un țigan calo, ce să dzice pierdzătoriu de oameni, țigan gros și mare de trup. Acela striga de multe ori înaintea lui, arătându pre boiari. «S-au îngrășatu, doamne, berbecii, buni sintu de giunghiat». Ștefan vodă râdea la ceste cuvinte și dăruia bani țiganului”.

împotriva sângerosului Tomșa vodă avea să se ridice și hatmanul Sturdza și de spada lui avea să moară. Dar să vedem cine era personajul nostru. Numele de botez, Gavril, ni-1 dă un singur document, pomelnicul mănăstirii Sucevița. Tot de acolo știm că era fiul lui Teodor și al Anei. Să fi fost vreo legătură între acest Teodor și “Toader Ponici, nepotul Sturzei”, care, am văzut, avea o pricină cu mănăstirea

Moldoviței, la 14 septembrie 1581? Greu de spus. S-a căsătorit cu Agaftona, fiica pisarului Marco Pepelea, cu care a avut șase copii: trei băieți — Matei, Damian și Vasile — și trei fete — Irina (Erina), Antemia și Maria.

O problemă mai puțin clară o constituie înrudirea lui Sturdza hatmanul cu Bărboi vornicul. Pentru o asemenea legătură pledează un document din 12 martie 1669, prin care Duca vodă întărea închinarea făcută de către Grigorașcul Hăbășescul și jupâneasa Safta (Xanta) împreună cu frații ei Alexandru, Chiriac, Ilie și alții, la mănăstirea Vatoped de la Sf. Munte (aceeași unde făcuse închinare și hatmanul Sturdza din secolul XVI) a bisericii Petru și Pavel din Iași, zidită de “Bărboiu, fost mare vornic”. Se făceau noi donații, pentru pomenirea lui Sturdza hatmanul și a lui Bărboi, care apar din document ca frați. Amândoi au făcut parte din conspirația boierească de la 1615, dirijată contra lui Tomșa vodă. De asemenea, un document din 3 octombrie 1700 atestă și el înrudirea dintre Bărboi și Sturdzești.

Gavril Sturdza hatmanul apare prima oară în documente la 30 martie 1613, ca postelnic. Urcă rapid la dregătoria de hatman, fără să știm cărui fapt a datorat favoarea domnului. Cariera avea să i se încheie brusc și tragic, peste numai doi ani. înainte însă, să mai spunem că de

151 la hatman ni s-a păstrat prima pecete a neamului Sturdzeștilor, reprezentând un vultur pe un scut, pe care apare o cruce și un șarpe încolăcit în jurul ei.

Cele mai multe amănunte le avem despre sfârșitul lui Gavril Sturdza. Ele ne sunt oferite mai ales de Miron Costin: “îl urâse [pe domn] și boiarii, carii, măcar că era mai toți de casa lui, anUme Beldiman logofătul, Bărboiu vornicul, Sturdzea hatmanul și Boul vistiernicul, iară nice ei fără grijea morții nu era, ce îmbla în tot cias, cum să dzice, cu dzilele a mână. Și hie cându, unde este frica, nu încape dragoste”.

în toamna anului 1615, acești boieri, cărora li s-au alăturat și Mârzeștii, s-au hotărât să-i ceară socoteală domnului. Nicolae lorga spunea că “se încercase în adevăr nu o răscoală împotriva lui, ci un fel de hotărâre a țerii care-și atribuia dreptul de a schimba domnul”. Dar pentru așa ceva nu te strângi noaptea în tabără la Cucuteni, de unde-i trimiți vorbă domnului “cu bine să iasă din scaun, că nu poate nime a suferi domniia lui cu atâte vărsări de sânge”. Indecizia boierilor, care se pare că nu reușiseră să strângă alături de ei

suficiente forțe pentru a-și impune punctul de vedere, i-a permis lui Tomșa să câștige timp și aderenți. I-a atras cu bani pe dărăbani, “au strigatu și târgul [Iașilor] în leafă și s-au strânsu den târgoveți și den slugile neguțitorilor și oameni nemernici, câtăva gloată...”. Călătorul francez mai sus-menționat vorbea și de promisiunea scutirii de dări făcută de Tomșa ieșenilor. Știm prea puține despre raporturile dintre orășenimea și boierimea moldoveană pentru a putea trage și alte concluzii din acest episod. Tomșa a reușit să mai aducă și niște steaguri de călărași și “slujitorii ce era cu boiarii audzindu că strigă Ștefan vodă în leafă, măcar că giurasă boiarilor, ce, pre obiciaiul niamului nostru, au început mulți de cei mai necunoscuți a să rumpe dela boiari și a veni la Ștefan vodă și în loc au început a slăbi partea boiarilor”. Așa încât, domnul a reușit să-i dovedească pe complotiști: “Fără zăbavă au început a să răsipi gloata boerilor, deci și boerii, cari încotro au putut, au plecat fuga, din carii în loc au prinsu pre Bărboiu vornicul și apoi pre fecioru său. Deci pre Bărboiu cel bătrân îndată l-au însepatu de laturea târgului, iară pre feciorul lui au trimis de l-au spândzurat în poarta casei tătâne său. Iară Beldiman și Sturdzea și Boul scăpasăîn Țara Muntenească, ce și aceia tot n’au hălăduit, precum vei vedea povestea la rândul său”.

N-a mai rămas nici Tomșa mult în scaun. La jumătatea lunii noiembrie a fost înfrânt de o oaste venită din Polonia, care l-a instalat pe tronul Moldovei pe Alixăndrel, fiul lui Ieremia Movilă. Soarta a vrut

152 însă ca Ștefan Tomșa să se răzbune și pe ceilalți boieri, care fugiseră în Țara Românească. Ne spune Miron Costin: “După cea răzsipă a oștii lui Ștefan vodă, au eșit Ștefan vodă în Țara Muntenească și mărgându aproape spre Focșeni, l-au tumpinatu ceaușii împărătești cu Beldiman logofătul și cu Sturdzea hatmanul și cu Boul vistiernicul în obedzi, că-i pornise Radul vodă domnul muntenescu pre atunci, de mersesă cu pâră la Poartă asupra Tomșei vodă, că-i era Radul vodă lui Ștefan vodă mare nepriiatin. Ce, cine era vezir la împărățiie, era priiatin lui Ștefan vodă și au dzis vezirul pricepându lucrul: «Ce să acolesiește Radul vodă de cel săracu... ». Și îndată au trimis ciauși de au tâmpinatu pre boeri, carii sintu mai sus pomeniți și i-au pus în obedzi și i-au dus la Ștefan vodă. Deci, cât i-au adus ciaușii, îndată li-au tăiat capetele și li-au aruncatu trupurile în Siretiu”.

Principalul urmaș al hatmanului, cel prin care s-a continuat spița Sturdzeștilor până azi, a fost Matei. înainte de a ne ocupa de el, câteva cuvinte despre fratele Vasile și alți descendenți. Vasile a fost staroste de Cernăuți. S-a căsătorit cu Anița Mirăuță Hraniță. Una dintre fete, Tudosca, s-a căsătorit cu boierul muntean Dumitrașco Corbeanu, om cu o viață aventuroasă. Nu-i vorbă, și despre ea cronica spunea că era “muiere rea și neastâmpărată”. Un document din 24 aprilie 1687 ni-i arată pe cei doi soți având grijă și de partea de avere a doamnei Maria, soția lui Grigore Ghica, domnul Țării Românești. Un alt document, din 1668, cu o formulare destul de confuză în privința legăturilor de rudenie ale personajelor ce apar menționate, ni-i arată pe Gligorașco și Lupașco drept fiii lui Vasile Sturdza. Potrivit lui Ștefan Sorin Gorovei, ramura coborâtă din Vasile a viețuitîn Bucovina, stingându-se în secolul XVIII.

Patru documente (din 1631, 9 martie 1633, 25 noiembrie 1633 și 25 ianuarie 1634) pomenesc pe diacul Sturdza, care era nepot și al lui Marco Pepelea (socrul hatmanului Sturdza) și al Nastasiei Pința, fiica unui "Vl[...] vameșul” și soră cu Odochia Pepeloae. în documentul din 9 martie 1633, Nastasia apare ca soră cu Candachia și Lupu Boldur, având doi copii: Constantin și Dumitrașcu, nepoții lui Sturdza hatmanul.

Dintr-un alt document din 21 aprilie 1638, aflăm că Grozava Dumitreasă, fata lui Boldur diacul — deci rezultă că era soră cu Nastasia, Candachia și Lupu Boldur — era nepoata hatmanului Sturdza. Ne mărginim să semnalăm doar pe acești urmași ai hatmanului, lăsând pe cunoscătorii genealogiilor familiilor boierești să precizeze exact raporturile lor de înrudire.

în sfârșit, un alt nepot, Miron, feciorul Irinii, este menționat într-un document din 19 mai 1631.

în luna februarie a anului 1640, marele sol al coroanei polone, Woicieh Miaskowski, trecea prin Moldova în drum spre Istanbul. Secretarul său, Achacy Taszycki, vorbind despre zăbovirea soliei în cetatea Hotinului scria: “Eu am tras în gazdă împreună cu pan Stryinski și pan Zadarski cel tânăr la un oarecare Sturza, un om viteaz și îndatoritor, la care am avut de toate, trăind cum se spune, ca o gogoașă în

unt. Acest Sturza ne-a povestit că din acest sat se dau biruri foarte mari domnului Moldovei; el însuși plătește ca dări obișnuite, o sută de zloți roșii pe lună și când poruncește domnul, chiar și la săptămână, iar țăranii plătesc opt sute de zloți roșii pe lună, deși satul e mic. Aceasta ni s-a părut de necrezut, lucrul stă așa în adevăr, căci am întrebat pe mai mulți și toți au spus la fel, și ce pot să facă?”.

Probabil că acel Sturdza era Matei fiul lui Gavrilă Sturdza. Oricum, preocuparea lui pentru dările prea mari nu era singulară. Ea venea și din fiscalitatea impusă de Vasile Lupu, dornic să-și ducă la capăt proiectele imperiale, dar și dintr-o sincronizare — treptată, nu foarte rapidă — cu un curent european, sosit în Moldova prin școlile polone unde învățase și Miron Costin, cel care îl numea pe Radu Mihnea Radu- Vodă cel Mare “pentru lucrurile și tocmelile casei lui”. Este adevărat, va mai trece multă vreme până la primul buget de venituri și cheltuieli al țării, dar cele două citate de mai sus dovedesc existența în rândul boierimii — la care se apela pentru împrumuturi atunci când se golea vistieria — a unor preocupări pentru echilibrarea veniturilor și cheltuielilor țării. Domnii veniți din rândurile boierimii manifestau și ei aceeași îngrijorare. Așa îl vedem pe Matei Basarab scriind în septembrie 1635 residentului imperial Schmidt despre “covârșitoarele tributuri [gagliardi tributi] și nesuferitele cheltuieli ce avem, din care a ieșit miseria și nimicirea acestui popor, și nu ne vedem compătimiți de acei de la cari ar trebui să sperăm să vie în ajutorul suferințelor noastre”.

Occidentul, al cărui interes pentru Țările Române se redeșteptase odată cu Mihai Viteazul, a avut curând alte griji, Războiul de 30 de ani acaparându-i interesul. Fiscalitatea excesivă — care nu poate fi pusă numai pe seama obligațiilor oficiale și neoficiale către Poartă — a rămas o constantă, așa cum ne-o dovedesc și cele scrise de călătorul Bandini: “Felul de a ține sărbătorile la moldoveni este de a se abține de la muncă și de a se deda plăcerilor, petrecând ziua cu băutură, cu mese și cu joc. Și deși sunt împovărați de dările cele mai mari, totuși ei întâmpină zilele de sărbătoare cu cea mai mare bucurie, încât s-ar părea că nu simt de loc starea lor nenorocită”.

La Vasile Lupu, fiscalitatea avea o explicație și în planurile lui, sesizate de Nicolae lorga și amendate astfel de domnul Andrei Pippidi: “formula prin care N. lorga, încununând măiastră arhitectură a unui volum despre epoca «monarhilor» Matei Basarab și Vasile Lupu opune scopurile unuia și ale celuilalt — «la cel dintâi cruciată, la celălalt Bizanțul» — poate fi considerată exactă cu rezerva că ceea ce urmărea domnul Moldovei nu era un ideal anacronic de refacere a statului bizantin, ci transferul «imperiului», ca mănunchi de tradiții politice și culturale, pe pământ românesc. Bizantinismul este în atmosferă, în ambianța curții lui Vasile Lupu, într-un interes fără precedent pentru cultura greacă intrată în competiție cu cea slavonă și pentru antichitatea elenică chiar”.

Trebuie să nu uităm însă că scopurile lui Vasile Lupu — care “căpătă fără nici un amestec al țerii [tronul], fără nici o înțelegere cu boierii” — nu erau totdeauna aceleași cu ale țării. în vremea lui — la Tîrgoviște este adevărat, dar având ca tiparitor un moldovean, cum considera lorga — se traduce din grecește *Tîrnosenia.* “însemnătatea mare a acestei cărticele stă însă în aceia că pentru întâia oară se dă în românește tipicul, rugăciunile, — un început de românisare a slujbei care se va continua mai târziu numai, și nu fără mari greutăți”.

Domnia lui Vasile Lupu a rămas în amintirea popoarelor creștine din sudul Dunării, aflate sub stăpânirea otomană, și prin daniile trimise. Dositei Notaras recunoștea că “de la căderea Constantinopolului, nici un împărat sau principe n-a făcut atâta bine ca dânsul scaunului ierusalimitean”. Iar Nicolae lorga scria: “Este văzut interesându-se, fiind invitat să o facă cu insistență, aproape cu disperare, de trista soartă a «Marii Biserici», ruinate, pe care și-o smulgeau, sub Chirii Lucaris și în urma lui, atâția concurenți, ale căror sacrificii bănești pentru a câștiga pe turci se adăugau unei datorii ajunse insuportabile. Consultat de unii și de alții, atunci când era vorba de a se instala un nou patriarh ecumenic, invitat să susțină cu banii săi acest scaun venerabil, profanat de atâtea intrigi josnice, el punea condiții și ajunge să impună un program asupra căruia va rămâne inexorabil”.

Era firesc deci să fie mai puțin aplecat spre ideea Daciei, care, de altfel, nu mai era susținută în aceeași termeni nici dinspre Transilvania. Rakoczi — ne spune lorga — plecase de la ideea Daciei “de paritate, ajunse răpede la

conștiința că din Ardealul său, ferit de invasia directă a Turcilor și în legătură cu Apusul, el ar putea să fie altceva decât un aliat al celor cari stăpâniau cealaltă clină a Carpaților,

155 și se adăugia la această conștiință de putere și acel profund despreț pentru Românul ca atare pe care am văzut-o țâșnind din sufletul trufaș al unui Emreffy și din al unui Borsos, odinioară chiar din al cumintelui bătrân Kovacsoczy".

Totuși, și lui Vasile Vodă i se impusese ideea unității neamului românesc, chiar dacă el căuta să o folosească în scop propriu. La 22 noiembrie 1639, se intitula domn al Moldovei și al Țării Românești. Cu mai bine de 10 ani înainte, în 1626, când Radu Mihnea murise în palatul de la Hârlău, boierii din ambele țări au însoțit vreme de o lună convoiul mortuar care, parcurgând Moldova și Țara Românească, s-a îndreptat spre biserica Radu-Vodă, unde fostul domn și-a găsit odihna veșnică. Dar, din păcate, alianța care trebuia între cele două țări române, mai ales după ce Rakoczi angajase principatul transilvănean în conflictul european, nu s-a putut realiza. Nici chiar pericolul vestit de sultan domnului Țării Românești — "Vă șterg de pe pământul vostru și pun turci să locuiască în el, iar în biserică să strige hogea" — nu l-a convins pe cel din Moldova să-și schimbe atitudinea. Miron Costin ne oferă și o posibilă explicație pentru atitudinea reticentă a lui Vasile Lupu față de o angajare hotărâtă în campania antiotomană. Ne spune cronicarul că în anul 1646 "simțindu-se Crăiia Leșască în vârtute, îndemnat de papa de Râm și de Venețiiani, carii avea dodiială de Turci la ostrovul Critului, au făcut sfat cu senatorii craiul Vladislav, numai să înceapă sfadă cu Turcii, adecă cu împărăția lor, de care gătirea lui și la ce au eșit apoi acela sfat, ceti-vei povestea mai gios, la rândul său. Iară soli trimițându la toți craii creștinești craiul leșăscu, aice la Vasilie vodă pre cneadzul Ragivil au lăsat soliia cu această triabă fiindu viitor Ragivil, la anul după nuntă, la socrul său, aice în țară. Care soliia au credzut Vasilie vodă îndată și au priimit să fie una cu Leșii, cât și birul amu oprise a anului celuia și pornisă pre agga birului fără bir, răspundzindu-i că nu s-au putut strânge birul pentru săråciea oamenilor. Ce, dacă au stătut la voroavă cu boerii pentru opritul birului și într-un rându și într-altul, spun să hie dzis Petreceico vornicul de Țara de Sus, pre carele îl ținea ei mai prostatec dentr-alții în sfatu: «Eu aș

dzice să nu oprim noi birul, până nu vom vedea că trec Leșii Dunărea». Și acela cuvăntu au intrat îndată în gândul lui Vasilie vodă și au răpedzitu după agga și l-au oprit la Gălați, până au gătitu biru și l-au încărcat și l-au pornitu. Așe ferescu pre domni și țărâle voroava cu svatul de primejdii”.

Dar tot Miron Costin ne explica, în mod convingător, motivul principal al neunirii celor doi domni: “Așe și Vasilie vodă avându fericite

156 vremi de domniie în pace den toate părțile, că și țara nu era nici cu o datorie îngreuiată, fără nice o dodeială despre Turci, carii avea începută sfadă cu Perșii și într-acele părți sta cu valuri, au început svadă cu Matei vodă domnul muntenescu pentru domniia acei țări, ori că nu-1 încăpea Muldova, ca pre un om cu hire înaltă și împărătiască, mai multu decât domniască, ori că siliia să vadză pre fecioru său Ion vodă la domnie, care hire au părinții spre feciorii săi, să-i vadză în viața lor eșiți la cinste... Nice te mira, cum de au putut domnii a îmbla în zarve, fără știrea împărăției și ales la un împărat leu ca acela. Deci, să știi că țărâle pre atunce aceste nu era așe suppuse, ce într-altă voe veghiată și să temea Turcii să nu se dea Țara Moldovei în partea Leșilor, carii era pre acele vremi foarte tare, cât să siiaîmpărățiia de sfada Leșilor și ales avându amu începute războae cu Perșii, precum și s-au pomenit. Ce era bucuroși ca să sfădescu aceste țări între sine”.

Vasile Lupu nu a reușit, pentru că — ne spune lorga — “în jurul lui Matei se strânge, la fiecare semn de primejdie, în afara lefegiilor de formă transilvăneană ori turcească, toată această mare, și mai ales mică nobilime, ce recunoștea în el întruparea unei patrii adânc iubite. La fiecare nouă tentativă de a-1 răsturna în folosul unui stăpân moldovean, el se ridică, mai tare și mai sigur, din lupta menită să-1 doboare”.

Am ținut să precizăm puțin contextul domniei lui Vasile Lupu pentru a putea înțelege mai bine poziția și atitudinea Sturdzeștilor în vremea lui și în cele ce urmează. îi vom regăsi, aproape fără excepție, în tabăra celor legați adânc de țară, activi în lupta contra elementelor străine, uneori de-a dreptul “conservatori”.

Prima mențiune sigură despre Matei, fiul lui Gavrilă hatmanul este din 18 mai 1640. Atunci, Vasile Lupu îi întărea părțile lui din satul Sămășcani. Peste șase ani, la 2 februarie, alături de verii săi — “toți nepoții Mierăi pârcălabul”, spune

documentul — Gligorie Ureche, mare vornic al Țării de Jos, Gheorghe Ștefan, mare sulger, ajuns apoi domn, Gheorghe Roșea, fost vistier, și alții și-au împărțit între ei moșiile unchiului lor. înrudirile de familie, care jucau un mare rol în Evul Mediu, ne vor explica și ele opțiunea ulterioară a lui Matei Sturdza. A ocupat dregătoria mai măruntă, de jitnicer. în 1652 era mare medelnicer, trimis de domn să lămurească o pricină între două sate.

Cu doi ani înainte, trecuse printr-o grea încercare. Totul începuse în 1649. Atunci, un corp de oaste tătară, întorcându-se din pradă în Polonia, străbătu o porțiune din Moldova. Vasile Vodă, aflat la masă

157 cu boierii, primind știrea, s-a grăbit să dea poruncă să fie atacați tătarii. Unii boieri l-au sfătuit să nu procedeze astfel, dar fără folos. Tătarii au ținut minte și, un an mai târziu, au năvălit asupra Moldovei. “Atunce, au robit casa Sturdzii jicniceriului, carele apoi au cădzut și vistiernic mare și multe case întemeiate li-au dus în robie” ne spune Miron Costin.

După cum presupunea domnul Ștefan Sorin Gorovei, este posibil ca atunci tătarii să îi fi răpit și soția, pe jupâneasa Nastasia Mihăilescu. Mama ei și cu mama lui Gheorghe Ștefan erau surori. Ne-am putea astfel explica mai bine de ce viitorul domn — din a cărui căsătorie cu Safta Boul nu se născuse vreun copil — a adoptat apoi pe una dintre fetele lui Matei Sturdza. Pe Maria o va căsători cu Grigore Ghica, care a domnit și în Moldova și în Țara Românească. Ne povestește același Miron Costin: “Ștefan vodă socotindu iară aceie care socotise și Vasilie vodă în Ghica vornicul, că este om de capichihăie, neavându gându să poată să iasă unul ca dânsul la domnie, l-au făcut de casa sa, cu nepoată sa, fata Sturdzii visternicului, după feciorul lui, Gligorașco, postelnicul. Și după ce l-au făcut cuscru de casa sa, pre feciorul său boerindu-1 cu agiea, pre Ghica bătrânul l-au trimis iară la capichihăie la Poartă și au fostu pe trebile lui Ștefan Vodă, până ce i-au venit maziliia. Chemându-1 veziriul Chiupruliul la sărutarea poalei împărătești și necutedzându a merge Ștefan vodă la Poartă, au dat Ghicăi vornicului domniia țărâi”.

Dacă pe Matei Basarab boierii țării îl urmau cu credință, cei din Moldova începuseră să dorească schimbarea domnului. în fruntea conspirației se afla Gheorghe Ștefan, cel pe care domnul îl ridicase la înalta dregătorie de mare

logofăt. Și îl trimisese în numeroase solii la vecinul de peste munți, la Rakoczi. Acestuia i se lega Gheorghe Ștefan, în 1653, “pre sufletul nostru cel creștinescu, cum așa să ne ajute noă Dumnezău și Sfânta Mariia Prețista și sfenții îngerii și toții sfenții lui Dumnezău și sfânta Beaserecă și Sfântul Post”, că, “de i să va face milă Măriei Sale Craiul Ardialului de aciastă săracă țară și va lua de pre asupra noastră pre Vodă care este acum, pre Vasilie-Vodă și pintru acesta lucru va porni Mărie Sa oștile, să nu vom pute amândoi, iar unul dintre noi vom mearge în oștile Măriei Sale, iar cellalt dintre noi vom fi în potriva lui Vodă, ca nice să poată a strânge oști, nice el să poată scăpa, și avuție lui Vodă, unde vom ști, Mării Sale au omului Măriei Sale vom face știre, și vom nevoi cu toată putere noastră ca să meargă la mănile Măriei Sale”.

Mințit de marele logofăt, Vasile Lupu, sub presiunea boierilor care se plângeau de dările prea mari, a început să își licențieze

158 mercenarii. A fost atras în conspirație și Matei Basarab, ne spune Miron Costin. Și tot el adaugă: “domnu cu paza în toate părțile și pre la toate porți, nu s-au putut feri, ce rea să-i vie asupră și mai ales de primejdiia den casă foarte cu anevoe a să feri hie căruia”.

Totuși, Vasile Vodă a aflat ce se punea la cale, printr-o scrisoare — se putea altfel ?! — anonimă. Dar era prea târziu. “Strajea lui Ștefan vodă era la Bacău, 400 de oameni călări și vro... săimeni și amu era câțva den boieri și feciori de boeri adunați la Ștefan vodă: Andronic sărdariul, Darie spătariul, Antiohie aga și alți boieri de mainte cu dânsul. Și cu strajea lui Ștefan vodă din boieri au fostul Mogâlde păharnicul și Sturdzea visternicul. Dacă au simțit venirea lui Ștefăniță păharnicul asupra sa cu oștile lui Vasilie vodă, s-au dat la o râpă ce iaste aproape de sat, de Faraoani, anume Valea Sacă și s-au tocmit acolea stol pre un pisc, alăturându lângă sine și dărăbanții ce era Munteni. Și cum veniia întinsu Orheienii la dânșii împiedecați cu trecătoarea râpii aceiie ce s-au pomenit, nu trecuți bine toți, au sărit călăreții lui Ștefan vodă și în loc i-au înfrântu pre Orheieni. Au plecatu fuga și Ștefăniță păharnicul și Hânceștii și i-au gonit strajea aceia a lui Ștefan vodă, până i-au trecut fără vad apa Bistriții. Pre alții, carii au luat drumul spre Roman, i-au gonit până în Roman. Și i-au cuprinsu și țărănimea aceie, pre care Ștefan vodă i-au omorât, iară altora li-au tăiat urechile”.

A mai durat câteva luni, până au luat și Suceava, dar partida era pierdută pentru Vasile Vodă. Căci, așa cum glăsuia în prefața la *Noul Testament* “Vlădica Ștefan ot Belgrad și a toată țara Ardealului”, “n-au făcut Dumnezeu oamenii pentru Craiu, ce au ales Dumnezău și au rânduit Craii și domnii pentru oameni”. într-un raport al iezuiților despre efectele luptelor care însângeraseră Moldova în 1653 se spunea: “S-a întâmplat această schimbare a domnilor care a umplut această țară cu atât potop de neamuri diferite și cu mulțime de oști felurite, încât a fost de mirare că nenorociții de locuitori, apăsați neîncetat de această povară a războiului mai bine de trei ani, nu au fost răpuși în cele din urmă de foame și de tăișul săbiei... etc. Această stare de luptă ce a ținut de la 11 aprilie până la 1 noiembrie, este de necrezut în ce chip a nenorocit pe locuitorii acestei țări. Căci în afară de distrugerea făcută la început de către Timuș și de cazaci, oștile ba cea maghiară, ba cea muntenească sau polonă, ba mai ales chiar cea moldovenească, au pricinuit nesfârșite pagube țării. Turcii precum și tătarii ce mișunau în bande cu prilejul [venirii] unui nou domn, au chinuit pe oamenii ce fuseseră nespus de loviți încă mai înainte de alții: foarte multe sate au

159 fost dărâmate din temelie, orașele și cetățile au fost supuse prădă- ciunii, mănăstirile și locașurile sfinte, atât cele moldovenești cât și cele mai însemnate grecești, au fost jefuite — ceea ce s-a întâmplat și locașului nostru catolic de la Baia. Acești oameni nenorociți, îngrijindu-se doar să scape cu viața, au umplut pădurile, munții și peșterile în așa fel, încât părea să se fi adus în aceste ascunzișuri [adevărate] colonii, și numai cei mai îndrăzneți mai obișnuiau să iasă de prin păduri să-și revadă casele pustiite”.

Probabil că nu la mult timp după aceea, a răposat și marele vistiernic Matei Sturdza, în împrejurări care ne sunt, deocamdată, necunoscute. Lăsa în urmă patru fete și patru băieți. Prin unul dintre aceștia, Chiriac, avea să se continue linia Sturdzeștilor până la noi, de la el despărțindu-se, de altfel, cele două ramuri principale. Chiriac și doi dintre frații săi, Toderașcu și Ilie, au jucat un rol de prim rang pe scena istoriei Moldovei.

0 scenă frământată pentru că evoluția istorică a Țărilor Române a cunoscut în a doua jumătate a secolului XVII — după lungile domnii ale lui Matei Basarab, Vasile Lupu și ale

Rakoczeștilor în Transilvania — multe puncte comune cu perioada similară a veacului anterior. Au fost domnii foarte scurte, cu treceri ale domnilor dintr-o țară în alta, cel mai adesea cu singurul gând de a-și reface sumele mari cheltuite pentru luarea scaunului. Pe plan extern, Țările Române au avut de înfruntat parcă și mai multe elemente perturbatoare.

în primul rând, relațiile polono-otomane — în cadrul cărora existase, cel puțin până în 1621, o respectare reciprocă a sferelor de influență — s-au deteriorat grav. Au contribuit la aceasta și problema ucraineană și — indirect — avansarea rușilor. Despre prima, Nicolae lorga scria: “Ceea ce îndemna pe marele vizir să deschidă spre răsărit o întreagă serie de campanii, ce nu aveau să fie norocoase, fu problema ucraineană, ce se deschisese prin moartea nu numai a hatmanului Bogdan, dar și prin cea a fiului său Timuș, ucis pe când apăra, în vechea capitală domnească a Sucevei, familia socrului său Vasile. Fratele acestui vajnic războinic, Gheorghe, nu era în stare să susțină o moștenire atât de grea”.

Aproape jumătate de deceniu mai târziu, pe o bază documentară mult îmbogățită, domnul Tahsin Gemil completa astfel analiza: “Crearea unei zone sub controlul direct al Porții în Ucraina, urmărea nu numai consolidarea pozițiilor otomane în estul continentului, ci înainte de toate, împiedicarea constituirii unei forțe de manevră po- litico-militară de o deosebită vigoare, pe care căuta s-o formeze Rusia,

prin unirea cazacilor de pe Don cu cei de pe Nipru. Tratatul de la Andrussovo a dat Porții elementele concrete și deosebit de serioase de alertă în acest sens. Ea a fost îngrijorată nu atât de alianța polonă- rusă, cât de schimbarea vădită a echilibrului de forțe din regiune în favoarea Rusiei și de pătrunderea acesteia în dreapta Niprului. Contracararea dezvoltării forței țariste a fost astfel condiționată de stabilirea în Ucraina a unei zone tampon și de aducerea Poloniei sub influența politicii otomane. Tocmai această însemnătate majoră de securitate, căpătată pentru otomani de problema Ucrainei, explică de ce Poarta, în aceeași vreme în care s-a străduit să aducă și să mențină cazacii sub influența sa, a respins ofertele de supunere ale

nemulțumiților din Ungaria. în acest mod au apărut elementele opoziției directe de interese dintre Imperiul otoman și Rusia, desfășurată deocamdată în jurul disputei în privința controlului asupra Ucrainei și, prin conexiune, în privința exercitării influenței politice asupra Poloniei. Dealtminteri, campania otomană din 1672 a fost motivată, în ultimă instanță, tocmai de această rivalitate otomano-rusă pentru Ucraina și Polonia, fapt ce explică șl adoptarea cu acel prilej de către Rusia — pentru prima oară în mod deschis — a unei atitudini de ostilitate fermă față de Imperiul otoman”.

Dar să vedem ce se întâmpla și în părțile vestice ale Țărilor Române. Acolo, Austria redescoperise interesul el pentru zona orientală, angrenându-se chiar într-o campanie antiotomană. Grigore Ghica — domnul Țării Românești pe atunci șl ginerele lui Matei Sturdza — a sprijinit-o direct, pierzându-și însă tronul. Doamna sa avea să pribegească până în îndepărtata Veneție, de unde a readus-o la București, peste ani, când soțul și-a reluat tronul, fratele Măriei, Toderașcu Sturdza, cel ce a jucat un rol însemnat la curtea munteană. De ce a trebuit Ghica să fugă cu familia ‘Tn Țara Nemțească”?. Viena a încheiat curând pacea cu Poarta, în august 1664, pentru a se putea reorienta spre Occident, unde se contura lungul conflict cu Franța lui Ludovic XIV. Regretele lui Ghica — “era pe cale a se realiza o alianță a Transilvaniei, Moldovei și Valahiei împotriva turcilor”, credea el —, ale venețlenllor — care calificau pacea drept “rușinoasă" — și ale polonilor nu au contat. Habsburgii aveau să revină în zonă abia spre sfârșitul secolului, cu mare profit pentru ei: anexarea Transilvaniei.

Evident, un asemenea context internațional nu putea rămâne fără urmări asupra comportamentului politic al clasei conducătoare române. Iată cum rezuma Xenopol schimbarea de atitudine: “Când puterea turcească începu a închide aripile sale, statele române se

gândiră tot mai mult la chipul de a nu pieri împreună cu ea și, când dânsa începea, spartă din toate părțile, să se afunde în mare ele se desprlnseră de pe coastele ei, ca barca de scăpare de corabia ce se va frânge, și încercară cu propriile lor puteri, unite într-un singur corp, a răzbate prin furioasele valuri către un liman de scăpare, îndepărtat dar sigur”. Comportament

justificat și de atitudinea noilor veniți pe eșichierul politic sud-est european, ai căror emisari îi caută pe domnii români, momlndu-i cu tot felul de promisiuni. “Trimișii viitorilor patroni al acestor țări merseră să afle în reședințele lor pe acești domni români, care nu numai că dispuneau de o armată, dar care mai erau și în stare să unească în jurul steagurilor lor de libertate creștină o țară întreagă, cu acest elan către risc și primejdie, cu această sete de luptă pe care le-am mal semnalat odată pentru o generație întreagă".[455]

Ce gândeau în realitate “patronii” au aflat, mai târziu — uneori prea târziu — și domnii români și știm și noi, azi, după publicarea nenumăratelor proiecte de împărțire a Imperiului otoman ce s-au alcătuit atunci.

Dacă speranțele unor români s-au îndreptat și spre curtea din Viena, cele mal multe s-au legat de țarul ortodox. Alexei Mihailovici (1645-1676) a fost primul care și-a manifestat limpede intențiile de a purta de grijă creștinilor din Imperiul otoman. Dar ca să ajungă la ei, trebuia să treacă neapărat pe la noi. “Dată fiind poziția lor geografică, mal ales Moldova și Țara Românească au căpătat un loc de primă valoare în politica Rusiei în răsăritul Europei după 1654. Atragerea lor în orbita politicii țariste nu numai că ar fi întărit poziția Rusiei în sistemul politic european, ci ar fl ușurat și realizarea planului ei de a lovi mult mal eficient Polonia și tabăra otomano-crimeeană. Penetrația Rusiei în sistemul politic extern al țărilor române, mal cu seamă al Moldovei și Țării Românești, a fost înlesnită, pe de o parte, de slăbirea rolului Poloniei ca factor de reazem al acestora (cu deosebire al Moldovei) împotriva presiunii otomane, iar pe de alta, de conjugarea năzuințelor românești dintotdeauna către recâștigarea independenței cu propaganda panortodoxă «eliberatoare», desfășurată de Rusia încă din acea vreme".[4*5]

Ofertei țarului, Matei Basarabii răspunsese cu un refuz prudent. Domnul Moldovei de atunci, Gheorghe Ștefan, a acceptat în 1654 să trateze cu Rusia, în 1656 încheindu-se chiar un tratat. “Acesta a fost primul lor contact adevărat cu Rusia, de la care vor aștepta zadarnic un ajutor ortodox pentru a avea în locul lui lungi șl grele suferințe”.[475]

Nici Poarta nu a rămas indiferentă la tendințele centrifuge ale Țărilor Române. Oștile otomane ce pătrund în Transilvania, Tn 1662, aduc cu ele și împrăștie manifeste scrise în românește.

Zece ani mai târziu, la încheierea campaniei în Polonia, marele vizir cheamă la el “un bolaru care-i mai de trebă” să-i pună o întrebare. Cel ales a fost Miron Costin. “Și l-au dzis vizirul să-i spuie dreptu: pare-le lor bine c-au luat împărăție Cameniță, au ba? Iar Mlron au răspunsu că să teme a spune drept. Vizirul s-au zimblt a râde și l-au dzis să grăiască, să nu să tliamă. Atunce Miron au dzis că «sintem noi moldovenii bucuroși să să lățască în toate părți[l]i cât de mult, iar peste țara no[a]stră nu ne pare bine să să lățească». Atunce vizirul iară au râs și l-au dzis: «Drept ai grăit», ș-apol l-au întrebat cum socotesște: lăsa-o-a oastea turcească la Hotin cu Petricelco-vodă să fle de paza țărâl ș-a Cameniță! pân-în primăvară și n-a [a]ve vro primejde de leși?

Iară Mlron au răspunsu că nu-1 bine să lasă oassțea turcescă, că este vreme de iarnă, și să șadză oassțea de iarnă la un loc n-a pute-o birui țara de fân șl de grăunță șl de alte bucate, că-i țara săracfă], ș-a flămândz[i]. S-o răschlre pin sate, satlle își rari, și or lovi poghllazurl din cela parte, astădzil într-un sat, mâne într-altul, și pân-în primăvară a perl oastea împărăte[a]scă toată, șl pentru oastea turce[a]scă om strâca poghiazurile și țara".

Dincolo de asemenea "gesturi amicale", Poarta a reconsiderat chiar — o spunea încă Nicolae lorga șl o confirma, peste ani, domnul Tahsln Gemil — locul și rolul Țărilor Române. "Iată de ce și comportamentul otoman față de domnii de atunci a fost sensibil modificat, îh sensul că «în locul robilor vechil concepții, chiar dacă aceștia nu s-au considerat astfel niciodată, tinde a pune asoclați și, în războaie, camarazi de altă religie».

Acordarea unei însemnătăți mai mari valorii politice a țărilor române a fost impusă Porții nu numai de dorința sa de a preîntâmpina gravele tulburări pe care acestea erau în măsură să le producă (mai ales în concentrare cu Interesele expansioniste ale Austriei), ci șl de defecțiunile survenite în însăși funcționarea sistemului politico-mllltar otoman din Europa răsăriteană. Așa cum am mai arătat, hanatul Crimei! desfășura îh acea vreme o politică externă aproape total Independentă față de Poartă".[485]

Numai că, așa cum se întâmplă de regulă în viață, altele au fost rezultatele decât cele dorite de Poartă. "Scopurile lui Mlhai Viteazul păreau să se impună din nou unei națiuni ce dăduse atât de rar renegați islamului, a căror pomenire rămase pentru totdeauna acoperită de

163 rușine. în vreme ce Sobieski arunca nobilimea poloneză împotriva maselor otomane, Ștefan Petriceicu, noul domn al Moldovei, trecea la inamic iar tânărul Ghica se eschiva de la datoria sa de vasal, gata să dea pe urmă aceste lămuriri bine plătite, ce convingeau atât de lesne această societate otomană fără patriotism și solidaritate”/[95] Văzându-se trădată până și de omul în care avusese atâta încredere, Dimitrie Cantemir, Poarta avea să recurgă la formula domniilor numite fanariote.

Pe plan intern, regăsim și tendințe anterioare, vedem și fenomene noi. Resentimentele împotriva grecilor sunt la fel de puternice, producându-se în Moldova chiar și o răscoală, în cea de a doua domnie a lui Duca-vodă, când Hânceștii și Orheeni și Lăpușnenii s-au revoltat “pentru urâciunea grecilor ce aduseseră prea mulți de la Țarigrad”, ne spune Neculce. Patriotismul avea pe atunci o mult mai solidă latură practică, fiind “mai curând suma și rezultanta intereselor individuale, ceea ce se vede chiar din denumirea patriei cu același cuvânt cu care era însemnată și proprietatea privată a pământului: moșia”.[505] în schimb, ideea națională capătă contur tot mai clar, mai ales că și presiunile, venite din diverse părți, se intensifică. Ea se manifestă mai ales prin cultură. Spunea Xenopol: “această mișcare culturală avu efectul cel mare de a sprijini ideea națională, tocmai în momentul când un străinism mult mai periculos decât slavonismul se introducea în sânul poporului român”. “Străinismul” era reprezentat atât de protestanți, cât și de catolici, cu vârful lor de lance, iezuiții, tot mai des prezenți prin părțile noastre. Reacția este traducerea unor cărți de rugăciune “de pre limba grecească pre limba noastră proastă rumunească.” După *Psaltire* a urmat, la 1679, și *Liturghia,* în a cărei Prefață se spunea că se adresa nu numai către moldoveni, ci “depreună cătră totă seminția rumâniască”. Iar Miron Costin afirmă și mal clar decât Ureche originea noastră romană.

Trebuie să amintim însă și de gestul lui Mihai și Șerban Cantacuzino, săvârșit chiar în vremea când “Sava Brancovici își pleca fruntea înaintea calvinismului oficial fără ca Duca-Vodă să aibă ceva de zis”.[5'5] Lumea românească din a doua jumătate a secolului XVII, asemenea veacului ce avea să vină, era dominată de puterea banului. Banul fiind singurul mijloc de a izbuti în toate, el devenise adevăratul Dumnezeu al timpului. Consecința nu putea fi decât una singură și ne-o

prezintă astfel Xenopol: “Ajunsese lumea la acea răsucire a minții sănătoase, la acea falsificare a conșiinței juridice, ca să privească jaful și despuierea ca ceva firesc, nedreptatea ca dreptate. Și când toată

164 lumea fura, toată lumea înșela, toată lumea despuia, mai era oare locul să se facă deosebirea între grec și român?”.

Pentru a face rost de acest mijloc de rezolvare a tuturor necazurilor — banul —, domnii dispuneau de o metodă pe care o perfecționară continuu: fiscalitatea. Și cum domniile erau, îndeobște, foarte scurte, graba era și mai mare. Unii domni au introdus chiar diabolice invenții, atrăgându-și pentru vecie blestemele cronicarilor. “Făcut-au acestu domnu Dimitrașco-vodă un obiceiu rău și spurcat în țară, care n-au mai fost până atunce, de au dat hârtii, de scriu fețele oamenilor de la mic pân-la mare, care au rămas poman[ă] lui, de n-o mai las[ă] nice un domn să să uite acea pede[a]psă a s[ă]racilor”.

Și tot Neculce nota, cu evidentă satisfacție, tristul sfârșit al celei de a treia domnii a lui Duca în Moldova: “Și cându-1 duce pe drum, îl pusesfă] într-o sanie cu doi cai, unul albu și unul murgu, și cu hamuri de teiu, ca vai de dânsul. Ocări și sudălmi de audzie cu urechile. Ș-agiungându la Suceavafă], la un sat, anume [loc gol], au poftit puțintel lapte să mănânce... Iar femeia, gazda, i-au răspunsu că «n-avem lapte să-ții dăm, c-au mâncat Duca-vodăvaceli din țar[ă], de-1 va mânca vermii iadului cei neadormiții». Că nu știe femeia acie că iaste singur el Duca- vodă. Iar Duca-vodă, dacă au audzit că iaste așea, îndat-au început a suspina și a plânge cu amar".

Era răzbunarea divină pentru îndrăzneala domnului de a fi supus la goștină din oi pe “boierii cei mari și monastirile", cum scria celălalt cronicar al vremii, Nicolae Costin.

Așa cum am mai spus, nu numai politica fiscală era de vină. Erau și noile mecanisme economice și financiare ce pătrundeau în Estul Europei și presupuneau o anume competență în mânuirea lor. Cel ce nu o avea sau măcar nu aducea pe lângă el pe un altul priceput, era repede penalizat. Să facem din nou apel la un pasaj de cronică: “Și tâmplându-s[ă] de muris[ă] Alexandru-vodă, tatul lui Iliiaș-vodă, rămâindu sărac și la mare lipsă și cu datorii multe, de pre cum iaste obiceiul domnilor mazâli, de rămân săraci după ce s[ă] mazâlescu, din blăstămul cel mult a oamenilor. Mergea și

Ilieș-vodă dup-oasăle tătâne-său la îngropare, cu multă grij [ă] și fric[ă] de datornicii tătâne-su, să nu-1 prindză, să-l închidză”.

Mai amuzant este că Iliaș-vodă a fost luat de lângă sicriul tatălui său și dus în mare grabă la Istanbul, spre a îmbrăca acolo caftan de domnie. Cum el nu știa de ce fusese adus pe malul Bosforului, “foarte rău să spăriiasă”. Numai că și în timpul domniei sale “țara era

împresurată cu dările, că să făcea cheltuiele mari la visterie, și era și darnic: bacșlzurl da mari, că era om bun. Și așea să pomenesște că, după ce s-au mazâllt și au trecut Dunărea, n-au fost avându de cheltuială, sau fostu Tndatorindu la boerenași de bani, de au fostu cheltuind pe drum”.

Fapt este că țara sărăcea tot mai mult, lucru remarcat și de străinii ce treceau pe aici. Astfel, un călător german scria, Tn septembrie 1674: “mizeria acestei mari șl frumoase regiuni este îngrozitoare, și că cea de pe urmă devastare a el, mal întâi prin poloni apoi prin tătari, a fost atât de neomenoasă, încât aproape două treimi din poporațla ei pierise sau se împrăștiase”.

Viața politică era dominată și de apariția “partidelor boierești”. “Până atunci — scria lorga — domnia avuse în fața el boieri cu cari putuse lucra în voie. Acuma sunt partide în jurul unor neamuri dominante și nu el sunt cu domnia, ci domnia e a lor.” Cum problema rămâne controversată în istoriografia noastră, nu vrem să insistăm mai mult aici asupra el. Dar este evident că și acest nou aspect a contribuit la crearea climatului mental de nesiguranță pe care textele șl temele folosite de miniaturiști și de pictorii de biserici ni-1 arată cu prisosință. Iată deci fundalul Istoric pe care vor evolua cei trei frați Sturdzești șl sora lor Maria, căsătorită cu Grigore Ghica.

Doi dintre ei — Chiriac și llie — au rămas în Moldova, în vreme ce Toderașcu și-a însoțit sora atât în Țara Românească, cât șl în peregrinările ei prin Europa. Cumnatul său, domnul Grigore Ghica, i-a încredințat dregătoria de mare spătar, lăsându-1, alături de alți boieri, caimacam al țării când a plecat cu oaste să se alăture sultanului in campania contra polonilor, din 1672. Și tot Toderașcu a însoțit-o pe sora sa în exilul impus la Istanbul.

Chiriac și Iile — deși fruntași ai “partidei naționale” și dușmani ai grecilor — par să fi înțeles suficient de bine noile

rosturi economice. Amândoi sunt pomeniți în izvoare, în mai multe rânduri, că au împrumutat pe diverși cu sume de bani, luându-le zălog moșii. Ambii au cumpărat numeroase pământuri, sate întregi sau părți de sate, atât de la rude, cât și de la străini. Moșiile își schimbau ades stăpânii, dar de multe ori trecerea se făcea tot în cadrul familiei. Așa de exemplu, satul Sămășcani (sau părți din el) au trecut, pe rând, pe la sora Alexandra, căsătorită cu Gavrll Paladi, apoi pe la Safta, căsătorită cu Grlgorie Hăbășescu, pentru a ajunge la Chiriac Sturdza. Din daniile primite de la domni — dar și de la particulari, precum lachim, care4

166 dăruia lui Ilie Sturdza părți din satele Spărteni și Majeni “pentru binele ce i-a făcut” —, din cumpărăturile lor și din moșiile luate ca zălog pentru banii dați cu Tmprumut și nerecuperați — spune un document din 1667 că primea Chiriac Sturdza mai multe părți de ocină ce fuseseră ale lui lanăș Boțul, dar i le zălogise pentru niște bani ce i-a dat ca să acopere paguba ce avusese la gorștina și desetina din ținutul Neamț; la ocinele respective renunțau și copiii lui lanăș “ca să nu stea la bătrânețe în închisoare” — cei doi frați au strâns un mare număr de moșii. Era începutul unui drum ce avea să culmineze în veacul următor, când Sturdzeștii au ajuns cei mai puternici stăpâni de moșii din Moldova.

Pământurile stăpânite, dregătoriile deținute i-au împins pe cei doi frați, Ilie și Chiriac, în prim-planul vieții politice a Moldovei din a doua jumătate a secolului XVII. De numele lui Ilie Sturdza este legat un episod singular în istoria Moldovei și cu un singur corespondent în cea a Țării Românești, având acolo ca erou pe Constantin Cantacuzino. Fapta s-a petrecut în anul 1672, pe când se reîntorcea sultanul din Polonia. Domnul Moldovei, Duca Vodă, se aștepta să primească mulțumirile lui Mehmed IV, dar s-a trezit mazilit. Ce a urmat ne povestește Nicolae Costin: “Așijderea de la Camenița întorcându-se împărăția, câtu au sosit la Hotin au chiamatu pre boerii țărei Moldovei cu ceaușu împărătescu la Poarta vezirului dându-le poruncă, pre care voru pofti ei dintru dânșii să-l arate ca să-l pună să le fie domnu. Ci boerii cu toții s-au fostu sfătuitu și cu toții au arătatu pre Ilie Sturza, și așa apucându-1 ceaușul numai să-l ducă la vezirul, cl Ilie Sturza măcar că n-au avutu feciori n-au primitu nici domnia. Ci boerii poftlndu-1 și văzându că-1 trăgea ceaușul, îndată s-au

juratu că de va fi el domnu să scie bine că pre toți boerii îi va pune sub sabiă. Ci boerii auzindu așa au și contenitu, că au fostu om aprigu”. L-au ales, până la urmă, pe Ștefan Petriceicu.

S-a pus pe seama modestiei lui Ilie Sturdza refuzul domniei. Credem că era mai curând înțelepciunea omului care văzuse mulți domni ce zăboviseră prea puțină vreme pe tronul țării. Cât despre ambițiile lui, ne putem face o impresie mal clară examinând episodul din 1679, când a fost înnobilat de principele Transilvaniei, Mihail Apafi. Abia de trei luni venise pe tronul Moldovei, pentru a treia oară, Duca Vodă. Poate că “monarhia de dominație economică” a lui Duca, ce adusese în Moldova mulți greci să-l fi determinat pe Ilie Sturdza să treacă în Transilvania. Nu știm prea multe despre acest episod șl nici diploma dată la 24 februarie 1679 nu ne lămurește. O vom reproduce

167 în continuare în traducerea domnului Costin Feneșan — căruia îi mulțumim și pe această cale — pentru că este un document important pentru istoria familiei Sturdza.

“Semn de nobilitate

Noi, Mihail Apafi, din mila lui Dumnezeu principe al Transilvaniei, domn al părților din regatul Ungariei, comite al secuilor, prin cuprinsul scrisorii de față dăm de știre făcând cunoscut tuturora la care li se cuvine, că, deoarece, din voia dumnezeiască, se cuvine după chipul cum sunt plăsmuiți toți principii, ca aceștia să-și manifeste preaîndurător generozitatea binevoitoare față de cei care, atunci când nevoia o cere și dușmanul amenință, luând armele și ajutând cu sfatul, descind pe câmpul de luptă și știu să îndepărteze pustiirile de ogoare, să înlăture distrugerile din fața orașelor, să abată jafurile din fața metropolelor, să țină departe prădăciunile de cei avuți, să-i împiedice pe cetățeni de la exil, să scoată funia de după capetele celor nevinovați, să oprească smintita trufie a dușmanilor, să țină în frâu nerușinarea, să doboare îndrăzneala, să stingă furia, să nimicească cruzimea, și care nu fug de soare, nici nu se tem de ger și nici nu sunt vreodată prinși de farmecele zefirului, ci pleacă la luptă, petrec iarna cu sabia neclintită și rabdă căldura cu casca încinsă și stau de veghe la timp de noapte, strălucind spre marea podoabă a numelor lor și dobândind pentru nepoți faimă și nume nemuritor, iar atunci când

timpul îngăduie pacea, pacea îndeamnă poporul la liniște, liniștea produce puritatea, puritatea face să se manifeste înțelegerea, înțelegerea atrage cinstea, cinstea leagă prieteniile, prietenia răspândește credința în întreaga țară, ei se înveșmântează cu toga și fac să se ridice tot felul de lucruri temeinice și rodnice, vestite și mărețe, pe unul ca acela, anume pe preavestitul Ilie Sturza din Leușeni, din rândul fruntașilor Moldovei, de altfel mare vornic al aceleiași țări, gloria moșilor și strămoșilor și părinților căruia este vestită, în această dublă ocazie, când se așază soarta întreagă a țărilor și după ce a fost frântă reciproc nestatornicia stârnită, făcând să dăinuiască spre bună și mai bună a lor cârmuire și sprijinind aceștia hotarele, s a obligat cu devotament și lucrează chiar și în prezent, împodobit fiind ca un reazem public fie cu ramura de măslin, fie să îndrepte semnul războiului, sub chipul Gorgonei, ținând noi, așadar, seama de aceste temeiuri, precum și luând aminte, de asemenea, de rugămințile anume ale unor credincioși domni sfetnici ai noștri, făcute în fața autorității noastre princiare, ba chiar ținând seama și luând aminte de strălucita credință și de râvna spre credință vrednică de

168 laudă a aceluiași Ilie Sturza, cu care se străduiește zi de zi să ne fie pe plac în ochii Milostivirii Noastre, încrezători, fără îndoială, că va arăta și va aduce chiar și în viitor pilde la fel de bune sau chiar mai bune de credință cu aceeași sârguință a cinstei, așadar, pe același llie Sturza și prin el pe aleasa doamnă Safta Petriceicu, soția sa, pe Maria, fiica lor adoptivă, precum și pe Chiriac și Toader Sturza, cel dintâi paharnicul voievodului, celălalt însă mare vornic, frați după mamă, pe toți moștenitorii și urmașii lor de ambele sexe, din deosebita milostenie și deplinătatea puterii noastre princiare am hotărât să îi socotim, asociem, cooptăm și trecem în tagma și rândul adevăraților, născuților, recunoscuților și neîndoielnicilor nobili ai țării noastre a Transilvaniei și părților din Ungaria ce-i sunt alăturate, adăugând pe seama lor și nobilitatea Sciției Albe și dăruindu-le diplomă de blazon prin puterea scrisorii noastre de față, așa după cum fi socotim, asociem, cooptăm și trecem prin tăria acestei scrisori, hotărând în chip lămurit ca de acum înainte și pentru totdeauna același llie Sturza și prin el Safta, soția sa, și Maria, fiica lor adoptivă, precum și Chiriac și Toader Sturza, frați după mamă, și toți moștenitorii și urmașii lor de

ambele sexe, să fie socotiți și cunoscuți drept nobili adevărați, născuți si neîndoielnici și cuprinși în țara noastră.

Iar ca semn al acestei adevărate și desăvârșite nobilități a lor le-am dat, le-am dăruit și le-am hărăzit cu milostivire, cu inimă cumpănită și potrivit cu o anumită bună știință și părintească a noastră dărnicie princiară, lui llie Sturza și prin el Saftei, soției sale, și Măriei, fiicei lor, adoptive, precum și lui Chiriac și Toader Sturza, frați după mamă și tuturor moștenitorilor și urmașilor lor de ambele sexe, acest blazon sau însemn de noblețe, anume: un scut militar de culoare albastră, în al cărui câmp sau Suprafață se înfățișează un leu întreg, cu picioarele din față ridicate în sus; pe capul lui se zărește o coroană de aur, iar apoi se vede cum ține cu piciorul drept, în partea din față, o sabie scoasă din teacă, care este înconjurată în partea de sus de rămurele înclinate, fiind împodobită cu legenda: vrednic să strălucească de ambele părți. Iar această podoabă se înfățișează nu numai prin prezentarea convingătoare a tăriei, virtuții și pomenitei iscusințe a aceluiași llie Sturza și a amintitei familii, ba este exprimată chiar și prin desenul de pe pergament. Deasupra scutului este așezat un coif militar, care este acoperit de o coroană regală frumos împodobită cu pietre prețioase și perle, iar din vârful coifului cad de ambele laturi sau margini ale scutului fâșii sau panglici de diferite culori, care îl

169 înconjură și împodobesc foarte frumos, după cum se observă că toate acestea au fost reproduse și pictate mai lămurit în fruntea sau la începutul acestei scrisori a noastre de o mână iscusită și prin măiestria pictorului. De asemenea, încuviințăm și îngăduim ca aceștia să poarte și să ducă pomenitul blazon sau însemn de noblețe — după obiceiul celorlalți adevărați, născuți și recunoscuți nobili care se folosesc de blazon—pretutindeni: în lupte, în jocuri cu lancea, în turnire, în dueluri, în lupte individuale și la orice alte îndeletniciri ostășești și nobiliare, precum și pe sigilii, steaguri, covoare, draperii, vase, inele, scuturi, corturi, case și morminte și îndeobște pe orice fel de lucruri și bunuri, sub chipul adevăratei și desăvârșitei nobilități prin care voim să-i declarăm, să-i ținem și să-i numim deosebiți de toți oamenii și de fiecare în parte, de orice stare, rang, onoruri, rânduială, demnitate a dregătoriei și înaintemergere ar fi, și să fie cât mai grabnic în stare și să se poată folosi, împărtăși și bucura pe veci de toate și de fiecare dintre aceste onoruri,

milostiviri, privilegii, îngăduințe, libertăți, scutiri și înlesniri de care se folosesc, se împărtășesc și se bucură în orice chip, de drept șl potrivit cu vechiul obicei, ceilalți adevărați, născuți și neîndoielnici și recunoscuți nobili și oameni de arme ai țării noastre a Transilvaniei și a părților din Ungaria.

Spre amintirea și tăria veșnică a acestui lucru am hotărât cu milostivire să dăm și să fie hărăzită amintitului Ilie Sturza și prin el Saftei, soției sale, și Măriei, fiicei lor adoptive, precum și lui Chiriac și Toader Sturza, frați, și tuturor moștenitorilor și urmașilor lor de ambele sexe, scrisoarea noastră de față, căreia i-am întărit puterea prin atărnarea sigiliului nostru autentic.

Dată în cetatea noastră Făgăraș, în a douăzeci și patra zi a lunii februarie, în anul Domnului o mie șase sute șapte zeci și nouă.[52)]

Mihail Apafi m.p.

Wolfgang Bethlen m.p.

cancelar

Prin cele de față se certifică faptul că prezenta copie este identică, din cuvânt în cuvânt, cu originalul.

La Cernăuți, în a patra zi [… lipsește din textul publicat] 1795 […] scriojurat”.

Probabil că Ilie Sturdza a considerat diploma de înnobilare primită — grație căreia pătrundea într-un alt sistem nobiliar decât cel autohton, ieșind, teoretic, de sub autoritatea domnului — o protecție suficientă pentru a se reîntoarce în Moldova încă în martie 1679. Este

170 adevărat, de el nu s-a atins Duca-Vodă, dar fratele său, Chiriac, a ajuns în temnița domnească. “Strânsoarea mare pentru bani făcea tutuloru, și boieriloru și neguțătoriloru, și a toată țeara, muncindu-i și căsnindu-i pre toți Tn toate chipurile, pre unii cu închisori pedepsindu-i, pre alții cu munca, și bătăi cu buzduganulu până la moarte ucigându-i, carii și mai susu s-au pomenitu; nu cruța nici boieru, nici săracu, nici țăranu, nici femei. Dintru carii și anume să-i pomenimu: pre Toader Paladie vel-vornic de Țeara. de Susu, Tudosle Dubău vel-spătar, Chiriac Sturdza biv-vel spataru, și alți mazili erau toți închiși la seimeni și puși în fieră”. Mulți boieri au pribegit, ne mai spune Nicolae Costin, care adaugă: “Eră alți boeri ce mai rămăsese, Chiriac Sturdza vel-spătar, Contăș stolniculu, lorga Cărăcaș spătar alu duoile; aceștia au muritu de uă boală ce-i zicea Duca-vodă, adecă de supărul

Ducăi vodă...”. Destul de neclare condițiile în care a dispărut Chiriac Sturdza, dar suficient de limpede că nu a prins sfârșitul domniei lui Duca. Un sfârșit trist, căci domnul a fost luat prizonier de un podghiaz și dus în Polonia, unde a și sfârșit.

Nu multă vreme după aceea, și fratele său Ilie Sturdza murea, înainte de a vedea cum s-a rezolvat problema moștenirii averii strânse de cei doi, câteva cuvinte despre dregătoriile și familia lui Chiriac Sturdza. A pornit — ne spun documentele — ca pârcălab de Hotin. Ar fi poate o dovadă în plus că acel Sturdza care l-a găzduit pe secretarul solului polon în februarie 1640 a fost tatăl său, Matei. Apare apoi ca pârcălab, jitnicer, mare jitnicer, fost mare jitnicer, mare vameș — o dregătorie ce aducea venituri frumoase —, mare paharnic și fost mare paharnic. S-a căsătorit mai întâi cu Alexandra, fiica lui Lupu Prăjescu și sora lui Ion. După moartea fratelui, Alexandra a avut o dispută pentru moșii cu cumnata ei. Prin neamurile tatălui, era înrudită cu Movileștí!. După moartea primei soții, Chiriac s-a recăsătorit cu Anița (fiica unui boier grec — Isar mare vameș).

Un act din 12 martie 1669 ni-i arată pe Safta (Xanta), soția lui Grlgorașcu Hăbășescu, frații ei Alexandru și Chiriac și Ilie Sturdza făcând închinare la mănăstirea Vatoped, pentru pomenirea lui Sturdza hatmanul și a lui Bărboi fost mare vornic. Era o dovadă a unității familiei și a rememorării strămoșilor. Despre unitatea familiei vorbesc și grija pe care i-a purtat-o Toderașcu sorei sale Maria, căsătorită cu domnul Ghica, precum și faptul că Maria s-a îngrijit de vara ei, Tudosca, fiica lui Vasile Sturdza (fratele lui Matei mare vistiernic), pe care a crescut-o și a măritat-o în Țara Românească cu Dumitrașco Corbeanul. Când s-a

171 pus problema împărțirii moștenirii, lucrurile s-au mai complicat. Din documente știm că Chiriac Sturdza a avut trei băieți — Ion, Sandul (Alexandru) și Toderașcu — și patru fete — Maria (căsătorită cu loniță Buhuș), Anghelușa (soțul ei a fost Grigoraș Jora), Nastasia (soția lui Manolache Hrisoverghi) și Safta (căsătorită cu Matei Filipescu).

Nici nu murise bine Chiriac și la 6 noiembrie 1682 Ion și Sandul — feciorii lui cu prima soție, Alexandra Prăjescu — se înțelegeau cu Anița, mama vitregă, luând ei 600 lei și lăsând restul Aniței și fraților mai mici, pentru că acestora nu li se dăduseră odoare sau haine, cum primiseră fetele mai

mari. Tot Anița trebuia să plătească comândările și sărindarele ce se cuveneau date la Sfântul Munte, cât și datoriile ce mai erau. înțelegerea nu a durat foarte mult, după cum ne spune Neculce: “Așișderea ficiorii lui Chiriiac Sturzii vornicului, Ion și cu Sandul, care acel Ion au agiunsu mai pe urmă și vornic mare la alți domni, acești boiari pârâia pe o maștehă a lor la Dumitrașco-vodă, zicându cum că ar fi rămas mulți bani de la tatul lor Chiriiac Sturzea, și lor nu va mașteha lor să le facă parte. Decii Dumitrașco-vodă, cu meșterșugurili lui, au aflat unde era banii și au trimis și i-au luat toți, și nemică nu li-au mai dat acestor boiari, nici lor, nici maștihăi lor. Și după ce s-au mazilit Dumitrașco-vodă, s-au dus mașteha acestor boiari, vorniceasa lui Chiriiac Sturzii, la Țarigrad, de au zăbăvit giumătate de an și ș-au aprinsu rogojini în cap, de l-au pârât la împăratu pe Dumitrașco-vodă. Și nemică n-au putut face, să isprăvască ceva. Și au mâncat banii toți Dumitrașco-vodă”. Era femeie aprigă Anița și a cheltuit mulți bani — aflăm dintr-un document din 5 decembrie 1693 — dar fără folos.

Imediat după aceea, atenția celor doi frați mai mari, Ion și Sandul, s-a îndreptat spre moșia Miclăușeni, ce avea să joace un rol în istoria familiei. La 16 decembrie 1682, Duca Vodă împuternicea pe Ion și Sandul — ceea ce ne arată că urmașii lui Chiriac nu au avut direct de suferit din cauza faptelor tatălui — să scoată din casele de la Miclăușeni (Roman) pe Maria fata lui Hăbășescu, cel căsătorit cu Safta, sora lui Chiriac. Maria primise moștenirea de la primul ei soț, Dumitrașcu Prăjescu. Cum acesta murise fără copii și Maria se recăsătorise cu Ursu, verii ei au considerat că nu mai avea dreptul să păstreze satul. La 29 mai 1686, Maria adeverea că verii s-au milostivit și i-au lăsat ei săliștea Miclăușeni, cu tot venitul și cu moară, să o stăpânească cât o trăi. în schimb, ea urma să le aducă, în două săptămâni, dresele și zapisele Prăjeștilor pentru ocini și țigani. Domnul întărea, la 29 iulie același an, acordul la

172 care ajunseseră, după judecată. Miclăușenii reveneau într-o învoială de hotărnicie încheiată între ambii frați Sturdzești și lordache Ruset, la 12 iulie 1697. Peste doi ani, la 19 aprilie 1699, cei doi conveneau să își împartă o parte a moștenirii primite de la tatăl lor, Miclăușenii revenindu-i lui Ion.

Problemele legate de moștenirea averilor nu s-au oprit

aici. Unde sunt bani (pământ) mulți, sunt și certuri multe. Vom avea ocazia să ne convingem de acest adevăr în mai multe rânduri, de acum încolo, căci istoria Sturdzeștilor va fi marcată, printre altele, și de procese pentru moșteniri. La 1 decembrie 1686, la Iași, se făcea o însemnare despre împărțirea — cu judecată, precizează documentul — a averii rămasă de la Măricuța, altă fiică a lui Matei Sturdza, mare vistiernic. Ea lăsase două testamente. împărțirea se făcea între copiii lui Chiriac, cei ai lui Palade (căsătorit cu Alexandra, sora Măricuței), ai lui Hăbășescu (soțul Saftei) și Matei, fiul lui Toderașcu. De asemenea, cei doi frați au luat parte și la împărțirea moștenirii lui Ilie Sturdza. împreună cu vărul lor Preda Paladie, cu fratele Toderașcu și cumnații Ioan Buhuș, Gligorașco Jora și Manolache Hrisoverghi, împărțindu-și averea rămasă de la unchiul lor, au dat și lui Matei Filipescu stolnicul din Țara Românească, soțul Saftei, părțile de ocină din satul Mircești, ținutul Tecuci. Părțile respective fuseseră vândute de Ilie Sturdza mănăstirii Mera, dar, în urma judecății, mănăstirea le-a pierdut, căci fuseseră vândute rău. Peste numai o zi, Constantin Duca dădea un document, la 8 decembrie 1693, din care aflăm că jupâneasa lui Ilie Sturdza “rămăsese de judecată" în pricina ce o avusese cu nepoții ei pentru ocinele și averea soțului. Un document din 23 februarie 1700 ne arată că Ioan, Sandul și Toader, vărul lor Matei și cumnatul Manolache recunoșteau că jumătate din sat aparținea, totuși, mănăstirii Mera. Jumătatea respectivă o dăduseră Saftei lui Ilie Sturdza, care trebuise să plătească o datorie de 200 lei a răposatului ei soț. Ea o vânduse domnului și acesta o dăruise mănăstirii Mera. în vremea lui Duca Vodă, Matei Filipescu luase în stăpânire tot satul, “cu sila”. în sfârșit, în iulie 1701, Ioan și Sandul, împreună cu cumnații lor, se judecau din nou cu jupâneasa unchiului lor Ilie pentru satul Găuriani, din ținutul Iași. Dar văzând-o că era săracă, au iertat-o. Tot în decembrie 1693, copiii lui Chiriac — Ion, Sandul, Toderașcu, Maria, Anghelușa și Nastasia — conveniseră cu Matei Filipescu (a cărui soție, Safta, soră cu cei de mai sus, murise) în privința zestrei copiilor acestuia. Frații și surorile Saftei n ceruseră lui Matei “să pună la mijloc” odoarele primite de soția sa, dar stolnicul dovedise că erau un dar al

**mei
lui.
Ma
tei
Fili
pes
cu
pri
me
a
trei
sat
e:
Bur
uen
ești
(țin
utu
l
Ro-
ma
n),
Ber
ho
me
tul
(țin
utu
l
Cer
nău
ți)
și
Căz
ăne
ști
(țin
utu
l
Orh
ei),
ang
ajâ
nd
u-
se
ca
nici
el,
nici
feci**

orii săi să nu mai pretindă alte ocine ale Sturdzeștilor. La 24 iulie 1708, Mihai Racoviță întărea stăpânirea asupra acelor ași părți lui lordache Caramalăul, ma

re clu cer și gin ere le lui Ma tei Fili pes cu.

Intrăm deci, odată cu împărțirea familiei Sturdza în cele două ramuri — cea majoră pornită din Ioan Chiriac Sturdza, și cea minoră, din Sandu Chiriac Sturdza—în secolul XVIII. Numit șl veacul fanariot, el a fost o vreme de grele încercări pentru români. Pentru un sfert din intervalul acesta de timp, Țările Române au devenit teatru de luptă pentru oștile otomane, austriece și ruse. Declinul tot mal evident al puterii otomane era sesizat șl la noi. Nota Radu Greceanu în cronica sa: “Lucruri mal nestatornice și mai netemeinice și mai învălurlte decât într-acest an, socotescu că nici un veac nu va fi adus pre nlcălrile, ca cum au adus acest tlmpu laTmpărățlla Otomănicească, că într-o zi striga dă pace, iar într-alta odrăslea nepacea, într-o zi înbrăca pă soli cu caftane, iar într-alta iarăși îl închidea șl îl ocărâia”.

De aici s-a născut șl ideea iminentei prăbușiri a Imperiului otoman, pe care o rezuma astfel Toma Cantacuzlno — năbădăioasa căpetenie de oști a lui Constantin Brâncoveanu, ce avea să se repeadă, peste voința domnului său, în sprijinul lui Cantemir, în 1711 —într-o scrisoare din 1703: “Mânia lui Dumnezeu e asupra lor șl toți seînvoiesc a spune că împărăția aceasta turcească o va lua Dracul în curând... Nădăjduim în Dumnezeu că această putere păgână va peri peste puțin, numai Dumnezeu să îndrepte asupra el un nimicitor și biruitor șl acesta nu poate fl decât domnul nostru Petru [țarul rus], când va isprăvi cu ereticii”. Cât de falsă s-a dovedit această prezumție ne-a arătat-o trista experiență a lui Dimitrie Cantemir. Dar nu este mai puțin adevărat că de acum se conturează o grupare fllo-rusă în boierimea moldoveană (mal puternică decât cea din Țara Românească), care se va menține șl în veacul următor, în ciuda tuturor experiențelor tragice. Iar rușii și-au vădit curând adevăratele scopuri. Căci dacă domnul Moldovei, Cantemir, n-a știut ceea ce aflase un olandez, cum că țarul Petru făgăduise lui

Rakoczl să îl facă “prinț de Ardeal, Valahia șl Moldova”, foarte curând românii aveau să se lămurească. în 1736 a Izbucnit războiul ruso-austro-otoman, în cursul căruia, “un general dintre acei nemți ce stăpâneau imperiul, Munnlch, cotropi țara, pe care o tratâ cu asprime, făcând de acum înainte Rusia nepopulară”, cum nota Nicolae

174 lorga. O sinteză a raporturilor româno-ruse făcea și A.D. Xenopol: “Să începem prin a schița seria relațiilor dintre ruși și români șl în special moldoveni. A fost o vreme în istoria românilor când ei considerau pe ruși ca pe egalii lor, când tratau cu ei ca un popor de aceeași putere, când țarii Moscovei cereau în însoțire pe fiice domnilor români. De atunci a trecut mult timp; dar niciodată nu s-a văzut în istoria popoarelor, chiar într-un răstimp și mai îndelungat, o atare răsturnare a pozițiilor respective, o sporire atât de nemăsurată a puterilor unuia și o dărăpănare atât de deplină a ființei celuilalt, încât rolurile să se schimbe, așa de a totului tot, ca prietenii de altădată să se-ntâlnească acuma ca stăpânul cu robul. Așa stătuseră românii față cu rușii pe timpul lui Ștefan cel Mare; așa se înfățișau ei acum pe timpul lui Cantemir”. Și același Istoric sublinia că “eraîn ambele țări câte o partidă de boieri, nu e vorbă, mult mai puțin numeroasă, care părea chiar din principiu a fi opusă rușilor. Tn orice caz, ea cerea să aștepte domnii, să vadă întâi cum le-a merge acestora spre a nu arunca țările lor în o alianță aventuroasă și a aduce, la caz de neizbândă, asupra capetelor lor urgia păgânilor... Tn această partidă potrivnică rușilor percepem pare că ultimele accente ale instinctului de conservare a poporului român de pe atunci. Tnainte ca orice faptă să fi îndreptățit un asemenea simțământ, partea mal aleasă a minții românești întâmpina cu neîncredere jertfa, în aparență atât de neinteresată, pe care rușii o aduceau pe altarul creștinătății. Presimțirea neconștlută a nenorocirilor viitoare tresărlse în fundul sufletului poporului român șl-1 deștepta să fie cu luare-amlnte, ca cel ce venea cu crucea în mână spre pretinsa Iul mântuire să nu-1 îngroape încă mai adânc decât barbarii de a căror stăpânire vroia să-l mântuiască”.

Avertismentele lansate de un Ion Neculce încă la începutul secolului XVIII — “Rugăm pre dumneavoastră, iublțil cititori tineri, să luați sama acestli scrisori, de s-ar tâmpla vrodată să mal vile niște lucruri ca acestea în țara

noastră, să vă știți chivernisi, să nu pățiți și voi ca șl noi" — sau de istorici au trecut, de prea multe ori, neluate în seamă de oamenii politici. S-a creat falsa iluzie că prin sprijinul puternicului Imperiu de la răsărit se putea scăpa, fără altă primejdie, de otomani, ignorându-se că “dacă politica turcească umbla să ne stoarcă numai cât averea, acea rusească avea o țintă mal adâncă, aceea de a lovi în existența chiar a poporului nostru, a stânge în el orice spirit de lucrare neatârnat și de dezvoltare națională, într-un cuvânt, a ne face ruși".

Iar vecinul de la răsărit, asemenea imperiului din sud, a profitat din plin de dihoniile dintre români, chiar dacă n-a reușit tot ce și-a propus. Sunt pline izvoarele vremii de asemenea exemple de certuri între români, ce au slăbit țara. Așa în cronica lui Muște, vorbindu-se despre a doua domnie a lui Mihai Racovițăîn Moldova (1707-1709), se spune: “... numai cât li se părea ceva și boierilor moldoveni despre domnul lor, se și duceau în pribegie în țara muntenească, la Brâncovanul domnul muntenesc și se sculau cu pâră asupra domnului lor, făcând arzuri la Poarta turcească; carele tot cu mijlocul Brâncovanului prin prietenii lui se purta și se isprăvia. Care îmblete a boierilor fără cale și nesocotite erau; nesocotind ei că tot spre căderea și spre slăbiciunea țărei era toate rocoșiturile lor acele asupra domnului lor". Un spectacol similar au oferit și boierii moldoveni la 1711, când o parte a lor au contestat dorința lui Cantemir de a impune țării o domnie ereditară. “Iar lordache Ruset cu ceata lui — povestește Ion Neculce — precum mai sus s-au dzis, iar au început a striga că nu-i bine să fie tot de un neam domn, ce să să schimbe. Deci o samă de boiari ține în partea lui Dumitrașco-vodă și dzice că nu-i bine să să schimbe domnii, ce să fie pre neam, să iasă zavistia și cheltuiala din țară... atunce au priceput Goloftin pre boiarii Moldovei ce feliu de oameni pizmătari sunt și cum nu să iubescu”. Se plângea și Nicolae Mavrocordat, reîntors în 1710, după scurta domnie în Moldova, de pornirea veche “către rele” a “dacilor” cu “certele și dihoniile dintre ei”.

Dornică săîși păstreze controlul asupra celor două Țări Române extracarpatice — după ce îl pierduse asupra Transilvaniei — Poarta — a recurs la numirea directă a

domnilor, mulți dintre ei fiind aleși din rândul familiilor grecești ce-și aveau reședința în Fanar. Multă vreme, epoca fanariotă a fost — și mai este încă — apreciată în mod unilateral, doar sub consecințele negative. O spunea, printre primii, Nicolae lorga: “Istoriografia rutinieră numește întregul secol XVIII românesc și o parte a celui de-al XlX-lea până la Revoluția din 1821 «epoca fanariotă» și, nu cu multă vreme în urmă, această epocă era considerată nu numai ca una ce conținea o grea apăsare fiscală și o administrație dedată tuturor capriciilor unei oligarhii mizerabile, ci și ca semnificând dominația, accentuată aproape fără murmur, a unui grup de străini, de greci cu sentimente de naționalism egoist care, bucurându-se de favoarea sultanilor, s-ar fi înstăpânit asupra unor țări având alt sens de rasă și de orientare și ar fi păstrat prin intrigi ceea ce le revenise. Trebuie părăsită această concepție împotriva căreia pledează tot ce este mai autentic în izvoare ca și în logica însăși a faptelor".

Mult nuanțată în ultima vreme, opinia istoricilor despre veacul fanariot nu și-a găsit concretizareaîntr-o sinteză închegată. Și probabil că va mai dura o vreme până ce vom avea analiza corectă a celor 100 ani, din moment ce nu dispunem încă nici de o ediție științifică a principalelor surse interne și externe. Nu știm foarte sigur deci cum au reacționat contemporanii, în ce măsură au realizat ei că se schimbase — și cât se schimbase — statutul țărilor față de Poartă. Nicolae Mavrocordat a căutat să-și justifice urcarea pe tronul Moldovei prin genealogii ce îi prezentau ascendența, prin înrudiri, până la Alexandru cel Bun. în ciuda eforturilor sale, Nicolae Mavrocordat a provocat puternice resentimente, consemnate de cronicari. Astfel, Muște povestește că “sosind în Iași, la scaunul domniei, au pus boieri mari pre unii și din pământeni; ci numai căci se numia boieri, deară nici o cinste nu avea; nici în casă la domn nu intra, măcar ce treabă ar fi având, până nu-și lua răspuns pre vre un grec, sau când îi chiama pre toți cu vre o treabă. Cum și banii ce se stringea din țeară, tot la mâna grecilor se stringea, iară nu la visteriea țărei”. Iar Neculce adăuga: “Si-ș ține lucrurile nalte, la mâniie aprig, numai nu ține pre mult. Vre să stăpânească Moldova ca Poarta turcească, cu mărire

mare”. Cu câțiva ani înainte, în 1703, avusese loc în lași o adevărată răscoală. După cum relata hatmanul Mazepa, “s-au răsculat valahii, arestând pe fiecare grec pe care-1 prind și, adunându-se toți, boierii și poporul de rând, s-au dus să se roage la sultan să nu mai trimită greci la cârmuire, ci să trimită dintre valahi pe cine sultanul va crede de cuviință; acestora li se alătură și biserica”. Un fenomen similar s-a petrecut în 1710, la mazilirea lui Nicolae Mavrocordat. Ne povestește tot Muște: “Grecii lui Nicolai Vodă s-au vârât toți păn casele domnesci și nici unul afară nu cuteza să iasă; iară acea poghibală spurcată Spandoni, sfetnicul lui Nicolai Vodă, s-au îmbrăcat muieresce cu tarpuz în cap, cum poartă muierile grece și au întrat într-un rădvan cu doamna, într-un loc cu muierile... Așa s-au mântuit țeara și boierii de Nicolai Vodă și de grecii lui”.[53)]

Un secol atât de agitat nu putea să nu-și lase amprenta asupra modului în care românii percepeau viața. Nu avem prea multe texte din care să putem afla care era mentalul colectiv, dar cele câteva însemnări lăsate de cronicari confirmă ceea ce știm din studierea folclorului. Așa de exemplu, *Cronica Ghiculeștilor,* vorbind despre foametea din cel de al treilea an de domnie al lui Mihai Racoviță (1717-1718), spunea: “A dat Dumnezeu de a fost iarna aceea ușoară, aproape că n-a căzut zăpadă, așa că oamenii nu au avut nevoie de lemne multe...

Primăvara a plouat iarăși bine și Dumnezeu cel care pedepsește și iarăși iartă, cel care se milostivește și dă cu împrumut, a răsplătit paguba, suferința și supărarea oamenilor, dându-le împătrit... Dar precum zice Platon, bucuria este sora mâhnirii și că nu există în natura ființelor bine care să nu fie amestecat și cu rău, și nici rău care să nu fie contopit cu binele; a urmat într-acea vară în Moldova, după foamete, epidemie de ciumă, care a ținut șase luni și mulți dintre cei care scăpaseră cu viața după foamete au murit atunci. Și aceasta, după cum orice om înțelept înțelege, este ca să nu se mândrească omul oricât de mare ar fi el, ci să-și amintească că este țărână, cenușă și vierme”. Cu o formulă similară încheia și *Cronica anonimă a Moldovei (Pseudo- Amiras)* relatarea respectivului episod. Nu am avea de comentat decât că, uneori, așteptăm prea mult de la

Dumnezeu și facem prea puțin noi.

Cum am mai spus, acum, la începutul secolului XVIII s-a produs despărțirea în cele două ramuri mari ale familieiSturdza, cea majoră, ce pornește din Ioan C. Sturdza, și cea cadetă, din Sandu C. Sturdza. Noi vom continua povestea primeia.

loan C. Sturdza a avut două soții. Prima soție, Irina, era fiica Sultanei și a lui Ion Bucium. Pentru a plăti datoriile soacrei sale, Ioan Sturdza vindea, la 1 octombrie 1702, lui lordache Ruset vistier, jumătate din satul Culișăuca, din ținutul Hotin. Cu Irina a avut toți copiii. Pe piatra de mormânt, păstrată multă vreme la Miclăușeni, un urmaș al ei, despre care am vorbit deja, D.A. Sturdza, descifra ca an al morții “veleat 7221", adică 1713. Ioan C. Sturdza s-a recăsătorit cu Anița, căreia îi lăsa moștenire, în testamentul din 1719, satele Petrișul și Săbăoani.

Averea lui era considerabilă. Am văzut cum cei doi frați au rezolvat problema moștenirii satului Miclăușeni. La 1699[M)], Ioan și Sandu Sturdza se învoiau să-și împartă unele sate. Pe lângă alte sate și părți de sate, Ion lua și Miclăușenii. Mihai Racoviță împuternicea la 23 aprilie 1708 pe Ioan Sturdza și pe frații săi, feciorii lui Chiriac Sturdza, să îl împiedice pe Mihuleț, fost mare căpitan, să vândă moșiile lui Matei Sturdza, vărul lor, până la lămurirea datoriei pe care o solicita acestuia din urmă Cerbul jidovul. Se aștepta sosirea lui Paraschiv neguțătorul pentru a se lămuri dacă Matei Sturdza achitase într-adevăr, în vremea pribegiei lui în Polonia, datoria contractată față de Cerbul jidovul, împreună cu Mihuleț, pentru a plăti la vistierie slujbele luate în ținutul Cernăuți în vremea Ducăi vodă. Cerbul jidovul afirmase că datoria rămăsese neachitată și îl trăsese, când era domn Antioh Cantemir, pe

Mihuleț în judecată. Peste aproximativ o lună, la 26 mai 1708, Mihuleț îi vindea lui loan Sturdza casele din Iași ce fuseseră ale lui Matei Sturdza. Peste un an, Ioan Sturdza mai cumpăra două locuri de casă în Iași, de la Dumitrașco Drăgușescu, fost comis.

în 1718, frații Sturdza impuneau Catrinei, fata lui Niculai Hăbășescu, jupâneasa lui Sandul Harapul, mort de

mâna păgânilor, să le vândă lor — respectiv lui Sandul Sturdza — satul Cârsteşti. Rămasă cu multe datorii, Catrina vânduse, în taină, satul lui lordache Cantacuzino medelnicerul, deşi Ioan Sturdza îi ceruse, ca văr primar cu Niculai Hăbăşescul, să i-1 vândă lui. Până la urmă, Catrina l-a vândut “dumisale văru-mieu Sandului Sturdzei cliucer. Făcându-i-se milă de mene, pentru multă datorie păgânească ce era asupra capului mieu, încă mi-eu mai dat peste tocmala ce am avut cu dumnealui lordache medelnicer, de m-am plătit de la Hagi Osman turcul de 175 vedre miere şi, osăbit de acia datorie, au mai dat 25 lei de m-au plătit de la Sandul Manea de o datorie”. Gâlceava a continuat însă, pentru că, aflăm dlntr-un document din 20 iunie 1718, a izbucnit un conflict între Paraschiva, jupâneasa “răposatului Sandul Sturdza, fost mare stolnic”, şi Ioan cu fiul său Sandu Sturdza, care susţineau că nu se făcuse împărţirea moşiilor între fraţi, ci numai nişte izvozele de împărţeală, fără să se specifice exact partea fiecăruia şi să fie iscălite. Mai mult, spuneau tatăl şi fiul, stolniceasa Paraschiva dosise actele şi nici nu-şi exprimase deschis, de la început, dorinţa de a cumpăra Cârsteştii, venind abia acum, îndemnată de nepotul ei, lordache medelnicer. A intervenit în dispută şi Ilie Catargi mare logofăt, fratele Paraschivei, care a pretins că Sandul “l-a învoit" pe fratele său Ioan vornicul să cumpere satul Ruginoasa. Ioan Sturdza a replicat însă că Ruginoasa o cumpărase la Istanbul, de la Duca Vodă, cu banii luaţi pe miere de la Aii ţelebi. A recunoscut că avusese gâlceavă cu fratele său Sandu pentru Ruginoasa, dar nu au ajuns până în faţa divanului. Au convenit să îi dea Sandu banii pe sat, cu dobânda pentru miere, dar trecând ziua convenită şi neprimind banii, a ţinut satul. După toată această tevatură, fiul lui Ioan Sturdza, pe care îl chema tot Sandu — şi cu care ne vom reîntâlni mai încolo — a păstrat, prin hotărârea domnului, satul Cârsteşti.

Am insistat asupra acestor documente — şi mai sunt încă vreo câteva asemănătoare — pentru a înţelege mai bine şi spiritul epocii şi pe cel al familiei Sturdza. Departe de a fi oameni zgârciţi, ei erau foarte chibzuiţi cu averea proprie — şi când a fost cazul, cu cea a ţării —

 nelăsând-o să se risipească. Aşa a ajuns Ioan Sturdza să

stăpânească peste 40 moșii, o treime fiind sate întregi. Iar la sfârșitul secolului XVIII, Sturdzeștii deveniseră principalii stăpâni de moșii din Moldova.

Tn dregătorii, Ioan C. Sturdza a început ca postelnic, în 1686, și a sfârșit ca mare vornic — a doua dregătorie a țării — în a treia domnie a lui Mihai Racoviță în Moldova (1715-1726). Cariera lui n-a fost una lină, fiind obligat să fugă din țară sau să cunoască beciul domnesc. Astfel, în vremea domniei lui Constantin Duca (1700-1703), Ioan C. Sturdza a trebuit să plece din țară, alături de mulți alți boieri. Pricina pare a fi fost politica fiscală a domnului la care s-au adăugat, cum ne spune *Cronica Ghiculeștilor,* uneltirile lui Constantin Brâncoveanu. în vreme ce Nicolae Costin arăta că s-a numărat printre boierii “carii au fost pribegi, rămași în Țara Românească”, Ion Neculce ne oferă o altă variantă. El spune că o parte a boierilor, între care nu îl amintește și pe Ioan Sturdza, au pribegit în Țara Românească. Duca a reușit să convingă cea mai mare parte a lor să revină. Dar lordache Roset a determinat un nou grup de boieri, între care Ilie Cantacuzino, Balș, Ursache și Ioan Sturdza, să fugă în Transilvania, în vreme ce alții au mers în Polonia. Văzând domnul “că să strâcă țara și să pustiește, să spărie că ș-a pune capul și feci și el legătură și scrisă cărții pe la margine de milă. Și triimisă la boiarii cei pribegii de la ungurii și de la Ieși cu giurământ să-ș vie în urmă la pământul lor și viniră iarăș înapoi acasă”.

în domnia lui Antioh Cantemir (1705-1707), chiar a treia zi după ce a sosit domnul în Iași, Ioan Sturdza era înălțat vel stolnic. îl reîntâlnim în cronici în timpul primei domnii a lui Nicolae Mavrocordat (1709- 1710). A fost un moment greu pentru țară atunci. Ne povestește Neculce: “Strânsu-s-au toată boiarimea la Iași ș-auîntrat în mare grijă, să nu puie de la Poartă vrun pașe sau să nu vie să mai ia nescareva boiarii la Poartă. Vădzând c-au luat pe Mihai-vodă [Racoviță] cu mare urgie și cu nume de hainlâc, și veste de domnu nou nu le vine, să mira ce or faci. Sfătuia unei să fugăîntr-alte țări: alții sfătuia să să bejănească la munții. Ce apoi au scris și la Brâncovanul, cu rugăminte să-i sfătuiască ce-or face și de hii audzit ceva, ori de bine, ori de rău, să le facă știre". Până la urmă, domnia a luat-o Nicolae Mavrocordat. Noul domn a fost primit cu rezerve de boieri, câți nu fugiseră încă din țară. Avusese prevederea să nu aducă cu el prea mulți greci. A numit deci în dregătoriile țării

boieri pământeni, între care și pe Ioan C. Sturdza, ca mare vornic al Țării de Sus. Nicolae Costin ne spune, de altfel, că paharnicul Ioan Sturdza s-a numărat printre cei patru boieri care i-au

180 ieșit în întâmpinare domnului la Galați. Nimic nu prevestea deci că peste scurtă vreme loan Sturdza avea să fie azvârlit în închisoare de domn. “Și gătie pe Sturdza vornicul să-l triimață sol în Țara Munteniască”, scria Neculce. Dar brusc, Sturdza și Catargi, mare spătar, sunt puși în fiare. “Și i-au ținut vro doo, trei săptămâni închiși și i-au făcut de au dat unul câte patru pungi de bani ș-apoi i-au slobodzit. Și nu să știe adevărul pentru ce au fostu acea închisoare a lor. Dzice unei că i-ar hii pârât lordachi vornicul Rusăt, cum c-ar hii vorovit ei niște voroave proasște de Neculaiu-vodă, când au audzit că vine domn. Iară unei dzicea că i-au pârât mazălii, că, când au pus banii steagului, i-ar hii încărcat pe unii cu năpaste”. Alte izvoare — *Cronica Ghiculeștilor,* Nicolae Costin — pun exclusiv pe seama lui lordache Ruset arestarea și arată că după ce domnul și-a dat seama ce fel de om era acesta — tot el îndemnase pe boieri să fugă și în vremea Ducăi Vodă, cum am văzut — l-a zvârlit pe el în închisoare și i-a slobozit pe Sturdza și Catargi, dându-le înapoi și banii (sau măcar o parte a lor) ce-i “împrumutase” de la ei.[55)]

Pe lordache Ruset l-a ținut domnul închis până la sfârșitul domniei sale. Abia emisarii sosiți de la Poartă ca să-i aducă vestea mazilirii lui Nicolae Mavrocordat l-au eliberat. Pe drumul spre Istanbul, povestește Neculce, Mavrocordat s-a întâlnit cu Dimitrie Cantemir, noul domn, la Galați. Și s-au înțeles cei doi — lucru de mirare — să nu se pârască reciproc la Poartă, Nicolae angajându-se chiar să nu mai umble după domnia Moldovei cât va trăi Dimitrie Cantemir. Frumos moment, dar de foarte scurtă durată. Ajuns la Iași, Cantemir “după obiceiu a treia dzi au boerit boiarimea”. între alții, și pe Ioan Sturdza vornic de Țara de Sus și pe Sandu Sturdza mare stolnic. Iar “boiarii carii avusese greutate la Niculai-vodă sta tot vârtos cătră Dumitrașco-vodă, ca să pârască pre Neculai-vodă la Poartă pentru răutate ce le făcusă”. Domnul, ne spune cronicarul, a refuzat, credincios legământului făcut la Galați. Dar Neculai Mavrocordat, cum ar fi ajuns la Istanbul, s-ar fi și dus la marele vizir și s-a plâns că el îi arestase pe boierii moldoveni pentru că “au găsit mai bine de giumătate boiarii haini la moscali”, iar prima grijă a lui

Cantemir a fost să-i elibereze tocmai pe aceștia.[5*3] Aflând domnul, a trimis și el o solie de Poartă, în frunte cu Ioan Sturdza și înarmată cu documente ce trebuiau să probeze abuzurile comise de înaintașul său. Ajunși în capitala imperială, boierii au fost primiți în mare grabă de către marele vizir, care, pe lângă că era favorabil lui Nicolae Mavrocordat, se pregătea să plece cu oștile contra muscalilor.

Nerezolvând nimic la marele vizir, boierii moldoveni au pândit într-o zi de vineri, când mergea sultanul la moschee, și “i-au ieșit înainte cu o rogojină aprinsă pe capul unuia dintre ei și i-au dat jalbă în mână”. Și povestește apoi *Cronica Ghiculeștilor* cum i-a poruncit sultanul caimacamului să-l aducă pe Nicolae Mavrocordat dinaintea divanului, cum a trimis caimacamul pe ceauș-bașî să-l prindă fără veste, ca să nu aibă timp să fugă, cum s-a ascuns Mavrocordat la vederea oștenilor otomani, cum i-a scris el marelui vizir despre năpasta abătută pe capul lui, cum s-a mâniat marele vizir și l-a mustrat pe caimacam, iar sultanului i-a scris în favoarea protejatului său. A prins curaj și Nicolae Mavrocordat, scriindu-i sultanului pentru a se justifica. “Aflând dar boierii de această jalbă a lui Nicolae vodă dată sultanului și dându-și seamă că până la urmă nu vor scăpa de mânia împărătească, au plecat în mare taină din Constantinopol, unii pe mare, alții pe uscat, îmbrăcați în haine de negustori, ca să nu fie recunoscuți, și astfel au intrat în țară fără ca cineva să-i recunoască”. Iar Nicolae Costin adăuga: “și încă mare noroc au avut că nu i-au apucat acolo pe-loc vestea, precum s-au hainit Dumitrașco Vodă asupra împărăției, că n-ar fi mai văzut Moldova în veci".

într-adevăr, Dimitrie Cantemir, “susținut de aceeași tinerime întreprinzătoare pe care am semnalat-o în Țara Românească” — nota Nicolae lorga—s-a îndreptat spre țarul Rusiei, Petru I. A fost mai mult inițiativa lui personală, izvorâtă și din dorința de a asigura domnia Moldovei în mod ereditar în familia sa. Căci potrivit lui Ion Neculce, care i-a fost aproape, Cantemir i-a chemat la el pe “boiarii săi, câți mai rămăsese lângă dânsul, numai așea, sprinteni, anume pre Nicolai Costin vel-logofăt, pre Ioan Sturdza vornicul și pre

lordachi Rusăt vornicul și pre Ilie Catargiul vel-vistiernic, și le-au spus precum au chiemat pe moscali, și au venit de trec Prutul la Zagarance. Atuncea toți boiarii, audzind, s-au bucurat și au răspuns cu bucurie cătră vodă și au dzis: «Bine ai făcut, mării-ta, că noi ne temem că te-i duce la turci, și așea aveam gând că, de te-om vedea că mergi la turci, te-om părăsi și ne-om duce de ne-om închina la moscali». Și le părea bine. Numai lordachi Rusetvornicul au dzis atunce: «Te-ai cam grăbit măriia-ta, cu chiematul moscalilor. Să fii mai îngăduit, măriia-ta, pân-li s-ar fi vădzut putere, cum le-a merge»”. Și Neculce spune că s-ar fi opus alianței cu rușii, dar cum domnul l-a repezit cu mânie, a tăcut, căci “m-am temut a mai răspunde, să nu cumva cad în vro primejdie a vieții”. Credem că merită pomenită și reacția populației la aflarea veștii, așa cum ne-o desrrie

182 același Neculce: “Atunce moldovenii, cum au vădzut moscalii, precum sunt învățaț la jocuri, când văd câte un lucru burzuluit, au și purces, unii cu poroncă, alții și fără poroncă, a tăia pre turci și a-i robi, unii în Iași, alții printr-alte târguri, unde și-i afla, prin toată țara... Iar băcăliile sta vărsate pre uliță, de era sătui și copiii. Strafide, smochine, alune era destule pre la toate halele. Iar pre care turcii nu-i tăia, îi ducea, cu pieile, de-i da robi domniei. Iar pre unii să tâmpla de-i ascunde priiatenii, care scăpa pân-la priiateni. Carii mai pre urmă de mare folos au fost turcii acelor prieteni ce-i ascunsese”.

Ce a urmat se știe. înfrângerea de la Stănilești (11 iulie 1711) și exilul lui Cantemir, cu familia și mulți dintre boierii săi în Rusia. Am văzut că și Sandu Sturdza s-a aflat printre aceștia, ajungând până la Kiev, de unde a scăpat doar cu ajutorul vărului său Matei.

Ioan Sturdza reapare într-un document din 20 decembrie 1713, când Nicolae Mavrocordat, împreună cu tot sfatul arhieresc și boieresc, văzând că țara ajunsese la “multă slăbiciune din stropșitul oștilor, pradă și robie”, șterge pogonăritul viilor dintre dările țării. Ioan Sturdza este menționat ca fost mare vornic. Iar la 1 septembrie 1714, într-un alt document, tot în domnia lui Nicolae Mavrocordat, apare menționat ca vornic. De altfel, după cum ne povestește *Cronica Ghiculeștilor,* încă de la Istanbul, și apoi din nou, din

țară, Nicolae Mavrocordat seîngrijise să asigure pe boierii pribegi că nu vor avea de suferit din cauza lui. Să mai amintim și că domnul a avut grijă să adune pe boieri și să le prezinte dovezile care îl absolvau de acuzațiile aduse anterior de Dimitrie Cantemir, privind abuzurile fiscale comise în prima domnie.[57)]

La sfârșitul anului 1715, pe tronul Moldovei venea un nou domn, Mihai Racoviță. Ioan Sturdza era numit “vel-vornic de Țara de Sus”, ne spune Neculce. Un document din 14 iulie 1716 îl pomenea însă fost mare vornic, pentru ca în 1718 și 1719 să apară iarăși în documente mare vornic. La 20 iunie 1719, își scria testamentul care începea astfel: “La veleatul 7227 iunie 20, fiind mare omor de ciumă, mai în toate țările, am socotit și-am împărțit moșiile meale fiilor mei, loc de case, de așăzare, de va mai fi v-un traiu într-această țară”. Se pare că n-a murit atunci, ci peste câțiva ani. în decembrie 1726, copiii săi își împărțeau moșiile părintești.

Despre nici unul dintre Sturdzeștii de până acum nu ne vorbesc atâta cronicile țării, cât despre fiul cel mare al lui Ioan C. Sturdza care purta numele unchiului său, Sandu. Și nu fără rost; cronica cunoscută sub numele *Pseudo-Enache Kogălniceanu,* vorbind despre domnia lui

Matei Ghica voievod (1753-1756), nota: “într-această domnie s-au săvârșit 2 boeri mari, cari putem să zicem 2 stâlpi a țărâi, bătrâni și vrednici de laudă; Sandu Sturdza logofăt mari și Radzu Costache hatman”. Cu excepția celei de a patra domnii a lui Grigore II Ghica (1747-1748) și a celei de a treia a lui Constantin Mavrocordat, în celelalte șase domnii ce acoperă intervalul 1726-1753, Sandu Sturdza a fost unul dintre caimacamii numiți de domni pentru a conduce treburile țării până ce ajungeau la Iași. în aceeași dregătorie îl găsim și în vremea ocupației rusești a Moldovei, din 1739, ceea ce ridică la opt numărul căimăcămiilor sale. Activitatea sa acoperă aproape jumătate de secol din istoria Moldovei. Perioada era astfel caracterizată de Nicolae lorga: “Trebuie să fixăm însă o despărțire foarte limpede între ceea ce se poate observa în timpul primelor decenii ale acestui secol până spre 1730-1740 și ceea ce se substituie mai apoi acestei prime forme, de o sinteză mai bogată și de o progresie mai rapidă. în linii generale, prima parte este mai originală și mai

fecundă decât cealaltă; ea se leagă mult mai mult de fondul național; exercită o influență activă mult mai puternică asupra românilor neliberi, care la această epocă sunt numai cei din Transilvania și Banat, al căror caracter național este apărat, protejându-se în același timp o ortodoxie amenințată precum și, potrivit unei tradiții destul de vechi deja, asupra vecinilor de aceeași credință din Peninsula Balcanică”. Și adăuga, în altă parte: “Ce urmează deci va forma, până după noul război ruso-turc din 1769, un alt capitol decât al reformelor: acela al rezistenței naționale contra patronagiului grecilor țarigrădeni, capuchehaielele”.

A fost o jumătate de veac agitată, cu o năvălire a "cătanelor nemțești[1]* în vremea domniei lui Mihai Racoviță, în 1717, în complicitate cu unii boieri și mazili. Domnul a chemat tătarii în ajutor, care au prădat țara. Tot tătarii au năvălit, la sfârșitul anului 1727, în Moldova, pe când era domn Grigore II Ghica, jefuind și arzând. După 12 ani, soseau rușii generalului Miinnich, stârnind în rândul moldovenilor “mare ură împotriva moscalilor, a căror cruzime și neomenie n-o cunoscuseră încă bin° până atunci.” A mai fost și episodul Bușucachi, tot din vremea domniei lui Grigore II Ghica. lanachi Buțucachi, “secretar al slugeriei împărătești” și prieten cu Patrona Halii, conducătorul răscoalei din 1730 și pentru scurtă vreme stăpân la Istanbul, i-a cerut acestuia să-i acorde domnia Moldovei, ceea ce s-a și întâmplat, spre spaima boierilor și mitropolitului țării. Până la urmă, totul s-a terminat cu bine.

A mai fost și veacul reformelor inițiate de Constantin

184 Mavrocordat, ce se integrau “acelui mare curent de reforme din Europa din secolul al XVIlI-lea, cunoscut sub numele de «absolutism sau despotism luminat»”.[58]’ Deși domnul “a fost preocupat, în primul rând — cum aprecia Florin Constantiniu — să satisfacă cererile patronilor săi de la Istanbul... măsurile sale în vederea îndeplinirii acestor obligații au contribuit însă, în chip obiectiv, la modernizarea unei însemnate părți a structurilor societății românești”. După cum ne arată cronicile țării — cel puțin unele dintre ele — măsurile domnului nu au fost întâmpinate cu prea mult entuziasm de clasa politică. “Acest domn, cu domniia întâi, au urmat cu obiceiurile altor domni, iară într-acesta al doile domnie multă supărare au făcut țărâi cu obiceaiuri noao. Și măcar că în doi ani ce au domnit văcărit n-au scos, dar au

scos hârtii pre toată luna și sărac și bogat și tânăr și bătrân, tot omul să aibă pecete în sân; și pre toată luna cerea capuri și mulți oameni de frică și de sărăcie, fuge prin munți și prin codri și mulți pere de frig și de foame”.[59] Iar *Pseudo-Enache Kogălniceanu* adăuga: “într-această domnii a lui Constantin-vodă mari săcită au fost de vară, cât să spăriesă lăcuitorii... Iar când au fost la mijlocu verii, sau din păcatele norodului, sau din nenorocire domnului, au tremes Dumnedzău urgie sa asupra acestii țări, lăcuste, de au umplut țara prin toate ținuturile, istovind tot. Pe unde să pune, rămâne locul negru, ca când n-ar fi fost sămănat nimică niciodată, sau grâe, de era, sau vii, sau mălai, sau păpușoi, sau păduri de era înfrunzită, niagră rămâne, pâre că-i uscată. Și au ținut câțiva ani, măcar căîncepusăîncă din domnie frăține-său, lui lon-vodă... Și în puțină vreme s-au făcut o mare scumpete, cât ajunsă și demirlie de ordzu un leu. Și pe multe locuri neavând oamenii ce mânca, usca oamenii coji de copaci și le chisa, făcându-le făină, le mesteca câte cu puțină făină și le făce mălai și mânca”. S-au mai întâmplat și alte lucruri teribile în acest început de veac în Moldova. Astfel, la 29 mai 1738 “a fost un groaznic și înspăimântător cutremur aici în Moldova, care a ținut 20 de minute spre marea uimire și spaimă a oamenilor... Se vede că aceasta a fost o prevestire a nenorocirilor ce aveau să se întâmple în această țară, căci fără vreo întârziere a și început ciuma la Iași”.

Evident, n-au lipsit nici în această vreme certurile și pârile la Poartă între domnii din cele două țări române. Iată un exemplu, oferit de Ion Neculce: “Și s-învrăjbiră și domnii foarte tari, fiind veri primari. Că umbla Constantin-vodă [Mavrocordat] să scoată pi Gligori-vodă Ghica II din domniie, din Țara Românească să margă iar Constantin- vodă în locul lui Gligoriie vodă în Țara Românească și aice în Moldova

185 să pui pe vără-suu, Mihălachi postelnicul domn în locul lui. Iar Gligoriie- vodă, simțind faptile lui Constantin-vodă ce umbla, silia să scoată pi Constantin-vodă și să pui pi Mihai-vodă domnuîn locul lui Constantin- vodă”.

Despre Sandu Sturdza, contemporanii nu au avut doar cuvinte de apreciere. Neculce îl caracteriza astfel: “Sandul Sturdza hatmanul, om viclian și închis la inima lui și lacom. Acesta îndemna pre Grigorie- vodă tot la luat, și pre toți boerii moldoveni îi sărăciia și-i depărta de către mila domnească, ca să fie numai el frunte și de cinste. Care fapte

a Sturdzii, trecându-i-să la Grigorie-vodă, multe bunătăți a domnului întuneca și le strica”. Și adăuga: “într-un rând ertasă Grigorie-vodă pre mazili și pre mănăstiri de dajde și au învățat pre Sturdza să facă ispisoc deîntăritură. Iar Sturdzii, neplăcându-i această milă de ertarea mazililor, ca un lacom de fire, au făcut un ispisoc și au pus numai giumătate de mazili, iar pe giumătate i-au dat la țărănime, pentru ca să facă vrajbă în mazili. Și așea cu acest mijloc făcând vrajbă între mazili, s-au mâniiat Grigorie-vodă și au rupt ispisocul. Și au întunecat Sturdzea această bună faptă și milă domnească asupra mazililor, ca să nu să îndreptedze, să fie tot săraci, să poată a le cuprinde moșiile și ocinele și a pune nume rău domnului. Și așea îl sfătuia și-l purta ei, că cui să cădea să dea, el îi lua, și cui să cădea să-i ia, el îi da”. Sigur, interveneau în acest caz și resentimentele lui Neculce, omis de domn la boierii, căci altfel episodul nu constituie decât o ilustrare a conflictelor de interese dintre marea boierime și cea mică.[60] Despre caracterul lui Sandu Sturdza ne vorbește și următorul pasaj din rapoartele capuchehaielelor lui Constantin Mavrocordat, din ianuarie 1742, referitoare la ecoul avut în Moldova după introducerea sferturilor: “Cei din jurul lui Grigore vodă spun că așa cum ați orânduit sferturile și cum le strângeți, ați întins așa de mult coarda încât mai nimeni nu este scutit... și că Sturdza nu este bolnav, văzând însă situația aceasta, face pe bolnavul și nu se amestecă”.

Prima știre despre Sandu Sturdza o avem din *Cronica anonimă a Moldovei* (sau *Pseudo-Amiras).* Vorbind despre invazia “cătanelor nemțești”, din 1717, autorul ne spune că în 9 ianuarie, “Sandul Sturdzea, pe carele l-au făcut pe urmă ban mare” i-a trimis știre domnului despre intenția unui detașament de a-1 captura. Domnul “era îndoit de nu credea”. Iar a doua zi, “viind altă scrisoare de la acel mai sus pomenit boiariu dând știre că cătanele cu adevărat au luat drumul lașilor”, s-a convins Mihai Racoviță și a plecat din Iași. A așteptat pe câmp vreme

186 de două ceasuri, dar nemaisuferind frigul, s-a reîntors în oraș. N-a apucat să se întindă bine, că au și năvălit cătanele peste Iași, scăpând domnul cu greu.

în septembrie 1726, era numit domn în Moldova Grigore II Ghica, rudă cu Sturdzeștii, după cum ne precizează și cronicile, lată ce spune *Pseudo-Amiras:* “Grigorie vodă, ficiorul lui Gheorghie Ghica vodă, au avut

doamnă iarăș de bun niam, den Sturdzăști, pe doamna Mariia, fată lui Matiiaș Sturdzii vistiarnicul, de aicea, den Moldova”. Grigore II Ghica era fiul lui Matei și nepotul lui Grigore I Ghica. Deci, Sandu Sturdza îi era — ne precizează Muște — “al doilea văru de pe doamna moșu-său lui Grigorie Vodă domnul țărei românesci”. Absolut firesc ca noul domn să îl indice — alături de Constantin Costache spătar — caimacam al Moldovei, până ce avea să ajungă din Istanbul, la Iași. La sosirea domnului în capitală, caimacamii au fost îmbrăcați cu caftan, pentru slujba lor. Iar a treia zi, Grigore II Ghica a împărțit, potrivit obiceiului, boieriile. Sandu Sturdza a fost făcut mare spătar. Dar, în fapt — cum se plânge Neculce, cel omis de domn de la boierie — “toate trebile era după Constantin postelnicul. Și după dânsul era Sandul Sturdza spătar.”[615] *Cronica Ghiculeștilor* ne confirmă și ea prețuirea de care se bucura ruda domnului: “Printre boierii țării, pe care domnul i-a cinstit când a venit în scaun, este în primul rând Sandul Sturdza, pe care, în al doilea an al domniei sale, din mare spătar l-a făcut mare vistier”.

în vremea tulburărilor provocate de rebelii tătari (1727-1728) “Grigorie vodă, primind poruncă de la han și de la Abdulah-pașa seraschierul să meargă la Codru și să cadă în spatele tătarilor, a trecut Prutul cu boierii pe la Fălciu de unde trimisese la Iași pe Sandu Sturdza, mare vistier, pentru unele treburi ale țării”.[625] Tot pe Sandu Sturdza, împreună cu Darie Donici, vel-vornic — ne spune Neculce — i-a trimis domnul la hanul tătarilor “cu fermanul Porții și cu izvod de pagube”. Și, lucru mai puțin obișnuit, “pagubele de la tătari i-au plinit toate. 700 pungi bani gata i-au adus în Iași cu niște cămări cu cai. Care lucru era de mirare, unde au isprăvit Grigorie-vodă de au întors tătarâi pagubele moldovenilor”. împreună cu lordache serdarul, Sandu Sturdza a mers apoi prin toată țara “și au dat banii oamenilor pe pagubele lor”. Și se minuna a laudă și *Pseudo-Amiras:* “care această ispravă ce-au făcut Grigorie vodă, de au plătit tătarâi ce-au strâcat, iaste un lucru adevărat de minune și de pomenit... Ce-au apucat ei, ce-au jăcuit, prăpădit au fostu, nu să mai putea scoate nemică de la dânșii”.

în 1729, Grigore II Ghica primea de la Istanbul firman de

 confirmare a domniei, la trei ani, și un caftan. La ceremonie s-a dat citire documentului imperial mai întâi în

turcește, apoi “și Sandul Sturdzea vel vistier au cetit tâlcuirea firmanului scos pe moldovenie de Alexandru biv vel sulgeriu, întru înțelegerea tuturor”. Nu mult după aceea, Sandu Sturdza devenea mare hatman, “deoarece s-a arătat credincios”.

Cu mândrie, Ioan Neculce nota, pentru anul 1732: “îndemnatu- s-au Grigorie-vodă anume că merge la primblare la Prigoreni, la vornicul Ioan Niculce și la Ruginoasa, la hatmanul Sturdzea”. A fost un drum mai lung, ce a inclus și mănăstirea Neamțul, Baia, Secul, Slatina, Dragomirna, Suceava, Pobrata și Pașcanii. în primăvara anului următor, Sandu Sturdza întâmpina un sol polon, ce revenea de la Istanbul.

La scurtă vreme, în aprilie 1733, țara primea domn nou, pe Constantin Mavrocordat. Poate că relațiile lui Sandu Sturdza cu Grigorie II Ghica să se fi răcit deja, căci domnul mazil a numit drept caimacami — Constantin Mavrocordat “întârziase cu orânduirea lor”, spune *Cronica Ghiculeștilor* — pe Constantin Costache și Constantin Rusăt. Totuși, acestora “a mai adăugat Constantin vodă prin scrisorile sale și pe Sandul Sturdza hatmanul, precum și pe Gheorghe Cantacuzino mare vornic”. Nu era prea bine primit Constantin vodă. “Pe acest domn nu-1 iubie țara, căci era domn făr-de noroc. Tot scumpe era toate, căci era săcită mari... și, neputându-să diprindi cu Țara Moldovii, fiind deprinsu în Țara Româniască de copil...”.

A treia zi s-au împărțit boieriile: Sandu Sturdza devenea vornic de Țara de Jos. Nu mai era mâna dreaptă a domnului, dar prestigiul și l-a păstrat, din moment ce în 1735, când Grigore II Ghica revenea pe tronul Moldovei, îl punea caimacam, alături de Constantin Costache, lordache Cantacuzino și Costachi Razu. Supărarea lui Grigore II Ghica era totuși mare. Nici n-a plecat bine capugiul din lași, că domnul i-a și azvârlit la închisoare pe Toader Palade vistiernicul și pe Sandu Sturdza “la seimeni”. Și *Cronica Ghiculeștilor* și Ioan Neculce dau aceeași explicație: “vornicului Sturdzii era meii mare și mai gre închisoarea și scârbă, arătându-i vină că i-i rudă și l-au ținut că-i a lui, și l-au îmbogățit în domniia dintâi și l-au cinstit mai mult decât pe alții, și l-au avut de credință bună”.[S3)] Dar, zice *Cronica Ghiculeștilor,* domnul avea fire bună. “De acest lucru s-au convins și atunci când au văzut că acei boieri care erau închiși nu numai că au fost iertați, dar și cinstiți cu slujbe

boierești. Și cu toate că pe Sandu Sturdza, care fusese mare vornic de Țara de Jos, l-a făcut vornic de Țara de Sus, totuși acest lucru se făcuse cu

188 știrea și voia lui, fiindcă: i se făgăduise vel logofeția, care i s-a și dat puțin după aceea”, când marele logofăt Constantin Costachi a murit “lovit de dambla”. Și mai adăuga *Cronica:* “în timpul acestei domnii s-a făcut obiceiul ca vel logofeția să fie cinstită cu toiag de sidef”.

în vremea acestei domnii a lui Grigore II Ghica s-a iscat un nou conflict între Poartă, Imperiul țarist și cel habsburgic (1736-1739). în luna august 1736, marele vizir i-a chemat la Isaccea pe hanul tătar și pe domnul moldovean “pentru a se sfătui”. întâlnirea a avut loc abia în octombrie. Domnul luase cu sine pe fiul său, Matei, și mai mulți boieri, între care și Sandu Sturdza. Apoi, domnul l-a trimis la Orhei, să pregătească locul de iernat pentru un corp de oaste otomană.

în 1739, pe teritoriul Moldovei a pătruns un detașament rusesc, având în frunte pe generalul Miinnich. Aflând de căderea Hotinului “și sfătuindu-se domnul în acea seară cu boierii, a hotărât pentru ca să nu pricinuiască pagubă și mai mare și să nu pună țara în primejdie, să se retragă mai departe, mai ales că nu primise un ajutor de oști împărătești...”. A numit, înainte de a pleca, caimacami, între care și pe Sandu Sturdza. Caimacamii, credincioși domnului, i-au trimis veste că rușii sunt pe urmele lui. Grigore II Ghica se afla in biserica din Roșieșii Fălciului și asculta Evanghelia. A așteptat să se termine, a încălecat pe cal și a fugit spre Dunăre.

între timp, în Iași intra “Cantemir-beizade”, fiul lui Antioh Cantemir și nepotul învățatului principe, care, asemenea fratelui său, însoțea oastea lui Miinnich. “Și i-au ieșit înainte mitropolitul și cu caimacamii și cu alțî boieri care să mai tâmplase, și călugări, și neguțitori.” Sigur că Neculce, din care am citat, era foarte bucuros — uitase ce scrisese despre experiențele sale anterioare, “muscălești” — de noua situație. Dar prima grijă a lui Constantin Cantemir, intrat în Iași, a fost să distrugă “curțile domnești de la Frumoasa, pentru că avea pizmă pe Grigori-vodă”. Iată cum descrie construcțiile *Pseudo- Amiras:* “Iară den gios de mănăstire, supt median, despre răsăritul soarelui, făcusă acestu domnu o grădină foarte frumoasă și în grădină case domnești pe furma casălor celor de la Țarigrad, că așia și meșteri de aciia

au adus. Și alăturea cu casăli, havuzuri și chioșcuri și cerdacuri și alte lucruri; și apa îmbla den havuz în havuz pe piatră și o scotea în toată grădina, care era cu fel de fel de flori”. O fi fost “o adevărată restaurare a dinastiei indigene”, cum o numea Nicolae lorga, dar de ce trebuia să se facă cu distrugerea celor ridicate de domnul dinainte?

A doua zi intra în Iași și generalul Miinnich. Relatarea din *Cronica*

Ghiculeștilor diferă foarte mult de cea dată de Neculce pentru perioada ocupației rusești. în vreme ce prima, favorabilă evident lui Grigore II Ghica, prezintă toate răutățile săvârșite de ruși, Neculce insistă pe bunul tratament aplicat de general boierilor, caimacamilor și mitropolitului (acestora din urmă două categorii le-ar fi dat și bani) și pe caracterul duplicitar al caimacamilor, care nu îl abandonaseră cu totul pe domn. Astfel, în prima scriere ni se descriu tertipurile rușilor pentru a obține bani și alimente — scoteau în fiecare noapte din Iași câte 1 000 soldați, pe care-i prezentau a doua zi ca oaste nouă, pentru care erau necesare noi furnituri — și amenințările că țara va fi lăsată pe mâna tătarilor de nu li se vor da toate cele cerute. Un lucru apare sigur în ambele cronici: faptul că boierii caimacami au fost făcuți senatori, iar Constantin Cantemir protosenator. lorga era și el de părere că mitropolitul și caimacamii, neretrăgându-se din calea rușilor, au lăsat Porții imaginea unei țări “haină, cu tot ce această calitate putea să atragă după dânsa”. Când Miinnich a plecat spre Bender, a cerut caimacamilor să-i dea doi boieri “ca să-i aibă pe lângă el ca deputați”. Cei aleși au fost Mihalache Sturdza, fratele lui Sandu, și Dinu Cantacuzino.

Până la urmă, în octombrie 1739, spre supărarea lui Miinnich și a generalilor săi, s-a încheiat pacea. Constantin Cantemir a ținut să prade, înainte de a părăsi Iașii, și mănăstirea Galata. Și au luat rușii cu ei și pe boierii caimacami. Boierii rămași—între care și lonìță Sturdza, fost treti logofăt, fiul lui Sandu — au trimis scrisori la Grigore II Ghica să nu intre încă în Iași, fiind pericol. Dar domnul nu i-a ascultat. Ajuns acolo—spune *Cronica Ghiculeștilor*—s-a adunat lume multă, deoarece toți “doreau cu sete ca el să fie

în mijlocul lor, căci aveau mare ură împotriva moscalilor, a căror cruzime și neomenie n-o cunoscuseră încă bine până atunci”. Neavând unde sta, Grigore II Ghica a tras la casele lui Sandu Sturdza. S-a căznit apoi să-i elibereze pe boierii caimacami și pe mitropolit, pe care Miinnich îi dusese până la Hotin. “Grigore vodă a primit cu bunăvoință pe Sandu Sturdza, mare logofăt și pe Constantin Rusăt vornicul cu toate că și despre ei se zvoniseră multe, dar toate le-a trecut cu vederea”. Mai aspru s-a purtat cu lordache Cantacuzino.

Peste numai doi ani, Sandu Sturdza era din nou caimacam, la revenirea lui Constantin vodă în scaunul domnesc de la Iași. El și-a păstrat și dregătoria de mare logofăt.

Au mai trecut doi ani, a mai venit un domn nou — Ioan

Mavrocordat —, Sandu Sturdza s-a aflat iarăși printre boierii numiți caimacami. Ioan Mavrocordat le-a scris să-l liniștească pe fratele său Constantin, “ba chiar să ceară de la el orice sfat cu privire la treburile de cârmuire ale țării și să urmeze întocmai la toate sfaturile ce vor primi de la el”. Asta se întâmpla în iunie 1743. La 25 august, le scria tot din Istanbul “că, deoarece a făcut logodna domniței sale cu lordachi, fiul lui Scarlat Caragea, să dea ei masă mare și să se desfete împreună cu toți boierii moldoveni și cu mitropolitul țării, ceea ce s-a și făcut cu bucurie, potrivit datinei, petrecând în chip măreț”. Noul domn sosea la Iași abia la 14 octombrie. Sandu Sturdza a rămas mare logofăt. Domnia lui Ioan Mavrocordat era astfel caracterizată de Nicolae lorga: “Supt el se produse deci, din nou un lucru care se uitase de la o bucată de vreme; fuga boierilor peste hotare”. Episodul ne este descris de *Pseudo- Enache Kogălniceanu,* care spune căîntre pribegi s-au aflat și Mihalache Sturdza, fratele marelui logofăt și Ilie Sturdza (vărul lor, fiul celuilalt Sandu, ascendentul ramurei cadete). Nemulțumirea pribegilor venea din faptul că “ei încă sunt feciori de boeri și cu casă grele și nu pot și ei a să îndulci din milele domnului, din cinste boerilor câți s-au învrednicit câți și mai mulți, poate și mai răi decât dânșii, cari au rămas de râsul slugilor lor”. Domnul l-a chemat pe Sandu Sturdza, care s-a apărat că n-a știut nimic despre intenția lor de a fugi. A cerut domnului îngăduință să le scrie, să vadă care-i cauza nemulțumirii. Primind

scrisoarea lor, s-a dus la domn și i-a citit-o “în taină”. Domnul i-a asigurat pe fugari că se pot întoarce fără pericol. “Cari, viind la Eși, i-au ertat și i-au și boerit pe toți.” Urmarea: “și dintr-această fugă a lor văzând ceialanți boeri cum să poartă trebile și domnul, cădzut cu totul la mesă mari și zăefeturi și primblări și la alte desfătări a lumii, luasă cu toții un mari obraz, cât nu-1 băga în samă și făce ce le era voe lor”. Și tot din cronica menționată mai aflăm că având nevoie de bani, și neputându-i obține, “strigând zapcii au început a-i rădica pre boeri, câte pe unul la închisoari, până i-au închis pe toți pe cei mari și bătrâni”. între cei arestați se afla și Sandu Sturdza. După ce au dat banii ce li se cereau, au fost eliberați. De mirare că un astfel de domn a rezistat până în 1747. Au urmat două scurte domnii (aproximativ câte un an) ale lui Grigore II Ghica și Constantin Mavrocordat. Doar în prima numele lui Sandu Sturdza mai apare menționat, ca mare logofăt.

îl regăsim în 1749, din nou caimacam, la urcarea pe tron a lui Constantin Racoviță. Noul și tânărul domn a adus cu el o întreagă clientelă grecească, ce s-a grăbit să dea deoparte pe boierii pământeni.

“în domnie aceasta fiindcă grecii să apucasă de mari înfruntări boerilor pământeni, cercând lucruri trecute, vechi, de la alți domni, cari unile ca aceste nu le pute suferi boerii, ca să nu să facă obicei ca acesta într-această țară, au început boerii a le puni la cale, zicând: «Trebui pre greci să-i gonim de aice, căci n-au gând bun nici asupra noastră, nici asupra săracilor și vor să ni dizbrace făr-de voe noastră»”.[M)] Iar *Cronica Ghiculeștilor* adaugă: “Deci, unindu-seîntre ei, ca niciodată s-au sfătuit și, atrăgând de partea lor pe toți ceilalți boieri și pe acei care erau la țară (în afară numai de Sandu Sturdza, fost mare logofăt, și de Ștefan Rusăt, fost mare vistier, care n-au vrut să-i urmeze), au hotărât că, după ce vor ieși afară în ținuturi, unde fiecare a fost orânduit pentru slujbele domnești, să țină legătura între ei și, stabilind o zi, să fugă cu toții în același timp din toate părțile”. Poate prudența lui dintotdeauna l-a îndemnat pe Sandu Sturdza să se țină deoparte, poate și vârsta. Nicolae lorga ne spune că numărul celor ce au pribegit atunci s-a ridicat la 100, “o strălucită «manifestație națională», care face onoare boierimii

moldovene”. Fuga pare a fi fost, la noi, — cel puțin uneori — o formă de luptă.

Au urmat negocieri între domn și fugari, în care un rol a jucat, în primă fază, și Sandu Sturdza. Ne spune același *Pseudo-Enache Kogălniceanu* că domnul i-a chemat la curte pe cei doi boieri rămași și i-a întrebat care-i pricina răzmeriței. Iar ei au răspuns: “Ce numai noi amândoi am rămas, căci am luat veste astăz, iar de ar fi zăbăvit până mâni, în iastă sară eram și noi gata să fugim... de mărie-sa suntem mulțămiți, iar de miniștri măriii-sale nu suntem mulțămiți, căci n-apucasă drum bun”. Cum ambele cronici care se referă la acest episod ni-i arată din capul locului pe cei doi boieri hotărâți să nu fugă, credem că ei au licitat în fața domnului, încercând să-i forțeze mâna. Oricum, principala revendicare, alungarea prea mulților greci înfipți în dregătorii înapoi la Țarigrad, a fost obținută și pribegii s-au întors. Peste nu multă vreme avea să se sfârșească din viață și Sandu Sturdza.

El a fost căsătorit cu Safta, fiica marelui vistier Ioan Paladi, cu care a avut — din câte știm — șase copii: Ioan, Dimitrie, Constantin și Ștefan, și două fete, Maria și Caterina. Ștefan Sorin Gorovei i-a atribuit lui Sandu I. Sturdza inițierea unei adevărate politici de alianțe matrimoniale. într-adevăr, Dimitrie s-a căsătorit cu domnița Ruxandra, fiica lui Grigore II Ghica. Ne povestește *Pseudo-Enache Kogălniceanu:* “într-această domnii [a treia a lui Grigore II Ghica în Moldova, 1747- 1748] au făcut și o logodnă fiicii măriii-sale cu Dumitrașcu Sturza vel

cămăraș, fiiul Sandului Sturzii, pre cari îl luasă domnul încă din ceia domnie la Țarigrad și făcând masă mari cu toate zicături; așișderi și doamna cu giupânesăle și cămărașu deosăbit, la cămară, cu toți neguțitor" trăgând și danțuri prin ograda curții”. Iar Maria, sora lui, s-a căsătorit cu Dumitrașcu Călmașul, fratele lui Ioan Callimachi, domnul Moldovei între 1758-1764. De altfel, alianțele cu cele mai bune familii ale Moldovei și cu familiile domnitoare nu erau doar în interesul Sturdzeștilor. în fond, la sfârșitul secolului XVIII ei erau cei mai mari proprietari de pământuri din Moldova.

Tot lui Sandu I. Sturdza îi atribuia Ștefan Sorin Gorovei

și inițiativa copierii manuscrisului *Ceasornicului domnilor ce* poartă numărul 3440, aflat în păstrarea Bibliotecii Academiei.[655]

Trei din cei patru fii ai răposatului logofăt au fost ascendenții câte unei ramuri cu frumoasă tradiție. Dirt Ioan Sturdza au coborât ramurile de la Miclăușeni și Șcheia; din Dimitrie ramura lui Mihail Vodă și urmașii săi de la Popești; din Ștefan, ramura de la Ruginoasa. Noi, în această carte, ne vom opri doar asupra lui Dimitrie și a urmașilor săi.

Dimitrie Sturdza a jucat în istoria Moldovei un rol de mai mică anvergură decât tatăl său și chiar decât fratele său, lonită Sturdza. Cronicile timpului îl menționează pe Dumitrașcu Sturdza în două momente ale celei de a doua jumătăți a secolului XVIII. Prima oară în legătură cu urcarea pe tronul Moldovei a lui Scarlat Grigore Ghica, în martie 1757, pe care Nicolae lorgaîl considera “omul capuchehaielelor, fără a mai ascunde acest caracter al domniei sale”. Și adăuga: “el aducea cu dânsul o întreagă protipendadă de țarigrădeni”. Dar avea pe lângă el, încă din orașul de pe Bosfor, și pe spătarul Dumitrașcu Sturdza, pe care l-a trimis, imediat după îmbrăcarea caftanului de domnie, “caimacam mari, la Moldova”. Ajuns la Iași, chiar a doua zi, domnul a început a împărți boieriile, făcându-1 pe Dumitrașcu Sturdza vel-hatman. Același *Pseudo-Enache Kogălniceanu* ne spune: “Mândrie piste samă era la această domnie, atât domnul cât și oamenii măriii-sale apucând trebile, cu mari strășnicie și jăcuire”. Domnul a rămas la Iași un an și câteva luni. îndepărtarea lui n-a venit dintr-o revoltă internă, totuși, ci dintr-o nefericită întâmplare petrecută lui Constantin Mavrocordat, domnul Țării Românești. Credem că merită povestită aici. Capuchehaielele lui Constantin “pornisă călărași la București cu cărți. Cari călărași, după obiceiul ce au, întâi să înbată și apoi pliacă, eșind și ei beți la câmpu, s-au întâlnit cuîmpăratu”. Sultanul aflând cine sunt — și mai ales văzând cum sunt — le-a dat bani și i-a trimis la o crâșmă

193 din apropiere, să mai bea vin. “Iar ei s-au dus la vin, după obicei”. în vremea asta, sultanul a poruncit să li se ia gențile cu corespondența și să fie arestați. “Iar împăratu au dișchiș geanta, aducând oameni, puind pe taină de au cetit toate cărțile, și grecești și turcești, înțălegând toate câte scrie în ele”. A urmat mazilirea lui Constantin Mavrocordat și

trecerea lui Scarlat Ghica, socotit mai de încredere, în Țara Românească.

Al doilea moment în care este amintit Dumitrașcu Sturdza în cronică este legat de un episod tragic din istoria Moldovei: răpirea Bucovinei de către habsburgi și uciderea lui Grigore III Ghica, în 1777. Războiul ruso-otoman, izbucnit în 1769 și încheiat în 1774, a prins și teritoriul Țărilor Române. Mare parte din boierii celor două țări s-au orientat, din nou, spre Rusia, într-un efort de a scăpa de invazia grecească ce se revărsa dinspre Istanbul. "în sfârșit, muntenii, cari până atunci n-avuseră nici un prilej de a lucra împreună cu moldovenii, cu cari aveau însă atâtea legături prin mutările domnilor, prin căsătoriile acestora într-o țară și în alta, prin rudele și prietenii pe cari-i aduc cu sine, prin măsurile analoage ce se iau în Iași ca și în București și chiar prin acel caracter universal pe care-1 au reformele ce se socot potrivite pentru orice societate fără deosebire, se găsesc întâiași dată alături de moldoveni în aceiași acțiune politică".[66]' Deputății de boieri din ambele țări au mers la Sankt Petersburg, fiind primiți chiar de țarina Ecaterina. Acolo, au prezentat dorința de a scăpa de otomani. Mai mult, s-a cerut chiar înlăturarea domniei, la conducerea țării să fie numiți un număr de mari boieri.

în Moldova, administrația țării era dată — pe durata ocupației rusești — mitropolitului, vornicului Ioan Sturdza și lui Alexandru Neculce. în 1772 însă, rușii aflau de un tratat secret austro-otoman, îndreptat contra lor. Ei erau hotărâți "dacă intrigile austriece izbutesc" să strămute "toți locuitorii din țările românești colonizându-i în Rusia", în iulie 1772 s-a încheiat armistițiul, iar în 1774 pacea. Peste un an, Imperiul habsburgic obținea, prin înșelăciune, de la Poartă, ținutul de nord al Moldovei, Bucovina. Reacția Rusiei — către care se îndreptaseră speranțele unei părți a boierimii — se poate rezuma prin cuvintele Ecaterinei II: "în afacerile moldovenești n-avem deloc dreptate... Mărturisesc că nu știu cum o să ieșim din ele; va fi greu să o facem cu cinste și mă doare de n-o pot spune în cuvinte". Peste doi ani, în 1777, cădea capul lui Grigore III Ghica, domnul "numit după ordinul lui Rumiențov asupra unei țări care nu-1 ceruse, sprijinit de ambasadorul

Prusiei la Constantinopol, bucurându-se chiar de grațiile lui Frederic al il-lea... el avea înainte, de la început, dușmănia unui partid de boieri care voise un alt domn și el se găsia și înaintea unui curent de uneltiri francmasone”. [67)] Poarta îl considera pe domn responsabil pentru pierderea Bucovinei. Totul a început în manieră clasică, cu fuga unor boieri din țară. “Lozinca era — ne spune lorga — lupta contra unei cliente'.; grecești, unor intimi de ultima clasă, pe cari Ghica-i adusese sau îi atrăsese la sine”. Și adăuga: “în urmărirea acestui scop, spune Caragea, «boierii sunt uniți, toți, de la mitropolit până la cel din urmă», și bătrânul Razu, sprijinit pe rolul jucat sub ocupația rusească de această boierime, mai îndrăzneață decât oricând, îi aruncă în față domnului această rea administrație de favoriți”. Dar iată cum descria banul Constantin Caragea, în *Efemeridele* sale, principalele momente ale tragicului episod. La 29 septembrie 1777, vodă l-a chemat pe lonîță Cantacuzino la Curte să-l întrebe despre fuga boierilor. Acesta însă îi spusese deja vornicului Dumitrașcu Sturdza că nu mai calcă la curte “din pricina unor repețite afronturi”. în acest timp, Manolache Bogdan și banul Gheorghe Sturdza se duseseră să îl întâlnească pe capugiul ce venea deja spre Iași. La 1 octombrie, domnul a promis său înlăture pe grecii cei răi, asigurând “că de aici încolo se va purta cum se cade, numai să împiedice mișcarea ce se pusese la cale”. într-o primă fază s-a hotărât trimiterea lui lonîță Sturdza și a vornicului Roznovanu pentru a-i readuce pe fugari. Dar boierii complotiști s-au strâns la mitropolit și au convenit că vodă se preface, pe moment, că acceptă orice, dar pe urmă va face tot cum vrea el. în miez de noapte, năvălește peste ei un emisar, care îi cheamă degrabă la curte. înspăimântați, se hotărăsc până la urmă să meargă într-acolo. Primii care pleacă sunt hatmanul lorgache — nepotul domnului — și Dumitrașcu Sturdza, care au mers în aceeași caretă. Au așteptat în fața porților ferecate vreme de un ceas. Abia după aceea au pătruns boierii înăuntru, cu mitropolitul în frunte. După alte ceasuri de așteptare, au aflat că domnul fusese decapitat. Alături de alți cinci boieri, Dumitrașcu Sturdza a fost numit caimacam, până la sosirea noului domn, Constantin Moruzi. “Toți erau turburați, foarte mâhniți și cutremurați din pricina acestei întâmplări neașteptate și neobișnuite, pentru că niciodată nu s-a

întâmplat o asemenea tragedie în Moldova” — nota banul Caragea. în zilele ce au urmat, boierii caimacami au asistat pe capugiu la inventarierea și sechestrarea averii fostului domn. “Lucrul acesta a ținut până seara, și domnia-lor erau siliți a posti cu dânsul, pentru că îi

195 ținea din scurt și nu puteau să caute nici de vreo altă treabă a țerii și nici de vreo treabă a domniei”. Așa se sfârșea “grozăvia, atât de adânc jignitoare pentru o țară întreagă, ai cării boieri, uitând de demnitatea ce o manifestaseră așa de frumos în ultimii ani, se făcură complicii unui asasinat politic, la 11 octombrie 1777”.[6*5]

în domnia lui Moruzi, Dumitrașcu Sturdza s-a bucurat de prețuirea domnului. Ne-o spune — cu părere de rău — și Constantin Caragea, căruia domnul îi făgăduise, după reîntoarcerea din slujba de laSoroca, agia țării. Dar în mai 1778 i-a dat-o comisului Scarlat Sturdza, fiul lui Dumitrașcu vornic Sturdza și al domniței Ruxandra, fostă Ghica, căci Moruzi hotărâse să și-1 facă ginere. Din căsătoria lui Scarlat cu Sultana Moruzi s-a născut Alexandru S. Sturdza, pe care l-am prezentat deja în primul capitol al acestei cărți.

Dumitrașcu Sturdza s-a sfârșit din viață cu puțin înainte de încheierea veacului XVIII. A avut doi băieți și trei fete (Maria, căsătorită cu Dimitrie Mavrocordat, fiul lui Constantin, fostul domn; Smaranda și Zoe, căsătorită cu Manolache Brâncoveanu, cea care a întemeiat așezămintele brâncovenești din București, azi demolate). Despre Grigore Sturdza, cel care face trecerea în secolul XIX, vom vorbi în continuare.

Partea a treia

ÎN VÂLTOAREA ULTIMELOR DOUĂ SECOLE

“Produsul lungilor și foarte serioaselor deliberări [Regulamentul Organic] este, fără doar și poate, o operă remarcabilă. Nu se luase aproape nimic din instituțiile trecutului ce fuseseră îndreptate și crescute de domnii fanarioți. Nu existau decât prescripții noi, al căror caracter general era cel al unei birocrații de sistem napoleonian, legată de forme invariabile și lesne de răstălmăcit și falsificat. Neglijând satul, singura bază solidă a vieții, în mare parte țărănească, se crea o comună rurală ce nu putu niciodată ajunge să însemne o realitate. în locul aristocrației ereditare apăru o ierarhie de funcționari, nobili numai în raport cu funcțiunile pe care le aveau, imitație a cinurilor și cinovnicilor de stil chinezesc din Rusia. în locul unui adevărat parlament, o adunare de privilegiați, care, prin constituția ei chiar, și în ciuda principiului alegerii, dar în proporții foarte restrânse ale dreptului electoral, trebuia să rămână deschisă tuturor sugestiilor și gata de toate intrigile. Un sistem școlar cu totul nou îngăduie cu toate acestea o largă dezvoltare, de la școala sătească până la aceste gimnazii — amenințate la un moment dat de francizare — ce trebuiau să ajungă prin cel de la Sf. Sava din București și cel al domnului Mihail (Sturdza) la Iași, niște așezăminte universitare.

Aceasta era totuși în sud-estul Europei, unde Grecia chiar, recunoscută ca liberă, dar aflată sub puterile protectoare din 1830, trebui să aștepte timp de treizeci de ani un regim legal de stat, prima întemeiere constituțională, și încă bine clădită, armonioasă și completă.

Principiul național însuși pătrunsese aici, cu toleranța «președintelui plenipotențiar», care, stabilind pe Dunăre un cordon de carantină, păzit de o întreagă armată românească, aștepta de la aceste noi instituții chiar și viitoarea alipire a celor două țări la imperiul stăpânului său; era preferabil să se realizeze anexiunea dintr-o singură mișcare, decât să se revină la aceasta de două ori. Un articol prevedea, de aceea, posibilitatea unirii celor două Principate.

Această unire era dorită de toată societatea moldoveană și

197 munteană sau, pentru a folosi termenul contemporan, moldo-valahă, care înțelegea, fără doar și poate, valoarea pe care ar putea s-o aibă această unire pentru neam, dar își amintea și de proiectele pe care, cu puțină vreme în urmă, diplomațiile străine, interesate, le lansaseră în acest sens. Cutare boier bătrân, ca Gheorghe Catargi, vorbea după 1830 consulului Franței la Iași, considerat, sub monarhia din iulie, ca un partizan călduros al acestei manifestări. Și, după câțiva ani numai, bizuindu-se pe alianța puterilor liberale, Franța și Anglia, dizolvată în 1840, cu prilejul crizei egiptene, capul unioniștilor munteni — proclamat de către o întreagă tinerime adversarul lui Alexandru Ghica, primul domn de după proclamarea Regulamentului Organic, în rândul căreia era și un Ion Ghica, care și el studiase la Paris — Ion Câmpineanu, sfătuit de francezul Felix Colson, pleca în cele două capitale ale liberalismului, pentru a cere această unire, pe când Ghica o propunea inteligentului și activului domn nou al Moldovei, Mihalache Sturdza, ce nu cuteză, de teama ocrotitorilor săi ruși, gata să-l aducă oricând la rațiune printr-un raid al cazacilor dincoace de Prut. Venit prea târziu și de altfel prea puțin înzestrat pentru a se putea achita de o atare misiune, Câmpineanu reveni pentru a fi de îndată surghiunit, cu permisiunea, solicitată de Ghica sultanului. Ideea națională avea să fie reluată de către o altă generație".

Am reprodus acest lung citat din Nicolae Iorga[69)] pentru capacitatea lui de a rezuma aproape trei decenii din istoria românilor în secolul trecut. Despre primele două decenii ale veacului al XIX-lea am vorbit atunci când am prezentat domnia lui Ioniță Sandu Sturdza. Sfârșitul acesteia era marcat de un nou război ruso-otoman (1828-1829), încheiat prin tratatul de la Adrianopol. în privința Țărilor Române se prevedea: autonomie administrativă, domni numiți pe viață, libertatea comerțului. Vreme de cinci ani, Principatele au intrat sub administrație militară rusă, condusă de generalul Pavel Kiseleff. Iată cum îl caracteriza același Iorga: "Acest administrator de mare talent și foarte devotat misiei s era unul din ultimii elevi ai acelei «filosofii» de stat din secolui III-lea... Anexionist convins... el nu credea nici în dreptul la viață J națiunilor mici și nici în posibilitățile statelor mici de a face față ferocității apetitului vecinilor lor. Dar, în așteptarea a ceea ce, potrivit lui, trebuia să se petreacă inevitabil, mai devreme sau mai târziu, vroia nu numai să justifice încrederea țarului, suveranul său, dar și să îndeplinească

această operă de dreptate și ordine, de dragoste pentru aproape și de civilizație binefăcătoare dând Principatelor pe

198 baza prevederilor de la Akkerman, cu boierii vechiului regim, dar chiar și contra lor, cea mai bună constituție posibilă ținând cont de trecutul lor și în acord cu interesele marelui imperiu al cărui mandatar și reprezentant era”.[70]

Este interesant că deși contextul internațional nu ne-a fost defel favorabil — “revoluțiile europene anterioare, cele din 1821, din 1830 și din 1831 avuseseră consecințe negative asupra Principatelor, determinând consolidarea protectoratului, a dependenței față de Rusia țaristă”[71] —, totuși societatea românească a înregistrat progrese foarte rapide, cu o viteză ce-i surprindea chiar și pe contemporani. Vornicul Filipescu constata că “progresele pe care le fac țăranii sunt atât de rapide, încât, în fiecare an este necesar să ne modificăm limbajul cu care ne-am adresat în anul precedent, care nu mai corespunde stării morale și dezvoltării ideilor lor. Altădată era suficient un baston pentru a-i conduce; acum, trebuie să le dovedești dreptatea cererilor; când aceasta este dovedită, se poate obține totul.”[72]

Cauzele rapidei modernizări nu pot fi reduse doar la prevederile tratatului de la Adrianopol — așa cum o făcea Radu Rosetti, în *Amintirile* sale, care o lega de deschiderea comerțului european la Dunărea de Jos și afluxul masiv de populație evreiască ce s-a produs în acei ani — ci sunt de căutat și în evoluția societății românești. Un rol însemnat, am văzut, acorda și Iorga Regulamentului Organic, considerat mai puțin o creație a puterii protectoare și mai ales o concretizare a aspirațiilor românești spre modernizare. Sigur că procesul de modernizare a fost și de profunzime (al instituțiilor și concepțiilor), dar a avut și manifestări de suprafață, uneori superficiale, chiar ilare, precum aspectul surprins de Rosetti: “Altă cucoană, băgând de samă că șăde întorcând spatele cătră tata, i-a zis cu un zâmbet din cele mai amabile, pentru a se scuza:

— Mersî că șăd cu dosul!”.

Și Vasile Alecsandri ridiculiza asemenea “împrumuturi fără fond”, discuție ce se mai purta încă la sfârșitul secolului XIX, când principalul critic era Titu Maiorescu. Dar lucrurile

care trebuiau să rămână, au rămas.

Poate că mentalitățile nu s-au schimbat la fel de repede. Același Rosetti nota: ’’Boierul cel mare de la 1840, vorbesc de marea majoritate a cazurilor, era îmbrăcat nemțește, întrebuința ca limbă elegantă pe acea franceză în loc de greceasca vorbită până atunci în saloane și chiar în familie, trăia în mobile aduse din Apus sau făcute după

199 modelurile din Apus, în relațiile cu sămenii întrebuința formele uzitate în Apus, slugile îi erau îmbi ăcalc în livrele sau în fracuri și serviau cu mănuși albe, dar în fond se deosebia numai puțin de părintele său înișlic, straie moldovenești și papuci”. Tot el ne descrie atmosfera ușor bucolică a acelor vremuri: “Și, doamne! dulce mai era atunci viața pentru un boier moldovan! Avea nu numai necesarul, dar și prisosul, făcea parte din cele vr-o două sute de privilegiați bucurându-se de o vază excepțională întru toate și pentru toate, putând aspira la toate situațiile din țară, chiar la domnie, neavând grijă să fie călcat de altul și putând să se bizuie, în toate, pe bunăvoința deosebită a autorității. Apoi dacă la aceste mai adăugim frumuseța țării, bielșugul pământului, a florii și a faunei sale și dacă, claie peste grămadă, mai adăugim frumusețea și farmecul înăscut al moldovencei, ai tot dreptul să te întrebi: oare ce li mai lipsia?... Da, oamenii nu erau grăbiți decât excepțional, în cazuri cu totul deosebite, în acea vreme în care căile ferate deabie începeau să umble în țările din celălalt capăt al Europei, când telegraful electric fusese inventat numai de curând, când poșta scrisorilor se făcea numai între Ieși și Cernăuți, de un serviciu austriac, între București-Galați-Ieși-Chișinău de altul rusesc, iar în restul țării prin feciori boierești călări, trimeși de boieri la Ieși sau în alt oraș unde era consulat austriac sau la reședința persoanelor cărora voiau să li se comunice sau să li se ceară vr-o veste, căci ocârmuirea Moldovei nu dispunea de mijloace spre a putea întreține un serviciu de poștă pentru scrisori... Și să nu se creadă că celelalte clase sociale, afară de țigani, duceau o viață din cale afară nenorocită. Acea a boiernașului stăpân de moșie era, în mic, aceiaș ca a boieriului celui mare, iar privilegiatul fără moșie știa și putea, prin ocrotirea vr-unui boier mare, să ducă, fără muncă grea, o viață care nu cunoștea lipsa. Traiul era doară așa de ieften și găsiai cu atâta înlesnire cine să te găzduiască și să te hrăniască,

numărul știitorilor de carte era așa de mic și nouele posturi relativ număroase, fără a mai vorbi de sinecurile bisericești și de acele pa; Liculare! Țăranul era ținut să muncească din greu pentru boier în . _i verii, mai greu decât fusese soarta părinților lui, deși i se luase mai bine de trei pătrimi din pământul de care se folosise înainte de Regulament. Dar munca asta, pe nedrept impusă, nu era excesivă și puținul pământ ce-i rămăsese, dată fiind rodnicia lui, putea, împreună cu un prisos de muncă nu excesiv, să-l pue în stare să-și procure cele trebuitoare pentru el și pentru familia lui... Și tot din pricina ușurinții și a dulceții vieții ce o duceau, claselor de sus li- .

200 lipsit imboldul nevoii, adică fermentul principal care dă naștere spiritului de întreprindere și împinge la muncă”.

Exista însă și reversul medaliei: “într-un fel sau altul, direct sau indirect, voit sau nu, mai mult sau mai puțin, oamenii timpului au fost marcați de desfășurarea acestor evenimente dominante. Nu au existat perioade de liniște, de răgaz, care să fie consacrate, exclusiv, dezvoltării interne sau consolidării relațiilor sociale, să confere actelor durată. Dezvoltarea s-a realizat mereu, în etape, întreruptă sau frânată de împrejurări exterioare. Aceste împrejurări și-au pus pecetea asupra spiritelor, asupra concepțiilor, au marcat și au orientat mentalitățile și, dincolo de interesele divergente, de clasă, de gusturile deosebite, de modurile de viață proprii ș.a. au creat unele elemente comune, de apropiere. Ani îndelungați, opresiunea la care a fost supus de regimul politic, lipsa de securitate a existenței, toate, au concurat la starea de astăzi. «Ce alt caracter ar putea să-și formeze un popor — se întreabă diplomatul francez — care, timp de un secol, la fiecare doi ani, a trecut de sub guvernarea principilor fanarioți sub ocupația militară a rușilor?»."[73)]

într-adevăr, existența societății românești stătea sub semnul rivalității dintre marile puteri. Cea de care doreau cu toții să se rupă era Imperiul otoman, iar cea către care se îndreptau speranțele multora era Rusia țaristă. “Nu trebuie uitat — scria Radu Rosetti — că, la noi, rușii, pe lângă cei mulți se bucurau de un prestigiu deosebit, ca fiii unei împărății de o lege cu noi, ca protectorii noștri împotriva păgânilor; (Prea mulți uitase hoțasca răpire a Basarabiei).” 0 asemenea stare de spirit își avea explicațiaîn “considerarea

Rusiei ca reprezentând Europa și a binefacerilor pe care le-a introdus în numele noii ordini ca urmând să aibă girul garanției europene. (Tratatul de la Adrianopol îndreptățea această speranță)”.[74]

Dar sentimentul nu a durat mult. într-un raport din 12 august 1833, consulul austriac nota: “Devotamentul pe care clasele superioare ale Moldovei îi arătaseră în genere pentru guvernul rusesc, până la 1828, începuse de la acea epocă să scadă încetul cu încetul, pe măsură ce speranțele deșteptate de o administrație blândă, părintească și binevoitoare în această țară s-au dovedit înșelătoare și lipsite de temei”, își face loc tot mai mult în suflete teama că ocrotirea rusească de azi se va schimba mâine în stăpânire efectivă. Iar tinerii veniți de la studii din Franța s-au aflat în fruntea manifestărilor anti-rusești. Treptat, speranțele se leagă tot mai mult de Franța și Anglia. Chiar boierii

201 moldoveni însărcinați cu redactarea Regulamentului Organic au alcătuit un memoriu către țar, aprobat de Kiseleff, prin care solicitau unirea celor două țări. Inițiativa i-ar fi aparținut lui Mihail Sturdza.[755] Consulul Angliei, Blutte, le-ar fi propus atunci românilor o soluție de tip grecesc: domn străin și garanție colectivă. Vetoul Rusiei a fost prompt. Tot prin intermediul lui Blutte, Mihail Sturdza a remis ambasadorului britanic la Sankt Petersburg un memoriu în care, în numele boierilor, solicita Angliei să garanteze securitatea Principatelor. Agentul britanic a fost însă admonestat pentru că își depășise instrucțiunile primite. Același Blutte mai încurajase și în 1812 organizarea unei opoziții față de Rusia, pe care însă nu a mai sprijinit-o apoi în nici un fel.[7G] înțelegem astfel mai bine de unde sentimentul de nesiguranță și de ce un boier moldovean îi declara unui francez: “Vreau să cumpăr pământuri în Bucovina și să mă declar supus austriac. în acest fel nu voi fi forțat să mă expatriez, nici nu voi fi expus, în fiecare minut, să fiu ridicat pentru a fi dus în Siberia”. Tot un francez, consulul Cochelet, constata că “ei [românii] nu se îndoiesc că, totdeauna, soarta lor va fi aceea de a fi sacrificați exigențelor și împrejurărilor politice”.

Totuși, românii nu au renunțat la luptă. Unul dintre cei chemați să se afle în frunte a fost Mihail Sturdza, domnul regulamentar al Moldovei. Dar înainte de a ne ocupa de el, câteva cuvinte despre tatăl său, cel care, spuneam la sfârșitul

capitolului anterior, a făcut trecerea dinspre secolul XVIII spre cel următor.

A făcut-o în mod efectiv, căci iată ce scria Radu Rosetti, în primul volum al *Amintirilor". *în puținii ani transformarea a fost desăvârșită. Nu mai vedeai decât pe ici și colea, în «port moldovenesc», decât câte un boier mai bătrân. Doară până și logofătul Grigoraș Sturdza, tatăl lui Mihaiu Sturdza, bărbat ajuns la adânci bătrânețe, și-a făcut haine de moda nouă spre sfârșitul ocupațiunii rusești de la 1828-1834!"

Grigore Sturdza făcea parte, la 1812, din căimăcămia care a condus țara până la venirea lui Scarlat Callimachi, ruda sa, pe tronul de la Iași. După sosirea domnului, a fost numit mare vistiernic, ne spune Manolache Drăghici. Iar Radu Rosetti îl număra printre "cei șapte stâlpi ai țării, ca fiind cei mai destoinici și cei mai bogați din toată *protipenda* (cele cinci dintâi ranguri ale boierimii)". în vremea ocupației rusești din 1828-1829 făcea parte, alături de lordachi Roznovanu, Răducanu Roset, Costachi Cantacuzino Pașcanul, Grigore și Alecu Ghica și ruda sa Alecu Sturdza, din divanul obștesc al "cnejiei".

Grigore Sturdza era căsătorit cu Maria Callimachi, fiica lui

Grigore III Callimachi, cel omorât de otomani în 1769. Doamna și copiii se aflau în fatidicul moment la Istanbul, în casa socrului ei, Ioan Callimachi, de la Kuru-Qeșme. Au rămas acolo încă 11 ani. în 1780 murindu-i soțul, Ralița, soacra Elenei, a luat hotărârea să revină în Moldova pentru a se călugări. Au însoțit-o și Elena cu copiii. Maria Callimachi avea în jur de 16-17 ani. Lipsiți de avere — fusese confiscată de otomani — au tras la lonițä Cantacuzino-Deleanu, care le-a înzestrat pe fete și le-a măritat. Nunta Măriei (Marghiolița) cu Grigore Sturdza s-a făcut prin 1788 sau 1789. Era considerată o mare frumusețe de către contemporani, cum ne spune Radu Rosetti: "Bunica, atât de cunoscătoare în frumusețä, zicea că altă ființă frumoasă ca domnița Mărioara nu i-a fost dat să vadă în viața ei, iar entuziasmul contimporanilor de sexul tare, când vorbiau de ea, devenia ditirambic". Era însă și foarte zburdalnică. îi plăcea să își petreacă timpul la Măcărești, la una dintre moșiile soțului. Paharnicul Sion — potrivit căruia nu prea existau femei serioase în Moldova acelei epoci — ne spune că era acolo "un

Grigore Pletosul, fecior boieresc, țăran bine făcut, îl întrebuința adesea Domnița... și spre recunoștința îndatoririi ce-i făcea Pletosul, care avea femeie și copii, i-a luat pe băiatul Grigore, ce era mare, l-a dat de-a învățat carte și-l avea slugă în casă”. Mai târziu, Marghiolița era în amor mare cu “doftorul” Samurcaș. Oricum, soțul nu pare să fi fost prea deranjat de escapadele consoartei. Era mulțumit de copiii pe care îi dăruise: Elena, Mihail și Ruxandra. Elena s-a căsătorit cu Alecu Ghica, de care s-a despărțit în 1807, după ce-i născuse un fiu. Grigore Alexandru, ultimul domnitor al Moldovei (1849-1856); s-a recăsătorit apoi, la Chișinău, cu generalul Harting, al doilea guvernator al Basarabiei, după Scarlat Sturdza. Dar s-a despărțit curând și de acesta; a murit, la 45 ani, în 1831, la Chișinău. Primul soț al Ruxandrei a fost lordachi, iar cel de al doilea Petre Mavrogheni.

Grigore Sturdza era un om “foarte bogat, stăpânitor, între altele, al unui foarte mare complex de moșii care se-ntindea de la Cristești, pe Moldova, până la Cozmești, pe Șiret”. Moșiile sale erau structurate în două grupuri mari. Primul era în ținutul Suceava și era format mai ales prin schimbul făcut cu Scarlat Sturdza, în 1792, când cel din urmă s-a stabilit în Rusia. De la acesta luase moșiile Cozmești, Năvrăpești, Săbăoani și jumătate din Chioreni, la care se adăuga deja existenta moșie de la Cristești.

în 1830 le adăuga, prin cumpărare, Vereșeni și Tălpălăești. Al doilea grup fusese cumpărat, tot în 1792, de soția lui Grigore, Maria, la

203 mezat, de la vistiernicul Matei Cantacuzino. Se compunea din: Corlăteni, Slobozia, Recea, Alunișul “din locul Bălților și unite într-un hotar” și moșiile Nicoreni și Dondoșani.

Un contemporan îl caracteriza ca fiind un om lipsit de grija zilei de mâine, pedant și cam încăpățânat, cinstit și cu multă știință de carte, îi plăceau mult luxul, dar și cărțile. îl găsim — alături de alți Sturdzești: Costachi, Toderașcu, Dimitrie și Săndulachi și de boieri moldoveni — între cei care cumpărau cartea lui Dionisie Fotino *Istoria vechii Dacii.*

Același Manolache Drăghici ne mai spune că în vremea domniei lui Scarlat Callimachi s-au adus “cartoflele” în țară de peste munți, din Transilvania, un rol de seamă revenindu-i marelui logofăt Grigore Sturdza. “Și s-au întrebuințat mare silinți din partea Gubernului până au înduplecat pe săteni a să da la această muncă, ce au ajuns în sfârșit la prefecție și a

fi cultura lor trebuitoare ca și popușoii.” Totodată “din porunca cea mie dată” de către marele logofăt Grigore Sturdza, doctorul Samurcaș traducea *învățătură sau povățuire pentru facerea pănii ce-i de obște mai neagră făina cea pentru întrebuințarea bucatelor; pentru hrisi și altele din cartofle; pentru lucrare și păstrarea lor. Alcătuită de către Hristian Alb.Ruckert în limba nemțească, acum întâi tălmăcită întru cea grecească de către Dim.S. doctor, 1818, februar 14, tiparnița Mitropoliei.* Potrivit lui Vlad Zirra[77], traducerea grecească a lui Samurcaș nu a fost tipărită, manuscrisul fiind, probabil, văzut de vodă și de cel care-1 comandase. în 1819 la tipografia Mitropoliei s-a tipărit versiunea românească a lui Al. Beldiman, cu două prefețe: una a lui Samurcaș, către Grigore Sturdza, alta a lui Beldiman către vodă Callimachi.

în 1833, când se punea problema numirii domnului regulamentar în Moldova, între numele pomenite era și cel al lui Grigore Sturdza, socotit un candidat al Rusiei. Dar marele logofăt murea brusc, la jumătatea lunii martie 1833. Era înmormântat în cavoul de la mănăstirea Frumoasa. Înl842, fiul său Mihail îi comanda sculptorului Vernetti — recomandat de vărul său Alexandru — un monument funerar din marmură, în stil neo-clasic, cu inscripția: “Pietatea cea fiiască a domnitorului Moldovei Mihail Sturdza au rădicat acest monument spre pomenire prestrălucitului mare logofăt și cavaler Grig. Sturdza născut la 1758, săvârșit la 1833 mart în 13 zile”.

Singurul său băiat, Mihail, avea să ajungă domnul Moldovei. A fost unul dintre cei mai controversați membri ai familiei Sturdza, contestat — mai puternic chiar decât celălalt domn lonită Sandu — de rudele sale, de contemporani și de posteritate. Poate și din această

204 cauză s-a bucurat din partea istoricilor de o atenție cum n-a mai avut alt Sturdza. I-au fost consacrate în mod expres două monografii. Prima, cea redactată de ruda sa Alexandru A. Sturdza, era un panegiric mai curând decât o analiză a domniei, cum sublinia și Nicolae lorga în recenzia pe care i-o consacra. Cea de a doua, semnată de profesorul ieșean D. Ciurea[78], venea să repună într-o lumină mult mai adevărată faptele domnului. O apreciere echilibrată făcea și A.D. Xenopol, în sinteza sa de istoria românilor, în vreme ce Nicolae lorga era mult mai acid, dar recunoscându-i meritele.

în sfârșit, un capitol substanțial îi consacra I.C.Filitti, care prezenta, cronologic, domnia. Academicianul Gheorghe Platon ne-a dat, în vremea din urmă, cea mai echilibrată judecată asupra epocii regulamentare și a domniei lui Mihail Sturdza. Iată deci că cititorul interesat să cunoască perioada din istoria Moldovei cât s-a aflat în scaunul domnesc de la Iași Vodă Mihail Sturdza are la dispoziție o bibliografie destul de bogată. Ceea ce ne permite nouă, în această carte, să ne concentrăm mai ales asupra omului Mihail Sturdza, fără a neglija însă — evident — tocmai cea mai importantă parte a vieții sale.

Mihail Sturdza s-a născut la Iași, în aprilie 1794[79]’. Părinții au avut grijă să îi asigure o educație aleasă. Preceptor i-a fost abatele Lhomme, plecat din Luneville în vremea Revoluției franceze. Spunea Radu Rosetti: “a avut norocul să fie crescut de un foarte distins cleric francez, abatele Lhomme, care a stat în țară ani îndelungați. Nu încape îndoială că, în ce privește cultura și pregătirea pentru viața publică, profesorul și elevul și-au făcut reciproc cinste”. Mihail Vodă vorbea și scria curent “cu eleganță și originalitate, în limbile greacă și franceză. Cunoștea latina, germana și rusa, citea și înțelegea în limbile italiană și engleză; iubea cultura clasică; avea cunoștințe întinse de istorie și filosofie, de matematică, poseda spirit juridic, o rară facultate de a asimila, o memorie promptă și sigură, o rar întâlnită înclinație spre organizare și administrație modernă, facultăți ce și le va desăvârși în practica domniei de mai târziu... prin aceste multiple calități, M.Sturdza apărea ca un adevărat fenix printre contemporanii săi...”[80]’. A dobândit cunoștințe juridice și de la sasul Flechtenmacher, venit în 1812 în Moldova și chemat de Grigore Sturdza să-i învețe băiatul. La redactarea unui memoriu din 1823, privind situația Moldovei, “M. Sturdza folosea firmane, operile lui Cantemir, cronici” pentru a sublinia autonomia țării față de Poartă.[81]’ Și adăuga profesorul Ciurea: “înclinația aceasta a lui M.Sturdza spre studii istorico-sociale ne face să credem că dacă ar fi

205 mers la studii în Occident, ar fi scris o istorie a românilor înainte de Kogălniceanu”. Tot ca o dovadă a pasiunii pentru istoria neamului este și faptul că unui elev de la gimanziul “vasilian” i se adresa cu întrebarea: “spune-mi, copile, cine

au fost întemeietorul romanilor, strămoșilor noștri”. Nu știm dacă Mihail Sturdza ar fi fost un mai bun istoric decât domn al Moldovei, dar este sigur că în familia Sturdzeștilor a existat o mare dragoste pentru istorie și să cităm doar numele lui Dimitrie A. Sturdza, Dimitrie Sturdza-Scheianul sau Mihail Dimitrie Sturdza. Cât despre memoria prodigioasă a domnului Moldovei, să amintim că la bătrânețe el recita încă pasaje întregi din Homer, Sofocle și Vergilius.

Despre intrarea lui Mihail Sturdza în viața politică ne vorbește Manolache Drăghici, care spune că la 1812 “au rânduit [Scarlat Callimachi] și pe Mihail voevod Sturdza, tânărul abie venit din școală, logofăt al doilea și pe urmă l-au făcut vornic de aprozi, în al doilea an al domniei când s-au căsătorit cu fiica logofătului Vasile Roset“. Viitorul domn și-a adus contribuția la elaborarea *Codului* terminat în 1813 și care poartă numele bunicului său. Ruda sa, Alexandru A.Sturdza, care i-a dedicat o monografie, ne spune că tot în vremea lui Scarlat Callimachi, Mihail Sturdza a apărat cauza a 16 sate de răzeși din Vrancea în fața divanului domnesc, obținând dreptate pentru ei. Ca mulțumire, era pomenit în bisericile din acele sate, cu epitetul “liberatorul”. A continuat să ocupe o poziție importantă și în vremea domniei lui Mihai Suțu (1819-1821). încă din 1816 primise de la consulul rusesc Pini atestat că a îndeplinit cu cinste funcția de vornic de aprozi și că a stat în bune relații cu consulatul rusesc. Era începutul unei legături cu puternicul protector de la Răsărit, ce va cunoaște multe sinuozități. Academicianul Platon o caracteriza ca o relație de oportunism, viitorul domn servindu-se de umbrela protectoare ce i se oferea astfel. Nu știm cât de sincer credea Mihail Sturdza în Rusia, poate noi documente ne vor lămuri mai bine. Credem însă că nu greșim dacă spunem că nu a pierdut nici o clipă din vedere interesul național.

în 1821, Mihail Sturdza s-a refugiat în Bucovina, devenind unul dintre liderii fracțiunii conservatoare a partidei naționale. Despre activitatea lui în vremea domniei lui loniță Sandu Sturdza am avut deja ocazia să vorbim. îl regăsim mare vornic în vremea elaborării Regulamentului Organic și apoi mare vistiernic, până la numirea lui ca domn.

Mihail Sturdza a făcut parte din comisia moldoveană însărcinată cu redactarea Regulamentului Organic, care a lucrat tot la

București, alături de cea munteană. După aprecierea lui Nicolae lorga, “moldovenii veniră cu propunerile cele mai înaintate. Astfel, unirea, cu dublă reședință, fie și supt un prinț străin, fu propusă și de lordachi Catargiu și de Mihail Sturdza”. Lucrările au început la 29 iulie 1829. La 30 martie 1830 redactarea proiectelor se încheiase. Au mers la Sankt Petersburg pentru a le prezenta Mihail Sturdza, Vellara și Asachi, împreună cu rusul Minciaki. Am citat laînceputul acestui capitol opinia lui Nicolae lorga despre Regulament. Să vedem acum cum îl aprecia academicianul Gheorghe Platon, care l-a reexaminat în vremea din urmă: “Noua legiuire netăgăduit este, a introdus o *ordine modernă.* în afară de faptul că a instituit principiul separării puterilor în stat, autoritatea lucrului judecat, a introdus ordinea și disciplina, răspunderea, în locul haosului și al arbitrariului, a instaurat o viață parlamentară sui-generis, a alcătuit un buget... fără să lichideze rânduielile vechi, ea nu a îngăduit nici promovarea noului în toate articulațiile și cu toate consecințele... lărgirea pieței interne este probată (și accelerată totodată) de creșterea explozivă a târgurilor din Moldova... Făcând abstracție de maniera în care prin intermediul Regulamentului Organic, Rusia și-a consolidat influența politică, trebuie să admitem că este necesară o interpretare mai nuanțată a legiuirii, în ceea ce privește funcțiile sale interne”.

Prin convenția de la Sankt Petersburg, din 17/29 ianuarie 1834, Poarta consimțea să recunoască formal Regulamentul Organic, angajându-se totodată să confirme și toate legiuirile dezvoltătoare, votate în timpul ocupației rusești. Talleyrand, fostul ministru de externe al lui Napoleon, aprecia astfel înțelegerea: “Această convenție a îndulcit întrucâtva condițiile ce fuseseră impuse Turciei prin tratatul de la Adrianopole, dar e greu a nu recunoaște că renunțările Rusiei nu sunt așa de mari precum s-ar părea... Evacuarea Principatelor e o măsură incompletă, căci ocupația Silistrei și drumul militar păstrat prin aceste provincii... sunt garanții aproape echivalente cu acelea la care Rusia a renunțat prin tratatul de la 29 ianuarie”.

Se deschidea acum competiția pentru tronurile celor două țări. Pentru cel al Moldovei candidau Alexandru Ghica — tatăl viitorului domn din 1849 —, considerat un favorit al

curții de la Viena, și Grigore Sturdza și Rosetti Roznovanu, sprijiniți de Rusia. Cum Grigore Sturdza a murit, locul i-a fost luat de fiul său, Mihail. Aspira și Constantin Cantacuzino, dar fără prea mari șanse. încă din februarie 1834, la lași se știa că o parte a boierilor vroiau să prezinte trimisului Porții o

207 petiție, în care, pe lângă cererea pentru revizuirea unor părți din Regulament, protestau și împotriva unei eventuale numiri ca domn a lui Mihail Sturdza. Consulul austriac, la 14 martie, scria în raportul său că petiția fusese înmânată trimisului sultanului, fiind semnată de 60 persoane, între care și Costache Sturdza. Iată deci că povestea Sturdzeștilor se depăna pe mai departe, doar actorii schimbându-se. La 1821 venea domn lonită Sandu Sturdza și protesta Mihail Sturdza. Acum, acesta din urmă nici nu se urcase încă în scaunul voievodal și rudele sale i se și opuneau. Și așa vor face pe tot parcursul domniei și vor continua să îl umple de invective și după ce nu va mai fi domn[82)]. Consulul austriac mai nota că Mihail Sturdza ar fi fost foarte afectat de acest incident. Se pare însă că nu a durat mult, căci în aceeași lună, martie 1834, cumpăra deja cai de trăsură din Transilvania și mobile de la Lemberg și Viena.

La 22 martie 1834, erau numiți domni Alexandru Ghica, în Țara Românească, și Mihail Sturdza în Moldova. Deși nu ar fi vrut, Mihail Sturdza a trebuit să plece, la fel ca și domnul din celălalt principat, la Istanbul pentru a obține învestitura din partea sultanului. în orașul de pe Bosfor aveau să se petreacă mai multe întâmplări, asupra cărora merită să insistăm, pentru că ne dau măsura omului care a fost Mihail Sturdza. Mai întâi, episodul căsătoriei cu Smaranda, fiica lui Vogoridi.

în 1817, pe când avea 23 ani, Mihail Sturdza se însurase cu Elisabeta Rosetti, în vârstă de numai 15 ani. Tatăl ei era Vasile Rosetti Cilibiul, văr primar cu soția lui lonită Sandu Sturdza, Ecaterina Rosetti Roznovanu. O soră a Elisabetei, Agripina, s-a căsătorit tot cu un Sturdza. Așa cum ne-o descrie Radu Rosetti, era înaltă, subțire, încă o copilă. Când a chemat-o tatăl ei să-i spună că i-a găsit mire, se juca cu păpușa. Prezentat drept “un băiat cuminte, foarte bogat, cu multă carte”, Mihail n-a impresionat-o deloc. Mai mult chiar, l-a găsit urât, mic, roșu la față, ursuz. Dar ce putea să facă? După logodnă a urmat, la scurt timp, nunta. Nași le-au fost Scarlat Callimachi, domnul — văr primar cu mama lui

Mihail — și doamna sa Ruxandra. Nunta s-a făcut la curte — ne spune Manolache Drăghici — cu mult fast. Apoi mirii au plecat spre casa socrilor mari, Elisabeta în fundul caretei, iar Mihail călare pe un cal primit în dar de la Vasile Rosetti. Nu credem că meterhaneaua domnească și cele două șiruri de arnăuți să o fi înveselit prea mult pe tânăra mireasă. Grigore Sturdza și-a primit nora în capul scărilor, a sărutat-o și a condus-o în salonul cel mare. Se aflau acolo negustorii cei mai importanți ai lașilor, veniți cu mărfurile lor, din care Elisabeta

a fost invitată să-și aleagă tot ce-și dorește. Numai că dragostea adevărată nu cu bani se ține. Firi opuse — ea blândă și îngăduitoare, dar tare mândră, el “autoritar, caracter de fier, deprins ca totul să i se încovoaie” — se certau mai tot timpul. Era și o bună gospodină Safta — fapt ce nu avea, probabil, cum să îl impresioneze pe Mihail —, același Radu Rosetti povestind că “bunica a intrat mai pe urmă în mare concurență cu cucoana Săftica Paladi, întâia soție a lui Mihail Sturdza, care, după cum însăși mărturisea cucoana Frosinița, a învins-o cu trandafirii de pe moșia ei Jijia, de lângă Ieși, unde, vreme de patruzeci și mai bine de ani, mai toate cucoanele din capitala Moldovei își făceau roduzaharul, șerbetul și apa de trandafir”. în 1822, după ce îi născuse doi băieți — pe Dimitrie și Grigore — Elisabeta și Mihail s-au despărțit. Ea avea să se mărite, curând, cu Constantin Paladi. El nu s-a grăbit să se mai însoare. Atunci când a plecat la Istanbul, în 1834, era însă îndrăgostit de o vară mai îndepărtată, Smaranda Balș, născută Sturdza. Căsătorită cu aga Alexandru Balș, era o femeie foarte frumoasă. Mihail Sturdza a apucat de i-a promis că de va ajunge domn, o va face doamna țării.

înainte să pornească spre capitala Imperiului otoman, Mihail Sturdza — deși moștenise de la tatăl său o mare avere — “a contractat alte datorii menite să-l pue în stare să obție bunăvoință a valideelor și a marilor demnitari turci, fără de care știa bine că nu se poate conta nici pe învestitură grabnică, nici pe domnie liniștită. Suma cu care a putut să s-împrumute astfeliu nepărându-i îndestulătoare, amanta lui i-a mai încredințat, pe lângă toți banii de cari dispunea în acel moment, și toate juvaerurile ei cari erau de mare preț, spre a

le amaneta”[83]’. Apoi, Smaranda și-a pregătit rochia de nuntă și coroana ce urma să o poarte, bătută cu rubine și diamante. Dar nu a fost să fie.

La Istanbul, o piedică neașteptată s-a ridicat în calea lui Mihail Sturdza. Să-i dăm din nou cuvântul lui Radu Rosetti: “Vechea noastră cunoștință din vremea Eteriei, Ștefanache Vogoridi, fostul caimacam al Moldovei, care știuse să câștige favoare sultanului Mahmud al II-lea, fiind chiar numit, pe o bucată de timp, beiu de Samos, de loc nu-și părăsise aspirațiunile la scaunul Moldovei, până în momentul în care Mihalache Sturdza a fost oficial desemnat ca viitor domn. îndată ce Sturdza a sosit la Constantinopol, Vogoridi i-a trimes răspuns că este dispus să nu-i facă greutăți dacă... noul domn ie de soție pe fiică-sa, Smaranda. Sturdza, fiind sigur de sprijinul Rusiei și împins de ambasadorul acestei puteri, a dat un răspuns politicos, dar categoric

209 de negativ. Atunci Vogoridi, care cu prea puțină vreme înainte avusese prilej să facă Turciei un mare serviciu cu ocaziunea încheierii unei convenții comerciale cu Anglia, a cerut sultanului o audiență în care a expus lui Mahmud II dorința ca, el neputând fi domn al Moldovei, cel puțin noul voevod al acelui *memleket* (provincie) să aibă a lua de soție pe fiică-sa, Smaranda. Sultanul, pe de o parte doritor să facă un bine favoritului său, iar pe de alta bucuros să fie neplăcut candidatului impus de Rusia, a făgăduit lui Vogoride că Învestitura se va da noului domn al Moldovei, numai după ce se va fi căsătorit cu fiica lui. Și, într-adevăr, data învestiturii nu se mai fixa, nenorocitul domn neinvestit se topia în cheltuieli la Stambul, fără ca nici intervențiunile foarte categorice și repetate ale ambasadei rusești la Poartă, nici propriile sale jalbe la sprijinitorii lui din Petersburg să fi putut obține un rezultat imediat”. Rosetti spune că știe toate acestea de Ia Dimitrie A.Sturdza. Sigur este că Mihail Sturdza care “era mai înainte de toate un barbat cu mare simț practic... a înțeles destul de răpede că trebuie să jertfească dragostea domniei sau domnia dragostei, altfeliu turcii îl vor ținea cu lunile la Țarigrad, ceiace va însemna ruina lui desăvârșită. S-a hotărât să renunțe la dragoste”. Târgul cu Vogoride s-a încheiat repede: la 22 mai Sturdza îi plătea lui Vogoride 915 000 lei și-i promitea imunitatea mănăstirilor grecești. Peste alte șase zile, îi dădea viitoarei sale soții un înscris de zestre pentru 120 000 galbeni. Nunta

s-a făcut a doua zi, în palatul beiului de Samos de la Arnautkoy. La ceremonia de Învestitură, Mihail Sturdza ‘îmbrăcă pentru prima dată hervaneaua în locul cabaniței și fesul în locul cucei”.[84]

Domnul a mai rămas la Istanbul, nu numai ca să-și petreacă luna de miere. Spre deosebire de Ghica, domnul Țării Românești — care acceptase sporirea tributului în schimbul obținerii firmanului de domnie — Mihail vodă refuza să accepte pretenția Porții. “Prefer să renunț la domnie decât să compromit sacrele garanții și principiile conservatoare ale ființei la care politica mărinimoasă a Curții ocrotitoare a chemat țara mea.” Până la urmă, a primit firmanul. A stat șase zile în carantina de la Galați, după care a pornit spre Iași, unde ajungea la 15 iulie.

în dimineața acelei zile, trei bubuituri de tun au vestit sosirea domnului la bariera orașului. A fost întâmpinat cu arcuri de triumf, iar rabinul i-a ieșit înainte cu tablele lui Moise. Ajuns la Mitropolie, Veniamin Costache i-a citit *Vrednicul este.* Apoi, de-a lungul uliței domnești, a mers spre un nou arc de triumf, lângă care se afla o tribună.

210 în fața acesteia, 12 fete de boieri, îmbrăcate în alb și purtând pe cap coronițe cu flori, având eșarfe cu culorile Moldovei, au dat lui Vodă și doamnei buchete de flori. Fetița lui Gheorghe Asachi, în vârstă de cinci ani, a rostit o cuvântare. Citind descrierea acestei primiri în *Albina,* nu poți să nu ie gândești că toate-s vechi și nouă-s toate. Sau, cum spunea Andrei Pippidi: “Moldovenii par să fi păstrat tenace iluzia începerii unei ere de fericire la fiecare domnie nouă. Cea a lui Mihai Sturdza, «unsul poporului», este salutată de versurile unui anonim, care, după convențiile demult stabilite, mulțumea «sfintei Providențe», îndemnând: «în această zi augustă/ Când serbăm a lui numire/ Cântați bucuria justă/ Subt a lui ocârmuire»”.[85] Dar să vedem cum s-au desfășurat lucrurile în continuare.

De la tribună, domnul și doamna și-au continuat drumul pe jos spre palat, unde Mihail Vodă a ținut un discurs în fața reprezentanților clerului și ai boierimii. Evident, el “a emoționat adânc pe ascultători, din care mulți lăcrămau”. Trimisul Porții a dat citire firmanului de întărire, tradus apoi în românește. Arhimandritul Krupenski a rostit și el o cuvântare plină de evlavie.

Pentru pregătirea ceremoniei oficiale și a serbărilor ce i-au urmat, s-a creat o comisie specială, din care făcea parte și Asachi. Programată pentru 19 august, “ungerea” domnului s-a făcut pe 26, la biserica Sf. Neculai Domnesc. Alaiul domnului avea în frunte o companie de infanterie cu muzică, urma Petre Asachi, marele aghiotant, apoi fratele său Gheorghe, ispravnicul de curte cu 12 copii de casă, dregători ce duceau pe “perne de catife” însemnele Curții, escortați de 24 ofițeri. Veneau apoi “miniștri”, adică marele logofăt, marele vistiernic, marele hatman și marele postelnic. Lăsând o oarecare distanță, urma vodă, călare pe cal, în ținută de mare gală, apoi aghiotanții. Un escadron de cavalerie încheia cortegiul, în care doamna nu apare semnalată.

La biserică, i se dă Sfânta Miruire, se așeză în strana domnească, din dreapta, sprijinit de Mitropolit și de Episcopul de Roman, i se mai citi o Liturghie, sărută sfânta icoană a Maicii Domnului. Iese apoi afară din biserică și cu același alai se îndreaptă spre palatul domnesc. Pe drum poate admira pavoazarea străzilor: flori, drapele, covoare pe balcoane și la ferestre. în sala tronului reprezentanții clerului erau așezați ia dreapta, înalții dregători la stânga și boierii fără dregătorii în fundul sălii. Pe o masă acoperită cu un frumos covor persan se înfățișa hatișeriful sultanului. La o jumătate de oră după amiază și-a făcut intrarea domnul, ținut de subsuori de marele logofăt și de marele

211 hatman. Domnul ține un nou discurs, la care îi răspunde Mitropolitul Veniamin. Apoi, geamurile încăperii se deschid și un stol de porumbei își iau zborul: câte o pereche pentru fiecare ținut al Moldovei, ca să vestească tuturor pe noul domn.

A doua zi, pe Copou, unde domnul pusese să se sădească 1 000 brazi și să se ridice în mijlocul lor un elegant pavilion și un amfiteatru, s-au organizat spectacole pentru populația lașilor: “jocuri călări și curse antice”, asedii de cetăți din carton și altele. Doamna s-a arătat abia pe la nouă seara, când a început balul, care a ținut până noaptea târziu. A doua zi, la teatru s-a jucat piesa “de caracter neted național, a aceluiași Asachi, *Dragoș întâiul domn suveran* — censura permisese epitetul, care nu putea să placă rușilor — *al Moldovei".*[86]*)* Cu banii care s-au împărțit la săraci, suma totală a cheltuielilor a ajuns la 52 658 lei.[87]) Așa și-a început domnia Mihail Vodă Sturdza.

Fastul era încă o dovadă a pasiunii lui pentru lux. De tânăr și-a comandat hainele la Viena, în Germania sau în Franța. Avea o vestă cu butoqi de diamant, admirată de toți cei care o vedeau. îi plăceau bijuteriile, argintăria, caii, câinii, echipajele elegante, o casă bine ținută. Era un fin gurmand. Ca fizic nu era prea arătos. “Mihalache Sturdza, fiul celei mai frumoase femei care a trăit în Moldova în a doua jumătate a secolului al XVlII-lea și în întâiul sfert al acelui următor, era un bărbat roșcovan, mic la stat, urât la față, cu picioare strâmbe și glas sfârnâit. Totuș acei cari l-au cunoscut recunoșteau într-un glas că acest bărbat, atât de rău tratat de natură în privința fizicului, făcea, oriunde se arăta, impresia unui *grand seigneur* și a unui bărbat cu totul superior”. Și adăuga Radu Rosetti: “Sexul frumos n plăcea și adesa avut-a doamna temeiuri de gelozie, dar succesele ce i s-au atribuit trebuiesc puse mai mult pe socoteala situației decât a persoanei sale”. Contemporanii îi recunosc, într-adevăr, calitățile intelectuale. Astfel, agentul austriac Wallenburg nota, în 1833: “Actualul vistiernic Mihail Sturdza, ieșit dintr-o familie care a dat deja țării principi, reunește pe lângă un spirit fin și o mare suplețe de caracter, o vastă cultură și o mare abilitate pentru afaceri; nu respinge nici un fel de intrigă, dacă îl poate ajuta să-și atingă scopul”. Mai târziu, consulul francez Huber nota și el: “Chiar și inamicii lui, deși îl calomniază, nu se pot împiedica să nun recunoască multe calități”. Era și un om foarte dinamic. în 1824 îi scria vărului său aflat în Rusia, Alexandru: “Eu nu pot trăi în nemișcare; mai bine mor. într-un cerc prea restrâns simte omul mai mult slăbiciunea sa. Cu cât arena în care aleargă e mai mare, cu atât se aruncă mai cu vioiciune...

Știe bine că în alergarea aceasta își poate rupe capul, dar înseamnă asta oare că trebuie să nu se mai miște? Când toate viețuitoarele se mișcă, când suntem pretutindeni înconjurați numai de mișcare?”. Dar să revenim la portretul pe care i l-a făcut Radu Rosetti: “în schimb însă era un bărbat politic de o destoinicie egalând talentele lui financiare și administrative. Dealtfeliu, îi trebuiau o minte deosebit de ageră și fină, un tact și o prudență cu totul deosebite pentru a se putea strecura între nenumăratele obstacole pricinuite de situația rău definită a țării între curtea suzerană și acea protectoare,

între tendințele cotropitoare ale celei din urmă și acțiunea de apărare a celei dintăiu, intrigile boierilor care voiau să-i iee scaunul, atacurile partidului național, doritor de reforme, amestecul în toate afacerile publice și private ale consulilor ruși... Mai trebuie să recunosc că, după toate câte le-am auzit despre dânsul, și de la oameni cari de loc nu-i iubiau, el era destul de îngăduitor cătră adversarii lui și că celor cari l-au lovit și pe cari i-a lovit și el în apărare, nu li-a făcut nici jumătate din răul ce i-ar fi fost în putință să li-1 facă, fără a fi taxat de om răutăcios sau crud. Era în fond om de omenie; bunătatea de inimă înăscută în moldovan nu era cu totul străină de dânsul”. Altă părere avea Nicolae Suțu, fiul domnitorului dinainte de 1821, fost colaborator, apoi adversar al lui Mihail Sturdza, care spunea că avea “un caracter josnic în răzbunări, persecuții și interese”. Sigur este că avea simțul umorului. Radu Rosetti povestește că Mihail Kogălniceanu și Dumitrache Mavrocordat, aghiotanți domnești, i-au jucat o festă agăi de poliție, Ștefan Catargiu. Acesta venea în fiecare dimineață la vodă cu un raport scris al evenimentelor din ziua precedentă. La sfârșitul acestuia, punea mereu formula “al Măriei Tale prea plecată slugă”, lăsa un spațiu alb și iscălea Aga Ștefan Catargiu. Celor doi tineri aghiotanți le-a venit inspirata idee de a tăia partea lăsată în alb de sub raport și iscălitura — vodă arunca raportul, de obicei neinteresant — scriind în locul alb următorul text: “Timofte! Vei slobozi aducătorului o ocă de cofeturi bune”. După care “prețioasa hârtie se dădea, într-o zi în mâna amantei lui Dumitrache Mavrocordat și în cea următoare în mâna drăguței lui Kogălniceanu, bineînțeles a amantei în acel moment în uz". Lucrurile au mers așa până ce, după mai multe luni, Timofte, cofetarul curții, “a constatat că socoteala se ridică la mai bine de o sută de galbeni (oca de cofeturi se vindea de el cu un galbăn). Văzând că boieriul nu plătește și închipuindu-și că nu-și dă samă că socoteala a crescut într-atâta, i-a trimes-o. Mare surprindere a lui Ștefănică Catargiu, care trimete pe

213 vatavul lui de ogradă să vadă ce încurcătură este la mijloc”. Aducându-i acesta hârtiile cu semnăturile sale, “deși nu din cale afară deștept, aga pricepe de unde provine mulțimea de iscălituri ale sale și, prin cercetări făcute la Timofte, aflând la cine merg cofeturile, gâcește cine sunt autorii înșelăciunii. Nu zice nimica, dar pe raportul următor,

după ce dă samă de întâmplările din oraș, adaugă: «Doi aghiotanți ai Măriei Tale fură pe aga în fiecare zi cu câte o ocă de cofeturi». Apoi iscălește, dar imediat sub formula: «Al Măriei Tale etc.»”. Reacția lui Vodă Sturdza: “a făcut mare haz de «pozna» făcută agăi sale, atât de mult haz încât a rupt pentru o dată cu obiceiurile lui mai mult decât parcimonioase. A chiemat pe cei doi delicvenți și, cu glasul lui sfârnâit, li-a ținut următorul limbagiu:

- Ticăloșilor, nu vi-i rușine să vă apucați de tâlhării și să pradați tocmai pe aga? Vi s-ar cădea să vă dau pe amândoi afară din slujbă și să vă țin închiși pănă ce-ți plăti banii cofetarului. Dar de data asta iaca vă iert și voiu achita eu pe cofetar, dar să știți că de vă veți mai apuca de asemenea tâlhării, vă trimăt la gros!”.

în sfârșit, să mai spunem — citându-1 pe același Radu Rosetti — că la curtea domnului nu exista etichetă, oricine putând să meargă să îl vadă “fără a cere audiență de mai înainte și fără a se îmbrăca în frac”. De asemenea domnul “de loc nu era zgârcit cu invitările la masă: Ion Ghica, beiul de Samos, de mai târziu, mi-a povestit în una din admirabilele lui scrisori cum Mihaiu Sturdza, auzind de la el, când era profesor de matematică la Ieși, că «nu prânzește» ci: «mănâncă», voind astfeliu să arăte că stă foarte rău în privința mesei, i-a răspuns să vie să mănânce de acuma înainte la el”.

Să mai adăugăm la toate acestea un lucru: Mihail Sturdza era foarte vanitos. Stă mărturie și proiectul inițiat în noiembrie 1834 de construire a unui monument ce trebuia să amintească urcarea lui pe tron. Este adevărat, ideea nu i-a aparținut — cel puțin în mod direct — lui, ci unui grup de boieri. Până la urmă, la insistențele prințului Mavrocordat a acceptat ca monumentul să fie ridicat pentru țarul Rusiei și sultanul otoman “pentru binele ce l-au făcut țării”. Monumentul a fost gata peste 10 ani. Mai stau mărturie și eforturile lui de a transforma domnia Moldovei într-una ereditară, în familia lui.

Dar ceea ce i s-a reproșat cel mai mult — de către contemporani, ca și de către urmași — a fost goana după avere. Profesorul Citirea încerca și o explicație, care evident nu îl scuză pentru mijloacele folosite: pentru că la venirea în domnie nu era boierul cel mai bogat al

214 țării, a vrut să fie, și din acest punct de vedere, “primus inter pares”.[M)] Trebuie să spunem că în final a reușit acest lucru, devenind primul proprietar, cu aproximativ 30 proprietăți. încă din 1839 consulul Huber explica ura boierilor față de domn și prin faptul că era “cel mai bogat om din Moldova”. Metodele folosite au fost diverse. Pentru a-și spori averea a făcut trafic cu tot ceea ce mijloacele vremii și situația sa i-au îngăduit: a vândut locurile în administrație, rangurile boierești și dreptatea în procese; și-a rotunjit domeniile prin rapt, prin schimburi, prin donații sau prin moșteniri ilegale; și-a însușit excedentele vistieriei, a fost judecător și parte în procesele intentate vecinilor săi, subordonând legile intereselor proprii; raptul a fost ridicat la rangul de principiu. A.C. Cuza, în *Memoriile* sale, povestește că domnul a luat pe nedrept casele din Iași ale Cazimireștilor “neîndeplinind formele cerute de lege și făcând chiar un articol special, în vederea acestei hrăpiri, pentru care iarăși a călcat legea care zice că orice legiuire nouă nu se poate face decât de obșteasca Adunare. Iar articolul despre care e vorba aice a fost debătut numai într-un sfat alcătuit de miniștrii și de președinții celor trei divanuri... Formele vânzărei se făcură cu atâta repeziciune încât acei îndrituiți se aflară în neputință a protesta mai ales că nici nu se făcuseră publicațiile cerute de lege, care singure pot săîncunoștiințeze lumea... Buna mea... adesea mi-a povestit jelania acelei familii odinioară însemnată când se văzu dată afară pe nedreptul din casa unde ședeau de atâta vreme și nu fără durere mi-aduc aminte de cuvintele simple prin care străbătea jalea unor oameni astfel nedreptățiți”.

Radu Rosetti îi reproșa că prima grijă “a domnului a fost să scape de urieșele datorii contractate pentru dobândirea domniei. în acest scop s-a hotărât să se folosească de nemulțămirea generală pricinuită prin năvălirea mai ales după izbucnirea războiului ruso-turc de la 1828 încoace, a unui adevărat potop de jâdovi. întemeindu-se pe îngrijirea stârnită de această invaziune a unui element străin și cotropitor a tuturor pozițiunilor economice ale țării, a instituit o comisie însărcinată cu cercetarea condițiunii și a stării materiale a jâdovilor veniți în urmă, stabilind totodată condițiuni foarte grele pentru a-i învoi să s-așăze în țară”. Cum domnul a dat și “câteva exemple, deștărând peste Dunăre un număr, dealtmintrelea destul de mic, de jâdovi”, aceștia “s-au sfătuit între ei și au hotărât ca obștea jâdovilor

să achite toate datoriile domnitorului, dacă acesta se va îndatori din parte-i să modereze asprimea condițiunilor". Ceea ce, evident, s-a și întâmplat.

Averea lui Mihail Sturdza s-a rotunjit binișor și în urma înțelegerii încheiate cu Teodor Balș. Acesta — "poreclit Frederic pentru că se pretindea că samănă cu regele Frederic al Prusiei", ne spune A.C.Cuza — "era un om foarte deșărt, care voia cu orice preț să se ridice deasupra celorlalți boeri de rangul lui. Mihalaki Sturdza, care știa să tragă folos din slăbiciunile fiecăruia, n propuse — spune același A.C. Cuza, în vreme ce Rosetti îi atribuie lui Balș inițiativa cererii — să-l ridice deasupra celorlalți boeri, făcând pentru dânsul un rang nou de boerie și numindu-1 bașboeriu". Zis și făcut: Balș l-a adoptat și după moartea lui, Mihail Sturdza a moștenit moșiile Flămânzi "cu toate cătunele ei, având pe atunci o întindere de aproape 5 000 fălci", Mihăilenii, Pârâul Negru, Vlădenii și Perienii, cât și casele din Iași "unde apoi a fost teatrul care a ars". Să mai notăm ce ne spune și Rosetti, că domnul "nu numai că l-a investit cu demnitatea cerută, dar încă, omagiu suprem adus vanității sale, i-a sărutat mâna cu ocaziunea ceremoniei numirii lui, *ceremonie la care a fost față întreaga oficialitate și cea mai mare parte din înalta societate".* Am subliniat cuvintele din urmă, pentru că, într-un raport din 11 iunie 1848, consulul francez Duclos nota: "Boierii au cu atât mai puțină dreptate în acuzațiile ce le aduc principelui domnitor, cu cât ei au fost agenții grăbiți și interesați ai actelor condamnabile pe care i le reproșează".

Ideile politice ale lui Mihail Sturdza — așa cum le putem desprinde din diversele memorii și proiecte pe care le-a alcătuit — reprezintă un interesant amestec de idei liberale și conservatoare. O explicație ne-o oferă academicianul Gheorghe Platon: "Dacă nu a putut rămâne străin de înrâurirea ideilor conservatoare, profesate de preceptorul său, ideologia sa s-a cristalizat în contact cu realitățile în mijlocul cărora a trăit și s-a format și, firește, în acord cu mediul și clasa căreia i-a aparținut. Totuși, M. Sturdza a fost un om prea deosebit, cu inteligență superioară, pentru a fi doar sclavul concepțiilor sale de clasă. Ideologia sa politică este rezultatul aprecierii și însușirii atent decanta ' nevoilor societății în mijlocul căreia a trăit". O adevărată obsesie -> constituit-o pentru el instaurarea ordinii și a stabilității

sociale. Iată ce-i scria rusului Minciaki, la 1 februarie 1823: “Orice schimbare în principiile unui guvernământ este privită ca o inovație [care] strică aproape totdeauna instituțiile consacrate de legitimitate, cărora șirul veacurilor le-a întipărit un caracter ce nu se poate șterge”. Iar într-o scrisoare trimisă contelui Walewski, ministrul de externe -J lyiNapoleon III, la 21 aprilie 1857, relua, sintetic, ideea: “fără stabilitate,

216 nu există progres”. 0 altă piedică în calea progresului social o constituia condiția țăranului. Am văzut deja sprijinul pe care l-a dat, în tinerețe, răzeșilor din Vrancea.

Adept al absolutismului luminat, era un adversar hotărât al democrației, al unui regim parlamentar și aducea argumentul — în scrisoarea către contele Walewski — că nu se putea vorbi de un parlament fără starea a treia. Singura formă de guvernământ care se potrivea țării sale era cea monarhică. Și așa cum arăta în documentul din 21 aprilie 1857, “fără ereditate nu este stabilitate”. Doar o monarhie ereditară ar putea pune capăt competiției pentru tron. Tot atunci se pronunța și împotriva ideii aducerii unui principe străin, invocând faptul că prin capitulații se permitea doar un prinț autohton. Evident, răzbătea aici dorința lui de a asigura pentru familia sa domnia ereditară a Moldovei. în fond, în multe privințe el era un precursor al lui Titu Maiorescu, atunci când spunea că societatea românească trebuie să fie “ca un pom sădit ce sloboade în vreme frunza, floarea și doritul rod, iar nu ca pomul a cărui înflorire, prea pripită, lovindu-se de agerimea brumelor, s-ar vesteji și picând s-ar preface în netrebnicie”.

Iată deci, sumar schițat, portretul primului și singurului domn regulamentar al Moldovei. Am văzut deja cât de diferit a fost apreciată această domnie. Dar este evident pentru cine parcurge paginile ce i s-au consacrat că ea a însemnat mari și incontestabile progrese pentru țară, care se datoresc activității domnului. Chiar și Kogălniceanu — cel care se confruntase, la un moment dat, destul de aprig cu vodă — n aducea, la bătrânețe, laude în autobiografia sa. Sau să îl cităm și pe Manolache Drăghici, acuzat că laudă “oblăduirea domniei principelui Mihai Grigore Sturdza, sub care cu dulce a servit și și-a petrecut anii juneței”. Iată ce scria acesta: “Destule nemulțămiri nesuferite pentru un domn s-au descărcat asupra persoanei Sturdza în epoca din urmă, dar

despre toate au venit la căință apoi pricinuitorii, contenindu-i stăpânirea, că atunce au simțit binele ce perdusă țara, în a saînțăleaptă ocârmuire, după mazilie agiungând după puțină vreme chiar și dușmanii lui cei mai neîmpăcați a-1 dori, zicând că pe mâni de la hotar l-ar aduce, numai să mai domnească... Țara sub oblăduirea Sturdzei de 15 ani au luat o față cu totul europeană din nețivilizația ce se găsea până la introducerea Reglementului, vistieria au lăsat-o cu o rezervă de 2 383 488 lei 20 bani, cu toate clevetirile ce-i dasă unii și alții, titluindu-1 de interesat”. Se creia o adevărată tradiție în familia Sturdza: aceea de a salva bugetele țării, lăsându-le cu excedent. O făcuse lonită

Sandu Sturdza, a făcut-o și Mihail Sturdza, o va face, cum am văzut, la cumpăna dintre secolul XIX și XX, Dimitrie A. Sturdza. în 1840, consulul francez Huber scria: “Șosele, poduri, agricultură, industrie, comerț, navigație, toate sursele proprietății provinciei sporesc foarte mult. Dacă Moldova se va mai bucura încă 10 ani de starea de siguranță actuală, ce durează de opt ani, atunci se va bucura din plin de aceste progrese”.

Realizările domniei erau astfel enumerate de academicianul Gheorghe Platon: “Mihail Sturdza a reușit să realizeze ceea ce inițiaseră doar domnitorii fanarioți. A desăvârșit, prin lege, asimilarea rangurilor boierești, cu funcțiile administrative, sporind considerabil numărul boierilor, prin vânzarea rangurilor (de la aproximativ 900 la 2 682), a contribuit, deliberat, la procesul de diluare a clasei boierești. Aceasta își schimbă profilul îmburghezindu-se atât prin intrarea în rândurile sale a unor numeroase elemente provenite din stările inferioare, de jos, cât și prin noile îndeletniciri ale boierilor, antrenați în procesul de schimb. Consecințele sunt de excepție și se repercutează în viața economică, socială, politică și culturală a întregii epoci care a prefațat revoluția de la 1848... Lărgirea pieței interne este probată (și accelerată, totodată) de creșterea explozivă a târgurilor din Moldova... Documentele epocii regulamentare înfățișează progresul realizat în domeniul creșterii pieței interne și a relațiilor de schimb, al antrenării gospodăriei țărănești în circuitul acestor relații... A fost modernizată administrația de stat până la nivelul departamentelor; a fost

organizată și asigurată funcționarea administrației, a finanțelor, a ramului judecătoresc, a instrucției publice, a comerțului și a meșteșugurilor, a Miliției naționale, a vieții orășenești. Oricum, cu toate dificultățile întâmpinate și limitele în care a fost promovat noul, epoca regulamentară a înregistrat un substanțial plus în dezvoltarea economică și în modernizarea structurilor. Constatări formulate în 1849 și la începutul anului 1850 apreciau că Moldova pare «mai bine administrată, mai bogată». «Când se trece Șiretul, se notează în acest sens, se vede că se intră într-o țară mai bine cultivată»”.

într-adevăr, domnia lui Mihail Sturdza numără incontestabile reușite. în primul rând, domnul a inițiat un vast program de lucrări publice, coordonat de o comisie specială, creată în 1835. S-au construit în timpul domniei sale aproximativ 200 000 stânjeni de șosele (adică în jur de 400 km) și aproape 400 poduri, majoritatea din piatră, ce au rezistat peste 100 ani[89)]. S-au făcut și studii privind navigabilitatea Șiretului și a Prutului, cât și un proiect pentru o cale ferată ce trebuia

218 să meargă de-a lungul primului râu; din păcate, acestea nu au lost finalizate. Radu Rosetti nota: “Lui i se datoresc cele dintâi șosele ce au existat în Moldova, înlesnind astfeliu foarte mult, cu toată sărăcia rețelii lasată de el, comunicațiile până atunci atât de anevoioase. I s-a făcut o vină din faptul că acele șosele erau totdeauna croite astfeliu încât să treacă pe la vr-o una din moșiile lui, dar nu se poate tăgădui că nu numai el, ci țara întreagă s-a folosit de ele. Se mai poate adăugi că de atunci nu s-au mai construit șosele atât de bune și de frumoase”. Totodată, domnul a luaț măsuri pentru a mări siguranța călătorilor, ale căror bunuri și chiar viață erau adesea amenințate de tâlhari. Ne confirmă același Radu Rosetti: “Incontestabil este că a făcut multe lucruri bune: a stârpit tâlhăriile, căci hoții au fost urmăriți fără milă, prinși și spânzurați. După puținii ani, securitatea pe drumurile mari se făcuse atât de desăvârșită, încât se zicea pretutindeni că: «șiîn mijlocul drumului poți dormi cu saci de aur drept căpătâiu»”.

A organizat serviciul de pompieri și arhivele statului, a precizat obligațiile ispravnicilor și ale poliției, a redus numărul județelor, a introdus reglementări monetare și altele pentru prevenirea foametei în anii cu recolte slabe, a eliberat

țiganii domnești și pe cei mănăstirești, redându-le libertatea și celor pe care îi avea el. A creat statutul de porto-franco pentru orașul Galați. La fel de importante au fost și măsurile luate în domeniul vamal. La 8 iulie 1835, la Iași, s-a încheiat o primă convenție între cele două Principate, ce conținea și prevederi referitoare la modalitatea trecerii unor mărfuri fără vamă. în 1846 s-au început, tot la Iași, noi tratative pentru modificarea respectivelor prevederi. Lucrările erau finalizate în anul următor, de la 1 ianuarie 1848 desființându-se vama dintre Principate. Totodată, s-a instituit o barieră vamală între acestea și Imperiul otoman (acțiune începută din 1842), prin sporirea taxei vamale asupra produselor venite din sud de la 3% la 5%. Măsura era considerată de consulul francez la Iași, Gueroult, ca o “negare directă a suzeranității”.

Principala dificultate pentru domn a venit din partea opoziției pe care i-au făcut-o mai întâi boierii (cel mai adesea având în frunte una sau mai multe dintre rudele sale), apoi după 1840 și tinerii reîntorși de la studii în Occident. Avem de a face aici cu o constantă a istoriei noastre: imposibilitatea unirii, din timp, a eforturilor interne pentru a face mai bine față problemelor externe. Și mai este ceva ce trebuie spus: o mare disponibilitate a unora dintre noi de a se lăsa cumpărați, alteori manevrați doar, din exterior. Pentru că, așa cum vom vedea,

Mihail Sturdza a avut de înfruntat trei valuri de opoziție, stimulate, iar cel puțin unul creat în mod artificial de consulii ruși. Și, culmea, și domnul și boierii din opoziție urmăreau același lucru: reducerea influenței rusești, întărirea țării, salvarea ei din pericolele ce o pândeau mai ales dinspre Est. Dar, în vreme ce boierii din opoziție aveau mâinile libere și puteau să spună lucruri care domnului nu-i erau îngăduite față de puterea protectoare, Mihail Sturdza, pe umerii căruia apăsa o cu mult mai mare răspundere, trebuia să țină cont de interesele țării și de contextul politic european. Pentru că demersurile sale pe lângă Franța și Anglia au rămas fără vreun rezultat. Și atunci ne punem întrebarea: de ce nu s-au putut înțelege domnul și opoziția într-o problemă atât de importantă? Laitmotivul invocat de boierii opozanți era, am văzut, cupiditatea și abuzurile săvârșite de domn, căruia îi

reproșau și că era o simplă unealtă în mâinile consulilor. Simple pretexte, căci cum o spuneau și contemporanii, ceea ce i se reproșa domnului în privința metodelor de îmbogățire era o practică generală; iar Sturdza era departe de a fi o simplă unealtă a curții țariste, chiar dacă din prudență și tactică politică lăsa asemenea impresie. Fără a putea oferi o explicație definitivă pentru un fenomen atât de complex și atât de prezent în istoria noastră, credem că un mare rol au jucat și ambițiile personale, peste care protagoniștii nu au putut trece. Domnul vroia o domnie ereditară în familia sa; boierii, fiecare în parte, se considerau îndreptățiți, la rândul lor, să aspire la scaunul domnesc. Că interesele meschine și-au spus cuvântul ne-o demonstrează și "primenirea" permanentă a opoziției: cei ce primeau vreo funcție în stat, o părăseau, iar cei ce pierdeau vreun post, o alimentau. Dar ne-o spune, direct, și Radu Rosetti: "Puternic sprijin era dat nemulțămiților de către boierii mari mai în vârstă cari, aproape toți, erau adversari ai lui Mihaiu Sturdza, unii din pricini binecuvântate, ca indignarea față de sistemul de ocârmuire venal și abuziv în vigoare, alții din cauza vr-o unei nedreptăți suferite și reale, nu puțini din cauza nepunerii în slujbă a vr-o unui fiu, rudă, neam sau om de casă sau a neacordării vr-o unui ghelir oareșcare".

"Un an au ținut traiul bun între Mihail Sturdza și boieri" — scrie Manolache Drăghici. Și adaugă: "Respinsă din deputății, făcând feliuri de intrigi între popor, ca să rădice comploturi asupra domnului, din zi în zi se lățea între magnați ura adăugându-se pe de o parte cu cei depărtați din slujbe, pe de alta cu candidații rămași fără voturi la toate alegerile de deputați. încât s-au deschis un război politic din cele mai

220 serioasă în Moldova între partida curții și acea opozantă guvernului până au ajuns M. Sturdza a întâmpina mari greutăți politice".

Iată și o clasificare a opoziției făcută de I.C. Fllitti. Mai întâi, marii boieri, ale căror nemulțumiri erau cele prezentate mai sus. Veneau apoi boierii "de a doua treaptă și de treptele mai mărunte, pe cari Sturdza nu-i ridicase încă și cari, ca urmare, erau tot atât de potrivnici boierimii mari cât și colegilor de mai deunăzi ridicați mai sus prin voința domnească. Nu voiau desființarea privilegiilor, ci aplicarea acestora deopotrivă la întreaga boierime, fără deosebire de

trepte”. în sfârșit, ultimul grup îl formau tinerii.

Practic, nu a existat an al domniei, începând cu 1835 și terminând cu 1848 — ba chiar și în 1849 — care să nu fie marcat măcar de o plângere a opoziției la Poartă sau la consulul rusesc. Nu are rost să le mai descriem aici în amănunt; cei doritori pot găsi foarte sistematice prezentări în cărțile pomenite deja. Vrem doar ca, folosind un document inedit, după știința noastră, să arătăm mai clar în ce a constat amestecul Rusiei în luptele dintre domn și opoziție. Acest amestec nu era un secret nici pentru contemporani, cum ne-o dovedește Radu Rosetti: ’’Consulul rusesc din Ieși avea de la Petersburg consemn să sprijine pe Mihaiu Sturdza împotriva oricăror tendințe subversive, dar și să aibă grijă ca situația lui să nu devie prea puternică, deci până la un oareșcare grad să favorizeze în chip dibace nemulțămirile ce se iviau împotriva-i spre a-1 face să simtă totdeauna nevoia de sprijinul Rusiei. Consulul încuraja deci în chip tainic mișcarea de opoziție stârnită de deplorabilul regim al domnului și opozanții aveau astfeliu un nou motiv pentru a nu da în vileag scopuri alienându-li această aparentă bunăvoință care stingheria mult pe vodă”.

Să facem deci apel la documentul menționat, pentru a vedea mai clar cum procedau consulii ruși. Este vorba de un raport redactat de consulul francez Huber, în 1839, despre opoziția din Moldova. El a fost trimis la Paris, împreună cu o prezentare a lui Mihail Sturdza și un alt raport despre “partidele politice valahe”, prin intermediul lui Felix Colson.[90]’ Ce spunea Huber în respectivul document? Că opoziția era formată din marea majoritate a boierilor țării și că avea ca scop menținerea și consolidarea noilor instituții acordate. “Dar Rusia, care n-a fost niciodată de bună credință promulgând această instituție [Regulamentul Organic] căuta prin toate metodele posibile să o sape până la temelie. Animată de asemenea sentimente, a știut să îl forțeze pe domnitorul actual să comită abuzuri și să poarte atingere noilor

221 instituții devenite scumpe moldovenilor, acționând în contra spiritului și literei Regulamentului Organic”. Imediat, opoziția a depus plângeri către ministerul imperial. Dar ea ignora că abuzurile introduse în administrație erau chiar opera acestuia, că departe de a le reprima, el nu căuta decât să le propage și să le răspândească în toate ramurile, astfel

încât să poată apoi, în caz de eșec, să se amestece în mod deschis în administrarea țării, să opereze reformele pe care le considera necesare și să-1 sacrifice, dacă era nevoie, chiar pe domnitor, care nu fusese decât instrumentul involuntar și forțat al ambiției ministeriale. Ministerul imperial, manevrând cu șiretenie, a lăsat impresia că era recunoscător opoziției pentru că s-a adresat curții protectoare, în loc să recurgă la Poartă. Opoziția, scria Huber, nu era, din punctul de vedere al Rusiei, decât o facțiune primejdioasă, ce urma, mai devreme sau mai târziu, să dispară. Manevra nu a reușit complet, pentru că Mihail Sturdza avea o poziție prea puternică la Poartă. Dar cum opinia publică — ce sprijinea în mod sincer acțiunea opoziției, din cauza abuzurilor domnului — cerea ceva concret, consulul Rusiei de la București, Riickman, a fost însărcinat să facă o anchetă. După spusele lui Huber, acesta, om mediocru și brutal, a reușit să provoace nemulțumirea chiar a opozanților domnului; care s-au adresat curții protectoare amenințând cu părăsirea țării. Temându-se de eventualitatea unor tulburări, Rusia l-a trimis consul în Moldova pe Besack cu misiunea de a limita atribuțiile domnului, așa cum rezultau ele din Regulamentul Organic. Totodată, noul consul a încercat să atragă câțiva membri ai Adunării, pentru a “parodia o a doua opoziție”, în sfârșit, el avea și instrucțiuni ca să plaseze cu orice preț în Consiliul administrativ pe Alexandru Ghica și Costache Sturdza[91]’, considerați la curtea țarului drept șefi ai opoziției ce trebuia dizolvată pe termen lung. Totodată, el îi asigura pe mai mulți membri ai opoziției că cu ajutorul celor doi, ei puteau apoi fi aleși membri ai Adunării. Huber analiza astfel acțiunile preconizate de Rusia: fie dorea să mute opoziția în Adunare, pentru a o dirija apoi victorioasă contra domnului, lipsit de principalele sale atribute, urmând să îl detroneze prin “voința” Adunării; fie vroia să-1 mențină pe domn, dar cu o opoziție puternică în Adunare. “Departe de a descoperi vreun gând ascuns în acțiunile consulului, opoziția a crezut că se întrevede sfârșitul suferințelor sale”. Deci, Alexandru Ghica și Costache Sturdza au admis să intre în joc. Numai că atunci când planurile consulului trebuiau puse în aplicare, a izbucnit, în primăvara anului 1837, conflictul dintre domn și Adunare,

222 în Țara Românească. Consulul rus hotărăște să amâne planul său. Ca o scuză față de Alexandru Ghica și Costache

Sturdza, pretinde că nu a putut obține condiția pusă de ei: destituirea lui Canta. Numai că Besack a fost aspru criticat de curtea imperială, iritată din cauza eșecului lui. 1 s-a cerut să creeze în Adunare o facțiune opoziționistă, cu orice preț, chiar și dintre oamenii fideli domnului. Besack a trecut la acțiune, fără să prevină pe reprezentanții opoziției. Ceea ce, spune Huber, i-a fost fatal. El i-a ales ca șefi ai noii opoziții pe Canta și Catargiu, "îndoctrinându-i cu ușurință și plasându-i în fruntea partidului format de el". Domnul a reușit să îi dejoace planul, iar membrii opoziției reale i-au întors spatele, înțelegând jocul ascuns al curții imperiale. Mai mult, spune Huber, membrii opoziției s-au apropiat de domn. "Prin această uniune patriotică încercau să amâne momentul când Rusia avea să își trimită hoardele pentru a ocupa țara, sub pretextul restabilirii ordinii", în Iași, toți erau "mirați, să vadă pentru prima oară Rusia formând și dirijând un partid în mod deschis, fără respect față de domn sau ceilalți consuli acreditați la Iași". Ca de obicei, curtea imperială l-a dezavuat public pentru acțiunile sale neconforme cu instrucțiunile avute, Besack și-a prezentat demisia și în locul lui a fost numit Kotzebue. în documentul consacrat prezentării domnului Mihail Sturdza, același Huber insista asupra apropierii realizate în acel moment — februarie 1839, când trimitea el depeșele—între domn și opoziție. Nu cunoaștem asemenea mențiune din alte documente. Știm doar că în același an, 1839, era descoperită conspirația lui Leonte Radu, în spatele căreia se aflau Ștefan Catargiu, Costache Sturdza și alții. în decembrie 1839, Huber raporta din nou că boierii s-au împăcat cu domnul. Chiar vistiernicul Alexandru Sturdza — soția acestuia, de fapt, era cea mai înverșunată opozantă a domnului — era dispus să se împace cu Mihail Vodă. Doar Conachi — socotit un om mai aparte — se mai menținea în opoziție.[925] Mai știm că anul 1840 a trecut fără să se semnaleze vreo acțiune împotriva domnului. Deci, ceva s-a întâmplat, dar, cade obicei la noi, nu a ținut mult.

"Abuzurile lui Mihaiu Sturdza, venalitatea lui cumplită, tolerarea de către el a jafurilor și a mâncătoriilor funcționarilor, mai ales însă vânzarea fățișă a justiției, a ridicat împotriva domnului întreaga lume conștientă, dar mai cu seamă tineretul, atât cel crescut în țară, cât și acel trecut prin străinătate. Din sânul acestor două grupe pornit-a mișcarea opoziționistă din anii '40, care a dus la revoluția de la 1848 în Moldova".[935] Este de acord cu fixarea momentului

intrării în scenă a[223] tinerilor opoziționiști și academicianul Platon, care mai spune: *“Bătrânii liberali,* în rândul cărora, alături de

Barbu Știrbey și Gh. Bibescu, îl putem asocia și pe Sturdza (i-am notat pe acei care s-au situat în posturile de decizie, în elaborarea a

sau aplicarea programului de transformare a societății) își epuizaseră elanul. Merseseră atât de departe cât le îngăduise

condiția lor. Societatea trebuia să meargă mai departe însă; și în gândire și, mai cu seamă, în practica socială și politică.

Noua generație, crescută în «larma ideilor nouă», trebuia să preia ștafeta pentru a împinge societatea înainte. îi sosise

cea
sul
”.
Mi
șca
rea
tin
eril
or
a
pri
ns
con
tur
ma
i
ale
s în
ani
i
18
43-
18
44,
cân
d
Ko
găl
nic
ea
nu
și-a
ina
ug
ura
t
cur
sul
de
ist
ori
a
ro

mânilor, Ghica pe cel de economie, Grigore Alexandrescu scria fabule politice, iar piesele lui Vasile Alecsandri *Iorgu de la Sadagura*

gura și *Iașii în carnaval* se jucau la teatrul din Iași. Speriat, în 1844 domnul a suprimat mai întâi *Propășirea,* surghiunind

u-i pe Kogălniceanu și Negruzzi. Acesta din urmă, după ce scrisese *Vodă Lăpușneanu*, în care încercase să sugereze o par

ale
lă
înt
re
lup
ta
do
mn
ulu
i
din
sec
olu
l
XV
I
cu
boi
eri
me
a și
con
fru
nta
rea
lui
Mi
hai
l
Stu
rdz
a
cu
op
ozi
ția,
a
pu
bli
cat
nu
vel
a

Todirică, pentru care a avut de suferit mânia lui vodă.

Limitele mișcării tinerilor erau foarte bine surprinse de Radu Rosetti: “Afară de prea puține excepțiuni, acei din tinerii aparținând marii boierimi, atât de privilegiată de regimul regulamentar, erau doritori de reforme constituționale, dar cari să păstreze clasei lor pozițiunea ei privilegiată în stat, adică râvniau la un guvern reprezentativ în care puterea legiuitoare și controlul efectiv al ©cârmuirii să fi aparținut mai ales unei camere a marilor boieri, croită cam pe modelul camerei lorzilor, față de care ar fi existat și o cameră aleasă printr-un sufragiu răstrâns, iar puterile domnului având să fie limitate... Dar tinerii noștri boieri moldoveni n-au înțeles nevoia absolută, pentru triumful cauzei lor, a chiemării și a interesării la luptă a obștiei celei mari. Iaca cauza pentru care mișcarea pusă la cale de ei s-a isprăvit în chip atât de lamentabil”.

Să amintim — tot la acest capitol — conflictul domnului cu mitropolitul Veniamin Costache. Am ales relatarea lui Radu Rosetti pentru că ni s-a părut — nu numai în acest caz — un comentator destul de imparțial: “Dar dacă Veniamin Costache este fără îndoială cea mai nobilă figură cu care se poate făli istoria clerului nostru și se apropia de o stare de adevărată sfințenie, totuși, nu era decât un om și ca om nu putea să nu aibă și el cusururile lui”. Slăbiciunea mitropolitului era

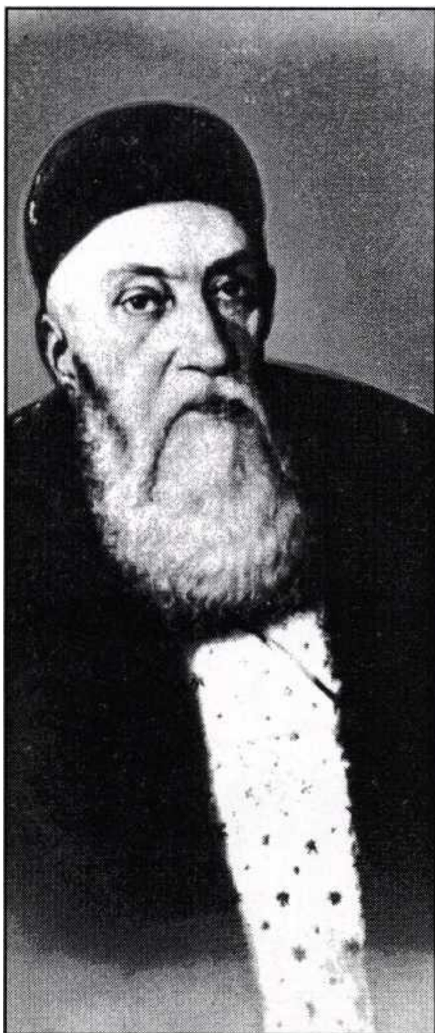


Sigiliul lui Ilie Sturdza,
redesenat de Stern, gravor din Paris

Biserica Bărboi din Iași, așa cum arăta la sfârșitul secolului trecut. Aici se află mormântul lui loniță Sandu Sturdza

Document din 1615, pe care Alexandru A. Sturdza credea că a identificat sigiliul lui “Ioan Sturdza, mare hatman al Moldovei la 1581”

Marele logofăt Dimitrie 1. Sturdza





Stema Sturdzeștilor (sus) conferită prin Diploma
de înnobilare (jos) acordată de principele
Transilvaniei, Mihail Apafi


NOS MICHA

DEI GRATIA PRINCEPS TRANSILVANIAE PAR



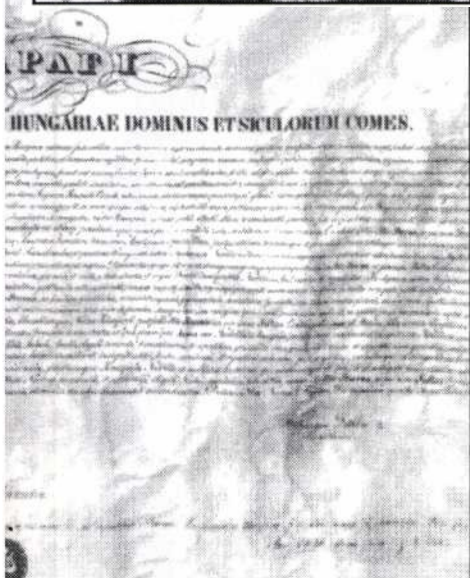




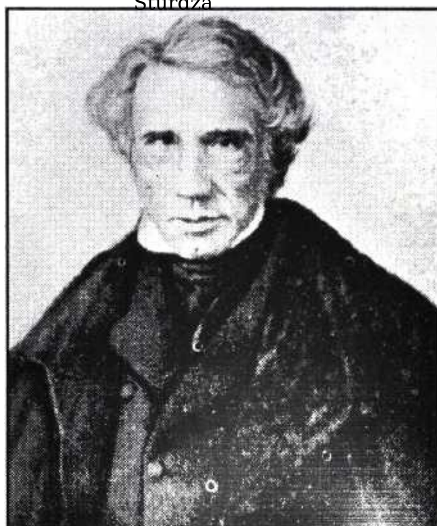
Fiica primului domn pământean al Moldovei de după 1821, Elena Sturdza

Ioniță Sandu

Alexandru S. Sturdza



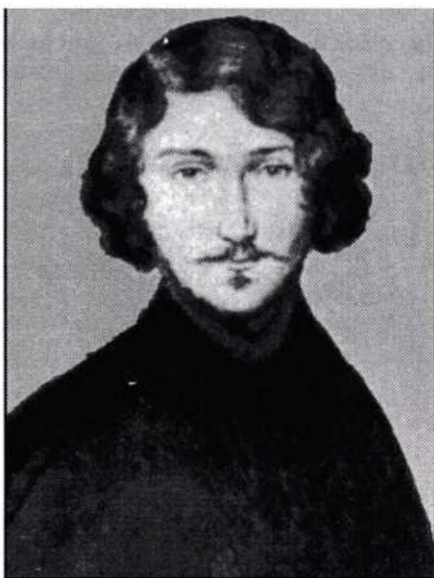
HUNGARIAE DOMINUS ET SICULORUM COMES.



Grigore Sturdza, tatăl lui Mihail Vodă



Rude și opozanți: Costache Sturdza (sus)
Și
Alecu Sturdza (jos)




Mihail Vodă Sturdza
(tablou aflat în colecția
Muzeului Național de Istorie)

’ .. •

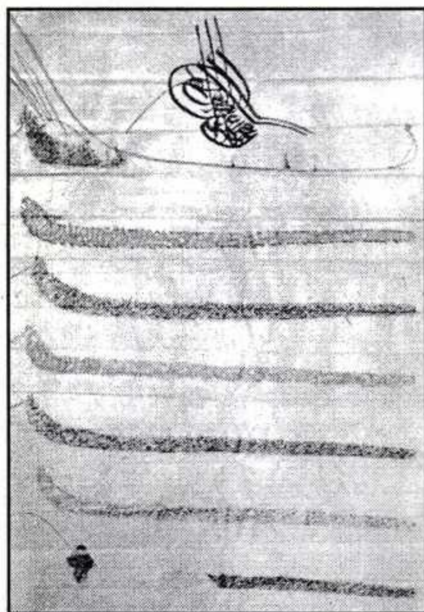
rEXEAjor ii

H»i;«p#j tiiiUKi

W V# M A & â

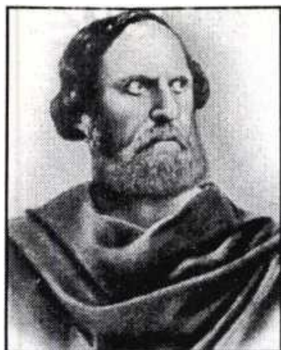
<st» H &> 4>*$ *3 ii* *»■»





Firmanul de învestire a domnului regulamentar al Moldovei Mihail Sturdza (jos) și coperta Genealogiei oficiale redactată de comisia întrunită de domn, în 1842 (sus)

Fiul său cel mare, din prima căsătorie, Dimitrie



Grigore Sturdza, al doilea fiu din prima căsătorie a lui Mihail Vodă...



... și palatul ridicat de el în actuala Piața Victoriei, demolat la
începutul celui de-al doilea război mondial

Capela din Baden-Baden ctitorită de Mihail Vodă și tablourile păstrate acolo (în sensul acelor de ceasornic): Smaranda, Mihai, Maria (fiul și fiica din a doua

căsătorie) și Mihail Sturdza





Sitten-Zeugniß

... 27 November 1850 ...

... Sturdza aus Jassy ...

München 2 August 1851

Rector

der Universität

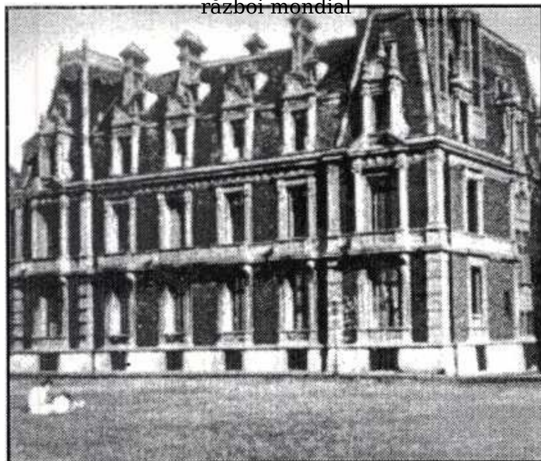


Dimitrie A. Sturdza și fiul său, Alexandru Sturdza (jos).
Tn stânga: una dintre diplomele de studii aduse din Germania de viitorul prim-ministru D.A. Sturdza



Marea actriță Lucia Sturdza

Palatul ridicat la Dieppe de Dimitrie Mihail Sturdza și demolat de germani în timpul celui de al doilea război mondial



Mihail Sturdza, ministru de externe (14.IX-15.XI1.1940)







Olga Mavrocordat (sus), căsătorită cu Mihai
Sturdza, și fiul ei cel mare, Dimitrie (jos), mort
înecat în Bistrița, în 1938

Generalul Gheorghe Manu (sus), prim-ministru,
bunicul doamnei Ileana Sturdza (jos, împreună cu
cei doi copii, Mihail și Elena)





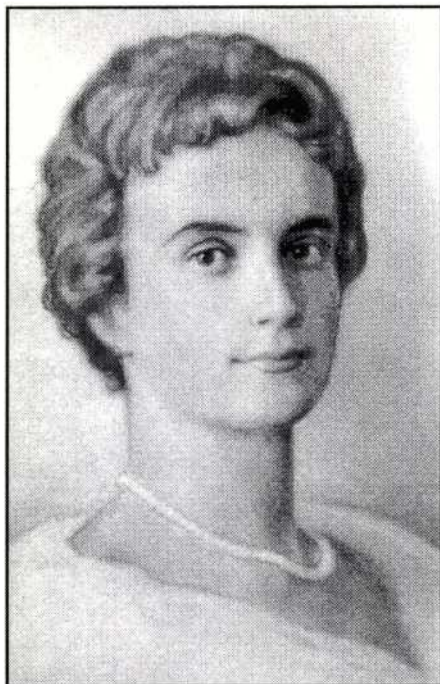
Domnul Mihail Dimitrie Sturdza (X), translator
oficial al generalului de Gaulle, în timpul vizitei
făcute în România în 1968,
și al președintelui Valery Giscard d’Estaing.
în stânga, coperta lucrării sale fundamentale

GRANDES FAM
ILLES DE GRECE

d’AHMmc ei de 'xj«stasHr»t$>k







Elena Sturdza ...



... fratele ei, Mihail Dimitrie Sturdza ...

... și soția acestuia, doamna Isabelle, născută de Bayneux, împreună cu cei doi fii: Dimitrie și Adrian-Mihai Vandrille





Gheorghe Sturdza, fiul cel mic al Olgăi Sturdza, împreună cu soţia, Margareta, şi doi din cei trei băieţi (stânga, sus)

Doamna Margareta Sturdza (născută Kvaal), la Popeşti, cu regele Mihai şi ministrul S.U.A. la Bucureşti, F. Günther Mott, în 1940

Gheorghe Sturdza (X) pe frontul de Est (jos)







Trei generații: Gheorghe și Margareta Sturdza...

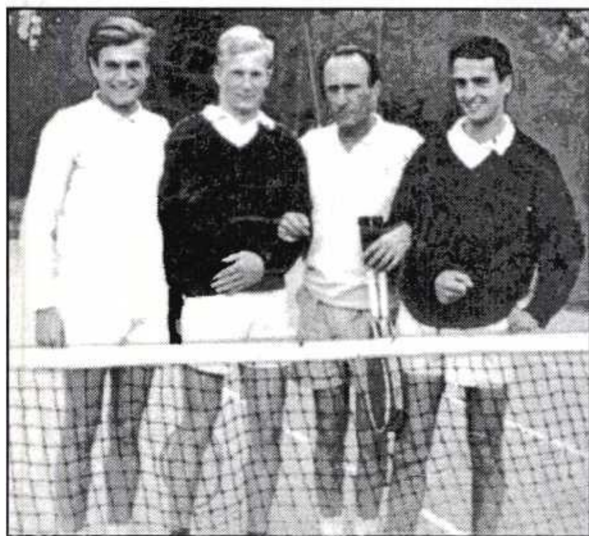


... Gheorghe, alături de fiii săi: Erik-Ioan, Dimitrie și George; în rândul din spate: Ștefan (băiatul lui Dimitrie) și George Alexandru (fiul lui George)...



... în rândul din față: Ruxandra (fiica lui Dimitrie), Olga (fiica lui George), Christine (fiica lui Erik-Ioan), Marie-Helen (fiica lui George); în picioare: George Alexandru și Ștefan

Căsătoria lui Monique Wagner cu Dimitrie Sturdza, în ctitoria ortodoxă din Baden-Baden



Tatăl, Gheorghe, și cei trei fii

(George, Erik-Ioan și
Dimitrie) la fileu



nepotul său, Canta, “care deși moștenise o avere frumoasă, deși ocupase (și a ocupat aproape până la moarte) posturile cele mai înalte ale țării, în cari, după glasul unanim al contimporanilor, niciodată nu a neglijat câștigurile ilicite, din cauza număroasei sale familii și a traiului nechibzuit...” . Mitropolitul l-a ajutat mereu cu bani și, urmându-i sfaturile, a încheiat o serie de tranzacții păgubitoare pentru Mitropolie, “care, la începutul celei de a cincea decade a veacului, se găsia într-o stare de inextricabil desordin financiar”. în 1842, Mihail Sturdza l-a înlocuit la logofeția dreptății pe Canta cu un alt boier. “Mitropolitul văzând că, cu toate insistențele lui, vodă nu consimte să lese nepotului său logofeția dreptății și, rău sfătuit de acesta, și-a dat demisia, crezând că vodă avea să dee înapoi în fața nemulțămirii pe care acea demisie nu putea decât s-o stârnească, precum a și stârnit-o". Dar domnul s-a arătat mai tare până la urmă și fostul mitropolit s-a retras la mănăstirea Slatina.

Mihail Sturdza a fost catalogat adesea — dar cu prea multă ușurință — drept unealta supusă a Rusiei. Manifestase, mai ales în tinerețe, sentimente filo-ruse, considerând că doar țarul putea ajuta Principatele să scape de sub tutela Porții. Dar ajuns în tronul Moldovei, s-a petrecut cu el o schimbare, notată și de consulul francez Huber în caracterizarea pe care o trimitea, ca anexă la depeșa din 28 ianuarie 1839, în care scria că era o deosebire între Mihail boierul și Mihail principele. Și adăuga: “poate fi un prinț anti-rus, pentru Moldova. Exemplele lui Cantemir și Ipsilanti ar trebui să îl avertizeze să refuze o coroană din partea țarului Nicolae, în schimbul servirii doar a intereselor lui". Potrivit lui Huber, “Sturdza nu a pierdut speranța să răstoarne într-o zi această situație. Tocmai datorită acestei siguranțe a avut ambiția să devină principe. Și a început să o facă deîndată după numirea sa.... Obligat, pentru a-și atinge țelurile, să arate cea mai mare servilitate față de Rusia, Sturdza nu este lipsit totuși de fermitate... Vrea independența și binele țării, dar avid cum este de bogăție — pe care uu a acumulat-o, fără îndoială, decât pentru a face să reușească proiectele sale naționale [!] — s-a putut crede uneori că vrea doar binele său”. în ciuda afirmației pe care am marcat-o cu semnul exclamării, nu trebuie să ne închipuim că Huber era complet lipsit de simț critic față de Mihail Sturdza. Și el îl considera incapabil să

depășească educația primită și condiția sa, străin de principiile occidentale; dar îl aprecia ca fiind “totuși, omul zilei”. Simpatia lui Huber față de Mihail Sturdza venea — credem — din recunoașterea condiției

225 ingrate în care era pus domnul: abandonat de marile puteri (evident occidentale, dar să nu uităm că Huber scria tocmai ministrului de externe al uneia dintre acestea), aflat în imposibilitatea să conlucreze cu domnul din Țara Românească (și vom vedea de ce), confruntat permanent cu o opoziție care, potrivit consulului nostru, abia în acele zile realizase capcana pe care i-o întinsese Rusia.

Mihail Sturdza a acordat mereu o atenție deosebită relațiilor cu Țara Românească. Sigur, nutrea și ambițioase gânduri personale: unificarea celor două țări, sub sceptrul său. Dar a avut inteligența ca niciodată să nu pună în pericol obiectivul național din cauza ambiției personale. Mihail Sturdza trimitea oameni anume la București pentru a fi mai bine informat cu cele ce se petreceau acolo. Cu Alexandru Ghica, relațiile sale au fost foarte proaste. Potrivit aceluiași Huber, lucrurile nu ar fi stat așa de la început, între ei existând o perfectă înțelegere când au mers la Istanbul. Știm că aici consulul francez se înșela. Dar să vedem ce ne spune în continuare. “Această uniune [dintre cei doi principi] nu putea conveni planurilor de infiltrare ale Rusiei; ea și-a vârât coada și deîndată discordia i-a divizat pe cei doi principi”.

Un moment extrem de interesant îl constituie turneul întreprins de I. Câmpineanu la începutul anului 1839. Acesta pleca spre Istanbul, însoțit de Felix Colson, care mersese în prealabil la Iași. El s-a întâlnit cu Mihail Sturdza și l-a informat despre “combinația” pusă la cale la București, cu sprijinul agentului englez Colquhoun, care spunea că avea întreg acordul lordului Palmerston. Alexandru Ghica trebuia să fie demis, în locul lui fiind ales domn I. Câmpineanu, el urmând să devină și domnul Moldovei. Dacă, totuși, ar fi întâmpinat o opoziție prea puternică din partea puterii suzerane și a celei protectoare, atunci trebuia propus ca domn al Principatelor unite Mihail Sturdza, care, se considera, putea obține mult mai ușor și acordul Rusiei, și pe cel al Porții, unde socrul său, Vogoride, avea relații atât de puternice. Mihail Sturdza n-a ridicat nici un fel de obiecții

față de ideea renunțării la tron, dar s-a opus aceleia — susținute de englezi — de a lega soarta Principatelor de cea a polonilor, cât și de cea a românilor din Banat, Basarabia sau Transilvania. Era o poziție extrem de lucidă cea susținută de Mihail Sturdza — “unirea simplă și imediată a celor două Principate” —, care va fi validată de istorie. Ceea ce i-a rugat el pe Colson și Huber a fost să primească un semn cât de mic din partea celor două cabinete — francez și britanic — cum că sunt dispuse să dea o mână de ajutor. Altfel, amenința Mihail Sturdza, dacă nici de data aceasta nu se întâmpla

226 nimic, într-un an de zile era hotărât să renunțe la tron. Și le-a mai cerut un lucru: să țină în secret discuția avută. “Date fiind riscurile angajării, trebuie să admitem că domnitorul moldovean, în aceste împrejurări, a dezvăluit o latură a personalității sale pe care adversarii au ignorat-o sau pe care au trecut-o sub tăcere; în parte, faptul îl absolvă de multe din păcatele sale și ale timpului, de care a fost responsabil și pe care posteritatea i le-a imputat”.[945] Evident, din proiectul respectiv nu s-a ales nimic, demersul lui I. Câmpineanu izbindu-se de apatia cancelariilor europene.

Peste doi ani, Huber scria din nou la Paris, la cererea partidei naționale, solicitând modificarea atitudinii față de Principate. El comunica întrebarea care-i frământa pe locuitori: “de ce aceste state nu sunt constituite într-un stat capabil să formeze o barieră împotriva proiectelor expansioniste ale Rusiei?”. Tot atunci sosea la Iași și 1. Ghica, care-i aducea lui Mihail Sturdza, din partea partidei naționale din Țara Românească, oferta de a ocupa și tronul acesteia, căci zilele lui Alexandru Ghica ca domn erau numărate. Ar fi de mirare că avea mai multă prețuire Mihail Sturdza la românii de peste Milcov decât la proprii săi supuși, de n-am cunoaște un pic istoria noastră. Oricum, era o nouă încercare de realizare a unirii. Domnul moldovean a chemat chiar pe fiul său mai mare de la Berlin, pentru a-1 putea instala, de era nevoie, pe tronul rămas vacant la Iași.

Dar dorința pe care Mihail Sturdza o exprima, încă în mal 1834 unui francez — “suntem atașați instituțiilor noastre, chiar dacă, în aparență, ne-au fost date de ruși, dar am participat efectiv la redactarea lor. Putem merge înainte cu ele, cu condiția să nu intervină noi zguduiri în Europa și ca

Puterile să nu-și mute ochii de la noi. Vom avansa la umbra protec(iei lor"—nu s-a realizat. Altele erau planurile cabinetelor europene.

Reprimarea mișcării revoluționare de la 1848 i-a atras lui Mihail Sturdza ura și reproșurile multora dintre contemporanii și urmașii săi. Anii 1847 și 1848 au fost ani grei pentru Moldova: secetă, geruri mari, lăcuste, epizotii. Deși domnul fusese confruntat cu foametea încă din primul an de domnie și luase o serie de măsuri pentru a combate fenomenul, acestea s-au dovedit insuficiente. Pe fondul stării de neliniște internă, s-a adăugat și revoluția europeană, cu ai cărei lideri tinerii liberali din Moldova, ca și cei din Țara Românească, erau în strânsă legătură. Tn Iași s-a stârnit agitație mare. Dar, cum se întâmplă pe la noi, “boierii, după ce au afișat multe proiecte, au proferat multe

227 amenințări și au răspândit pretutindeni alarma, au sfârșit prin a se retrage, prudent, la țară, fără să mai dea vreun semn de viață”. Cel puțin așaîși informa superiorii consulul Franței la lași, Gueroult. Pe de altă parte — ne spune A.C. Cuza — “tineretul de pe atunci, Alecsandri, Rolla etc., se întrunea la Hotel de Petersburg pentru a se consfătui asupra reformelor ce trebuiau introduse în țară, consfătuiri cari se țineau în prezența agăi de oraș”. Pentru cei ce nu știu, aga era șeful poliției. Până la urmă, domnitorul le-a cerut conducătorilor mișcării să-și precizeze obiectivele. Ei au răspuns că trebuie să consulte mai întâi poporul. Așa că s-a convenit să se țină o adunare la 27 martie/8 aprilie 1848, la Hotel Petersburg. Adunarea a scăpat de sub control, s-au rostit acuzații grave la adresa ocârmuirii, ai cărei reprezentanți au părăsit sala. S-a alcătuit un comitet de 15 persoane, care avea sarcina să prezinte cererile obștei. Tn timpul nopții, a fost redactată o Petiție, cu 35 puncte. Au mers apoi la casele logofătului Costache Sturdza, pentru a strânge acolo cât mai multe semnături. Domnul a acceptat să înceapă tratative pe baza respectivelor puncte, cu o deputăție anume aleasă. Deja însă, logofătul Sturdza îi ruga pe cei strânși la el să plece, temându-se de represaliile domnului. S-au mutat la Alexandru Mavrocordat. La discuțiile purtate cu Mihail Sturdza, și-au dat seama că acestuia u era teamă ca mișcarea să nu ia amploare. Starea de agitație era însă întreținută mai ales de oameni anume aleși, căci populația

lașului nu prea ieșise în stradă, mulțumindu-se să privească revoluția de la fereastră. 0 explicație ne-o oferă Radu Rosetti: “Dacă nu se poate tăgădui generozitatea, iubirea curată de neam și de țară de care erau călăuziți autorii neizbutitei răscoale de la 1848 în Ieși, nu se pot găsi cuvinte de laudă la feliu în ceia ce privește simțul lor practic. Nu au înțăles că o mișcare ca acea care o pregătiau, mișcare având de scop și îndreptarea ocârmuirii lăuntrice și satisfacerea aspirațiunilor naționale nu poate fi dusă la izbândă de către un pumn de privilegiați, ci trebuie să fie opera întregii obștii. Și un întreg popor nu se mișcă pentru aspirațiuni de acest feliu câtă vreme el zace în robie de fapt și a fost deposedat de scurt timp de pământul ce l-a lucrat în curs de secole, tocmai de minoritatea infimă care acuma îl chiamă la luptă aprigă”. Cum o parte a capilor mișcării împingeau lucrurile spre o confruntare armată[955], domnul s-a refugiat în cazarma orașului și a lăsat mână liberă celor doi fii ai săi — Dimitrie, mare hatman, dar mai ales Grigore, “trufaș, în mare uniformă de polcovnic rus”[96)] — să înăbușe revoluția. Un martor ocular ne-a lăsat o relatare:

“Alergând la fereastră, văd soldații așezând tunul șiîndreptându-1 asupra casei. în mâna unui soldat văd chiar fitilul aprins, gata să-i dea foc.

O teroare ne cuprinde pe toți, căci oricât de mic era tunul, totuși era tun! Două șiruri de soldați cuprind și înconjoară casa. Vre-o 50 din ei se despart și se suie pe scară. Ușile salonului se deschid cu vuiet și o mulțime de baionete întinse intre înăuntru (sic). Șirul de soldați se desface și se arată în mijloc un arnăut ca un uriaș, ținând o palã între dinți (nu în dinți, ci între dinți), iar în mâini, cu degetul pe cocoș, o carabină, tromblon larg cât un cracter. După arnăut se vede Beizadea Grigore, cu sabia scoasă:

- Domnilor — zise el—în numele legei vă provoc ca să depuneți armele.

- Cine să le depuie? Noi, câți suntem aici, nici o săbiuță n-avem.

- Ce fel? D-voastră sunteți în revoluțiune, voiți să doborâți pe Măria Sa Vodă din tron și credeți că nu va fi cine să-l apere?

- Noi am voit să facem o revoluție pașnică. Dacă Măria Sa nu ne acordă dorințele, îl va judeca lumea și Dumnezeu,

iar noi, precum vedeți, suntem cu țigările în mână.

- Așa dar, domnilor, este o neînțelegere. Poftiți dar de mă întovărășiți de vale la palat. Acolo veți vedea și pe Măria Sa și vom bea împreună câteva butelci de șampanie.

- Foarte mulțumim de șampanie. Dacă-i pa asta, s-o bem aici și să ne lași în pace.

- Nu se poate. Mi-a poruncit Măria Sa să vă duc pe toți de vale la cazarmă, unde vă așteaptă.

- în fața puterii, n-avem ce face. Dar de vom fi maltratați...

- Vă garantez că nu veți suferi nimic.

Ne sculărăm cu toții, și după ce ieșirăm ne văzurăm înconjurați de soldați și urmați de Beizadea Grigore, în fața căruia mergea arnăutul cel cu tromblonul. Acesta era vestitul Robert Inge, de origină din Afganistan.

Coborând scările ajunserăm în curte, dar abia ne aflam la poartă că auzim comandând: foc! Toți soldații ce ne înconjurau întinseră baionetele și încă odată auzirăm: foc! Dar o altă voce, mai puternică, strigă: în sus! Atunci soldații, ridicând puștile în sus, le sloboziră în aer.

Mulți au crezut și cred încă că primul ordin de a da foc a fost dat de Beizadea Grigore. Dar adevărul numai el însuși îl poate ști...

Se întâmplă că un soldat ce era tocmai Tn aripa din urmă căzu lovit de-un glonte al unui alt soldat. Rănitul, expirând, țipa cu turbare. Soldații ce erau în frunte crezură că cei din urmă se încăierau cu poporul. Atunci se auzi un alt comandament (o altă comandă): «Dați de tot, nu-i lăsați cu zile!».

Ne pomenirăm deodată atacați și loviți cu paturile puștilor, trântiți la pământ și stâlciți în bătăi de soldații turbați de rachiu și de mânie.”

Amintiri similare avea și Radu Rosetti de la tatăl și unchii săi.

A urmat exilul sau fuga principalilor fruntași. în septembrie 1848, domnul dispunea revenirea celor trimiși la Brusa, în Imperiul otoman, fixându-le însă domiciliu obligatoriu. în aceeași lună, la 23, intrau în Moldova și trupele rusești, în drum spre Țara Românească.

Se pare că Mihail Sturdza a fost încercat, din nou, de

gândul de a pleca din domnie. Dar până la urmă, s-a hotărât: “Aveam de gând să mă retrag, dar nu vreau să fac plăcere dușmanilor mei. Voi mai rămâne patru ani încheiați”. La 19 aprilie/1 mai 1849 însă, la Balta-Liman, se încheia o convenție ruso-otomană, care punea capăt, practic, regimului regulamentar. Soarta domnitorului Mihail Sturdza era pecetluită. Sfătuit de generalul Duhamel să plece, Sturdza îi scria lui Asachi să-i cumpere o casă la București. Ar fi vrut să meargă în Basarabia, dar din cauza celor doi copii plăpânzi pe care-i avea din a doua căsătorie, s-a hotărât pentru Țara Românească. A plecat din Iași la 13 mai. Era încă la București în anul 1850, după care a mers la Paris.

Lăsa în urma lui, pe lângă cele înfățișate până acum, și câteva realizări pe plan cultural. Existau, în timpul domniei Iui, mai multe tipografii. S-au tipărit cărți, începând cu *Calendarul pentru bunul gospodar,* un foarte reușit manual de economie rurală, trecând prin cărți școlare și terminând cu diverse lucrări de istorie, gramatică, medicină sau literatură.

O atenție deosebită a acordat domnul școlilor. Mai însemnate și mai cunoscute au fost școala de fete și Academia Mihăileană. La prima, cursurile durau trei ani. Se învăța după metoda lui Pestalozzi și erau și patru bursiere ale statului. Academia Mihăileană a fost inaugurată la 16 iunie 1835, în casele lui Petrache Casimir, cele luate cu japca de domn, după relatarea, citată mai sus, a lui A.C. Cuza. Avea două clase gimnaziale, două umanioare și una de filosofie. Academia a primit și instrumentar științific și o bibliotecă, din care 600 volume au fost dăruite de domn. Organizarea ei a suferit apoi o serie de modificări.

Clădirea care a adăpostit-o a fost demolată după 1947 și în apropiere s-a ridicat cinematograful “Victoria”.

Și presă multă — pentru acea vreme — s-a tipărit; între titluri, mai importante au fost *Dacia literară* și *Propășirea.* Prima se considera o “foaie românească” și-și propunea să publice “producțiile românești din orice parte a Daciei”, ca românii “să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți”.

“Mihalache Sturdza, încă de la începutul domniei, pusese la dispoziția orașului, spre a servi de teatru, o casă cu

două rânduri, ce o avea pe ulița Copoului, în care se amenajase o sală de teatru, singura ce capitala Moldovei a posedat-o până ce, acel teatru arzând, s-a construit cel de astăzi”, scria Radu Rosetti. Acolo se jucau și piese franțuzești și italienești, dar și românești, care, nota consulul francez Duclos, dezvoltau sentimentul național “de care Rusia se teme mai mult decât de tunurile Marelui Senior”.

în sfârșit, în 1844 se aprobau statutele “Societății medico-istorico- naturale”, creată cu un an înainte de urcarea în scaun a lui Mihail Sturdza. Peste un an, Societatea avea o bibliotecă de 4 000 volume. își organiza și un muzeu, în care piesele de rezistență erau colecția ornitologică (îmbogățită prin donațiile lui Fr. Bell, librar elvețian), un crocodil de Nil, o mumie egipteană și un elefant.

Mihail Sturdza avea să mai revină în viața publică a Moldovei și înainte de Unirea de la 1859. El continua să se bucure de sprijinul familiei Vogoride, ce a jucat un rol în faza premergătoare Unirii. în septembrie 1854, Petre Asachi mergea la Viena pentru a trata cu Grigore Ghica — alungat din țară din cauza războiului ruso-austriaco-otoman — în numele lui Mihail Sturdza. Revenit în scurtă vreme pe tronul Moldovei, Ghica, nepot de soră al lui Mihail Sturdza, a promis totuși ca în 18 luni să cedeze domnia lui Dimitrie, fiul fostului domnitor al Moldovei. Iar acesta urma să-i acorde o “măsurată indemnizație” pentru acoperirea datoriilor ce avea. Până la urmă, proiectul a căzut.[975] în 1857, ambasadorul Porții la Londra, Musurus-Pașa, susținea deschis aducerea lui Mihail Sturdza pe tronul Moldovei. în 1858, un grup de boieri moldoveni i-au solicitat să candideze din nou la tron, argumentându-și cererea astfel: “înălțimea voastră ca proprietar de cele mai însămnătoare domenuri în Moldova, ca patriot din cei mai cu râvnă, ocupând din fragedă vârstă importante funcții a Statului în timpuri critice, iar mai cu seamă în curs de 15 ani cât ați oblăduit țara ca domn stăpânilor înzestrând-o cu feluri de așezăminte mântuitoare

231 de care și până astăzi se bucură, sânteți mai mult decât oricare din moldoveni pătruns de cunoștința trecutului, de starea de față și de îmbunătățirile ce sunt obiectul dorințelor fiecărei clase în parte, precum și a populației întregi”.")

împins și de doamna Smaranda, a acceptat. Despre

Smaranda, Gane, care n-a fost un prea mare admirator nici al domnului, nici al ei, scria că, dornică să impulsioneze lucrurile, a trimis ambasadorului rus din Paris toate giuvaierurile sale, închipuindu-și că se afla pe malurile Bosforului. Nu i-a spus nimic soțului, așa că acesta a rămas foarte mirat și jenat când a primit de la ambasadă toate podoabele înapoi, cu mențiunea că nu știau ce să facă cu ele. în octombrie 1858, Mihail Sturdza pleca din Paris, prin Viena, Budapesta, Belgrad, urmând linia Dunării până la Galați. în port, ofițerii i s-au închinat ca pe vremea când era domn. De acolo, însoțit și de Alexandru Sturdza de la Bârlad — unul dintre dușmanii săi înverșunați pe când era domn, acum mare admirator — a pornit spre Iași. La marginea Nicolinei, l-a întâmpinat un arc de triumf împodobit cu stemele Moldovei și Sturdzeștilor și cu trei litere înconjurate de frunze de laur: M S și V. Partizanii săi le citeau “Măria Sa Vodă", în vreme ce ghidușii n-au ezitat să le ia drept “Mai Stai Voinice”. A tras în gazdă la Marghiolița Roznovanu, șturlubatica noră a lui lonită Sandu Sturdza, cea care fugise cu Bagration și cu corespondența ce purta domnul cu fiul său, Niculache. A fost silit să tragă acolo, pentru că în palatul lui locuia Grigore Sturdza. Fiul său își depusese și el candidatura la domnia Moldovei și nici nu vroia să audă de tată. în cursa finală pentru tronul Moldovei au rămas, până la urmă, cei doi Sturdzești și Cuza. După victoria zdrobitoare a celui din urmă, Mihail Sturdza l-a felicitat, urându-i să fie ales și în Țara Românească") și s-a întors la Paris.

Exilul l-a petrecut împreună cu soția sa Smaranda și copiii pe care i-a avut cu aceasta: Mihail și Maria. L-a însoțit și fiul cel mare din prima căsătorie, beizadea Dimitrie. în schimb, Grigore a rămas în țară, relațiile lui cu restul familiei stricându-se. La Paris, Mihail Sturdza — care acum ajunsese să își iubească foarte mult soția, după ce în 1837 trebuise să îl întrebe chiar sultanul ce mai face fata lui Vogoride, pentru a evita o ruptură între cei doi soți — a acceptat să-i cumpere, în 1851, două case. Peste șase ani, le-au vândut și au cumpărat, tot pe numele ei, palatul din Rue de Varenne 73. Este o clădire frumoasă, ce se mai păstrează și astăzi, în capul străzii dinspre Domul Invalizilor, foarte aproape de Muzeul Rodin. Acolo, Mihail Sturdza și doamna sa primeau

232 lumea bună a Parisului. Alexandru A. Sturdza îi vroia printre cei ce frecventau palatul din Rue de Varenne 73 chiar

pe împăratul Napoleon III și pe Thiers.

Tot pe numele Smarandei au fost cumpărate și palatul din Baden- Baden și, mai târziu, casa din Sorrento. La 1 noiembrie 1853, Smaranda plătea 44 000 guldeni lui Ignaz Stadelhofer pentru “Englischer Hof”, construcția de la Baden-Baden de pe strada Lichtentaler 176. Cu timpul, noii proprietari au transformat-o într-un palat. Chiar în anul următor, 1854, au cumpărat noi pământuri în jurul construcției, creându-i un foarte frumos parc. Peste câțiva ani, au construit și un manej, în spatele casei. La începutul anilor ’60 ai secolului trecut, pe lângă palatul propriu-zis și clădirile anexe mai exista și o seră (sau oranjerie, cum i se spunea atunci).

Cea de a doua construcție ridicată de Mihail Sturdza în Baden- Baden și devenită un simbol al orașului are o tristă poveste.[1005] Mihail, băiatul din cea de a doua căsătorie, aflat la Paris la studii, a murit subit, la 30 iunie 1863. Cauzele morții nu sunt foarte clare. îndurerații părinți au vrut să ridice o capelă mortuară chiar în strada Lichtentaler. Autoritățile — deși nu vroiau să îl supere pe Mihail Sturdza — s-au opus totuși, ferm, ridicării unei asemenea construcții pe cea mai importantă stradă din Baden-Baden. După tratative îndelungate, i-au vândut o poiană pe Friesenberg, pentru care fostul domnitor român a plătit, fără să obiecteze, un preț foarte mare. își lua, totodată, angajamentul să transforme zona din jurul capelei într-un parc public, în septembrie 1863 a fost angajat arhitectul Leo von Klenze, un nume vestit și dincolo de hotarele Germaniei. El mai ridicase, la Miînchen, o “capelă greacă”, fapt pentru care, probabil, a fost preferat de Mihail Sturdza. La 27 ianuarie 1864 însă, înainte să înceapă lucrările, Leo von Klenze a murit. Se pare că planurile viitoarei capele erau într-o fază avansată de elaborare. Definitivarea lor și supravegherea lucrărilor au revenit arhitectului Dollmann, tot din Miînchen. Realizarea construcției a fost făcută de cunoscuta firmă Knoderer und Haunz. Bernhard Belzer a fost antreprenorul lucrărilor. Decorația exterioară, foarte sobră, este realizată din plăci de piatră, în culori pastelate. Pe peretele exterior din stânga, cum privești spre intrare, se află stema familiei, realizată din piatră. Intrarea imită pe cea într-un templu grec, cu un fronton și un portic în stil ionic. în interior, decorația este ceva mai bogată. Frescele au fost realizate de pictorul Wilhelm Hauschild, iconostasul pictat de Andreas Miiller, iar

ornamentația murală realizată

233 de Schulze. Placajul din marmură este opera unui italian, după nume, Viotti, venit însă din Miinchen. Tot în interior se află cenotaful tânărului Mihail Sturdza, opera sculptorului Rinaldo Rinaldi, și cel al părinților săi, creația francezului Gabriel Thomas.

Pe bolta cupolei, Wilhelm Hauschild a realizat, pe plăci de cupru, triunghiul treimic cu Ochiul lui Dumnezeu în mijloc, cei 12 Apostoli și cei patru Evangheliști. în spatele Sfintei Mese din altar este un covor lucrat de Smaranda Sturdza. Lângă monumentul părinților este Sfântul Epitaf, pictat de prințul Gorceakov, soțul Măriei Sturdza, care a cusut textul împrejur în fir de aur. Scris în slavonește, el sună astfel: “Iosif cel cu bun chip de pe lemn luând Prea Curat Trupul Tău, cu giulgiu curat înfășurându-1 și cu miresme, în mormânt nou L-a pus”.

Pisania de deasupra ușii, din interiorul bisericii, grăiește astfel: “O Dumnezeule! Primește în milostivirea Ta, pentru slujba celor care vin la Tine, biserica aceasta clădită de inima nemângâiată a părinților, adică a domnitorului Mihail Sturdza și a doamnei Smaragda Sturdza, născută Vogoride, închinând acest sfânt lăcaș memoriei prea iubitului fiu, Principele Mihail Sturdza, născut la Iași în 19/31 decembrie 1846 și răposat la Paris la 18/30 iunie 1863.

Primește, Atotputernice Doamne, rugăciunile aceluia care a fost chemat în locașurile cerești, pentru ca atunci când va veni plinirea vremii, să fie și ei împreună cu el în viața cea viitoare, fericită, așa cum se află acum inimile lor unite, fără să se despartă”. în 1865, Dollmann a construit și casa parohială. Pe latura dreaptă a bisericii, se înalță și astăzi un stejar adus din Moldova și plantat de Mihail Sturdza în ziua sfințirii bisericii.

Sfințirea s-a făcut la 25 octombrie 1866. în acel moment, lipsea încă monumentul funerar al principelui Mihail, care a sosit abia în ianuarie 1867. Dar nici atunci nu a putut fi instalat imediat, pentru că în timpul transportării din Italia spre Germania, a suferit mici accidente. Antonio Rinaldi și Posenti au venit special la Baden-Baden și au făcut micile reparații necesare.

La sfințire au luat parte multe personalități: regina Augustina a Prusiei, prințesa Wilhelmina de Baden, principele de Furstenberg și Lady Mary Hamilton. Țarul Rusiei l-a trimis

pe Kotzebue cu o telegramă prin care-și oferea protecția asupra capelei. Sir Robert Mallot reprezenta Anglia și din partea Germaniei participa von Kubeck. Au sosit, de asemenea, un arhimandrit de la Viena, cu mai mulți preoți. Patron al capelei era Arhanghelul Mihail. La ceremonie a cântat corul din Baden-Baden.

Mihail Sturdza a dăruit cadouri arhitectului Dollmann (o tabacheră din aur, cu numele lui înscris cu briliante), pictorilor și constructorilor (câte un inel cu briliante).

Nici resturile pământești ale fiului său, Mihail, nu se aflau încă în acea zi în capelă. Au fost aduse și depuse în cripta de sub altar abia la 21 iunie 1867. în același an, Mihail Sturdza a creat o fundație, care trebuia să administreze capela și terenul înconjurător. în consiliul administrativ intrau: cel mai important funcționar districtual, preotul paroh, primarul orașului, doi cetățeni onorabili și un casier. Fundația era pusă sub supravegherea curții de administrație din Baden. în 1882, Mihail Sturdza a pus la dispoziția fundației 25 000 mărci. în același an, capela era trecută de sub autoritatea Patriarhiei din Constantinopol sub cea a Mitropoliei Moldovei. După moartea fostului domn, situația fundației s-a degradat treptat, mai ales că nici urmașii săi nu i-au mai acordat atenție. în 1923, numai cheltuielile pentru întreținerea grădinii depășeau toată averea fundației. La 15 martie 1923, municipalitatea prelua gratis parcul, fundația păstrând doar capela și casa parohială, în anul următor, banii nu au mai ajuns nici pentru întreținerea clădirii și plătirea preotului. Verificând starea financiară a fundației, consiliul municipal a hotărât să preia și capela și casa parohială, menținându-le destinația inițială. Din 1930, aînceput să slujească acolo preotul Mihai Ștefirza. Basarabean, participase ca preot militar la primul război mondial. El nu era plătit, căci fundația nu mai avea bani, dar își câștiga întreținerea slujind și la biserica rusă din Baden-Baden. Mai mult, a făcut mici reparații din propriul buget. După cel de al doilea război mondial, capitalul fundației practic dispăruse. La începutul anilor ’60 ea mai dispunea de 10 000 mărci. Capela era estimată, în acel moment, la un sfert de milion de mărci. La 8 iunie 1965, consiliul municipal a preluat integral administrarea capelei, fundația fiind dizolvată. S-a respectat dorința fondatorului ca preotul să fie numit de Patriarhia

română și în 1968 a sosit preotul Vasile Ștefan. Astăzi, în capela din Baden-Baden slujește părintele Radu Mironovici. Administrarea capelei se face de către Administrația Băilor și Curative. Familia Sturdza — prin Dimitrie G. Sturdza — se interesează, din nou, de soarta capelei.

Construcția nu a suferit modificări față de înfățișarea inițială, cu excepția înlocuirii, în timpul primului război mondial, a acoperișului de cupru cu unul de tablă. Să mai spunem că a fost jefuită de două ori, în 1919 și 1984, și că regizorul K. Zanussi a turnat acolo, în 1982, secvențe din filmul *Imperativ.* Acesta a rulat și la cinematograful Stu-

235 dio din București, în anul 1993, cu ocazia vizitei pe care Zanussi a făcut-o în România.

După cum ne informează o notație din condica ctitoriei lui Mihail Sturdza, sub numărul 11, din 30 mai 1884: “în anul una mie opt sute optzeci și patru (1884) luna mai în 8 zile, a decedat la Paris în Franța înălțimea Sa Prințul Mihail Grigoriu Sturdza Voevod, fost domn al Moldovei și Ctitor al Capelei Sft. Mihail din Baden-Baden și s-a înmormântat în această capelă de subsemnatul preot al mai sus zisei capele, martori fiind ierodiaconul Ieremia Iliescu și canonarhul Ioan Theodoresco”. Semnează: preotul N.Lușcanu, ierodiacon Ieremia Iliescu, canonarh Ioan Theodorescu.

La înmormântarea fostului cetățean de onoare (din 1872) al orașului Baden-Baden, primăria a chemat toată populația așezării. Au fost aduși toboșarii din Regimentul 111 infanterie, orchestra orașului. Au participat toate asociațiile din oraș, preoții de toate confesiunile, oficialitățile. Văduva fostului domn a donat apoi sume de bani unor fundații și asociații din oraș.

Cu vagonul special care a transportat din Franța corpul neînsuflețit au călătorit cei doi băieți din prima căsătorie, Dimitrie și Grigore, și sora lor vitregă, Maria.

Nici nu a fost bine așezat în criptă Mihail Sturdza și au început certurile pentru moștenire între Grigore — cel care nu-i iertase niciodată îndepărtarea mamei lui bune — și restul moștenitorilor. De altfel, cea mai mare parte a averii revenea lui Smaranda. Lui Dimitrie îi lăsa moșiile din ținutul Botoșani, în frunte cu Flămânzi, viile de la Cotnari, moșiile de peste Prut (în jur de 30 000 fălci) și palatul din Iași. Și Grigore își primea partea lui (între care moșiile Cozmești și Cristești, via de la Socola). Dar Grigore era profund nemulțumit și a cerut

aplicarea sigiliilor pe palatele din Paris și Baden-Baden pentru a face inventarul averii. S-a început și instrucția penală, pentru descoperirea “necunoscuților” care sustrăseseră capitalul mobiliar.

La 6 mai 1885, Smaranda a pornit spre Baden-Baden pentru a face parastasul soțului ei. Călătorea de la Paris cu vagonul special al familiei. La Strasbourg i s-a făcut rău. Ajunsă la Baden-Baden, abia a putut fi transportată până în camera ei. în zorii zilei de 7 mai, și-a dat obștescul sfârșit. Au urmat o serie de peripeții pe care C. Gane își făcea un adevărat deliciu să le descrie. Fiica ei, Maria, se afla și ea la Baden-Baden, cu soțul. Se pare că ea i-a luat de la brâu vestitul chimir în care își păstra toată averea mobilă și, aducând un lăcătuș tocmai de

236 la Paris, în mare taină, i-a desfăcut și o ladă ascunsă în spatele dulapurilor. în noaptea de 10 spre 11 mai, în ajunul înmormântării — povestea mai apoi un servitor — Maria, soțul ei, prințul Gorceakov, și vărul ei, Grigore Brâncoveanu, au transportat lădițe grele din metal.

A sosit la înmormântare și Grigore Sturdza. De la cimitir, s-a dus direct la tribunal și a cerut aplicarea sigiliilor la palat. Evident, în casă s-au mai găsit doar mobilele. Conform testamentului olograf, Smaranda Sturdza lăsa fiicei sale, Maria, căsătorită Gorceakov, jumătate din averea ei, în care intrau: palatul din Rue de Varenne 73, rente și bijuterii. Cealaltă jumătate o lăsa lui Mihai, fiul cel mai mare al lui beizadea Dimitrie: palatul din Baden-Baden, proprietatea de la Hangu, diverse rente și bonuri de tezaur.

După ce s-a zbătut să-și obțină partea prin tribunale, Grigore Sturdza a convenit cu Dimitrie și Maria la o înțelegere de familie, primind câteva milioane din numerarul depus de tatăl său pe la diferite bănci. La vreo doi ani însă, se redeschidea procesul moștenirii, pentru că limbutul servitor care asistase la evacuarea lădițelor în noaptea de dinaintea înmormântării a spus că bătrânei i s-a pus otravă în mâncare. Autopsia nu a dovedit nimic, dar procesul s-a judecat până în pragul secolului XX. Apoi, beizadea Grigore avea să anuleze înțelegerea de familie și acuzându-1 pe Dimitrie că-și primise partea din averea dosită de Maria, le-a intentat amândurora un alt proces. Agitată posteritatea a avut Mihail Vodă Sturdza, și din acest punct de vedere.

Grigore Sturdza a fost, într-adevăr, un personaj de

poveste, cu o viață plină de aventuri.[100] Dar firul relatării noastre trece pe la fratele său mai mare, Dimitrie, fire mult mai așezată.

Am văzut că Dimitrie s-a născut în 1818, fiind primul copil al nereușitei căsătorii dintre Mihail Sturdza și Elisabeta Rosetti. Vorbind despre cei doi copii ai domnului, Radu Rosetti spunea că “amândoi au trăit până la adânci bătrânețe” și că “cel dintâiu a dus o viață liniștită, trecând drept un bărbat de inteligență mijlocie, despre care nu s-a vorbit decât puțin și nu s-a zis niciodată nici un rău”.

Câtă vreme a trăit bunicul lor, Grigore Sturdza, Mihail n-aț)utut să-i trimită la studii peste hotare, căci acesta îi iubea prea mult și nu se putea despărți de ei. în iulie 1834 însă, domnul îi înscrie în cadrele miliției, “peste complet, fiindcă ei vor trece în curând granița spre a merge la învățătură”. Beizadea Dumitru era trecut la “efanterie”, roata întâia. La 29 iulie se prezentau la oaste și la sfârșitul lunii august plecau spre Franța la — se putea altfel! — fostul profesor al tatălui lor, abatele

Lhomme. îi însoțea domnul de Lincourt, iar Grigore Balș, Mihai și Nicolae Kogălniceanu urmau să le fie tovarăși de învățătură. Drumul a fost lung. La 6 septembrie erau la Viena, unde își revedeau mama, care i-a sărutat cu lacrimi în ochi. Se pare că domnul nu-1 anunțase pe fostul său dascăl despre intenția ce avea și sosirea atâtor oaspeți l-a luat pe nepregătite. Copiii începeau cursurile la 27 octombrie. în noiembrie, Lhomme comunica: “Domnul Dimitrie pare să întâmpine mai multe dificultăți decât ceilalți”. N-au rămas multă vreme acolo. Rosetti crede că știe și un motiv mai serios decât acela că băieților nu le plăcea locul: “faptul că domnul Moldovei își creștea fiii în Franța uzurpatorului și liberalului Ludovic Filip, a acelui care slujise în armatele revoluționare și al cărui părinte votase moartea vărului său, Ludovic al XVI-lea, a scandalizat în cel mai mare grad pe împăratul Niculai I. Această supărare a pravoslavnicului împărat a fost transmisă domnului Moldovei cu sfatul că, dacă nu voiește să crească pe fiii săi în Rusia, cel puțin să-i trimată într-o țară în care domnesc principii mai sănătoase decât în Franța”. Așa au ajuns Dimitrie, Grigore și Mihai Kogălniceanu la Berlin. Acolo îi supraveghea Hufeland, socrul lui Alexandru S. Sturdza. Beizadea Dumitru a fost prezentat

la curtea regală de către trimisul otoman, căci cel rus a refuzat să o facă. Dar se pare că nu-i prea stătea mintea la învățătură, căci la 2 aprilie 1843, tatăl său îi trimitea următoarele rânduri: “Dacă nu ar fi fost scrisoarea pe care domnul de Neugebauer, consulul general al Prusiei în Principate, mi-a remis-o din partea voastră, aș fi putut să mă neliniștesc din cauza tăcerii prelungite pe care o păstrați față de mine... Adevărul este că mi-am închipuit un pic care era cauza, gândindu-mă că seratele de la curte din vremea Carnavalului purtau o parte din vină și părerea mea s-a confirmat pe deplin când într-o zi, citind o gazetă, am găsit relatarea unui cadril costumat de la Curtea din Berlin. Cadrilul m-a interesat cu atât mai mult cu cât am văzut că prințul Sturdza figura costumat în contele de Selencis. Acest costum medieval de cavaler rătăcitor a redeșteptat în sufletul meu discuția pe care am avut-o împreună la Berlin în legătură cu stabilimentul dumneavoastră și m-a făcut să mă gândesc că ar fi poate oportun pentru dumneavoastră să încetați să mai fiți un cavaler rătăcitor și să vă gândiți în mod serios să vă stabiliți”.

în toamna anului 1844, cei doi frați reveneau în Moldova. Dimitrie devenea hatman al miliției pământene. Reformele pe care le-a introdus erau lăudate de tatăl său în textele trimise Adunării. Dar principala preocupare a lui Mihail Sturdza era să îi găsească o soție. El căutase

mai întâi să îl însoare cu o prințesă germană, fata prințului de Hessen- Kassel, contesa de Reichenbach-Sessonitz. A inițiat tratative cu familia fetei. Ea avea 16 ani, era drăguță și cuminte și urma să moștenească o frumoasă avere. Beizadea Dumitru a mers la Viena să o întâlnească, dar acolo a aflat că, cu toate că fata era născută dintr-o căsătorie morganatică, tatăl refuza totuși să o dea după băiatul “funcționarului turc” din Moldova. A urmat fata unui conte austriac și a unei contese italiene, cu o mare avere. Fără rezultat. Au fost și alte proiecte, cu aceleași consecințe. Atunci Mihail Vodă s-a gândit să se încuscrească cu domnitorul Țării Românești, Gheorghe Bibescu. în primăvara anului 1846, Mihail Sturdza, împreună cu cei doi fii, au petrecut cinci săptămâni la curtea din București. Căsătoria nu s-a făcut însă. Până la urmă, Dimitrie s-a însurat cu o rudă a sa, Catrina Sturdza, din ramura de la Bârlad, fata marelui vornic Alexandru de la Bârlad și a Smarandei Costandaki. Am

văzut ce rol a jucat la 1848, făcându-se totuși mai puțin remarcat decât fratele său Grigore. După plecarea tatălui, a mai rămas o vreme în Moldova, după care i s-a alăturat la Paris. în 1870 și-a construit, la Dieppe, un palat. Doamna Greta Sturdza, soția nepotului lui, Gheorghe, își amintește: “Dimitrie Sturdza l-a construit cu granit adus din Belgia. Interiorul era foarte frumos, decorat magnific. Dar după război, când ne-am întors, am mai găsit doar o groapă”.[1025] într-adevăr, în timpul celui de al doilea război mondial, germanii l-au dărâmat pentru că stânjenea câmpul de tragere al unei baterii instalate pe coastă. Castelul era construit lângă faleză, la extremitatea dinspre Ocean a bulevardului Verdun, numit înainte strada Aguado, lângă intrarea în strada Honard. Astăzi se mai păstrează doar grajdurile fostului castel. Dimitrie Sturdza și-a petrecut acolo cea mai mare parte a vieții, pe la moșiile sale dând mai rar și lăsându-le mai mult pe seama arendașilor. De pe una dintre ele, de la Flămânzi, avea să pornească și răscoala din 1907. A murit la 31 august 1908, fiind adus în țară și înmormântat lângă mama lui, la moșia Lăzăreni-Cilibiu. A avut trei copii: Mihai, Grigore și Maria. Cu Mihai D. Sturdza intrăm însă în secolul XX.

“Ceea ce caracterizează epoca noastră este o încredere nemărginită în progres. Până acum o sută de ani lumea vedea fericirea înapoi, într-un paradis biblic, ori într-un veac de aur... De un secol încoace însă lumea vede progresul înainte și toate popoarele caută să-și însușească acel progres și să se ridice la o treaptă mai înaltă de civilizație.”[1035] Aprecierea îi aparținea lui Nicolae Filipescu și era făcută la 11 noiembrie, în primul an al secolului nostru.

La cumpăna dintre secole, semnele progresului erau evidente

Tn tânărul stat român, creat prin Unirea făcută sub Cuza și devenit independent din 1877. Sigur, nu toată lumea le aprecia la fel. Așa, de exemplu, Titu Maiorescu nota: “E caracteristic cum mor oamenii noștri politici de inimă: Alex. Lahovari, Lascăr Catargiu, Menelas Ghermani. Acum și lorgu Cantacuzino e atins — ce e drept numai la inima fizică. Prea iute a venit peste noi cultura Occidentului și luptele parlamentare consumă puterea de rezistență, mai mult decât

în statele vechi”.[10,15] Iar P.P. Carp — dacă este să-i dăm crezare lui C. Stere — era și mai sceptic: “Crezi dumneata serios că sufragiul universal ar putea aduce o schimbare?... Din vremurile Eladei antice și chiar mai înainte, de la Faraonii Egiptului, demagogii fac apel la patimile plebei și predică democrația și partajul averilor. De milenii, reforme democratice se grămădesc peste reforme sociale. Și de milenii, mulțimea și prostimea tot muncește, iar elita tot guvernează... Mulțumită acestei orânduieli neclintite s-au putut ridica piramidele, ca și templele din Karnak și Luksor, precum mai târziu au înflorit minunile arhitecturii și ale artei elene... De atunci și până astăzi nu s-a schimbat nimic în fond și nici nu se va schimba în vecii vecilor... Atât numai că ne costă mai scump aparatul de guvernământ”.

Erau și destule lucruri care nu mergeau, începând cu cele mai mărunte. în 1905, “în plină vară, cișmelele din București nu au curs decât două ore pe zi. Nori de praf înecăcios acopereau orașul”.[1055] Percepția românului despre el însuși varia în funcție de starea lui socială și de nivelul de pregătire pe care îl avea. Vasile Pârvan, proaspăt absolvent de liceu, răspundea unui chestionar lansat de *Noua revistă română,* considerând drept trăsături dominante ale românului melancolia optimistă și fatalismul — “așa a fost scris” —, amândouă determinând nestatornicia în acțiune. între calități el enumera patriotismul, entuziasmul, vitejia și mărinimia, iar la defecte lipsa de solidaritate și de dibăcie.

Erau și oameni optimiști. Mihail Sadoveanu, după ce critica obiceiul unora de a compara realitățile din țară cu ceea ce se întâmpla prin jur sau mai departe, cu nelipsita concluzie că totul era putred în România, nota: “Ciudat! îmi cunosc țara destul de bine, cunosc poporul nostru și nu sunt așa de îngrozit de viitor. Eu n-am văzut numai bordee; am văzut sate, și multe, cu gospodării frumoase. într-un trecut, nu depărtat, am cunoscut sate sărace și ignorate, azi le văd bogate și tineretul tot e luminat. Alcoolismul mă izbește când îl văd întrupat în cei câțiva nenorociți pe care e firesc să-i întâlnești oriunde; dar

mulțimea cea mare a poporului muncește cu râvnă și se ridică încet”. Iată deci cât de variate puteau fi aprecierile despre starea României la început de secol.

Ceva mai unitar se prezentau punctele de vedere ale străinilor. Cu excepția celor ce au petrecut mai mult timp pe aceste meleaguri, putând să ne cunoască mai bine, călătorii grăbiți veniți din Occident erau unanimi în a sublinia înapoierea — nu numai a noastră, ci a sud- estului Europei — față de situația de la ei de acasă. Antropologul Giuseppe Sergi, de exemplu, recomanda: "Imitați pe japonezi care au trimis pe tinerii lor la școlile europene și americane ca să aducă în patria lor, împreună cu știința, civilizația europeană. Și într-atâta s-au ridicat ei, încât produsele lor mintale rivalizează cu acelea ale bătrânei Europe. Voi sunteți la porțile școlilor noastre, puteți pătrunde mai ușor în ele și puteți deveni astfel egali cu europenii din Apus. Numai astfel popoarele din Balcani vor putea aspira la idealul uman".[1015] Poate părea surprinzător, într-un asemenea context, articolul apărut în ziarul *Magyarorszag,* din 24 martie 1911: "România este acel stat în Orientul Europei care este cel mai susceptibil culturii apusene și și-o însușește cel mai curând. Ungaria deja de mult nu-și mai îndeplinește misiunea de a răspândi în Orient cultura apuseană. Din contră, România va fi în drept să se plângă că între ea și Apusul Europei s-a vârât un stat consumativ care îi împiedică progresul și acest stat este Ungaria. România este Japonia Europei, iar noi suntem imperiul chinezesc în Europa". Aceste cuvinte reflectau și o realitate — poziția României în sud-estul Europei, care se va consolida după 1 Decembrie 1918. Un sentiment de siguranță și-a făcut treptat loc și în actele oamenilor politici și în viața cotidiană a românilor, înlocuind neîncetata spaimă de ziua de mâine care dominase în ultimele două veacuri, mai cu seamă de când cu războaiele ruso-otomano-austriece.[107)] O spunea și C. Rădulescu-Motru: "Românul de astăzi e convins că pe el nimeni nu-1 mai poate amenința". înșelător sentiment ce avea să se spulbere în timpul celui de al doilea război mondial.

Și tot C. Rădulescu-Motru fixa și obiectivele nației în veacul ce începea: "Entuziaștii de la începutul secolului al XIX-lea au deschis drumul pe care să ne îndreptăm și au dat un nume patriei române. A rămas ca noi, urmașii lor, să întocmim întreg planul de viitor, să dăm, pe lângă nume, și un suflet patriei noastre. între hotarele ce ne-au fost păstrate de strămoși, noi trebuie să creăm o unitate de aspirațiuni; să făurim un ideal național pentru toți — fără excepțiune — cei

ce locuiesc

241 pământul României".

Firul poveștii noastre îl continuă în acest veac, ce începe la 1901, Mihai Sturdza. Era fiul cel mai mare al lui Dimitrie Mihail Sturdza și al Ecaterinei Sturdza, născut în 1876. Știrea era publicată și în Avizierul orașului Dieppe. Și-a petrecut cea mai mare parte a vieții în Franța, la Dieppe. Palatul din Baden-Baden l-a vândut în 1898 lui Camille Brenner, proprietarul unui hotel din oraș aflat în imediata vecinătate. Palatul avea la acea dată un parc de peste 8 OOOm^2. La scurtă vreme, Camille Brenner a transformat manejul proprietății Sturdza în primul garaj de hotel din Germania, dovedind un deosebit spirit de anticipație, căci pe atunci automobilul se afla abia la începutul istoriei sale. Potrivit unei frumoase monografii a Hotelului Brenner’s Park din Baden- Baden[1085], fostul palat al Sturdzeștilor a fost demolat după cel de al doilea război mondial. La 27 septembrie/10 octombrie 1910, la Paris, între Mihai D. Sturdza “proprietar, domiciliat în comuna Cristești, jud. Iași”, fratele său Grigore — a avut trei copii, între care Elena, căsătorită cu Gh.I. Brătianu — și sora lor Maria “născută Principesa Sturdza, prin căsătorie contesa de San-Esteban de Canongo... tus trei în calitate de fii și singuri moștenitori ai defuncților lor părinți, Principele Dimitrie M.Sturdza și Principesa Ecaterina Sturdza” s-a procedat la împărțirea averii “rămase lor moștenire de la defuncții lor părinți și pe care le-au stăpânit până astăzi în indiviziune”. Mihai Sturdza primea jumătate din avere, iar Grigore și Maria câte un sfert din averea tatălui. Cea a mamei se reducea la moșia Cernicari, din județul Tecuci, pe care o împărțeau în trei părți egale. Practic, Mihai Sturdza primea moșiile: Flămânzii-Stroești, din județul Botoșani, Păușești, din județul lași, Cilibiu-Lăzăreni tot din județul Iași, imobilele din str. Carol 20 și 23 și str. Lozonschi, Iași.[109’] La 11/24 august 1905, Mihai Sturdza mai cumpărase, de la Alexandru M. Sturzescu, moșiile Cristești și Țuțora.

Prin căsătoria sa cu Olga Mavrocordat, urmașii lui Mihail Vodă Sturdza intrau în Popești, al cărui nume avea să îi individualizeze, precum Miclăușeni, Bârlad sau Ruginoasa pentru alte ramuri ale marii familii a Sturdzeștilor. Olga

Mavrocordat era fiica lui Alexandru Mavrocordat și a Luciei Cantacuzino-Pașcanu.[110] S-a născut în comuna Popești, în ziua de 27 septembrie 1884, la ora 9.30. Tatăl ei avea 42 ani și mama 22. A mai avut o soră, Maria, și un frate. Pentru botezul fetei — se spune în notița istorică a bisericii din Popești care dă însă anul greșit al nașterii: 1880 — s-a făcut o cristelniță din tablă. Fratele ei, Gheorghe, a murit de tânăr, într-un accident de călărie.

Istoricul satului Popești este foarte puțin cunoscut. Mihai Cos- tăchescu spunea că a apărut mai întâi menționat ca Tomești.[H1] în 1976, satul a aniversat în mod oficial 450 ani de existență. Ioan Neculce îl menționează, sub numele de Popești, între satele arse în vremea lui Constantin Cantemir, la 1685, de leșii care pătrunseseră în Moldova. încă din secolul XVIII se afla în proprietatea familiei Palade. Pe la 1843, moșia Popești era cumpărată de Aga Lascarache Cantacuzino-Pașcanu. în 1880, la căsătoria fiicei sale Lucia, acesta i-o dădea ca zestre. La scurtă vreme după căsătorie, Alexandru Mavrocordat a dărâmat vechiul conac din Popești și a ridicat, cu lucrători și meșteri italieni, actualul palat. Atunci, având nevoie de piatră, a stricat cele patru picioare care sprijineau pereții bisericii, folosind piatra pentru temelia palatului. La cutremurul din 1910, biserica a fost foarte afectată. în 1900, căsătoria Luciei cu Alexandru Mavrocordat se desfăcea. O fi jucat vreun rol și diferența de vârstă dintre cei doi. Lucia Cantacuzino-Pașcanu a rămas în Popești, îngrijindu-se de moșie. Bătrânii satului, care au mai apucat-o, și-o amintesc luând parte la culesul nucilor sau la unele lucrări agricole, îi plăcea să călătorească — avea un vagon propriu — în străinătate. Și-a aflat moartea, la 9 iunie 1931, ora 21.00, pe peronul gării din Iași.[112] Bătrânii satului știau că revenea dintr-o călătorie în Egipt și că a fost jefuită în gara Iași. Actul de deces — de fapt un extras din Registrul stării civile — nu menționează nimic în acest sens. în mai 1930, se încheia un act de partaj voluntar între Olga și sora ei Maria, căsătorită Argyropoulos, în care moșia Popești era evaluată ca având 250 ha teren cultură și 58,8815 ha teren inexpropriabil, iar pădurea Popești -Mădârjac-Frumușelele la 13 000 000 lei.

Am văzut că Mihai Sturdza a petrecut mai puțină vreme în Popești. I se spunea chiar Sturdza-Dieppe. Atunci când venea, mergea la vânătoare. Era un vânător foarte iscusit și avea o armă de bună calitate, London-Steiner. Mai târziu, în timpul celui de al doilea război mondial, când familia a fost obligată să se retragă pe moșia Brătienilor de la Rătești, Gheorghe Bujor, unul dintre pădurarii familiei, a luat-o cu el. Gheorghe Sturdza, fiul lui Mihai, s-a bucurat foarte mult când a văzut-o. în vâltoarea evenimentelor care au venit, urma ei s-a pierdut.

în schimb, soția sa Olga și-a petrecut cea mai mare parte a vieții la moșia din Popești. Era o sculptoriță talentată. A realizat monumentul închinat eroilor din primul război mondial, ridicat în Iași și distrus după 1947. De asemenea, a desfășurat o intensă activitate ca președintă

a Societății orfanilor de război, a cărei inițiatoare a fost. La Arhivele Statului din București, în fondul Sturdza, se păstrează și o scrisoare primită de Olga Sturdza, în 1925, de la președinta Societății de Cruce Roșie americană. Iar domnul Dimitrie Sturdza, nepotul ei, a avut surpriza plăcută, în timpul primei vizite făcută în țară, după decembrie 1989, la Timișoara, să întâlnească pe profesorul doctor Țurcanu. Acesta i-a povestit că fiind orfan de război, a fost luat în îngrijire de Societatea condusă de Olga Sturdza. Primind o bursă, a urmat medicina, ajungând apoi profesor universitar.

Mihai Sturdza se afla în Franța în timpul celui de al doilea război mondial. A reușit să salveze din castelul de la Dieppe, înainte să fie distrus de germani, biblioteca, argintăria, obiecte prețioase. Locuitorii orașului Dieppe păstrează și azi amintirea castelului familiei Sturdza. Augustine Dupre, a cărei mătușă era guvernantă la castel, își amintește cum mergea să se joace în curtea proprietății, în vreme ce mătușa îi supraveghea pe copiii careîși făceau lecțiile. “Exista un personal foarte numeros — povestește ea —, vizitii, rândași, servitoare, bucătărese, spălătorese”. O altă doamnă își amintea: “într-o sală mare se afla o masă de biliard și peste tot împrejur cuști cu păsări. La intrare era un urs împăiat, care ne speria. Sturdzeștii erau persoane foarte caritabile și în fiecare vineri dimineața se strângeau săracii. Mătușa mea era cea care avea misiunea să le dea câte un ban, în fiecare zi de vineri. Prințul Mihai ținea foarte mult la

ea. A dus-o o dată în România. Ea a supravegheat casa, rămasă goală în 1914. Era foarte devotată familiei, fiind considerată o persoană de încredere până la moartea ei, în 1930. Prințul Mihai a fost la înmormântarea ei”.[113)]

Mihai Sturdza a murit la Cauterets[114)], unde mersese să-și îngrijească sănătatea. Olga, soția sa, a rămas în țară, după 1947. A fost arestată, împreună cu nora ei Ileana, născută Mânu. Ulterior a reușit să plece din țară. Povestește Greta Sturdza, cealaltă noră a sa: “Cu mare greutate, am reușit să o aducem pe soacra mea în Franța, abia în 1957, după tratativele dintre România și Greciaîn problemele financiare. Un unchi de-al nostru, Argyropoulos, care era ambasador la Paris, a insistat pe lângă guvernul grec caîn timpul discuțiilor cu partea română să se obțină aprobarea din partea guvernului de atunci ca mama să vină în Franța. Și-a trăit ultimii ani ai bătrâneții, până la 87 ani, aici, în Franța”. Din căsătoria lui Mihai cu Olga s-au născut doi băieți: Dimitrie și Gheorghe.

Dimitrie, fiul cel mare, s-a căsătorit cu doamna Ileana Mânu, fiica

244 generalului Manu. “M-am născut în București, în 1915, la 16 mai stil vechi, în casa bunicilor de pe Calea Victoriei, considerată model de casă boierească românească — își amintea doamna Ileana Sturdza.[1155] Bunicul meu, generalul Gheorghe Manu, murise cu patru ani înainte. Bunica s-a stins din viață la un an după nașterea mea. Era în vârstă de 86 de ani. O chema Alexandrina și era fiica lui Constantin Cantacuzino Caimacamul, vară primară cu Gheorghe Grigore Cantacuzino, supranumit, din cauza averii sale fabuloase, Nababul. Bunicul a făcut școala militară în Prusia, a participat la luptele din Războiul pentru Independență din 1877, și-a adus contribuția de comandant la asediul și căderea faimoasei redute otomane de la Vidin. La puțin timp după război, s-a retras din armată, a intrat în viața politică, devenind șeful Partidului Conservator. A fost de mai multe ori ministru. Bunicii au avut cinci copii: Constantin, ajuns diplomat, ministru al României la Londra și Constantinopol în anii războiului de reîntregire a neamului; lancu, magistrat, președinte al înaltei Curți de Casație; Ana, căsătorită cu generalul Ion Florescu; Zoe, căsătorită cu Matei Balș, magistrat; Gheorghe, tatăl meu care a îmbrățișat, ca și bunicul, cariera militară. A făcut școala militară în România și

a parcurs toate gradele până la cel de general de armată. S-a pensionat în 1937”. Mama doamnei Ileana Sturdza “era fiica lui Eugeniu Mavrodi și a Elenei Greceanu din Moldova, care a fost mare doamnă de onoare a reginei Maria. A trăit mult în străinătate, în țările în care tatăl ei era trimis ca diplomat, mai ales la Berlin și Bruxelles, dar în fiecare vară se adunau la moșia de lângă Fălticeni a familiei Greceanu. A fost o femeie foarte frumoasă, cultivată, agreabilă și deosebit de înțeleaptă. în ultimii ani ai vieții a fost țintuită la pat, dar nu s-a plâns niciodată, a rămas senină și recunoscătoare pentru îngrijirile primite”.

în continuarea interviului din care am citat până acum, doamna Ileana Sturdza povestește cum l-a întâlnit pe viitorul ei soț: “Aveam 18 ani, terminasem cursurile Liceului francez din București și, în particular, cursurile unui liceu românesc și începusem să ies în societate. Pe vremea aceea, fetele nu ieșeau în lume înainte de 18 ani. Și ieșeau însoțite de mama. Se organizau baluri pentru tineret, cursuri de dans. La o asemenea petrecere, organizată de mama, l-am cunoscut pe Dimitrie Sturdza. Venise de la Iași să-și caute nevastă. Și m-a ales pe mine. Evenimentul s-a petrecut într-o seară din toamna anului 1932. El împlinise 24 de ani, era student în ultimul an la Facultatea de Drept în Capitala Moldovei. Absolvise liceul internat din Iași, urmase apoi, timp

245 de doi ani, o școală de agricultură în Anglia... în iunie 1933 ne-am căsătorit și am plecat la Iași, iar de aici la Hangu, pe Valea Bistriței, unde socrul meu avea o pădure pe care ne-a dat-o nouă în administrare. 0 pădure de molizi, brazi și fagi, în suprafață de 30 000 hectare. Am transformat vechea cabană de vânătoare de aici într-o casă corespunzătoare nevoilor noastre. Când a fost terminată, casa a ars până în temelii, focul iscându-se de la o scânteie ce căzuse pe acoperișul de șindrilă”. Vorbind despre Dimitrie, doamna Ileana Sturdza îl caracteriza astfel: “O forță a naturii, înalt, atletic, sportiv, inclusiv vânător. Era vesel, entuziast în tot ce întreprindea, temeinic în munca sa. Se bucura în zonă de o mare popularitate. îl mai văd și azi cum a luat în spate un dulap de stejar cu trei uși și l-a scos din casa de la Hangu cuprinsă de flăcări. Tot ce era în casă a fost salvat. De altfel și soțul meu era foarte înalt și impunător. Suferea însă de inimă”.

Dimitrie Sturdza a pierit de tânăr, în 1938, înecat în

Bistrița. L-au găsit plutașii, după mai multe zile. A fost înmormântat mai întâi la Cilibiu, apoi la Cristești, găsindu-și până la urmă locul de odihnă la Iași. A avut doi copii: un băiat, Mihail Dimitrie, născut în 1934, și o fată, Elena în 1936. Ajunsă în posesia familiei Sturdza în vremea lui Mihail Vodă, de Hangu se leagă o tristă poveste, ce l-a impresionat, se pare, și pe Alexandre Dumas-fiul, când a scris *Strigoiul Carpaților.* Proprietatea de la Hangu, așezată la poalele Ceahlăului, într-o zonă împădurită, adăpostea și un “palat al cnejilor”. Fostă și în stăpânirea Movileștilor, apoi a fratelui lui Vasile Lupu, ajunsese în cea a Cantacuzinilor din Moldova. La începutul secolului XIX, proprietarul ei era Gheorghe Maftievici Cantacuzino, cneaz și polcovnic în armata rusă, însurat cu principesa Elena Gorceakov. S-a reîntors spre sfârșitul vieții în Moldova, unde a murit în 1845. Urmașii săi Gheorghe și Leon s-au apucat să-și construiască, pe valea Schitului dinspre Durău, un palat cu turnuri în cele patru colțuri. Când l-au terminat, au epuizat și averea moștenită. Creditorii le-au scos moșiile la vânzare. Smaranda soția lui Mihail Vodă, a cumpărat Hangu, cu palat cu tot. Dar cei doi cneji au refuzat să îl părăsească. Acolo i-a găsit revoluția de la 1848. Au fost arestați, apoi eliberați și s-au reîntors la castel. Au mai stat patru ani, până ce domnul de atunci al Moldovei, Grigore Vodă Ghica — căruia cnejii îi datorau 10 000 galbeni — s-a hotărât să îi scoată de acolo și să redea palatul proprietarei, chiar dacă aceasta se afla la Paris. S-a dat un adevărat asediu, arnăuții domnești așteptând mai multe zile în fața zidurilor. Leon s-a împușcat în cap, refuzând să se predea. Gheorghe a fost prins,

246 pus în obezi și trimis sub escortă la Iași. Mai târziu, a fost exilat peste Prut în Basarabia.

Gheorghe Sturdza, cel de al doilea fiu, s-a născut la Ostende, la 29 iulie 1912.[1,6)] Și-a făcut studiile la Oxford, unde a cunoscut-o pe viitoarea sa soție, Margareta Kvaal, care studia filosofia, limba engleză și sculptura greacă. S-au căsătorit la 11 aprilie 1937, la sediul legației române din Oslo, în prezența ministrului României D. Jurașcu. între martori, figura și fratele său, Dimitrie. S-au stabilit apoi la Popești, unde au făcut și nunta, având printre invitați și oameni din sat. Au fost aduse două tarafuri de lăutari; s-a

dansat în salonul de jos al castelului. Căsătoria religioasă s-a oficiat la biserica din Popești, de către preotul Nicolae Butescu. Margareta Sturdza — a cărei familie era una dintre cele mai vechi și mai importante din Norvegia — s-a adaptat foarte repede. A învățat românește în câteva luni. 0 persoană foarte energică, a preluat în seama ei administrarea moșiei. Se scula dis-de-dimineață și bătea moșia în lung și lat. S-a ocupat și de îmbunătățirea soiurilor de plante care se cultivau la Popești. Tot ea a adus și primul tractor din sat. îi învăța pe țărani să renunțe la deprinderile proaste când își cresc copiii. Așa de exemplu, într-una din zile, o femeie din sat a venit la palat cu bebelușul acoperit peste față cu o batistă, ca să-1 “ocrotească mai bine”. Doamna Greta i-a smuls batista certând-o că nu îl lasă să îl mângâie aerul. Pe lângă administrarea moșiei și supravegherea copiilor, Margareta Sturdza s-a alăturat Olgăi, soacra sa, în acțiunile desfășurate pentru orfanii de război.

Despre Gheorghe Sturdza, bătrânii din Popești păstrează amintirea unui om de o rară bunătate. Nimeni n-a mers la el să-i ceară ajutorul și să nu îl primească, fie că era vorba să împrumute produse până la noua recoltă, fie de bani pentru vreo nevoie urgentă. Copiii din sat care mergeau la școală primeau, în fiecare zi, masa de prânz la conac, evident fără plată. Știa, când era nevoie, să țină și coarnele plugului. împreună cu un sătean, au arat cam două hectare, cu plugul cu șase boi și au pus o vie.

Conacul și parcul înconjurător erau atent întreținute. Parcul era în terase, străbătut de alei, cu iarba bine tunsă. Exista o piscină și un teren de tenis. Ambii soți practicau acest din urmă sport, Gheorghe Sturdza făcând parte chiar din lotul național. în fundul parcului era un stejar bătrân, la umbra căruia Margaretei Sturdza îi plăcea să se odihnească și să citească în zilele de duminică. Acolo au fost aruncate și au putrezit cărțile din biblioteca conacului, după 1948.

în anul 1938, Gheorghe Sturdza a fost mobilizat. “încă înainte de a intra în război, trebuie să spun că una din cele mai dureroase și groaznice amintiri este aceea a retragerii din iunie 1940. Rușii ne-au somat să ne retragem în trei zile. A fost o situație sfâșietoare. Credeam că e sfârșitul

pământului. Și îmi pare rău că trebuie să spun — își amintea Gheorghe Sturdza peste ani — dar o parte din populația evreiască din Basarabia s-a purtat urât cu noi, cu armata română. Totuși, noi am continuat să-i respectăm pe evrei și în zilele grele care au urmat peste un an, la Iași, i-am ajutat foarte mult.” După intrarea României în război, a participat la operațiunile de eliberare a Basarabiei și la campania din Est.

Legat de cele petrecute în iunie 1941 la Iași, doamna Margareta Sturdza are o mărturie ce ne oferă informații necunoscute din alte surse: “într-o zi, de la sfârșitul lunii iunie 1941, a venit prefectul și mi-a spus: «vă rog să veniți cu mine, se întâmplă ceva groaznic. Au închis pe toți evreii și au pus soldați îmbrăcați în uniforme românești să-i păzească și vor să-i transporte într-o direcție necunoscută. Vă rog să veniți cu mine pentru că după aceea eu am să fiu acuzat că am lăsat armata română să-i deporteze pe evrei cine știe unde». Era foarte disperat prefectul. Am mers la gară cu el și într-adevăr am văzut ceva groaznic. Erau mii de oameni închiși în vagoane de vite. De după niște geamuri mici cu gratii oamenii strigau: «veniți, ajutați-ne!». Erau băgați ca sardelele într-o cutie. Era ceva îngrozitor. Și atunci am vrut să vorbesc românește cu unul dintre soldații care păzeau aceste vagoane. Nu m-a înțeles. Toți erau nemți, îmbrăcați în uniforme românești. Era o manevră ca să se creadă că era armata română care a făcut această grozăvie. Prefectul mi-a spus: «Vă rog foarte mult domniță să fiți martoră că nu au fost românii cei care au făcut acest lucru». Tot în legătură cu evreii și situația lor în timpul războiului, pot să vă spun sigur că știu de la Ion Antonescu că el era, categoric, împotrivă ca evreii din România să fie deportați în lagărele germane”. Margareta Sturdza l-a cunoscut pe generalul Antonescu pe vremea când acesta avea domiciliu forțat. “Generalul Antonescu era un mare amator de schi și cum pentru noi, norvegienii, a schia este primul verb pe care îl învățăm, făceam împreună mari partide de schi. în felul acesta am devenit prieteni. El mă invita foarte des să vin să jucăm o partidă de bridge. îmi povestea că aînvățat acest joc în perioada cât a fost în diplomație, atașat militar la Londra, împreună cu Titulescu, care era ministrul României în Anglia... El mi-a spus că nemții vor pierde războiul într-o perioadă

 când nemții erau în ofensivă și le mergea foarte bine. îmi

explica faptul că din punct de vedere strategic, matematic, Germania nu putea câștiga acest război. Mareșalul Antonescu mi-a spus că îl ține pe regele Mihai de o parte, pentru a nu se compromite și face el politica impusăîn acel moment de situația din Europa și de încercarea de a relua provinciile pierdute”.

Numai că Antonescu nu avea cum să se mai desprindă de soarta Germaniei. Din 1942 au început înfrângerile pe front. în 1943, Gheorghe Sturdza s-a îmbolnăvit și a fost trimis în spital la Iași. După convalescență, nu s-a mai reîntors pe front, primind misiunea de a supraveghea strângerea recoltei din zonă. Povestește din nou doamna Margareta Sturdza[1175]: “îmi amintesc că, în 1944, vara, am fost cu soțul meu în zona Podul Iloaiei, unde el a hotărât să se strângă recolta de grâu și alte păioase noaptea, întrucât trupele rusești se concentrau foarte aproape, în apropiere de Prut. După strângerea recoltei, ea a fost încărcată în vagoane și expediată. Chiar în acel moment am primit ordin de evacuare și ne-am retras în interiorul țării, la Rătești, în apropiere de Pitești, la moșia familiei Brătianu. După cum știți, noi suntem înrudiți cu familia Brătianu, soțul meu era văr primar cu Elena Brătianu (născută Sturdza), soția lui Gheorghe Brătianu, istoricul binecunoscut în România și în Franța. După un timp destul de scurt, trupele rusești s-au apropiat și de zona Pitești și trebuie să recunoaștem că în rândul populației domnea un sentiment de teamă justificat și printr-o serie de excese făcute de armatele de ocupație. Din acel timp aș vrea să vă povestesc un episod. Apropierea sovieticilor fiind iminentă, soacra mea a recurs la o mică stratagemă pentru a ne asigura liniștea: mama lui George m-a pus pe mine împreună cu alte fete și femei în bucătărie să curățăm zarzavat și să facem treabă. în clipa când au intrat rușii, i-a primit și le-a spus bine ați venit! Ei au răspuns foarte veseli și au cerut imediat țuică. Soacra mea a scos țuica care era afară într-un butoiaș și le-a oferit-o; a ciocnit cu toți urându-le sănătate. Văzând că soacra mea ciocnește fără să bea, ofițerii ruși au întrebat: «Dar de ce nu beți?». «Pentru că așa este obiceiul la noi. Gazda ciocnește și urează tuturor multă sănătate din partea ei și a familiei ei». Atunci soldații ruși s-au liniștit și au început să inspecteze casa. Și când au ajuns la bucătărie, soacra mea le-a spus pe un ton complice: «Lăsați-le, lăsați-le, aici sunt niște femei proaste și nenorocite din sat care pregătesc de mâncare. Să mergem mai departe».

Și ei au trecut în alte încăperi. După care s-au dus la grajd și au cerut să ia cu ei caii. La

249 această cerere, soacra mea le-a răspuns foarte hotărâtă: «Nu puteți să luați caii. Eu am nevoie de cai să muncesc pământul». Și, în felul acesta, am scăpat și noi, femeile și fetele, au scăpat și caii. Doar țuica n-a scăpat. Vreau să spun că în acea perioadă, destul de agitată, nu ni s-a clintit un fir de păr.”

După plecarea familiei Sturdza din Popești, își amintesc sătenii, au apărut sovieticii, care și-au stabilit reședința în palat. în pădurea de lângă Popești s-au dat lupte grele, mulți ani după război copiii din sat jucându-se prin tranșeele săpate în Dealul Mare cu căștile germane, românești și sovietice.

în septembrie 1944, familia Sturdza a plecat din Rătești, la București. Aveau o casă în strada Brătianu nr. 6. După o vreme, au revenit la Iași (în strada Carol nr. 19) și la Popești. “Copiii noștri au fost trimiși însă la Florești. La o altă moșie, la vărul meu, Mihai Sturdza, căsătorit cu Alice Cantacuzino. Aici era una din moșiile Cantacuzinilor. După aceea, copiii au plecat la Predeal, unde regina-mamă Elena le-a dat o vilă în care să stea un timp.”

Din 1946, Margareta Sturdza s-a implicat în organizarea trimiterii de ajutoare (medicamente, alimente, îmbrăcăminte) pentru copiii din Moldova, zona cea mai lovită de secetă. Ajutoarele veneau din Norvegia, fiind transportate și distribuite prin bunăvoința Crucii Roșii suedeze și a ministrului plenipotențiar al Suediei la București, Carl Reinholt Patrik de Reuterswärd. La scurtă vreme după ce a început activitatea de distribuire a ajutoarelor, au apărut și problemele pentru Margareta Sturdza. A fost mai întâi “un mare articol într-un ziar din Iași, în care se scria că domnița Sturdza face discriminare în împărțirea ajutorului și nu dă nimic la spitalul evreiesc. După ce am dat nenumărate telefoane la acest spital și am rugat să-mi trimită lista și mi-au promis că lista este pe drum, acum eram calomniată într-un mod foarte grav. Atunci am sunat-o la telefon pe doamna Rusu — o persoană importantă a noului regim — și i-am spus: întregul ajutor se oprește imediat și nu se mai distribuie nimic. Și cred că va fi și un scandal internațional. Doamna Rusu a venit imediat la mine, i-am arătat ziarul și am întrebat-o: ce părere aveți doamnă despre acest articol și ce înseamnă asta, din partea dumneavoastră, a comuniștilor?

Doamna Rusu mi-a spus că din informațiile ei, nu am dat nimic la spitalul evreiesc, ceea ce este clar o discriminare în distribuirea ajutorului. Atunci, i-am arătat scrisoarea circulară trimisă la toate spitalele, răspunsurile primite de la spitalele românești, caietul de convorbiri telefonice în care am notat fiecare

250 convorbire cu spitalul evreiesc, cu cine am vorbit și ce mi s-a spus, pentru ca în final să nu primesc nici un răspuns”. Doamna Margareta Sturdza i-a cerut ca a doua zi, în ziarul respectiv să apară o dezmințire. Apoi, pentru ca să nu mai existe nici un fel de discuție în legătură cu modul cum era distribuit ajutorul, i-a cerut tovarășei Rusu să îi trimită două persoane care să o însoțească de dimineața până seara. După o primă zi, cele două tovarășe — obligate să umble din zori și până noaptea, fără răgaz, fără să poată mânca la vreuna din cantinele unde distribuiau ajutoarele — au renunțat. Dar presiunile au sporit mereu.

Să o lăsăm pe doamna Margareta Sturdza să ne povestească dramaticele momente când au fost siliți să părăsească România:

“Am fost sub mari presiuni când eram președintă la societatea aceasta; comuniștii vroiau să pună mâna pe toată marfa pe care o aveam. Au și trimis foarte mult de la Crucea Roșie din Moldova, în Grecia, dar de la noi n-au putut să ia un kilogram. A fost luptă foarte grea și la un moment am simțit că nu mai pot să rezist. Asta era în 1948, după ce plecase regele. Noi trebuia să ne ducem la palat pentru Crăciun, în 1947. Eu eram la Hangu, venisem cu un transport acolo. La Hangu, unde stăteau cumnata mea și copiii, era o cantină. Atunci am primit o telegramă că regele și regina ne așteaptă pentru Crăciun; simțeam că era ultimul Crăciun pe care îl făceam în țară pentru că situația devenea din ce în ce mai grea. Eu trebuia să mă ascund noaptea în regiunea lașului, la Hangu, la fel, trebuia să mă ascund, nu puteam să mai fac nimic, deși eram în uniformă suedeză și aveam un căpitan suedez care conducea mașina. Am trimis un om la Sinaia și am spus: «Nu putem să venim la Crăciun; probabil, este ultima dată când suntem familia împreună, dar venim la Anul Nou».

După două zile, a fost, mi se pare, pe la 28 decembrie, vine jandarmul șef din sat și spune: «Trebuie să vă duceți imediat de aici. Telegrama dumneavoastră este pe biroul

prefectului» — acesta era un comunist — și «sunteți dușmani ai poporului». Atunci am luat jeep-ul suedez, soțul meu a mers îmbrăcat ca șofer și am plecat. Am primit un telefon înainte de a pleca de la ministrul Suediei, care ne-a spus: «veniți direct la ambasadă, dar băgați de seamă că sunteți căutați» și convorbirea se întrerupe și auzim: «Vorbiți românește?». Am spus câteva cuvinte în românește. Am plecat și ajungem la Bacău unde s-a întâmplat ceva cu mașina. Ne-am dus la un garaj, era seara, și am spus: «Poți s-o repari imediat?». Mecanicul s-a uitat și a spus: «Nu cred că pot s-o fac până mâine dimineață» și noi ne-am dus în oraș să mâncăm

251 undeva. Cum eu uitasem ceva în mașină, i-am spus soțului meu: «Du-te înapoi și caută». Și el seîntoarce și aude pe garajist că spunea la telefon: «Da, da, este aici și are un șofer, dar nu cred că e șofer». Când a auzit asta, soțul meu a revenit și mi-a povestit. Trebuia să plecăm imediat. Ne-am dus la garaj și soțul meu a spus: «Ascultă, noi preferăm să plecăm acum»; i-am dat un mare bacșiș și am stat lângă el cât a reparat mașina, înainte să plecăm i-am spus: «Noi plecăm acuma la Iași». Nu era adevărat. Plecam la București. Știam că era un baraj rusesc înainte să intrăm în București, dar am văzut de departe că barajul era deschis și i-am spus soțului meu «accelerează!»; eu stăteam cu capul afară și cu revolverul pregătit. Singurul lucru care i-a impresionat pe ruși era dacă nu îți era frică. Dacă tremurai când îi vedeai, n-aveai nici o șansă. Am trecut și am mers direct la Legația suedeză, unde ni s-a spus: «Acum trebuie să plecați de aici». Soțul meu s-a ascuns. Am vrut să aduc copiii la București; pentru ei nu era încă vreun pericol. Eu m-am dus la Iași. Când am ajuns la Iași am telefonat la București: «Domnule ministru [al Suediei la București] nu mai am multă marfă. Vă rog să telefonați în Suedia să trimită urgent. Eu am să vin la București peste o lună de zile și am să mă întorc cu un transport». Așa ne înțelesesem dinainte. într-o seară vine jandarmul și spune: «Plecați de aici chiar azi, toate persoanele să plece, că are să fie o percheziție». Eu am spus că nu am nimica de ascuns. Mi-a răspuns: «Plecați». Și am plecat.

Era un secretar foarte bun care lucra pentru noi. L-am chemat și i-am spus: «ascunde-te, pleacă de aici, nu sta aici la noapte că are să fie o percheziție și au să te închidă». Mi-a

replicat: «Eu n-am nimic de ascuns».

A rămas, l-au luat, l-au închis, l-au bătut așa de mult ca să spună nu știu ce până a devenit nebun. L-au dus la spitalul Socola. Acolo cunoșteam foarte bine pe profesor și am vorbit pentru el. Și-a revenit cu timpul, dar a fost nebun câteva luni de zile. Eu nu l-am mai văzut și pe urmă am plecat la București. Pentru soțul meu am găsit o modalitate prin care putea pleca ca evreu printr-o filieră evreiască. El a plecat pe jos. I-au trebuit trei săptămâni ca să ajungă la Viena. Trebuia să plecăm și noi. Aveam nevoie de viza de ieșire. Am obținut-o cu ajutorul doamnei Florica Bagdazar [ministrul sănătății în guvernul dr. Petru Groza]. Noi am plecat cu Patrik de Reuterswärd care a închiriat un avion rusesc până la Praga și de acolo trebuia să luăm un avion spre Stockholm. Venim la aeroport și acolo, la vamă, ni se spune: «Doamnă, trebuie să vă căutăm». Erau două doamne care arătau groaznic (copiii au început

 să plângă, cei doi mici se uitau speriați la mine); m-au dus înăuntru cu copiii. Era foarte dezagreabil. Și cea grasă, care arăta oribil, spune: «Eu știu ce ați făcut pentru copiii din România. N-o să vă căutăm, dar stați, vă rog, aici cu copiii și prefaceți-vă că v-am cercetat». Eu vin afară după nu știu cât timp și îl văd pe Reuterswärd furios, care țipa: «Cum puteți să faceți așa cu cineva care a lucrat pentru copii? Să-i percheziționezi, o rușine». Și am încercat să-i spun: «Nu m-a cercetat nimeni». L-am liniștit oleacă și ne-am dus în avion.

Copiii nu trebuiau să vorbească românește. Ei știau nemțește, dar vorbeau, bineînțeles, foarte bine românește, și le-am spus, cu mult timp înainte, când îi pregăteam să plecăm, că nu trebuie să vorbească românește. Eric, care avea patru ani, stătea pe genunchii mei și n vorbeam mereu nemțește în ureche să nu vorbească altceva. Tim[Dimitrie] înțelegea, el avea 10 ani. După o jumătate de oră, trei sferturi de oră, avionul începe să coboare. M-am gândit că ne-au descoperit. Am devenit palidă. Până la urmă am aflat că nu avea benzină destulă până la Praga.

Ajungem la Praga și imediat ne-am băgat în avionul danez care mergea cu noi la Stockholm. Reuterswärd s-a întors la București, peste trei zile. Descoperind că el ne-a scos, guvernul român i-a cerut să plece din țară. Dar cum el, în orice caz, trebuia să își încheie misiunea, și guvernul suedez a fost de acord.

Deci am venit la Stockholm. N-am îndrăznit să telefonez tatălui meu, el avea inima oleacă fragilă, și atunci am telefonat la sora mea. A răspuns chiar ea:

- Cine este?
- Eu sunt.
- Dar unde ești?
- La Stockholm. Ai ceva știri de la George?
- Nu. N-am nici o știre.

El plecase cu trei săptămâni înainte. Credeam că nu-1 mai văd. I-am luat pe copii și am umblat pe străzi toată ziua încolo, încoace. îi spusesem sorei mele: «Vino că nu mai pot». Și ne-am dus la biserică, am stat acolo, copiii se uitau la mine, n-am spus că nu știu nimic de tatăl lor, dar au înțeles foarte bine. M-am întors destul de târziu, seara, la hotel și mi se spune: «Trebuie să telefonați la Oslo imediat». Și sora mea mă anunță: «Am primit o telegramă de la soțul tău o oră după ce ai telefonat: a ajuns la Viena». Aproape că am căzut jos.

O lună de zile, băiatul mijlociu, Gheorghe, a avut coșmar în

fiecare noapte: «Vine să ne ia. Vine să ne ia». Atâta era de speriat că dacă vorbea românește îl luau și nu ne mai vedea. Ceilalți doi — Eric era prea mic să înțeleagă, iar Tim era deja mare — nu, dar când suna cineva la telefon sau suna la ușă, imediat tresăream și cel puțin două- trei luni după ce am ieșit din țară aveam senzația asta, venea cineva după tine, ori vine să ne ia. A fost ceva groaznic atmosfera de atunci.

Am avut, din fericire, fotografii din România și fotografii din timpuri bune, pe moșie cu animalele în jurul copiilor, cu flori, cu copaci. Au văzut că era foarte frumos și eu le povesteam tot timpul din România, de care am fost foarte atașată și am vrut să fie și ei atașați de România. Totdeauna am vorbit românește cu ei și totdeauna am încercat, și soțul meu și cu mine, să le bag în cap că ei sunt români și România este cea care contează cel mai mult. Le-am spus copiilor de când erau mici: *sunteți români și trebuie să rămâneți români.* Noi nu putem renunța la limba noastră."

După reunirea întregii familii, au mai rămas o vreme la Oslo. Apoi, au plecat în Franța. Nu mai aveau castelul de la Dieppe, dar au găsit, într-un târziu, o proprietate la Varengeville-sur-Mer, o frumoasă așezare de pe coasta normandă, la câțiva kilometri de Dieppe. "M-am născut într-o grădină", își amintește Margareta Sturdza. Cu nostalgia

acesteia, s-a apucat de lucru și a transformat, în câțiva ani, proprietatea Vasterival — un teren mlăștinos, cu hățișuri — într-o grădină vestită în toată lumea. Grupuri de turiști, elevi și studenți, cercetători se succed — cam două pe zi — tot timpul anului ca să o viziteze. Căci parcul este înflorit tot anul. Sunt peste 11 000 specii de plante. Englezii, care se pricep la grădini, i-au acordat Medalia de Aur și au ales-o vicepreședintă a Societății regale de horticultură. Grădina Vasterival este, probabil, secretul vivacității doamnei Margareta Sturdza.

După decembrie 1989, Margareta și Gheorghe Sturdza au revenit pentru puțin timp la Popești. Nu sperau că o vor mai putea face vreodată. "Jurământul pe care l-am făcut... însemna un legământ trainic pentru totdeauna cu țara noastră. Dacă vom reuși să scăpăm cu viață toți cinci, bărbatul meu, eu și cei trei băieți, să nu vorbim niciodată rău despre România, să nu vorbim niciodată despre ceea ce ni s-a întâmplat rău în România, să nu regretăm niciodată ceea ce am avut și am pierdut în România."

Să vedem acum care a fost soarta membrilor familiei rămași în țară. Doamna Ileana Sturdza și soacra ei, Olga Sturdza, au fost silite să părăsească, la scurtă vreme, proprietatea de la Hangu, naționalizată.

S-au mutat în casa din București. Dar nu au rămas multă vreme nici acolo. Iată ce ne-a povestit doamna Ileana Sturdza: ''Pentru noi greutățile au început din 1947, după plecarea Regelui. Atunci eram cu toții adunați la Hangu pe valea Bistriței unde socrul meu avusese o pădure foarte importantă pentru regiunea aceea pentru că era amplasată între domeniul coroanei de la Bicaz și domeniul prințului Nicolae de la Proștea. Eram împreună: soacră-mea, cumnatul meu Gheorghe Sturdza cu nevasta lui Greta și cei trei copii ai lor, cei doi copii ai mei și eu. Deci ei erau toți adunați pe valea Bistriței pentru că pierduseră toate proprietățile. Nu mai aveau nici casa lor de la Popești, nici casa de la Iași care fusese în mare parte bombardată și pe urmă a fost ocupată de miliție sau de alte autorități.

încetul cu încetul, cumnată-mea a început să facă pregătirile de plecare și în primăvara lui 1948 ei au plecat. N-am vrut să plec și eu. Soțul meu a murit, deci nu aveam a

purta grija unui bărbat, care, sigur, ar fi suferit în urma evenimentelor. «Tu faci foarte bine să iei pe soțul tău care sigur că ar suferi și el», i-am spus. Poate că nu eram destul de conștientă de tot ce s-ar fi putut întâmpla, dar pentru că nu eram în mod personal amestecați în vâltoarea politică, nici nu eram personalități importante, m-am gândit: copiii o să urmeze și ei soarta tuturor, întregii lor generații, și de aceea am rămas. După aceea am trecut ca toată lumea prin toate evenimentele și, să zicem, supărările care au lovit pe toți și nu pot să spun și nu pot să mă plâng că am fost mai lovită ca alții. Tot așa am fost scoși din casă, s-a deschis ușa, s-a dus mobila în stradă și, în fine, vrând-nevrând, a trebuit să acceptăm să găsim o soluție. Ni s-a dat o căsuță mică cu două camere într-un cartier sărac și în apropierea străzii Crucea de Piatră. Acolo am stat 25 de ani în acea căsuță, aranjându-ne, încetul cu încetul, cu lucrurile care au rămas pentru că bineînțeles că din lucrurile care le aveam le-am tot vândut. Când a venit stabilizarea, de la o zi la alta am rămas fără un ban. în felul acesta ne-am luptat. Dar pentru mine personal a fost, să zicem, mai ușor pentru că eram tânără pe vremea aceea și luam lucrurile cu foarte mult optimism și oarecare simț al umorului. Așa că nu pot să spun că ar putea să facă din unul din noi care am rămas, cum să spun? — un subiect de memorial al durerii pentru că am trecut prin necazuri. în fine, am rezistat. Copiii mei au trecut prin școli și dat fiind că au putut întotdeauna să spună că părinții lor n-au avut avere, ceea ce a fost absolut adevărat fiindcă soțul meu murise fără să fi avut nimic pe numele lui, iar eu n-am avut avere de acasă, ei

au trec
ut prin
fac
ulta
te mai
ușo
r

decât alți copii ai căror părinți ori făcuseră politică, ori aveau averi care se cunoșteau.

Cel mai greu a fost de a găsi un mijloc de a câștiga existența și nu numai de a câștiga existența, dar de a avea un rost pentru că dacă nu erai în câmpul muncii din ce trăiai? Trebuia să ai un salariu, mic, mare, cum era, dar totuși era o justificare că trăiești. Nefiind nicăieri ca salariată pentru că nu eram de origine «sănătoasă», am intrat în ceea ce s-a organizat cu «foștii» care erau presupuși să aibă oarecare experiență în administrare, adică în societatea de asigurări. Asigurarea românească fusese desființată, nu mai știa nimeni ce înseamnă asigurări, trebuiau adunate, făcute alte asigurări și atunci eram un grup de foști proprietari, de foști diplomați, de foști miniștri, de foști de toate felurile care alergam ca niște, să zicem, niște titirezi în toate direcțiile ca să facem aisgurări, să ne realizăm faimoasa normă care trebuia s-o câștigăm în fiecare lună ca să ne justificăm ocupația.

Și după aceea s-au înființat cooperativele, erau în București pe fiecare sector, nu mai îmi aduc aminte, era 1 Mai, era 1 Decembrie, 30 Decembrie, erau șase sectoare în

București, fiecare cu o dată istorică, și se înființau cooperativele și atunci marele sport — pentru că noi mai eram încă tineri, consideram asta ca un fel de sport — era să alergăm în tot sectorul 1 și să ne instalăm la aceste cooperative să câștigăm încrederea contabilului șef și să le facem asigurări. Am lucrat acolo până în momentul când ni s-au luat toate asigurările mai importante pentru că puteam să câștigăm ceva. Apoi nu eram trimiși să facem decât asigurări pe viață. Nu știu dacă mai sunteți vizitați de acești inspectori de asigurare și dacă vi se fac asigurări, dar nu era numai faptul că vă convingeam să faceți o asigurare pe viață, dar trebuia în fiecare lună să vă mai storc și prima de asigurare. Așa că a fost un moment când unii s-au instalat în anumite întreprinderi mai importante unde era o înțelegere între contabil și ei ca reținerile pentru asigurare să se facă imediat la leafă și pe noi care eram cei mai mici și mai puțin interesanți, care nu mai reușeam să ne facem norma în felul acesta, ne-au dat afară.

Acum ce să facem? între timp m-am angajat să dau și lecții de limbi străine, dar trebuia să fiu în câmpul muncii. Iarăși am folosit cunoștințe pe care oamenii cu origine sănătoasă poate n-au avut posibilitatea să le aibă, adică limbile străine. Am intrat la o cooperativă de traduceri. Ce traduceri? Erau traduceri tehnice, or eu n-aveam nici un fel de pregătire de tehnică și mi s-a părut că o să capăt o meningită

256 până am să mă obișnuiesc. Dar m-am obișnuit și de la această cooperativă am reușit să ies și la pensie".

într-un interviu acordat revistei *Dilema"*),* doamna Ileana Sturdza descria astfel prima casă unde fuseseră trimiși: "o cameră și o săliță într-o curte cu multe locuințe tip vagon. Curgea un pârâu de zoi prin mijlocul curții. Șoferul și hamalii n-au vrut să descarce: «Chiar aici? Nu, să mai vedem, poate se găsește ceva... cine știe». A fost pur și simplu o reacție de omenie, fiindcă nu-i cunoșteam — în orice caz vedeau lucrurile din camion, știau de unde ne luaseră — în fine, unul dintre vecini a spus că tocmai plecaseră niște evrei dintr-o casă de alături; două camere libere încă și — raritate a locului — o baie. Acum acolo e un deșert, totul s-a demolat". Viața era dură. "Sărăcia am resimțit-o cel mai mult a doua zi după stabilizare când pur și simplu n-am mai avut nici bani de

pâine; dar acea amintire neplăcută se asociază cu gustul unei tocăniţe pe care ne-a adus-o atunci un prieten, atât de bună cum nu cred să mai fi mâncat altădată”.

Deşi o fire optimistă şi cu un deosebit simţ al umorului, nu se poate să nu remarci cât au exasperat-o, în fond, acei ani, acea răsturnare a sorţii, nu atât sub raport material, cât din obligaţia de a se confrunta zilnic cu mitocănia revoluţionară. Şi alte prietene simţeau nevoia, cât se putea, a unui cadru, măcar aparent, de normalitate. “Joia — toate prietenele ştiau — cele două surori, Marie şi Alexandra [Mavrocordat], erau totdeauna acasă după-amiază, primeau. Din lucruri obişnuite — deşi uneori mai apărea şi câte o delicatesă din pachet — preparau nişte sandviciuri foarte frumoase, înţelegeţi, şi foarte atrăgător prezentate. Se bea şi ceai în ceşcuţe bune, obişnuinţa casei. Totul era curat, ordonat, sugerând cumva normalitatea şi un stil senin”.

în 1952 s-a confruntat cu prima lovitură într-adevăr dură. Băiatul, proaspăt absolvent de liceu, cu bacalaureat, a fost arestat. Au fost ridicaţi atunci mai mulţi elevi de liceu.

Său dăm din nou cuvântul doamnei Sturdza: “în 1952, când şi-a terminat bacalaureatul, într-o bună zi eu vin acasă. Aveam o bătrână care mai stătea cu noi în căsuţa aceea din Făurari şi îmi spune: «Dar ştii că pe Mihai l-au luat, au venit doi oameni şi l-au luat». Cum l-au luat, unde l-au luat, n-am aflat absolut nimic. Mai târziu am aflat că mai erau şi alţi copii din lumea noastră care fuseseră arestaţi şi de fapt au fost arestaţi un grup de copii de la liceul «Titu Maiorescu» care făcuseră nişte manifestări pentru rege, scriseseră la cabinet «Trăiască Regele»,

257 făcuseră un fel de manifeste şi le împărţiseră, în fine, erau nişte copii între 14 şi 17 ani. Deşi fiul meu nu era la acel liceu, dar am aflat mai târziu, dovedindu-se că el nici măcar nu era în grupul acela şi nu putea să fie acuzat de asta, l-au acuzat pur şi simplu de tulburarea ordinii de stat. în fine, era formula care se folosea atunci şi a fost condamnat la doi ani administrativ, la şantierul de la Bicaz. Acolo trebuie să spun că, din ce mi-a povestit el, a întâlnit nişte oameni mai în vârstă şi foarte bine pregătiţi care l-au luat sub ocrotirea lor. Avea atunci 17-18 ani. în felul acesta şi-a făcut cei doi ani şi într-o bună zi l-am văzut venind acasă cu carnetul CEC cu

vreo sută, două de lei câștigați și diploma de fierar-betonist, meserie pe care reușise s-o învețe în timpul lucrului acolo. Eu bineînțeles că eram foarte disperată, am scris și o scrisoare lui Liuba Chișinevschi închipuindu-mi că ea, având copii și având un rol oarecare, poate ar fi avut o acțiune oarecare. Bineînțeles că n-a fost nici o acțiune”.

între timp și doamna Ileana Sturdza a fost arestată. “într-o noapte: poc, poc, poc, la ușă, miliția. în fine, m-am dus, am deschis și intră unul, intră doi, intră trei, intră patru. «Dar mai sunteți încă mulți?» — i-am întrebat. Și trebuie să spun că s-au arătat așa, puțin intimidați și au spus: «Nu. Mai e unul». A intrat încă unul și au început percheziția, o dezordine în casă. în fine, mi se spune: «Trebuie să veniți cu noi să dați o declarație».

Eu cu datul declarației aveam deja experiență din ceea ce se mai întâmplase și aveam o valiză mică care era pregătită pentru un eventual eveniment de felul ăsta. Și atunci am spus: «Da, dar lăsați-mă întâi să scriu o scrisorică fiicei mele pentru că mâine trebuia să-mi iau salariul și eu plec și îi las fără nici un ban în casă și nu știu cât timp o să dureze declarația asta». Mi-au dat voie, se uitau peste umărul meu să vadă ce scriu. Am dat o hârtie către casier ca să plătească banii fiicei mele și a rămas fiica mea singură în casă și cu această bătrână care era pe lângă noi.

Prima oară când m-au chemat sus la anchetă, bineînțeles că eu habar n-aveam ce putea să fie, am scris ceva, știam că nu puteam să fiu băgată în nici o poveste cu aur pentru că imediat ce apăruse legea eu m-am dus și le-am depus la Banca Națională, dat fiind că eu mă ocupam cu diferite chestiuni de administrație și îl înlocuiam oarecum pe soțul meu care murise foarte tânăr. Știam deci că n-aveam nimic din punctul ăsta de vedere să-mi reproșez. Așa că m-au chemat și mi-au arătat o fotografie a fiului meu și ca să mă descumpănească au

258 spus: «Ăsta a fost fiul dumneavoastră?». Dar cum a fost? «Știu că este arestat» — le-am răspuns. Și pe urmă am stat la mine în celulă și am așteptat și nu mă chema, nu mă chema. Pe urmă iarăși m-au chemat și m-au confruntat cu soacră-mea că eu am spus, că ea a spus, în fine, era nimica toată, era o chestiune de lemne pe care am fi încercat noi să le vindem,

pentru că, dacă se schimbă regimul, ziceau, să nu fim prinse pe nepregătite.

Adevărul era că noi habar n-aveam de toată povestea asta, pentru că până la urmă ne-au dat drumul. Ne-au ținut nouă luni de zile: 8 luni de zile pe mine la Rahova și mi se pare că 5 luni de zile pe soacră-mea la Rahova și restul de timp la Jilava. Când am ajuns și eu la Jilava a venit un ofițer juridic ca să ne spună fiecăreia pentru ce eram aduse acolo. Atunci eu am aflat că eram pentru «înaltă trădare». Dar ce am trădat, ce am făcut? în fine, ăsta era capătul de acuzare cu care eram închise. După nouă luni de zile ne-au dat drumul și ne-au spus, bineînțeles, să nu spunem nimănui vreodată că am fost închise. Asta a fost.”

Ulterior, fata, Elena, a primit recomandarea dirigintei să facă matematica. A fost repartizată în localitatea Vasile Roaită, ca profesoară. Astăzi trăiește la Paris. Mai greu a fost pentru Mihail Sturdza, fratele ei; cu dosarul lui nu se putea înscrie la orice facultate. S-a prezentat la Facultatea de Filologie din București. La Paris, unde s-a stabilit ulterior, a urmat Institutul de studii politice.

"După câtva timp a plecat și fiul meu, dar trebuie să spun că i-au dat drumul foarte greu, doar definitiv. El s-a dus în Franța, unde din fericire aveam și rude și sprijin și și-a continuat studiile acolo. La prima lui însărcinare mai interesantă a fost trimis pe lângă generalul de Gaulle să îl pregătească pentru vizita în România. Trei săptămâni se ducea zilnic la generalul de Gaulle și îi dădea informații despre istoria României, despre revoluționarii de la 1848, despre literatura română, despre Eminescu. Toate citatele și toate cunoștințele care le arăta generalul de Gaulle când a venit în România — bineînțeles el trebuia să fie pregătit pentru această vizită — îi erau furnizate de către fiul meu. L-a însoțit și în timpul vizitei și a fost interpretul lui în toate împrejurările. Asta a fost deci prima lui revenire în România. După zece ani a venit iar cu celălalt președinte, Valery Giscard D’Estaigne; a fost mare bucurie că ne-am revăzut. Pe urmă, încetul cu încetul, am reușit și eu să capăt, la doi-trei ani, autorizație să mă duc să-i făt o vizită.” în 1983, la Paris, domnul Mihail Sturdza a publicat o

259 monumentală lucrare, intitulată *Grandes familles de*

Grece, d'Albanie et de Constantinople. Dictionnaire historique et genealogique (Marile familii ale Greciei, Albaniei și de la Constantinopol, Dicționar istoric și genealogic), cu o prefață de Constantin Th. Dimaras. Sunt abordate, pentru prima oară, diferitele tipuri de nobilitate din Vestul Europei. Urmează apoi o prezentare a caracteristicilor aristocrației bizantine, insistându-se, potrivit titlului, pe marile familii ale Bizanțului și diasporei acestuia. Am văzut deja la începutul acestei cărți, când am citat de mai multe ori din volumul domnului Mihail Sturdza, cum vede domnia-sa locul boierimii române. Dar mult mai multe vom putea afla când va termina cartea la care știm că lucrează, având tocmai acest subiect. Să mai spunem că în octombrie 1990, domnul Mihail Dimitrie Sturdza a fost ales membru corespondent al Academiei din Rouen. Foarte mulți dintre noi l-au auzit vorbind la Radio Europa Liberă, unde a lucrat din 1986 până în 1995.

Credem că nu greșim dacă vom spune că reprezentantul cel mai cunoscut în țară al familiei Sturdza, după decembrie 1989, este Dimitrie Sturdza. Au contribuit la aceasta și acțiunile de ajutorare imediată și de mecenat pe care le-a întreprins de atunci, aducerea unor investitori străini de renume, dar și mediatizarea de care s-a bucurat, fie că a fost lăudat pentru binele ce-1 făcea, fie că era atacat, pe diferite motive.

Dimitrie G. Sturdza s-a născut la Iași, la 12 octombrie 1938, ora 22.00[119)]. A fost botezat de regina Elena și de fiul acesteia, Mihai, la Popești. Bătrânii satului mai țin încă minte evenimentul. în fața școlii s-a desfășurat o festivitate. Regina și viitorul rege au fost întâmpinați de primarul Ion Matei și soția acestuia, Agripina, cu pâine și sare. Peste doi ani, la 9 septembrie 1940, s-a născut fratele său, Gheorghe. El a absolvit, în 1966, Academia de înalte Studii Comerciale din Paris. Astăzi, este directorul “Deesse-France”. Fratele cel mic, Erik Ion, s-a născut la 17 februarie 1943, la București. Și-a făcut studiile la înalta Academie de Studii Comerciale din Lausanne (1969) și este președintele Băncii Barring Brothers din Geneva.

Educația primită de la părinți s-a bazat pe câteva principii: mediocrii sunt jumătăți de oameni, care încurcă, de obicei, lumea; mai mult decât un drept, numele Sturdza este o mare și sfântă obligație. Cum ambii părinți erau practicanți

ai sportului, era firesc și copiii să fie îndrumați către practicarea acestuia. Atunci însă când fiul cel mare a vrut să pună tenisul înaintea facultății, tatăl s-a opus.

Școala primară a făcut-o la București, la liceul francez. “Am fost dat de părinții mei la această școală pentru că am venit de la Iași, cu toată familia, odată cu frontul" — își aduce aminte, într-un interviu acordat ziaristului Marius Popescu. I-au plăcut matematica și — asemenea multora dintre Sturdzești — istoria. într-un alt interviu acordat revistei *Magazin istoric,* Dimitrie Sturdza spunea: "De când eram copil, tatăl și mama mea m-au învățat să-mi iubesc patria. Sunt foarte impresionat că după toate nenorocurile pe care le-a avut România în istoria ei, că după toate luptele pe care le-a dat poporul român pentru a putea rămâne un popor independent, el se dovedește astăzi apt și dornic să iasă la lumină. Cred că sunt foarte puține popoare care au fost plasate de Dumnezeu într-o poziție geografică atât de grea: rușii într-o parte, austro-ungarii de altă parte, turcii în josul Dunării. Și totuși, poporul meu, poporul din care mă mândresc să fac parte, a reușit să reziste și să ajungă până la ziua libertății din decembrie 1989. Este absolut impresionant, nu numai pentru mine, ci pentru toți cei ce cunosc istoria acestei țări, că luptele pe care domnitorii noștri și apoi marii bărbați de stat au trebuit să le ducă, au reușit să păstreze *(ara."*

A întrerupt școala începută în România din cauza traumatizantei experiențe a părăsirii țării. înainte să plece, tatăl l-a chemat, în toamna anului 1947, și i-a spus: “Tim, să știi că eu cred că o să plecăm din România, de aceea o să vii cu mine să facem un tur prin țară, ca să nu uiți patria, să vezi cât este de frumoasă, să nu uiți niciodată de unde suntem”. Drumul, făcut cu mașina a durat vreo două săptămâni și a cuprins aproape toate regiunile țării. Fratele său, Gheorghe — după cum ne-a spus deja doamna Margareta Sturdza — s-a sculat, după ce au ajuns în Norvegia, câteva săptămâni la rând, terorizat de coșmarul că au venit să îi ridice. Având 10 ani, Dimitrie Sturdza a trecut ceva mai ușor pe moment peste faptul în sine. Dar peste câțiva ani, când o echipă românească de hochei a jucat în Norvegia, a făcut o adevărată criză — o mărturisește cu oarecare jenă — pentru că nu s-a putut apropia de jucătorii români, să stea de vorbă cu ei. La fel, în

1971, venit în țară la invitația lui Ion Țiriac, este gata să se urce înapoi în avion, când acesta, glumind, îi cere să nu vorbească românește. La fel îi ceruse și mama lui, când plecaseră în 1948. Probabil că doar prietenia față de Ion Țiriac — cel care, la fel ca Ilie Năstase și alți tenismeni români aflați în trecere prin Ziirich, îi alinaseră dorul de țară — l-a făcut atunci să nu-și pună planul în aplicare. Dar gluma lui Țiriac a continuat: ajunși în vamă, l-a prezentat: «Dumnealui este prințul

Dimitrie Sturdza, a venit în România să facă spionaj!»[1205] Evident, totul s-a terminat cu bine.

Școala a continuat-o în Norvegia. Practica cu succes — era între primii 10 juniori ai Norvegiei — săriturile cu schiurile. Un accident stupid a pus capăt acestei pasiuni. A urmat un alt sport: tenisul. Deși avea să ajungă jucătorul numărul unu al Elveției — țară unde s-a stabilit — sportul a cedat prioritate școlii. A urmat cursurile Facultății de fizică atomică, la Ecole Politechnique din Lausanne.

în 1968, Dimitrie și Monique Wagner s-au căsătorit la Baden- Baden, în capela familiei. Au doi copii: Ștefan și Ruxandra. Domnul Dimitrie Sturdza este azi un om de afaceri care a reușit. Firma sa de produse cosmetice — Deesse — este cea mai puternică din ramura respectivă în Elveția, cu sucursale în 16 țări.

Ce crede despre strămoșii săi? “Sunt foarte mândru că sunt român, sunt mândru de familia mea și sunt foarte mândru de numele pe care îl port. Strămoșii mei mi-au lăsat încrederea asta în poporul român, încrederea că ne vom uni și așa vom reuși. Numele ăsta de Sturdza îmi aduce și niște obligații, obligații mari, obligații grele, dar sunt obligații care îmi plac. Au fost foarte mulți Sturdzești, unii buni, unii mai puțin buni, dar cred că toți, cum știu eu, au încercat să facă tot ceea ce au putut, după convingerea lor, pentru țară."

Ce crede despre România de azi? “întrebarea cea mare și pentru politica externă nu doar pentru cea internă este: Cum vrem să trăim? Ca între 1948-1989, sau cu valorile Occidentului, cu democrația Occidentului, cu acel know-how al Occidentului și, desigur, cu intemperiile unui asemenea tip de societate. Cred că răspunsul la această întrebare este egal

cu un *A fi sau A nu fi* pentru prezentul și viitorul României”.[1215]

Ce planuri de viitor are în privința României? “Pe mine nu mă interesează coloratura politică a guvernelor din România, ci ce fac ele efectiv pentru ca să se meargă mai repede spre economia socială de piață liberă. Să salte producția. Să scadă șomajul. Sunt pentru încurajarea oamenilor competenți și chiar a celor ce-și iau riscuri în afaceri. Sunt pentru un dialog între oameni în politică, în economie, în cultură. Sunt pentru totala libertate a cuvântului și a presei. Dar nu pentru minciună, nu pentru calomnie, nu pentru acuzații nefondate, neverificate”.[1225] Și a ținut să precizeze, în mod public: “Acum doi ani și jumătate, a existat o idee și o propunere ca să formez un nou guvern al României. Privind această perspectivă din obligatoriul unghi al

262 marilor răspunderi care-mi incumbau într-o întreprindere în care realizările multiple trebuiau neapărat să fie mari și importante, cu scadențe precise, în termene cât mai scurte posibil, în cadrul unei tranziții atât de grele, pe care cu toții o dorim cât mai scurtă, am pus două condiții de investire. Prima, să fiu acceptat și sprijinit măcar de primele patru partide politice ale țării, ca și de — cea de-a doua condiție — primele patru sindicate din România.

Condițiile mele — întemeiate pe necesitatea solidarizării pârghiilor angajate într-o guvernare ce vrea și trebuie să fie cât mai eficientă — nu au fost împărtășite, nu au fost acceptate. Și orice discuție ulterioară la temă a căzut...

Provenindu-mi din multe și diverse surse, știrea, conform căreia ar urma să-mi anunț, într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat, candidatura [la președinție], mi-a produs mai multe sentimente. Onorat de gândurile și dorințele celor care cred în mine, am să mă adresez lor, în primul rând, în cuvintele ce urmează, onorându-i cu adevărul și esența atitudinii mele... 0 asemenea responsabilitate, conștiința mea de român nu și-o poate asuma astăzi, nu de teama luptei foarte grele care m-ar aștepta, ci din evaluarea corectă a realităților noastre politice, în primul rând grevate de morbul discordiei și al luptelor interioare, care ne macină existența și eforturile."[1235] Și aceasta pentru că “problema numărul unu a României este azi supraviețuirea. Putem păți

ca pasagerii unei bărci sparte, în mijlocul apei, și care în loc să arunce toți apa din barcă, pe care să încerce să o repare cum pot, pentru a ajunge la mal, se iau la bătaie... pentru titlul de șef al bărcii sparte... Iar barca se duce cu toți la fund”.[124]

Așa cum cititorul s-a putut convinge și din paginile acestei cărți nu este o situație nouă în istoria noastră. Probabil că valurile nu sunt încă suficient de înalte. Poate că prea mulți români cred în continuare — în ciuda experiențelor din cea de a doua jumătate a veacului — că pe ei nimic nu îi poate amenința sau clinti. Faptul că am scăpat atâtea sute de ani — cel mai adesea în ultima clipă — cu fața curată, nu ar trebui să ne creeze acest înșelător sentiment de fatalistă încredere. Sau chiar unul de infailibilă perfecțiune. Dacă această carte va fi contribuit cumva, la împiedicarea instalării lui, la deșteptarea lucidității și ambițiilor performante, ne vom bucura.

Oricum, punem punct aici incursiunii noastre în trecutul familiei Sturdza. Urând tuturor purtătorilor acestui nume ilustru — în număr de câteva sute în țară și peste hotare —, ca și urmașilor celorlalte mari familii, să le ducă spre noi afirmări.

NOTE

1. Apud Mihail Dimitrie Sturdza, *Grandes families de Grece, D Albanie etde Constantinople. Dictionnaire historique et genealogique,* Paris, 1983, p. 18.

2. Ștefan Sorin Gorovei, *Semnificația unor documente false din veacul XVIII, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie “A.D. Xenopol”,* tom XXVI, 1/1989, p. 432.

3. Sever Zotta, *Ce voim, în Arhiva Genealogică,* I, nr. 1/1912, p. 1.

4. Mihail Dimitrie Sturdza, *op. cit.,* p. 26.

5. Jacques Meurgey de Tupigny, *Genealogie,* în *L’Histoire etses methodes* (sub redacția lui Charles Samaran), Paris, Librairie Gallimard, 1961, p. 724.

6. O foarte serioasă analiză a veacului fanariot la acad. Dan Berindei, *România și Europa. Istorie, societate, cultură,* vol. I, *Sec. XVIII-XIX,* București, Editura Museion, 1991, p. 4-

14.

7. Am marcat pasajul pentru a sublinia că se cerea înlăturarea străinilor din dregătorii, în general, nu numai a grecilor. Și se cerea acest lucru nu din cauza participării “arnăuților, grecilor și sârbilor” la Eterie — cum credea I.C. Filitti *(Frământările politice și sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828,* în *Opere alese,* ediție de Georgeta Penelea, București, Editura Eminescu, 1985, p. 147) —, ci din cauze pe care le discutăm în continuare.

8. în memoriile sale — inedite — A.C. Cuza dă o altă variantă a episodului, pe care ne facem datoria să o prezentăm mai jos: “Rușii se pregăteau să treacă Prutul pentru a ocupa Principatele. în vederea acestui scop, se trimesă în toamna anului 1827 pe colonelul Liprandi în Iași, pentru a studia terenul și a face cercetările trebuitoare la fața locului. Liprandi, după ce se milcui [se rugă] mai întâi la consulul rus Andrei Pisani, luă gazdă în apropierea consulului, în casa banului Mihalaki Pascu, căria case a ars când cu focul isbucnit în maneju d-lui Cantacuzino Pașcanu și pe a cărui loc se află acum berăria «Gambrinus». lonită Sturdza, cu ispravnicul și cu toată curtea lui, habar n-avea de toate acestea, când deodată se trezește cu o carte vizirială prin care i se făcea cunoscut presența lui Liprandi, dar mai ales scopul cu care el

 venise la Iași, comunicându-se totodată să-l treacă neîntârziat peste hotar. lonită Sturdza chemă atunci pe Pisani, îi arată cartea vizirală, rugându-1 să-i poruncească lui Liprandi să părăsească țara. Acesta însă refuză de a se conforma dorinței lui vodă, după care acesta, văzându-se amenințat de cartea vizirului, trimise pe dehli bașa Ilie Gherghel, șeful arnăuților, care-1 duse pe Liprandi până la Sculeni”. (Manuscrisul este păstrat în Arhiva istorică a Bibliotecii Academiei Române, Fond XV, Dosarul 3068; pasaje au fost publicate în *Magazin istoric,* nr. 12/1994-9/ 1995).

9. în mod curios, în tabelul genealogic, publicat de Alexandru A. Sturdza, în lucrarea sa *Le regne de Michel Stourdza,* Paris, 1907, Gheorghe apare drept Constantin, necăsătorit, fără copii.

10. Datarea celor două firmane a cunoscut unele “oscilații”, care merită a fi semnalate. Firmanul de domnie al lui Grigore Ghica a fost publicat de Nicolae lorga, în *Acte și fragmente,* fiind datat 21 iunie 1822. La data de 24 șewal

1237, aflată în textul documentului, se făcea următoarea notă: “24 șewal 1237 ar face 14 iulie, ceia ce n-are sens”. Nu știm de ce nu ar fi avut sens. De altfel, textul firmanului, publicat în limba franceză, se încheia cu următoarea formulă: “L’an 1237, le premier du mois de Cheval” (“Anul 1237 prima zi a lunii șewal), ceea ce este, evident, altceva decât 24 șewal. în volumul X din colecția *Hurmuzaki,* lorga, revenea, într-o notă, asupra actului pe care îl “data” — probabil din memorie —19 iunie. Se făcea apoi o întreagă explicație că din moment ce în document apare 24 șewal, ar trebui să citim în final nu întâi șewal, ci ultima zi din luna șewal, ceea ce, într-adevăr, nu are vreun sens. Foarte interesant este că în același volum lorga publica un raport al lui von Miltitz, din 18 iulie 1822, în care scria că la 16 iulie — datarea este pe stil nou, deja adoptat în Occident la acea dată — Poarta a informat în mod oficial pe ambasadorul Angliei și pe internunțiul papal de numirea noilor domni. “Le choix de la Porte nous etait connu par indication, depuis le 13, ou les boiards des deux principautes ont ete en corps faire une visite de ceremonie au Grand Vizir” (Alegerea Porții ne era cunoscută indirect, din 13, când boierii din cele două principate au fost cu toții într-o vizită de ceremonie la Marele Vizir). Deci 13 iulie pe stil nou, 1 iulie pe stil vechi, adică exact data pe care o dau și cele două *Jurnale,* cât și transformarea datei din anii Hegirei în anii erei noastre.

V.A. Urechia, în volumul XIII al *Istoriei românilor,* încerca o conciliere: “Alegerea de Poartă a noilor domni se ținu destul de secretă,

265 deoarece, măcar că firmanul de numire al lui Grigore Ghica, bunăoară, este din 21 iulie 1822 [deci folosea datarea lui lorga, din *Acte și fragmente],* von Miltitz scrie regelui său în 25 iunie că se zice cum că Banul Grigore Ghica va fi numit domn. Ba după 15 zile, același diplomat scrie regelui Prusiei că «il paraitrait qu’on a entierement abandonne l'idee de porter â dignite de Prince les boyards appelles â la Capitale, apres avoir reconnu leur incapacite». Numai la jumătatea lui iulie stil nou 1822, Poarta comunică ambasadorului englez nota sa, prin care anunță numirea de noi domni”.

Să îl mai menționăm și pe I.C. Filitti *(pp.cit.,* p. 147) care spune că firmanul lui Grigore Ghica este din iulie 1822 — lucru corect —, dar face trimitere la volumul X din *Hurmuzaki* unde am văzut ce se spunea. Apoi, despre

numirea lui loniță Sandu Sturdza afirmă că s-a făcut la 1 iulie, “la «5 ceasuri din zi» turcești”. Nu știm de unde a luat informația, în mod sigur nu de acolo unde face trimiterea, adică la *Documentele renașterii...* vol. I, p. 307, și *Uricariul...* vol. III, p. 235.

în sfârșit, în *Istoria românilor,* manual pentru clasa a XH-a, ediția 1992, se spune: “La 23 iulie 1822 Poarta hotărăște numirea primilor doi domni pământeni...” și asta după ce în clasa a VUl-a elevii învățaseră data exactă: 1 iulie 1822.

11. în 1939 E. Haivas publica un studiu de 87 pagini, intitulat *Alexandre de Sturdza (1791-1854). La vie et son oeuvre,* în *Melanges de l’Ecole Roumaine en France,* t. XIV, 1938, Paris, 1939.

12. Vezi mai recent Theophilus C. Prousis, *Alexandr Sturdza. A Russian Conservative response to the Greek Revolution,* în *East European Quarterly* — vol. XXVI, nr. 3/1992, p. 309-344.

13. Glenn Torrey, lV7?en *Treason was a Crime. The Case of Colonel Alexandru Sturdza of Romania,* în *The Emporia State Research Studies,* vol. XXXIX, nr. 1/1992, p. 30.

14. *Ibidem,* p. 46.

15. *Ibidem,* p. 35.

16. *Ibidem,* p. 67.

17. C.I.C. Brătianu spunea că Sturdza ar fi mărturisit el însuși că s-a întors în Moldova în 1856 *(D.A. Sturdza cu prilejul centenarului de la nașterea sa, 25 februarie 1933,* București, Imprimeriile “Independența”, 1933, p. 10).

18. Ion Brezianu afirmă că ar fi fost mai întâi “conțopist la ministerul de război” *(D.A. Sturdza pretins șef al Partidului Liberal. Pacoste pe capul țării românești,* București, 1902, p. 4).

19. în memoriile sale, A.C. Cuza oferă o versiune diferită a episodului, pe care o știa dintr-o relatare a doamnei Elena Cuza: “în ce privește cauza urei lui Dimitrie Sturdza, mi-a confirmat în totul faptul cunoscut că Vodă-Cuza l-a dat pe Sturdza afară, prinzându-1 că a trădat o depeșă de mare importanță, pe care o cunoscuse numai Cuza-Vodă și Sturdza, ca secretar intim. Același fapt îl știu de la colonelul Lipan, care era pe atunci în București și căruia i s-a povestit faptul

de către un camarad în gardă la Palat, tocmai în ziua întâmplării faptului pe care tot orașul l-a știut”.

20. Dan Berindei, *Guvernele lui Alexandru I. Cuza (1859-1866). Liste de miniștri,* în *Revista arhivelor,* an II, nr. 1/ 1959, p. 149.

21. într-un articol publicat în ziarul *Adevărul* din 1891, Al. V. Beldiman, apropiat al lui Cuza, povestea că domnitorul a respins propunerea consulului Franței de a-1 elibera, ca și oferta generalului Florescu și a colonelului Solomon de a-1 scoate cu forța din Palatul Cotroceni. Emisarului celor din urmă, Cuza i-ar fi spus: “Ce vrei? Să încep o nouă domnie în sânge? Cum nu înțelegi că prezența mea pe tron nu mai e posibilă? Să iscălesc eu condamnarea la moarte a ofițerilor trădători? Aceasta nu o pot face. Nimenea nu mi-o poate pretinde”.

22. Ion Bulei, *Lumea românească la 1900,* București, Editura Eminescu, 1984, p. 61.

23. Apud idem, *Atunci când veacul se năștea...,* București, Editura Eminescu, 1990, p. 150.

24. *ibidem,* p. 115.

25. Dan Berindei, *Cultura națională română modernă.* București, Editura Eminescu, 1986, p. 267.

26. Gabriel Ștrempel, *Dimitrie A. Sturdza: Academia — cel dintâi institut de cultură națională,* în *Magazin istoric,* nr. 1/1993, p. 16.

27. Mihail Dimitrie Sturdza, *op. cit.,* p. 18.

28. *Ibidem,* p. 46.

29. Andrei Pippidi, *Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XVI-XVIII,* București, Editura Academiei, 1983, p. 110.

30. Ștefan Sorin Gorovei, *Sturdzeștii* în *Magazin istoric,* nr. 1/ 1994, p. 7.

31. *Din arhiva familiei Sturdza de la Miclăușani, manuscrise și documente dăruite la 18 ianuarie 1904 de D.C. Sturdza-Scheianu. Cu portretele marilor logofeți D I. Sturdza și CD. Sturdza,* București, "Carol Gobi", 1907, 20 p.

32. Alexandru A. Sturdza, *op. cit.,* p. 161.

33. Este interesant de notat că în 1904 Alexandru A. Sturdza tipărea la Paris, la tipografia de artă Philippe Renouard, în 150 de exemplare (dintre care 120 pe hârtie obișnuită și restul de 30 pe hârtie verge, toate numerotate), o

Genealogie de la Maison prindere et comtale de Sturdza ou Stourdza. Tabelul genealogic era însoțit de cartușe cu text în care se prezenta istoria familiei și a numelui, titlurile purtate de membrii ei și sursele documentare pe care se baza. Tabelul genealogic este, din câte ne-am putut da seama, același cu cel apărut apoi în cartea consacrată domniei lui Mihail Sturdza. Exemplarul aflat la Bibliotheque Naționale poartă numărul 124 și o dedicație din partea lui Alexandru A. Sturdza către Picot, fiind păstrat, sub cota Picot 56, la depozitele de la Versailles ale bibliotecii.

34. *Art. cit.*, p. 8.

35. în fapt, cele două pasaje — primul în *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova,* tom 1, București, 1907, p. 157-159, al doilea în *Despre originea și transformările clasei stăpânitoare din Moldova,* în *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice,* s. II, t. XXIX, p. 21 — sunt aproape identice.

36. *Documentele lui Ștefan cel Mare,* vol. II, București, 1913, p. 52-54.

37. Constantin Rezachevici, *Un tetraevanghel necunoscut aparținând familiei dinspre mamă a lui Ștefan cel Mare,* în *Studii și materiale de istorie medie,* voi. VIII, București, Editura Academiei, 1975, p. 178-179.

38. *Documenta Romaniae Historica, A: Moldova,* vol. III (1487-1504), București, Editura Academiei, 1980, p. 614.

39. *Art. cit,* p. 8.

40. Andrei Pippidi, *op. cit.,* p. 102.

41. Probabil la acest moment se referea lorga (în volumul IV al sintezei sale, *Istoria românilor)* când scria: “loan Sturdza, căpitanul de Hotin, trimete și el un sol, mergând apoi însuși în solie, la 1552”. Dar confunda solia efectivă, din 1552, când Sturdza era încă hatman, cu mențiunea lui într-un act original din iunie 1553, în care, așa cum vom vedea, Sturdza apare din nou ca pârcălab de Hotin. Trimiterea lui lorga este la un articol al lui Th. Holban, aflat atunci în manuscris, ulterior apărut, și în care era vorba de momentul iunie 1553. Să mai amintim și că llie Mineaîl considerase plecat în Polonia în septembrie 1551, de unde se reîntorsese după ce aranjase pacea *(Despre sfârșitul lui Ștefăniță Rareș și ceva despre Alexandru Lăpușneanu,* în *Cercetări istorice,* nr. 2, 1934-1936, p. 203).

42. Apud Nicolae lorga, *Istoria românilor,* vol. IV, București, 1937, p. 272.

43. Bodogae data greșit actul în 1562 *(Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfântul Munte Athos,* Sibiu, 1941, p. 95). Făcând necesara corecție, Petre S. Năsturel *(Le Mont Athos et Ies roumains. Recherches sur leurs relations du milieu du XlV-e siecle ă 1654,* Roma, Pont. Institutum Studiorum Orientalium, 1986, p. 83-84), spune că hatmanul s-ar fi călugărit, sub numele de loachim. Mergând la trimiterea pe care o face (Mihai Berza, Maria Ana Musicescu, *Mănăstirea Sucevița,* București, 1958, p. 10) nu am găsit nimic în acest sens.

44. Pentru acest pasaj am utilizat rezultatele cercetărilor întreprinse de lect. univ. Bogdan Murgescu, căruia îî mulțumim și pe această cale pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziție manuscrisul tezei de doctorat.

45. Nicolae lorga, *Locul românilor în istoria universală,* ediție de Radu Constantinescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 288.

46. Tahsin Gemil, *Țările Române în contextul politic internațional (1621-1672),* București, Editura Academiei, 1979, p. 152.

47. Nicolae lorga, *op. cit.,* p. 285.

48. Tahsin Gemil, *op. cit.,* p. 195.

49. Nicolae lorga, *op. cit.,* p. 284-285.

50. A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană,* ediția a IV-a, vol. IV, București, Editura Enciclopedică, 1993, p. 389.

51. Nicolae lorga, *Istoria Românilor,* vol. VI, București, 1938, p. 303.

52. Textul diplomei a fost editat de Marcel Sturdza-Săucești și Ștefan Hurmuzachi *(Documente despre lonită Sandu Sturdza,* în *Revista arhivelor,* nr. 4/1972, p. 619-620) cu data de 24 februarie 1689, în regest, și “Millesimo sexcentesimo octuogesimo nono”în textul documentului. Evident, data este greșită.

53. Dan Berindei și Irina Gavrilă au demonstrat deja, pentru Țara Românească *(Considerations sur les dignites de seconde et troisieme classes en Valachie au XVIII-e siecle. Le probleme de la penetration greco- phanariote,* în *Genealogia e Heraldica. Actas do 17°. Congresso International das*

Ciencias Genealogica e Heraldica, Lisboa, 1986, Instituto Portugues de Heraldica, p. 47-56), că marile dregătorii au rămas, în proporție de 60-70% în mâna elementelor române și românizate. Totuși, influența elementului grecesc — care nu ținea neapărat de dregătoriile ocupate — a dus la reacțiile pe care izvoarele le-au consemnat.

54. *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale,* vol. IV (1676-1700), București, 1970, p. 458.

55. Muște, care dă și cifra cea mai mare pentru banii care li s-au luat în închisoare, spune că au fost eliberați abia după ce au dat banii și, evident, n-au mai primit nimic înapoi.

56. *Cronica Ghiculeștilor* (ediția Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cioran, București, Editura Academiei, 1965) pune numai pe seama gândului de hainie al domnului gâlceava cu Nicolae Mavrocordat și pâra la Poartă. Iar Ioan Sturdza devine Nicolae, mare vornic de Țara de Jos (p. 83), pentru a redeveni Ioan (p. 129).

57. La Nicolae lorga apare o confuzie — datorată citirii în viteză, probabil, a textului lui Axinte Uricariul —între solia trimisă de Cantemir la Poartă și o comisie pe care ar fi numit-o Mavrocordat și din care ar fi făcut parte și Ioan Sturdza, pentru a studia problema *(Istoria românilor,* vol. VII, București, 1938, p. 65).

58. Florin Constantiniu, *Constantin Mavrocordat,* București, Editura Militară, 1985, p. 183.

59. *Pseudo-Enache Kogălniceanu. Ioan Canta. Cronici moldovenești,* ediție critică de Aurora Ilieș și Ioana Zmeu, București, Editura Minerva, 1987, p. 160.

60. Vasile Mihordea, *Relațiile agrare din secolul al XVIIHea în Moldova,* București, Editura Academiei, 1968, p. 70.

61. Nicolae lorga îl confundă cu unchiul lui, cel pribegit în Rusia după 1711, până la Kiev, de unde a scăpat cu greu *(op. cit.,* p. 869.

62. *Cronica Ghiculeștilor,* ed. cit., p. 126.

63. Ion Neculce. *Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte,* ediție critică de Gabriel Ștrempel,

București, Editura Minerva, 1982, p. 753.

64. *Pseudo-Enache Kogălniceanu...,* ed. cit., p. 53-54.

65. Elementele prezente pe respectivul manuscris nu ni s-au părut a fi suficient de clare pentru o asemenea atribuire.

66. Nicolae lorga, *op. cit.,* p. 265.

67. *Ibidem,* p. 335.

68. *Ibidem,* p. 339.

69. *Locul românilor...,* p. 388-389.

70. *Histoire des relations russo-roumaines.* Iași, 1917, p. 275-276.

71. Gheorghe Platon, *Moldova și începuturile revoluției de la 1848,* Chișinău, Universitas, 1993, p. 8.

72. Apud *ibidem,* p. 212.

73. *Ibidem,* p. 211-212.

74. *Ibidem,* p. 70.

75. *Ibidem,* p. 79.

76. *Ibidem,* p. 80.

77. *Medici din Moldova veacului trecut: Dimitrie Samurcaș și descendența sa (I),* în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie A.D. Xenopol,* t. XXVI, 1/1989, p. 725.

78. D. Ciurea, *Moldova sub domnia lui Mihai Sturdza,* Iași, 1947, p. 270.

79. Doar I.C. Filitti *(Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834-1848,* București, Leipzig, Viena, Socec și C. Sfetea, Otto Harrassowitz, Gerold, 1915, p. 444) dădea anul 1795.

80. Gheorghe Platon, *op. cit.,* p. 105.

81. D. Ciurea, *op. cit.,* p. 54.

82. Vezi în acest sens broșura Olgăi Sturdza apărută la Paris, în 1856, cu titlul *Regime actuel des Principautes danubiennes.*

83. Radu Rosetti, *Amintiri,* vol. I, lași, Viața Românească, p. 69.

84. H. D. Siruni, *Domnii români la Poarta Otomană,* București, Imprimeria Națională, 1941, p. 36. Dă însă drept an al Învestiturii 1832, în loc de 1834.

85. A. Pippidi, *Un cronicar întârziat: Manolachi Drăghici,* în *Studii,* XX, nr. 1/1967, p. 106.

86. Nicolae lorga, *Istoria Românilor,* voi. VIII, București, 1938, p. 374.

87. D. Ciurea, *op. cit.,* p. 62.

88. *Ibidem,* p. 58.

89. *Ibidem,* p. 153.

90. Este vorba de trei anexe—*Notiță despre principele Moldovei, Mihail Sturdza, Raport despre oamenii și partidele politice din Valahia* și *Expunere concisă despre opoziția din Moldova* — la "depeșa politică" din 28 ianuarie 1839, cu numărul 21, expediată de consulul Franței la Iași, cum se precizează cu cerneală roșie. Ele sunt păstrate azi separat de textul ale cărui anexe erau, în tomul 39 al colecției *Memoirs et documents, Turquie.* Primele două au fost publicate de Cornelia Bodea, fiind atribuite lui Felix Colson *(1848 la români. O istorie în date și mărturii,* București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 146); așa cum precizează însă Huber în scrisoarea din 1 februarie 1839 — "I-am încredințat acest pachet și depeșele mele pentru ambasadorul Franței la Istanbul] domnului Colson care pleacă spre Istanbul..." (Arhiva Ministerului de Externe al Franței, fond *Correspondence politique des*

Consuls, Turquie, Consulats divers, vol. 9, f. 142). în scurtul răstimp petrecut în arhiva Ministerului de Externe al Franței ar fi fost greu de găsit depeșa lui Huber, păstrată în alt fond — nici B.G. Spiridonakis, în a sa *Empire Ottoman. Inventaire des memoires et documents aux archives du ministere des affaires etrangeres de France,* Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1973, 536 p.) nu a reușit să stabilească legătura — fără ajutorul arhiviștilor instituției amintite, cărora le mulțumim și pe această cale.

1. .0 pitorească descriere îi face celui din urmă Radu Rosetti: "Altă figură ce nu se poate despărți de domnia lui Mihaiu Sturdza este acea a logofătului Costache Sturdza. El era un boier foarte bogat, plin de duh și care, în cursul celor patrusprezece ani de domnie ai întâiului domn regulamentar, n-a făcut decât să se sfădească și să se împace cu dânsul... El, când trecuse bine de tinerețe și era văduv, cu copii ajunși în vârsta bărbătească, s-a căsătorit cu frumoasa Marghiolița Ghyka, care se despărțise de beizade Neculai Sturdza. își iubia soția la nebunie, iar ea, dată fiind vârsta soțului, nu-1

plătia cu bani de aceeași natură... Costache Sturdza era un reacționar convins; făcea nesfârșite glume pe socoteala tineretului care voia să impue lui Mihai Sturdza reforme liberale. El i-a mai poreclit și bonjouriști după haina care atunci era la modă și ținea locul jachetei de astăzi: un compromis între frac și redingotă” *(pp. cit.,* p. 205-207).

92. *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzachi,* voi. XVII (1825-1846), ed. Nerva Hodoș, București, 1913, p.761.

93. Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 35.

94. Gheorghe Platon, *op. cit.,* p. 136.

95. în memoriile sale, A.C. Cuza vorbește de un amestec rusesc, dar fără a aduce dovezi.

96. Radu Rosetti, *op. cit.,* p. 142.

97. Dan Berindei, *Din uneltirile lui Mihai Sturdza (toamna anului 1854). Pe marginea a trei scrisori inedite de la Petre Asachi,* în *Studii și cercetări științifice. Istorie,* Iași, an VIII (1957), fasc. 1, p. 239-250.

98. D. Ciurea, *op. cit.,* p. 99.

99. *Ibidem,* p. 91.

100. în reconstituirea ei, am beneficiat de sprijinul părintelui Radu Mironovici, superiorul Capelei Ortodoxe române “Mihail Sturdza” din Baden-Baden, care ne-a pus la dispoziție extrase din presa germană consacrate istoriei monumentului, traducerea pisaniei și altor texte

cât și rezultatele cercetărilor sale (o formă a acestora a apărut în revista *Magazin istoric,* nr. 3/1994, p. 29-30).

101. Povestea vieții lui la Gh. Georgescu-Buzău, *Poveste cu o contesă și o beizadea,* în *Magazin istoric,* nr. 7-8/1968, p. 26-31.

102. Mireille Ranbaud, *Le souvenir de la familie Sturdza,* articol apărut în publicația *Les informations dieppoises',* nu am putut identifica numărul sau ziua apariției.

103. Apud Ion Bulei, *Lumea românească...,* p. 36.

104. Apud *ibidem,* p. 234.

105. Idem, *Atunci când veacul...,* p. 64.

106. Apud *ibidem,* p. 13.

107. Idem, *Lumea românească...,* p. 36.

108. Kurt Grobecker, *120 Jahre Brenner’s Park-Hotel zu Baden-Baden,* p. 38, 74, 92.

109. Act de împărțeală, redactat la Paris, înregistrat la

Administrația Financiară a Capitalei București la 19 iunie 1915, păstrat în copie legalizată din noiembrie 1930 în arhiva familiei Dimitrie G. Sturdza.

110. în documentarea pentru scrierea poveștii ramurii Sturdzeștilor din Popești, a legăturilor lor cu comuna din județul Iași, am primit un sprijin important din partea domnului Neculai Bujor și a părinților săi. Tatăl domnului Bujor, ca și unchiul său, au fost pădurari și oameni de încredere ai familiei Sturdza„ având prin urmare multe amintiri legate de șederea familiei la conacul din sat, cât și de peregrinările acesteia prin Iași, București și județul Argeș, în timpul războiului al doilea mondial. De asemenea, domnul Neculai Bujor ne-a oferit multe date despre istoricul așezării Popești.

111. *Săneștii cu trupurile sale: Onișcanii, Podobiții, Bătărăștii, Stomeștii și Pleșeștii din jud. Iași,* în *Buletinul Muzeului Municipal Iași,* fasc. IV (1924), p. 8.

112. Extras din registrul stării civile pentru morți pe anul 1930 indică drept dată a morții 26 martie 1930, ora 9.00. La Mențiuni ulterioare se precizează că ora a fost 21.00 (Arhiva familiei Dimitrie G. Sturdza).

113. Mireille Ranbaud, *art. cit.*

114. Doamna Ileana Sturdza indică drept anul morții 1941 *(Doamna Ileana Sturdza-Manu povestește,* interviu consemnat de Petre Dineu, în *Curierul românesc,* an III, nr. 13-14/1991, p. 14).

115. *Ibidem.*

116. în arhiva familiei Dimitrie G. Sturdza se păstrează o copie în

 limba română, după originalul în limba franceză, a actului de naștere. Traducerea este semnată de Milton G. Lehrer.

117. *George și Greta Sturdza: "Românii să rămână români",* în *Magazin istoric,* nr. 4/1993, p. 16.

118. Consemnat de Tita Chiper, în *Dilema,* an II, nr. 79 (15-21 iulie), 1994, p. 16.

119. Actul de naștere păstrat în arhiva familiei; cf. Marius Popescu, *Un român pentru România,* București, Editura Militară, 1991, p. 17.

120. *Ibidem,* p. 133-134.

121. *"Noi, românii, aparținem Occidentului",* interviu consemnat de Cristian Popișteanu, în *Lumea Magazin,* nr.

9/1994, p. 13.

122. *Ibidem.*

123. *De ce nu voi candida la președinție,* în *Libertatea,* 23 februarie, 1995, p. 3.

124. Marius Popescu, *op. cit.,* p. 95-96.

DIE FAMILIE STURDZA, EIN WEGWEISENDES ADELSGESCHLECHT IN DER RUMÂNISCHEN GESCHICHTE

Geschichtlich gesehen stellen Revolutionen Augenblicke des Bruches und auch des Umbruches dar, oftmals begleitet von bewaffneten Konfrontationen, von Gewaltakten und von Terror, die allesamt gegen grofie Personengruppen gerichtet sind.

Im Verlauf der Franzosischen Revolution (1789-1794)

folgten aufeinander “die groBe Furcht”, “der trikolore Terror”, auch “der revoluționare Terror” benannt. Gewaltfrei konnte auch die englische Revolution nicht verlaufen, aber erst infolge der Machtergreifung durch die Kommunisten aufgrund der sowjetischen Herrschaft sowie der Anwesenheit der Roten Armee kam es zu einem kohärenten geistigen und physischen Beseitigungsprogramm der ehemaligen politischen Klassen so wohl als auch eines grossen Teils der Geistesschaffenden, wobei das Repressionsmodell der UdSSR befolgt wurde. Dies geschah auch in Rumănien, wo ab 1945 und besonders ab 1948 Spitzenpolitiker und -intellektuelle zu Tausenden in kommunistischen Gefängnissen ermordert wurdem.

Ihre Namen verschwanden aus den Geschichtsbiichern, und als einige von ihnen wieder auftauchten, wurden diese als Angehorige iiberholter sozialer Klassen beschrieben, sobaid sie in gewissen Momenten ihren Stand und ihre Denkweise ablegen konnten.

Die groBen Personlichkeiten wurden von der anonymen Maske der “wahrhaftigen Geschichtemacher” verschluckt Oder aber unterlagen den Zeitrădern jenes Endziels, das der Menschheit den Kommunismus bringen solite.

Generationen von Rumanen haben in der Schule Geschichte gelernt, ohne daB man ihnen je gesagt hătte, welche Bedeutung in der rumănischen Geschichte die Familien Bratianu, Rosetti, Sturdza oder andere geschichtsstrăchtige Namen haben.

Vor fast 30 Jahren hatte die Zeitschrift “Magazin Istoric” eine Rubrik, betitelt “Familienchroniken”, ins Leben gerufen. Das ziel dieser Rubrik war, soweit wie moglich, unter den Bedingungen eines kommunistischen Regimes an jene groBen Namen zu erinnern, die zu

Schaffung der rumănischen Geschichte beigetragen haben. Trotz etlicher Hindernisse konnte die Rubrik zwar bis Dezember 1989 iiberleben, dennoch blieben viele dieser Namen verboten.

Heutzutage kann man nun endlich uber diese grofien rumănischen Familien reden und schreiben. Die Tatsache, dafi seit iiber 45 Jahren dieses Thema praktisch fast tabu war, erschwert einem Geschichtsforscher insofern seine Arbeit, da er von einleitenden Studien und Monographien

absehen muB. Aus diesem Grund sahen sich nun die Autoren vorliegenden Buches genotigt, ihre Forschungen nicht nur anhand rumănischer und auslăndischer Schriften sowie Urkunden zu betreiben, sondern auch auf Interviews zuriickzugreifen, um, letztendlich, zumindest die wichtigsten Gestalten der Familie Sturdza umreiBen zu konnen.

Die Familie Sturdza gehbrt zu den ăltesten Geschlechtern des rumănischen Adels und stammt eigentlich aus der Moldau, eine der drei rumănischen Furstentiimer in welchen die Rumănen, gleich wie die Italiener und die Deutschen, bis ins 19. Jahrhundert ein politisch abgesondertes Leben gefiihrt haben.

Ais im 19. Jahrhundert manche Familienvertreter der Sturdzas schlieBlich versuchten, einen Stammbaum des Geschlechts aufzustellen, bemiihten sie sich, den Zeiten gemăB, dessen Wurzeln moglichst weit in der Geschichte zuriickzuerforschen. Schon die Legende, auch von manchen Historikern aus spăteren Zeiten aufrechterhalten, legte fiir den ersten bekannten Ahnen der Familie unterschiedliche Daten fest. Schuld daran waren auch die prekăren Geschichtsquellen, da blofi eine ăufierst geringe Anzahl dieser infolge fremder Einfălle in die rumănischen Furstentiimer sowie infolge der auf diesen Territorien gefiihrten Kriege uns erhalten geblieben sind.

Heutzutage kann aufgrund der bestehenden geschichtlichen Quellen behauptet werden, daB der erste bekannte Ahne der Familie Sturdza der Hetman (d. h. Oberbefehlshaber der Armee) Ioan war, der Mitte des XVI. Jahrhunderts, folglich zur Zeit Konig Eduard des VI. von England, Konig Henri des II. von Frankreich oder Karl des V. lebte. Im XVII. Jahrhundert hebt sich die Familie Sturdza insbesondere durch den Hetman Gavril hervor, der auf fiirstlichen Befehl schliefilich sein Leben verliert, aber auch durch Matei Sturdza sowie durch dessen Sbhne Ilie, Chiriac und Toderascu. Ilie Sturdza war 1679 durch den siebenbiirgischen Fiirsten geadelt worden, nachdem er zuvor einen Vorschlag, den moldauischen Herrscherstuhl zu iibernehmen,

276 zuriickgewiesen hatte. Fiirst Mihail Apafy adligte Ilie und dessen Bruder, wodurch sie in das westliche Adelssystem

aufgenommen wurden.

Die Familiengeschichte wird durch Chiriacs zwei Sohne Ioan und Sandu fortgefiihrt, wobei von Ioan der Hauptzweig - dem der vorliegende Band gewidmet ist und von Sandu der Nebenzweig der Familie abstammt.

Das XVIII. Jahrhundert stellt fiir die Geschichte der Rumanen ein ăufierst umstrittenes Kapitel dar. Ein guter Teil der Historiker ist namlich der Meinung, daB diese Periode eine dunkle fiir die rumanische Geschichte darstelle, es sei jene Zeit, in welcher die aus Istanbul kommende Griechen die Kontrolle iiber die Moldau und die Walachei ubernahmen, wobei der andere Teil der Geschichtsforscher die Meinung vertritt, daB es immerhin eine Zeitspanne sozialer Reformen und des Beginns eines nationalen SelbstbewuBtseins sei, welches sich fiir das năchste Jahrhundert als ausschlaggebend erweisen solite. Immerhin verbleibt das XVIII. Jahrhundert ein Jahrhundert mit aparten Charakteristika. Ein Merkmal ist zweifelsohne jenes der russisch- osterreichisch-tiirkischen Kriege, die mehrmals auch auf den Territorien der rumănischen Fiirstentiimer ausgetragen wurden. Ein weiteres Merkmal verbleibt auch das kontinuierliche Eindringen levantinischer Elemente, ein ProzeB, der sich bereits im vorherigen Jahrhundert eingesetzt hatte. Letztendlich sei zu erwăhnen, daB in dieser Zeitspanne die Moldau und die Walachei unter das Regime der Fanarioten und somit unter eine verschărfte Kontrole des Osmanischen Reiches traten, wăhrend Siebenbiirgen dem osterreichischen Kaiserreich eingegliedert wurde.

Die zahlreichen levantinischen Einwanderer und deren wachsender EinfluB auf die Landesfiirsten, die zablreichen politische Positionen, mit denen die Levantiner bedacht wurden, erweckten die Mifigunst der einheimischen Bojaren. Und zu den Spitzenvertretern des rumănischen Adels gehorte schlieBich auch die Familie Sturdza, die inzwischen zu Grofigrundbesitzern in der Moldau herangewachsen war. Insbesondere Sandu, der Sohn Ioans, soli, wie wir aus den Chroniken erfahren, zu den Stiitzpfeilern des Fiirstentumes gezăhlt haben. Zwei seiner Kinder - namlich Dimitrie und Maria - hatten sich mit den moldauischen Herrscherfamilien verschwăgert.

Im Siidosten Europas brachte das XIX. Jahrhundert die Wiedererwachung des nationalen SelbstbewuBtseins, denn der damals vorherrschende griechische EinfluB hatte

277 sămtlicher Volker aus dem Siidosten Europas bewirkt.

Nach gut iiber 100 Jahren musste das Osmanische Reich im Jahre 1822 auf das System der fanariotischen Herrscher verzichten. Der erste einheimische Herrscher uber das moldauische Furstentum war Ionita Sandu Sturdza.

Die grosste Gefahr solite dem Herrscher jedoch nicht aus den Reihen der Opposition der Bojaren nahen, an deren Spitze sich auch seine Verwandten befanden, sondern von Russland aus, mit dem das moldauische Furstentum erst seit En de des XVIII. Jahrhunderts eine gemeinsame Grenze zu teilen hatte. Durch den Verrat der fiirstlichen Schwiegertochter erfuhr Russland die wahren Gefiihle des Herrschers Ionita Sandu Sturdza. Die Schwiegertochter war namlich aus Istanbul mit dem Briefwechsel zwischen ihrem Schwiegervater und ihrem Gatten, der bei den Tiirken als Geisei gefangengehalten wurde, geflohen. Im Jahre 1828, iiberschritten die Truppen des Zaren die moldauische Grenze, Ionita und seine Gattin wurden nach Bessarabien exiliert.

Alexandru, ein Verwandter des Fiirsten, hatte das Land bereits im zarten Kindesalter verlassen und es danach bis zum Berater im russischen AuBenministerium gebracht. Zusammen mit Capodistria iiberarbeitete er die Endfassung der Griindungsakte der Heiligen Allianz. Ebenfalls von ihm stammte auch die Idee des Protestschreibens, durch welches Ludwig der XVIII, die Grenzen seines Konigreiches rettete, die Napoleons Bezwinger um vieles verkleinert sehen wollten. Von der russischen Politik gegeniiber dem rumănischen Bessarabien zutiefst enttăuscht, verliess Alexandru Sturdza die Verwaltung des Zarentums. Sein NachlaB umfasst historische und theologische Werke von groBer Bedeutung. Er war auch derjenige, der im Namen der Orthodoxie das Antwortschreiben an Joseph de Maistre verfasste. Er verstarb auf dem rumănischen Boden Bessarabiens, zu dessen Entfremdung gewissermassen auch er beigetragen hatte.

Die Hauptgestalt des Buches ist jedoch Mihail Sturdza, eine sehr umstnttene Personlichkeit der Familie. Fiirst der Moldau wurde er im Jahre 1834 und regierte aufgrund der organischen Verordnung, die der russische General Kiseleff zwecks politischer und administrativer Neuorganisierung der Moldau sowie der Walachei aufgestellt hatte. Auch Mihail

Sturdza musste sich mit russischen Machenschaften auseinandersetzen, denn die russischen Konsulen verstanden es immer wieder, die einheimischen Adligen zur Opposition zu bewegen. Wiederholt suchte Mihail in Paris und London um Unterstiitzung an,

278 um dem Druck des Zarentums trotzen zu konnen. Seine Demarchen blieben allesamt erfolglos. Er blieb auf dem moldauischen Fiirstenthron bis nach der Revolution im Jahre 1848. Ein Jahr darauf ging er den Weg der Verbannung. Zu seinen Besitztiimern gehorten ein Palais in Paris, auf der Rue de Varenne 73 (das es heute noch gibt), ein SchloB in Baden-Baden (an dessen Stelle sich heutzutage das Luxushotel Brenner’s Park befindet) sowie eine Villa in Sorrento. In Baden-Baden, wo er auch Ehrenbiirger der Stadt war, errichtete er nach dem Tode seines dritten Sohnes eine Kapelle, an deren Einweihung Konigin Augustina von Preufien, Prinzessin Wilhelmina von Baden, der Furst von Furstenberg sowie Lady Mary Hamilton teilnahmen. Der russische Zar entsandte Kotzebue, Sir Robert Mallot vertrat England, deutscherseits war von Kiibeck anwesend.

Ebenfalls im XIX. Jahrhundert brachte es ein Mitglied der Familie Sturdza zum Ministerpräsidenten Rumăniens. Dimitrie A. Sturdza verfiigte iiber ausgezeichnete Studienkenntnisse, die er in Deutschland erworben hatte, und war in die Heimat zuriickgekehrt, um sich im Jahre 1859 an der Vereinigung der Moldau mit der Walachei zu beteiligen. Von Natur aus soil er ein launischer Mensch gewesen sein. Dem rumănischen Fiirsten Alexandru Ioan Cuza stand er zu Beginn ihrer Bekanntschaft sehr nahe, hernach verwandelten sich diese Gefiihle in einem HaB um, der bis zu seinem Lebensende andauerten. Er gehorte zu jenen, die Karl von Hohenzollern ins Land beriefen, um ihn zum Konig Rumăniens zu kronen. Wenige Jahre später verfasste er bereits gegen den Konig gerichtete Artikel und starb letztendlich als einer seiner treuesten Untertanen. Trotz dieser Wechselhaftigkeit, die allerdings seiner schweren Krankheit zugeschrieben werden muB, verfiigte Dimitrie A. Sturdza iiber eine aufierordentliche Schaffenskraft und war als grundehrlicher Mensch wohlbekannt. Als Vorsitzender der wichtigsten politischen Partei des Landes, der National-Liberalen Partei, konnte er während seiner vier Amtsperioden

die Finanzen des Landes sanieren, indem er im Jahre 1907 die Ruhe im Lande “manu militari” wiederherstellte, da ein grofier Bauernaufstand in Rumănien zur Beunruhigung der starken Nachbarlănder ausgebrochen war.

Die Nachfolger des Fiirsten Mihail, sein Sohn Dimitrie - der moldauische Hetman - und sein Enkel Mihai haben grofitenteils in Frankreich gelebt. Dimitrie hatte in Dieppe ein schones SchloB errichten lassen, das aber wăhrend des zweiten Weltkrieges von den deutschen Truppen abgerissen worden war, da es die Stationierung

279 von Artilleriegeschiitzen behinderte. Mihai hatte seinerseits zwei Sohne: Dimitrie und George. Der erste verstarb schon jung, ertrunken im Flufi Bistrița. Verehelicht war er mit Ileana Manu, die Nichte eines weiteren Ministerprăsidenten Rumăniens im XIX. Jahrhundert, nămlich General C. Mânu, gewesen. Ihrer Ehe entstammten zwei Kinder: Mihail Dimitrie und Elena. Mihail Dimitrie wurde zum bekannten Historiker. Seiner Feder entstammt das bedeutende Werk: *Grandes families de Grece, d’Albanie et de Constantinople. Dictionnaire historique et genealogique.* In seiner Jungend, noch wăhrend seiner Schulzeit, wurde er vom kommunistischen Regime verhaftet, wobei ihm Umsturzaktivităten zur Last gelegt wurden. Nach seiner Befreiung konnte er seine Studien fortsetzen und, unter groBen Schwierigkeiten, nach Frankreich aussiedeln. Er war derjenige, der 1968 General de Gaulle fur seinen Rumănien-Besuch vorbereitet hat. De Gaulle begleitete er als Dolmetscher wie auch spăter aus gleichem AnlaB den Prăsidenten Valery Giscard d’Estaing. Lange Jahre war er auch beim Radiosender “Freies Europa” tătig. Seine Schwester Elena hatte sich ebenfalls in Frankreich niedergelassen. Die Mutter der beiden, Ileana Sturdza, war ihrerseits gemeinsam mit ihrer Schwiegermutter, Olga, geborene Mavrocordat, verhaftet worden. (Die Familie Mavrocordat ist ein weiteres rumănisches Fiirstengeschlecht.) Heute erinnert sich Ileana Sturdza mit Humor und Ausgeglichenheit an jene schrecklichen Zeiten.

Es gab allerdings auch ein Mitglied der Familie Sturdza, das wăhrend des kommunistischen Regimes nichts zu erleiden hatte, nămlich die grofie Schauspielerin Lucia Sturdza, die einen nicht minder beriihmten Diener der Thalia,

den Schauspieler Tony Bulandra, geehelicht hatte.

Auch als Intendantin eines groBen Bukarester Theaters machte Lucia Sturdza-Bulandra Karriere, und der Nachwelt auch einen Band von Memoiren hinterliefi. Darin wird mit viel Humor geschildert, wie sie es schaffte, in das Repertoire ihres Theaters nicht nur Stiicke der sowjetischen Dramaturgie, sondern auch klassische Werke aufzunehmen.

George Sturdza vermăhlte sich mit Margareta Kvaal, Erbin einer bedeutenden norwegischen Familie von Industriellen. Fur die Geschichte bleibt Frau Margareta eine wichtige Zeugin betreffend den Massenmord der Juden im Jahre 1941 in der rumănischen Stadt Iasi. Sie bezeugte diesbeziiglich, dafi die Waggons, in denen die Juden eingepfercht waren, von deutschen Soldaten bewacht wurden, die aber

280 rumânische Uniformen trugen. Infolge des beständigen Vordringens der russischen Truppen zogen sich die beiden Ehegatten samt ihren Kindern - Dimitrie, George und Eric - zu Verwandten auf das Gut der Familie Bratianu (eine aufierordentlich bedeutende Familie fur die rumanische Geschichte der Jahre 1848-1948) zuriick. Bis 1947 widmeten sich die Sturdzas beständig der Unterstiitzung der Kriegswaisen sowie der hungernden Kinder; mit Hilfe des Schwedischen Roten Kreuzes wurde somit eine bereits von Olga Sturdza eingefiihrte Tradition fortgefiihrt.

Nach der Verbannung des rumănischen Konigs, Mihai der Iste von Rumănien, und der volligen Machtiibernahme durch die Kommunisten musste auch die Familie Sturdza den Weg des Exils gehen. Nach zahlreichen Verhaftungsandrohungen konnten sie endlich die freie Welt erreichen.

Sie haben ihre Kinder jedoch stets im Geiste olfener, tiefer und beständiger Liebe gegeniiber Rumănien erzogen. Sie liessen sich in Varrengeville sur Mer nieder, wo auch ihr weltberiihmter Garten angelegt wurde. Der ălteste Sohn, Dimitrie, gehort zu den ersten Exilrumănen, die nach dem Sturz des kommunistischen Regimes im Dezember 1989 mit humanităren Hilfen in Rumănien eingetroffen sind.

Dimitrie Sturdza, heute ein angesehener und erfolgreicher Geschăftsmann, hat sich in der Schweiz, deren Tennisspieler Nummer 1 er in seiner Jungend war,

niedergelassen. Seiner Meinung nach besteht die Hauptfrage der Rumănen von heute darin, welchen Weg ihr Land nun beschreiten soil und wie schnell. Dimitrie Sturdza bleibt jedenfalls entschlossen, sein Land auch weiterhin zu unterstiitzen und zwar jenseits aller Machtstreitigkeiten, welche die Rumănen seit jeher entzweit haben und auch weiterhin entzweien. Dieses sein Vorhaben setzt er mittlerweile mit viel Effizienz durch, wobei er sich dadurch eines allgemeinen Ansehens erfreut.

Sich der Verpflichtungen wohlbewuBt, die ihm aufgrund seines Namens obliegen, ist Dimitrie Sturdza fest entschlossen, die Familientradition fortzusetzen, hat aber des ofteren verdeutlicht, daB er in Rumănien kein offentliches Amt innehaben wolle.

Teii der europăischen Geschichte ist die Geschichte der Rumănen auch durch die Familie Sturdza geworden. Vor gut einem Jahrhundert ăusserte ein rumănischer Ministerprăsident aus ihrem Geschlecht, und zwar Dimitrie A. Sturdza: “Schon aufgrund ihrer Abstammung halten es die Rumănen mit Westeuropa, an welches sie

281 kultur- und interessenmăssig eng gebunden sind. Denn was die Kultur anbelangt, so verbleibt es eine augenscheinliche geschichtliche Tatsache, daB die Rumanen selbst in den schrecklichsten Zeiten ihres Daseins nicht vom Verlauf der europăischen Zivilisation abgewichen sind. Sie haben ihre Beziehungen zu der westlichen Welt bestăndig gepflegt, denn von ihr erfolgten schliefilich die Lebensimpulse”.

STURDZA, AN OLD ROMANIAN FAMILY

In history revolutions are moments of sudden change involving armed confrontation and acts of violence and even terror against large groups of people. The Great French Revolution produced in succesion the “Great Fear”, the “Tricolour Terror” and the “Revolutionary Terror”. The English revolution had its own share of violence. But a coherent programme of physical and spiritual elimination of an entire political class and a large part of the intelligentsia has first been seen in the USRS. It has served as model and has been repeated wherever communism came to power as a rezult of Soviet domination and the presence of the Red Army. In Romania too, starting from 1945 and especially after 1948, thousands of political personalities and leading intellectuals perished in communist prisons. Their names, and those of their often illustrious ancestors were wiped out of history books. Even when later some came to be mentioned again, as their contribution to national history was hard to deny, they were presented as people belonging to retrograde social classes who had merely overcome that condition at certain peculiar moments.

The great personalities melted away in the anonymous mass of what was dubbed the “true makers of history” with that approach to the past. History itself was presented as mankind’s uninterrupted march from Antiquity to communism, its final goal. Generations of Romanians were educated in school without ever being told who, in truth, were the holders of such famous names as Bratianu, Sturdza, Rosetti, Cantacuzino and many others, and what they represented in their nation’s history.

Almost 30 years ago the Bucharest journal *Magazin istoric* started to publish a column entitled “Family Chronicles”. Its aim was to restore, as far as conditions under the communist regime allowed, the memory of those great contributors to the history of Romania. In spite of many obstacles the series continued until the fall of the communist regime in December 1989. But some names remained banned all along.

Today one can speak or write freely about those families. But since for forty years the topic was so hard to

approach there are no

283 studies or monographs to help the researches. This book is based on Romanian and foreign written sources and interviews with people who have knowledge of past events. The authors have restricted their field to the more prominent members of the Sturdza family, one of the oldest. Its origines are in Moldova, one of the three principalities (along with Vallachia and Transylvania) where Romanians — as was the case with Italians and Germans — lived divided up to the 19th Century.

On the basis of available sources the first known Sturdza ancestor was the hatman (army commander) Ioan who lived in mid-16th Century, a contemporary of King Edward VI of England, King Henry II of France and the Emperor Charles V. In the 17th Century several members of the Sturdza family are mentioned in Moldova’s history: the hatman Gavril, who died at the orders of the ruling prince of the time, Matei Sturdza and his three sons: Ilie, Chiriac and Toderașcu. Ilie Sturdza turned down an offer to rule over Moldova and later, in 1679, he and his brothers were knighted by the Voyvod of Transylvania Mihail Apafy. That made the Sturdza part of the Western nobility.

The family saga continues with the two sons of Chiriac. From the first born, Ioan descends the major branch of the family, the main subject of this book. The cadet branch starts with the younger, Sandu.

In the history of Romania the 18th Century is a highly controversial period, regarded by some historians as a dark era when Greeks coming from Istanbul took control of Moldova and Vallachia, while for others it was a time of social reforms paving the way for the awakening of national identity in the century that followed. The penetration of Levantine elements is a characteristic feature of this period. It was also marked by the military conflicts between Russia, Austria and the Ottoman Empire which repeatedly involved the territory of the principalities. Finally this was the time when Transylvania passed under the authority of the Court in Vienna, while Moldova and Vallachia came under the so-called Phanariotic regime which represented a higher degree of control by the Ottoman Porta.

The very large number of Levantine elements and their influence, often far greater than what the positions they hold

would have been granted, eventually sparked off a reaction from the boyars, the native nobility, and the Sturdzas were at its forefront as Moldova's largest land-owners. Sandu, son of Ioan, is mentioned in chronicles as "one of the country's pillars". Two of his children, Dimitrie and Maria, married into Moldova's ruling families.

The 19th Century was throughout South-East Europe a period of national awakening, a reaction against the dominant position the Greek element had acquired.

In 1822 the system of Phanariotic rulers which the Ottoman Empire had enforced for over a hundred years upon the principalities came to an end. In Moldova the first native ruler to succeed it was Ioniță Sandu Sturdza. He met with opposition from the boyards, as his own relatives were prominent among them. The main threat he had to face came from Russia whose borders had reached Moldova's at the end of the 18th Century. His true sentiments vis-a-vis Russia were revealed through the betrayal of his daughter in-law who fled from Istanbul, were her husband was being held as a hostage, taking with her the correspondence between the Prince and his son. As a result, when in 1828 Russian troops entered Moldova, Ioniță was sent in exile to Bessarabia.

One member of his family, Alexandru, who had left Moldova when one year old, rose to become a councillor at Russia's Foreign Ministry and worked for Capodistria, Tsar Alexander's Foreign Minister. Together they edited the final version of the document which set up the Holy Alliance. It was he who conceived the idea of the protest letter whereby Louis XVIII managed to save the borders of his kingdom when the powers which had defeated Napoleon wanted it substantially reduced. Disappointed with Russian policy regarding Bessarabia, Alexandru Sturdza resigned from the Imperial administration. He left behind an important historical and theological oeuvre. He was the man who answered Joseph de Maistre on behalf of Orthodoxy. He died in Bessarabia, the same Romanian land he himself had up to a point helped Russia to acquire.

The central character in the book is Mihail Sturdza, the family's most controversial figure. His reign in Moldova

began in 1834, and was based on the so-called Organic Regulation drawn up by the Russian General Kiseleff which set out a new political and administrative system for Moldova and Vallachia. Mihail Sturdza too had to face Moscow's manoeuvres as Russian consuls raised several waves of opposition against him among the country's boyards, and he repeatedly asked the courts in Paris and London for a sign of at least minimal support to help him resist Tsarist presure. His appeals drew no response. He held Moldova's throne until 1849 when, after the 1848 revolution, he went into exile. He owned a palace in Paris at 73 rue de

Varennes which still stands, as well as a palace in Baden-Baden (today replaced by the luxurious Brenner's Park Hotel) and a villa in Sorrento. The town of Baden-Baden granted him the title of honorary citizen and he built a chapel there where his third son died. The chapel was consecrated in the presence of Queen Augustina of Prussia, Wilhelmina Princess of Baden, Prince Furstenberg and Lady Mary Hamilton. The Tsar sent Kotzebue to represent him at the ceremony, Sir Robert Mallot came on behalf of England and von Kubeck represented Germany.

In the same 19th Century another member of the Sturdza family became Romania's Prime Minister. Dimitrie A. Sturdza studied in Germany and returned to his native country to take part in the unification of Moldova and Vallachia in 1859. He had a capricious nature. He was at first close to Alexandru Ioan Cuza, who ruled the joint principalities, then hated him to the end of his life. He was among those who brought Carol of Hohenzollern to Romania to become King, then a few years later attacked him in the press but ended his life as the King's most loyal subject. In spite of these inconsistencies due in part to a serious illness, he was hard-working and very honest. As president of the most important political party of that period, the National Liberal Party, he governed Romania four times and was instrumental in saving it from financial ruin. He also gave proof of great firmness in by using armed force to restore order after a violent peasant uprising in 1907 caused alarm in the country and nervosity among its powerful neighbours.

After the death in exile of Mihail Sturdza his son

Dimitrie, who inherited his title, and Dimitrie’s son Mihai lived mostly in France. Dimitrie had a beautiful castle built in Dieppe, which the German army demolished during the Second World War to make room for an artillery unit. Mihai had two sons, Dimitrie and George. The former died young drowned in the Bistrița river, well known in Romania as a highway for rafts. Married to Ileana Manu, grand-daughter of another Romanian Prime Minister in the 19th Century, General G.Manu, they had two children: Mihail Dimitrie and Elena. The former is a well-known historian who wrote *Grandes families de Grece, d’Albanie et de Constantinople,* an important book published in Paris in 1983. When he was young and still in secondary school, he was arrested during the communist regime for an alleged subversive activity. Subsequently released he continued his studies and later, with great difficulty man-

286 aged to leave for France. General de Gaulle was briefed by him prior to the visit he paid to Romania in 1968, and used him as his translator. Some years later, the French President, Giscard d’Estaing did the same. Mihail Dimitrie Sturdza worked for many years for the Free Europe Radio. His sister Elena also settled in France. Their mother, Mrs. Ileana Sturdza, was arrested under the communist regime together with her mother-in-law Olga, nee Mavrocordat (another family of Romanian princes). She lives now in Bucharest and recalls with dignity, calm and even good humor those terrible years.

One member of the Sturdza family spared from suffering under the communists was the great actress Lucia Sturdza married to another great actor, Tony Bulandra. She was appointed director of a major theatre in Bucharest. Her memoirs decribe with great irony how she succeeded in putting on stage plays from the classical repertory next to plays by Soviet authors which were compulsory.

George Sturdza married Margareta Kvaal, a descendant of an important family of Norvegian industrialists. Her testimony concerning the massacre in 1941 of the Jewish population of the city of Iași is a relevant historical point. According to her the soldiers guarding the railway carriages in which Jews were held were not Romanian soldiers but Germans in Romanian army uniforms. When the Soviet army

offensive approached the Romanian border in 1944 the Sturdza couple moved to the estate of one of their relatives, a member of the Bratianu family, which also played a very important role in Romanian history between 1848 and 1948. For the following three years the two took part in a campaign to help war orphans and children in need, but after the communist regime forced King Michael to leave the country they too chose to go into exile. Under threat of being arrested and after many adventures they eventually reached the free world. Their oldest son, Dimitrie, was among the first Romanians in exile who returned bringing aid to their country after the overthrow of the communist regime in 1989. Dimitrie Sturdza is today a prosperous businessman living in Switzerland. He argues that Romanians must decide in what direction they want to go, and how fast, but as for himself he is determined to help notwithstanding the current power struggles, adding that Romania has experienced such struggles in the past. He sees himself as following a family tradition of work for the good of the country and is doing it with great efficiency. He has repeatedly stated that he wants to hold no public function in Romania.

A century ago Dimitrie A. Sturdza, then Romania’s Prime Minister, once made the following statement: “Romanians stem from Western Europe through their origin, and are closely linked to it by cultural ties and common interests. As regards culture the most striking historical fact is that Romanians have never, not even in their darkest periods broken links with European civilisation. They have always maintained relations with the Western world and that is where their impulses have come from”. The history of Romanians is indeed part of European history and to no little extent thanks to the Sturdzas.

Chaque revolution constitue un moment de rupture et de changement, accompagne de conflits armes et meme d'actes de terreur commis sur des populations entieres. Au cours de la Revolution Franțaise (1789-1794) se sont succedees “La Grande Terreur”, “La Terreur tricolore”, enfin “La Terreur Revolutionnaire”. La Revolution Anglaise a connu elle aussi des sursauts de violence. Mais seul le systeme communiste — â cause de 1'omnipresence de 1'Armee Rouge et de la suprematie sovietique — a mis en place un programme suivi de destruction physique et psychique de la classe politique anterieure et de nombreux intellectuels, sur le modele des epurations deja accomplies en URSS. Ce fut aussi le cas de la Roumanie ou, â partir de 1945 et surtout apres 1948, de milliers de personnalites politique et culturelies ont dispăru dans les prisons communistes. Leur nom fut efface des livres. Les talents exceptionnels furent noyes dans la masse anonyme des “veritables orfevres de 1'Histoire”, ou bien ecrases par la machine qui avanțait sans repit depuis 1'Antiquite “vers le but final de 1'humanite, le communisme”.

Des generations entieres grandirent en ignorant ce que les Bratianu, les Sturdza, les Rosetti, les Cantacuzino et tant d'autres noms illustres avaient represente dans l'histoire des Roumains. Il y a une trentaine d'annees, la revue qui parrait â Bucarest *Magazin Istoric* inaugurait une rubrique intitulee “Chronique de familie”, qui se proposait de raviver leur souvenir — dans la limite des contraintes inherentes au regime communiste. Malgre les obstacles, la rubrique a survâcu â la dictature. Mais certains noms resterent bannis.

Aujourd'hui, chacun peut evoquer librement les grandes families roumaines. Mais, les quarante-cinq ans de censure privent le scientifique de toute etude ou monographic preliminaires. C'est pourquoi les auteurs de ce livre — le premier du genre — ont du faire appel â la bibliographic etrangere et â de nombreux entretiens pour completer leur recherche. C'est aussi pourquoi ils se sont concentres sur quelques figures marquantes des Sturdza, 1'une des plus anciennes families roumaines, originaire de Moldavie 1'une des trois Principautes

289 roumaines medievales — les deux autres etant la Valachie et la Transylvanie — ou les Roumains vecurent divises, â 1’instar des Italiens et des Allemands, jusqu’au XlXeme siecle.

Les sources historiques indiquent que le premier ancetre connu des Sturdza fut le *hetman* (commandant de 1’armee) Ioan, qui a vecu au XVIeme siecle, contemporain du roi Edouard VI d’Angleterre, du roi Henri II de France et de 1’empereur Charles Quint. Au XVlleme siecle, les Sturdza se distinguent dans 1’histoire de la Moldavie d’abord grace au *hetman* Gavril, qui mourra execute sur ordre du Prince, ensuite grace aussi ă Matei Sturdza, mais surtout grace â ses fils: Ilie, Chiriac et Toderașcu. Ilie Sturdza—qui avait commence par refuser une proposition de monter sur le trone de la Moldavie — fut anobli, ainsi que ses friires, en 1679 par le voivod de Transylvanie, Mihail Apafi, faisant ainsi entrer le nom de la familie dans le nobiliaire occidental. Le nom des Sturdza est perpetue ensuite â travers les deux fils de Chiriac: Ioan, ascendant de la branche aînee dont trăite le present livre, et Sandu, ascendant de la branche cadette.

Le XVIIIeme siecle est consideree par certains historiens comme un moment particuli&rement sombre et par d’autres comme une epoque de reformes sociales annoncent le reveil national du siecle suivant. Pendant les guerres entre la Russie, 1'Autriche et 1'Empire Ottoman qui se deroulent sur le territoire des Principautes roumaines, la Transylvanie passe sous 1’autorite de Vienne, tandis que la Valachie et la Moldavie connaissent le regime *fanariote* (des Grecs venus de Fanar, quartier d’Istanbul) — impose par 1’Empire Ottoman pour renforcer son controle sur les Principautes.

Mais la noblesse autochtone voit d’un mauvais oeil (’influence grandissante du Levant sur les destinees des Roumains. Parmi eux, les Sturdza, devenus entre-temps les plus grands proprietaires terriens de la Moldavie. Selon les chroniqueurs, Sandu, le fils d'loan, etait consideră â 1'epoque comme 1’un des “piliers du pays”. Deux de ses enfants — Dimitrie et Maria — s’allient aux families regnantes de la Moldavie.

Dans le sud-est de l’Europe, le XlXeme siecle fut celui du reveil national. Les cent ans de domination levantine provoquent un profond mecontentement populaire et, en

1822,1’Empire Ottoman renonce enfin au systeme des families regnantes fanariotes. Ainsi le premier prince de souche roumaine de la Moldavie est Ionita Sandu Sturdza. Pour lui, la plus grande menace ne viendra pas des families nobles ennemies

290 (parmi lesquelles figurent certains de ses parents) mais de la Russie qui possedait une frontiăre commune avec la Moldavie depuis la fin du XVlIIeme siecle. La belle-fille du prince 1’ayant trahi en s’enfuyant d’Istanbul emportant la correspondance entre son beau-pere et son mari (retenu en otage par les Ottomans), la Russie decouvre les sentiments hostiles de Ionita Sandu Sturdza â son egard. En 1828, lorsque 1’armee du tsar penetre en Moldavie, Ionita et son epouse sont captures et exiles en Bessarabie.

Alexandru Sturdza, parent de Ionita, quitta la Moldavie pour la Russie lorsqu’il etait enfant. C'est lâ qu'il va devenir conseiller apres du ministere des Affaires etrangeres. Dans cette position il travailla avec Capodistria, ministre du tsar Alexandre I, pour mettre au point la version finale de la Charte de la Sainte Alliance. C’est aussi lui qui eut 1’idee de la protestation grace â laquelle Louis XVIII sauvera les frontieres de la France, que les vainqueurs de Napoleon souhaitaient restreindre. Dețu par la politique de la Russie vis-â-vis de la province roumaine de Bessarabie, Alexandru Sturdza decidă de se retirer de l’administration imperiale. Il laissa une oeuvre historique et theologique de premiăre ordre et ce fut lui qui repondit â Joseph de Maistre, au nom de l’Orthodoxie. Il finit ses jours en Bessarabie, terre que les Russes posedaient un peu grace â lui.

Le personnage centrale du livre, Mihail Sturdza, est une figure trăs controversee de 1'histoire, Devenu Prince de Moldavie en 1834, il gouverna sur la base du Reglement organique, conțu par le general russe Kisseleff, en vue d’une nouvelle organisation politique et administrative de la Moldavie et de la Valachie. Il fut confronte lui aussi aux manoeuvres de la Russie. Les intrigues des consuls du tsar reussiront â soulever plusieurs vagues de revolte dans les rangs de la noblesse du pays. Mihail Sturdza lanța alors des appels repâtes â la France et ă 1’Angleterre, dans 1’espoir d’un appui qui lui permettrait de resister aux pressions du tsar. Mais ses demarches restărent sans ăcho. Conservant le

trone jusqu’apres la revolution de 1848, il pritle chemin de 1’exil 1’annee suivante. On peut voir ă Paris, au 73 rue de Varenne, 1’imposant hotel particulier lui ayant appartenu. Parmi ses autres proprietes, une villa ă Sorrente et un palais â Baden-Baden (sur le lieu duquel s’eleve aujourd’hui 1’hotel Brenner’s Park). Nomme citoyen d’honneur de Baden-Baden, il y erigea une chapelle apres la mort de son troisieme fils. La reine Augustine de Prusse, la princesse Wilhelmina de Baden, le prince de Fiirstemberg et Lady Mary Hamilton

291 furent presents â la consecration de la chapelle. Le tsar envoya Kotzebue, Sir Robert Mallot representait 1’Angleterre et von Kiibeck I’Allemagne.

Toujours au XlXeme siecle, une membre de la familie Sturdza devint Premier ministre de la Roumanie. Apres de brillantes etudes en Allemagne, Dimitrie A.Sturdza revint au pays pour prendre part â 1’unification de la Moldavie et de la Valachie en 1859. Personnage plutot caracteriel, il fut 1’un des proches d’Alexandru Ioan Cuza, le prince unificateur de Roumanie, pour mieux le hair ensuite. Il fut aussi 1’un de ceux qui firent venir Carol de Hohenzollern sur le trone de la Roumanie. Mais quelques annees plus tard, il ecrivit plusieurs articles contre lui. Cependant, il mourut comme 1’un de ses plus fideles sujets... Malgre ces caprices, dus en grande partie â une grave maladie, il etait un honnete homme, repute pour sa capacite de travail. Devenu president du plus grand parti du pays, le Parti National Liberal, quatre fois au gouvernement, il sauva les finances du pays. En 1907, il etouffa *manu militari* une violente revolte paysanne, qui commențait â inquieter meme les puissants voisins de la Roumanie.

Dimitrie, fils du Prince Mihail et *hetman* de la Moldavie, passa la plus grande partie de sa vie en France, ainsi que son fils Mihai. Dimitrie fit batir un charmant chateau â Dieppe, detruit par 1’armee allemande au cours de la deuxieme guerre mondiale parce qu'il empechait 1’installation d’une batterie d’artillerie. Mihail eut deux fils, Dimitrie et George. Le premier mourut noye. 11 avait epouse Ileana Manu, niece d’un autre premier ministre de la Roumanie, le general Manu. De cette union naquirent deux enfants: Mihail Dimitrie et Elena. Le premier devint un historien de renom, auteur d’un ouvrage important: *Grandes families de Grece, d’Albanie etde Constantinople. Dictionnaire historique etgenealogique,*

Paris, 1983. Alors qu’il n’etait qu’un lyceen, il fut arret e par le regime communiste pour “activites subversives”. Une fois libere, il put continuer ses etudes et partir, apres de nombreuses difficultes, en France ou il contribua notamment â la preparation de la visite du general de Gaulle â Bucarest en 1968. Il y accompagna le General — en tant que traducteur — et plus tard le president Valery Giscard d’Estaing. Pendant des annees, il travailla pour la radio Europe Libre. A son tour, sa soeur Elena s’installa en France. Leur mere, Ileana Sturdza, ainsi que sa belle-mere Olga, nee Mavrocordat (autre familie regnante des Principautes), connurent elles-aussi les persecutions communistes. Aujourd’hui, Ileana Sturdza se souvient avec serenite,

292 dignite et meme humour de cette sombre epoque.

Il y eut aussi un membre de la familie qui n’eut pas â souffrir du regime communiste: la grande actrice Lucia Sturdza, mariee â un autre grand acteur, Tony Bulandra. Nominee directrice d’un grand theatre de Bucarest, Lucia Sturdza-Bulandra a laisse un livre de souvenirs ou elle raconte avec beaucoup de finesse comment elle avait reussi â faire jouer des pieces du repertoire classique, â cote des pieces sovietiques.

George Sturdza epousa Margareta Kvaal, descendante d’une importante familie d’industriels norvegiens. Celle-ci nous apporte un temoignage historique â propos du massacre des juifs qui avait eu lieu â Jassy en 1941. Elle racconte notamment comment les wagons dans lesquels on avait entasse les juifs etaient gardes par des soldats allemands vetus d’uniformes de 1’armee roumaine. En 1944, sous la menace de 1’invasion du pays par les troupes sovietiques, les deux epoux se refugierent avec leurs enfants, Dimitrie, George et Eric, chez un parent, sur les terres de la familie Bratianu (la plus notable dans 1’histoire de la Roumanie entre 1848 et 1948). Jusqu’en 1947, ils se consacrent â 1’aide des orphelins de guerre (continuant ainsi la tradition d’Olga Sturdza) et des enfants sous-alimentes, avec le soutien de la Croix Rouge suedoise. L’instauration definitive du regime communiste et le depart du roi Michel les obligerent â s’exiler. Apres de nombreuses peripeties, ils reussirent â gagner le monde libre. Leurs enfants furent eleves dans 1’amour profond de la Roumanie. Installes â Varengeville-sur-Mer, les Sturdza ont cree un jardin aujourd’hui celebre dans

le monde entier.

En decembre 1989, apres la chute du regime communiste, Dimitrie, leur fils aîne, fut parmis les premiers roumains exiles â venir â Bucarest en mission humanitaire. Etabli en Suisse, dont il fut le joueur de tennis numero un dans sa jeunesse, Dimitrie Sturdza est aujourd’hui un homme d’affaires prospere. Selon lui, les plus grands problemes des roumains sont les choix du development. Mais il est resolu â aider son pays au-dela des querelles pour le pouvoir qui divisent — depuis toujours — les Roumains. Et il le fait tres efficacement. Conscient des obligations qui lui reviennent â travers le nom qu’il porte. Dimitrie Sturdza — qui a rappele â maintes reprises qu’il ne souhaitait assumer aucune fonction publique — est decide â poursuivre la tradition de la familie, en contribuant â la renaissance de la Roumanie.

L'histoire de Ia familie Sturdza apporte un temoignage particulier â 1'identite europeenne des roumains. Il y a cent ans le Premier ministre

Dimitrie A. Sturdza rappelait: “Par leurs origines, les Roumains appartiennent â l’Europe Occidentale, â laquelle ils sont etroitement lies par la culture et leurs interets. Le fait historique le plus frappant concernant leur culture c'est que les Roumains ne se sont jamais separes de la civilisation europeenne. Meme pendant les periodes les plus nefastes de leur existence, ils ont su conserver les relations avec 1’Ouest, et c’est de l’Ouest qu’ils ont rețu leur impulsions.”

Indice de nume

A.
Abdulah, pașă, 187
Adam, vistiernic, 146
Aehrenthal, Alois-Lexa, 82
Ahmet Chiuciuc, 37
Albulescu, Mircea, 120
Alecsa, 146
Alecsandri, Vasile, 72,112, 199, 224, 228
Alexa, 137,145,146
Alexandrescu, Grigore, 224
Alexandrescu, Sică, 116-118
Alexandru I, țarul Rusiei, 54, 63, 64
Alexandru cel Bun, 100,128,134,139, 177
Alexandru, biv vel sulger, 188
Alexandru Cornea, domn în Moldova, 141
Alexandru Iliaș, domn al Țării Românești și al Moldovei, 165
Aii țelebi, 179
Almăjan-Buzescu, Aura, 116, 224
Alimănișteanu, C., 96
Andronic, serdar, 159
Angelo, 114
Anghelescu, Marcel, 118,119
Antohie, aga, 159
Antonescu, Ion, 248,249
Antoniu, Costache, 118
Apafl, Mihail, principe al Transilvaniei, 167,168,170
Apostolopol, 50
Argyropoulus, 243, 244
Asachi, Gheorghe, 37,131,133, 136
Asachi, Petre, 211, 231
Aslan, Constantin, 24, 42
Augustina, regina Prusiei, 234
Aurelian, P.S., 80, 84, 91

B.
Bacalbașa, frații, 87
Bacalbașa, Constantin, 71, 75, 76,111
Bagdazar, Florica, 252
Bagration, prinț, 49, 50, 232
Balița, 132, 133, 136-138
Balș, familie, 18,139
Balș, Alecu, 30
Balș, Alexandru, 209
Balș, Grigore, 43
Balș, Grigore (m. 1895), 238
Balș, lordache, 203
Balș, Lupu, 180
Balș, Matei, 245
Balș, Teodor, 32, 33, 36, 43, 216
Balzac, Honore de, 117
Bandini, Marco, 129,154
Bănffy, Deszd, 83, 84, 86
Barbu, Tina, 116
Barițiu, George, 98
Bathory, Gabriel, principe al Transilvaniei, 147
Bathory, Sigismund, principe al Transilvaniei, 147
Bazga, 145
Bâlăceanu, loan, 74, 94, 96
Bălcescu, Nicolae, 128
Bălțățeanu, Nicolae, 116
Bărboi, vornic, 151,152,171
Bârsescu, Agatha, 109
Beldiman, familie, 18
Beldiman, Alecu, 29, 32, 204
Beldiman, Alexandru, 73, 94, 97
Beldiman, Vasile, 29
Beldiman, logofăt, 152, 153
Beligan, Radu, 124
Bell, Fr., 231
Belzer, Bernhard, 233
Benedek, Jacsd, 83, 87
Berindei, Dan, 8, 10, 11, 102
Berthelot, Henri Mattias, 68
Bertoia, Clody, 119, 120
Berza, Mihai, 146
Besack, consul al Rusiei, 222, 223
Bethlen, Alexis de, 131
Bethlen, Gabriel, 147,150

Bethlen, Wolfgang, 170
Bianu, Ioan, 74, 94, 96
Bibescu, Gheorghe, 79, 224, 239
Bismarck, Otto, prinț von, 78
Blutte, E.M., 202
Bobescu, Constantin, 119
Bocskai, Ștefan, principe al Transilvaniei, 147
Bodogae, Teodor, 145
Boer, frații, 132
Bogdan cel Orb, 143
Bogdan, Ioan, 100,101,138, 160
Bogdan, Manolache, 195
Bogdan, Maria, 24
Bogdan, Vlad, 137
Boldor, 137
Boldur, diacul, 153
Boldur, Lupu, 153
Borkman, John Gabriel, 119
Borsos, 156
Botta, Emil, 116
Boul, Safta, 152, 153,158
Brankovici, Ruxandra, 144
Braudel, Fernand, 16
Brătianu, familie, 18, 67, 92, 249
Brătianu, C.I.C., 67, 70, 79, 89, 97, 103
Brătianu, D.C., 78
Brătianu, Gheorghe, 242, 249
Brătianu, I.C., 70, 73-78, 80, 82
Brătianu, I.I.C., 79, 81, 88, 92, 93, 95, 96,105
Brătianu, Pia, 80
Brătianu, Vintilă, 90-92
Brâncoveanu, Constantin, 18, 174, 176, 180
Brâncoveanu, Grigore, 237
Brâncoveanu, Manolache, 196
Brenner, Camille, 242
Brezoianu, Ion, 71, 80
Bucium, Ioan, 178
Bucium, Sultana, 178
Buhuș, familie, 18
Buhuș, Joan, 172, 173
Bujor, Gheorghe, 243
Bujor, Niculae, 10
Bulandra, Tony, 110-117
Buțucachi Sanachi, 184
Buzescu, Stroe, 147

C,
Caesar, Iulius, 127
Calboreanu, George, 116
Callimachi, familie, 18
Callimachi, Dida, 119
Callimachi, Dumitrașcu, 193
Callimachi, Elena, 203
Callimachi, Grigore III, 203
Callimachi, Ioan, 193, 203
Callimachi, Ralița, 203
Callimachi, Ruxandra, 208
Callimachi, Scarlat, 202, 204, 206, 208
Canache, Costache, 37, 40, 47
Canachia, 153
Canta, Nicolae, 223, 225
Cantacuzino, familie, 18
Cantacuzino, Alice, 250
Cantacuzino, Constantin (sec. XVII), 167
Cantacuzino, Constantin (sec. XIX), 207
Cantacuzino, Dinu, 190
Cantacuzino, Dumitrașcu, domn în Moldova, 165, 172
Cantacuzino, G.C., 81
Cantacuzino, Gheorghe, 188
Cantacuzino, Gheorghe, 246
Cantacuzino, Gheorghe Grigore, 88, 240, 245
Cantacuzino, Ilie, 180
Cantacuzino, Ioan VI, împărat bizantin, 126
Cantacuzino, Ioan A., 72
Cantacuzino, dr. Ion, 69, 71, 82
Cantacuzino, Ioniță, 195
Cantacuzino, Iordache, 179, 188,190
Cantacuzino, Leon, 246
Cantacuzino, Maftievici Gheorghe, 246
Cantacuzino, Matei, 204
Cantacuzino, Mihai, 164
Cantacuzino, Șerban, 164
Cantacuzino, Toma, 174
Cantacuzino Caimacanul, Constantin,

Cantacuzino Pașcanu, Larsache, 243
Cantacuzino Pașcanu, Lucia, 242, 243
Cantemir, familie, 18
Cantemir, Antioh, 178,180, 189
Cantemir, Constantin (tatăl lui Dimitrie Cantemir), 243
Cantemir, Constantin (fiul lui Antioh Cantemir), 189,190 Cantenvr, Dimitrie, 30, 51, 71, 77, 127, 128, 130, 148, 149, 164, 174-176, 181-183, 205, 225
Capodistria, Ioannis, 54, 56, 57, 59, 63, 65
Carada, Eugeniu, 79, 81, 88, 96
Carada, Theodorian, 79, 81
Caragea, Constantin, 195,196
Caragea, lordachi, 191
Caragea, Scarlat, 191
Caragiale, I.L., 75
Caramalăul, lordache, 174
Carol I, rege al României 74-76, 81, 82, 84-86, 92, 93, 95
Carol II, rege al României, 69
Carol IX, regele Franței, 143
Carp, familie, 18
Carp, Petre P„ 67, 70, 74, 82, 89, 92, 95, 240
Casimir, Petrache, 230
Castaldo, loan, 142
Castlereagh, Henry Robert Stewart, viconte de, 57
Catargiu, familie, 18
Catargiu Gheorghe, 198
Catargiu, Ilie, 179, 181, 182
Catargiu, lordache, 30, 31, 42, 47, 207
Catargiu, Lascăr, 74, 75,102, 240
Catargiu, Ștefan, 72, 213, 214, 223
Catrina, jupâneasa lui Sandul Harapul, 179
Cavour, Camille, 104
Cazaban, Jules, 116, 120, 121
Cănănoiu, Costache, 27
Cănănoiu, Șerban, 24
Cărăcaș, lorga, 171
Cătuneanu, căpitan, 67
Câmpina, Barbu, 129
Ceaușescu, Nicolae, 14, 15
Cerbul jidovul, 178
Cerchez, Costachi, 34
Cerchez, hatman, 25
Chirii Lucaris, 155
Chișinevschi, Liuba, 258
Ciceagov, amiral, 56
Ciornei, Boris, 120
Ciorogariu, Roman, 83
Ciortorovschi, 137
Ciubotărașu, Ștefan, 120
Ciulei, Liviu, 118,120
Ciurea, Dumitru, 10, 205, 214
Ciute, lordache, 24
Clănău, 137
Cocea, Dina, 118
Cocea, Tantzi, 116
Cochelet, consul francez, 202
Codrescu, Teodor, 46, 138
Codrianu, 25
Colquhoun, Robert Gilmour, 226
Colson, Felix, 198, 221, 226
Constandachi, Ștefan, 24
Constantin, 153
Contaș, stolnic, 171
Corbeanu, Dumitrașco, 153, 171
Corfus, Ilie, 145
Corti, conte, 104
Costache, Constantin, 187-189
Costache, Radzu, 184
Costache, Veniamin, 210, 212, 224
Costachi, Solomon, 24
Costăchescu, Mihai, 138, 243
Costescu, C., 109
Costin, Miron, 130,147,149,151-154, 156,158,159,163,164
Costin, Nicolae, 165,167,171,180-182
Costinescu, Emil, 80, 90
Cotescu, Octavian, 120
Crăiniceanu, Alexandru, 69
Cromwell, Oliver, 21
Cutava Barozzi, Tantzi, 116
Cuza, familie, 18
Cuza, A. C„ 215, 216, 228, 230
Cuza, Alexandru I., 18, 70, 72-74, 232

D.
Dabija, C., 78
Dabija, Nicolae, 75
Dallas, D„ 52, 62, 66
Darie, spătarul, 159
Davila, Alexandru, 109-112
Delavrancea, Barbu Ştefănescu, 71, 80
Demetrius, Lucia, 121
Demion, Florica, 124
Depasta Peloponisianu, Petru, 53
Diamandy, Georges, 113
Dima, Celia, 124
Dimaras, Constantin Th., 15, 260
Dimitriu, Toma, 120
Dionisie, mitropolit, 36
Dobrin Voinescul, 136, 137
Dollmann, arhitect, 233-235
Donat, Ion, 129
Donici, Andronache, 33
Donici, Darie, 187
Dopague, J J., 56
Dositei, Notaras, 155
Dragoş, 139
Dragoş, întemeietorul Moldovei, 127
Drăghici, Manolachi, 19, 24, 39, 42, 43, 48, 56, 202, 204, 206, 208, 217, 220
Drăguşescu, Dumitraşco, 179
Dron, Dorin, 121
Dubău, Tudosie, 171
Duca, Constantin, domn al Moldovei, 173,178-181
Duca, Gheorghe, domn în Ţara Românească şi Moldova, 136, 151,164,165,167,171,173
Duclos, 216, 231
Duhamel, A.O., comisar extraordinar rus, 230
Duma, pârcălab, 137
Dumas fiul, Alexandre, 246
Dumitraşcu, 153
Dumitrescu, Silvia, 116
Dupră, Augustine, 244
Duse, Eleonora, 109

E.
Ecaterina II, 54, 194
Edling, conte, 54
Elena, principesa mamă, 250, 260
Elena Rareş, 144
Eliade, Pompiliu, 110,111
Elisabeta, ţarină, 54
Eminescu, Mihai, 259
Emreffy, 150
Encioiu, Ara, 11
Encioiu Zelenak, Doina, 11
Epureanu, familie, 18
Epureanu (Costachi), Manolachi, 72
Erbiceanu, Constantin, 101
Eremia, postelnic, 137
Etterle, Fory, 121, 122, 124

F.
Farcaş, 136, 137
Fătul, 136-138
Febvre, Lucien, 15
Feldman, 119
Feneşan, Costin, 10, 168
Ferdinand, regele României, 74
Fialla, 91
Filip, 35
Filip, 136
Filip al-II lea, regele Spaniei, 16
Filipescu, familie, 18
Filipescu, Grigore, 199
Filipescu, Matei, 18,172-174
Filipescu, Nicolau, 87,91, 239
Filitti, I.C., 10, 22,41,205, 221
Filotti, Maria, 116
Finţi, AL, 116
Fischer, Marcu, 95
Flechtenmacher, Christian, 205
Fleva, Nicolae, 78-81
Florescu, Ana, 245
Florescu, Ion, 245
Fotea, lancu, 31
Fotea, lordache, 31
Fotino, Dionisie, 204
Francisc I, împăratul Austriei, 56
Fredanov, Beate, 116, 120,121
Frederic II, regele Prusiei, 16,195, 216
Frederic Wilhelm III, regele Prusiei, 56
Frunteş, stolnic, 137
Fulda, Silvia, 116
Furstenberg, principe de, 234

G.
Gagarin, familie, 18,131
Gagarin, Evgheni, 63
Gal Gândac, Mariana, 9
Galeș, 138
Gane, Constantin, 24, 27, 28, 33, 48, 232, 236
Gaulle, Charles de, 259
Gavril, mare vornic, 143,144
Gemil, Tahsin, 160,163
George III, regele Angliei, 56
Georgescu, George, 111
Gerok, Friedrich, 68
Ghelerter, Moni, 119,121
Ghenade, mitropolit, 79, 80
Ghenadie Petrescu, episcop, 102
Gheorghe Ștefan, domn al Moldovei, 18,152, 159,162
Gheorghiu, Petre, 120
Gherman (Germani), Menelas, 240
Ghica, familie, 18
Ghica, Alexandra 30, 203, 207, 222, 223
Ghica, Alexandru (Alecu), domn al Țării Românești, 198, 208, 210, 226, 227
Ghica, Costache, 30
Ghica, Dumltrache, 30
Ghica, Grigore, 26, 30
Ghica, Grigore 1,153, 158,161,166, 171,187
Ghica, Grigore II, 18, 54,184,189-192
Ghica, Grigore III, 194,195
Ghica, Grigore IV, 35, 50
Ghica, Grigore Alexandru, 203, 246
Ghica, Ion, 72-74, 76,198, 214, 224, 227
Ghica, Matei, 184,189
Ghica, Scarlat Grigore, 193,194
Giscard d'Estaing, Valery, 259
Giugaru, Alexandru, 124
Giurescu, Constantin, 73,150
Giurgea, Marla, 110
Gligor, 136
Goethe, Johann Wolfgang von, 117
Golescu, A. C., 72
Golîțin, Alexandru, 61
Goloftin, 176
Goluchovski, Agenor, 79, 85, 86
Gorceakov, Constantin, 234, 237
Gorceakov, Elena, 240
Gorecki, Leonard, 143
Gorovei, Ștefan Sorin, 135, 139, 145, 146,149,153,158,192, 193
Grădișteanu, Petre, 107
Greceanu, familie, 245
Greceanu, Elena, 245
Greceanu, Radu, 174
Grigore VII, papă, 127
Grigore de Argeș, episcop, 22
Grigore Pletosul, 203
Grigore, fiul lui Grigore Pletosul, 203
Groza, Petru, 252
Grozavu, Dumitreasă, 153
Gueroult, 219, 228
Gușți, Nineta, 116, 124

H.
Habsburg, casa de, 127, 147, 148
Habsburg, Rudolf de, 127
Hagi, Osman, 179
Hahn, Erdmann von, vezi Sturdza, Dimitrie A. (Mitiță)
Haivas, E., 60
Haled, Efendi, 35
Hamilton, Lady Mary, 234
Hannibal, 143
Hauschild, Wilhelm, 233, 234
Haret, Spiru, 78, 81, 85, 90-93,110
Harting, general, 203
Hăbășescu, familie, 18
Hăbășescu, Grigore Grigorașcu, 151, 166, 171-173
Hăbășescu, Maria, 172
Hăbășescu, Niculai, 179
Hărman, 137
Hessen, Kassel, prinț de, 239
Hitler, Adolf, 69
Hmelnițki, Bogdan, 160
Hmelnițki, Gheorghe, 160
Hmelnițki, Timuș, 159, 160
Holban, Th., 144,145
Homer, 206
Horea, Vasile Ursu Nicola, 62
Hrisoscoleu, Smaranda, 26
Hrisoverghi, familie, 18
Hrisoverghi, Manolachi, 172, 173

Hufeland, C.W., 64, 238
Huhulea, familie, 139
Huhulea, postelnic, 144
Hurmuzaki, familie, 18
Hurmuzaki, Eudoxiu, 102
Huru, familie, 18

I.
Iachim, 166
Iacov, mitropolit, 53
Ianăș Boțul, 167
Iancu, Avram, 62
Iancu Sasu, 145,146
Ibsen, Henrik, 118, 119
Ieremia, vistier, 138
Iliaș Rareș, 141
Iliescu, Ieremia, 236
Ion, fiul lui Vasile Lupu, 157
Ion Vodă ce! Viteaz (cel Cumplit), 14
Ionașco, aprod, 146
Ionel, Sava, 145,146
Ionescu, Dumitru Take, 83, 85, 91,
95, 96,112
Ionescu, N., 100
Iorga, Nicolae, 13, 32,36, 40, 41, 53,
140, 144,147-149, 152, 155, 157,
160, 163, 166, 174-176, 182, 184,
189, 190-193, 195,198, 199, 205,
207
Ipsilanti, Alexandru, 225
Irina, 153
Irwing, sir Henry, 117
Isac, vistier, 137
Isaia, 144
Isar, mare vameș, 171

J.
Jeleznova, Vassa, 119
Jeszenszky, Sandor, 85, 86
Joldea, Ioan, 144
Joppecourt, Charles de 151
Jora, familie, 18
Jora, Costache, 42
Jora, Grigore Grigorașco, 172,173
Jurașcu, D., 247
Juster, Berman, 95

K.
Kalinderu, Ion, 78
Kalnoky, ministru de externe ungar
Kiderlen Wâchter, 82
Kiseleff, Pavel Dimitrievici, 7, 136, 198,
202
Klenze, Leo von, 233
Kogălniceanu, Mihail, 60, 71,102,132,
206, 213, 217, 224, 238
Kogălniceanu, Nicolae, 238
Koprulu, Mehmed, 158
Kotzebue, August von, 58
Kotzebue, Wilhelm de, 223, 234
Kovacsoczy, 156
Krupenski, arhimandrit, 211
Kubeck, von, 234

L.
Lahovari, Alexandru, 84, 240
Lahovari, Ion, 95
Lakeman, Stephen Bartlett, 74, 75
Lascăr, Vasile, 80, 94, 96, 103
Lazăr, Gheorghe, 22
Lăpușneanu, Alexandru, domnul
Moldovei, 14, 139,140-144,146
Lecca, Octav George, 129,134
Lhommă, abate, 205, 238
Liciu, Petre, 110
Lincourt, profesor francez, 238
Lipan, 25
Lippa, consul austriac, 39, 42
Liprandi, Ivan Petrovici, 26, 49
Lucian, Ion, 120
Ludovic XIV, regele Franței, 126,161
Ludovic XVI, regele Franței, 238
Ludovic XVIII, regele Franței, 47, 56
Ludovic Filip, regele Franței, 238
Lușca, 136,137
Lușcanu, N., 236

M.
Macarie, cronicar, 143
Machiavelli, Nicolo, 140
Mackensen, August von, 69
Mahmud II, sultan otoman, 209, 210
Maiorescu, Titu, 29, 75, 80, 81, 87, 97,
102, 199,217, 240
Mallot, sir Robert, 234
Mangrea, Vasile, 85
Manole, meșterul, 13
Manolescu, Ion, 110, 114, 115
Manolești, frații (numiți și Varlaam), 24

Manu, familie, 18
Manu, Alexandrina, 245
Manu, Constantin, 245
Manu, Gheorghe, 70, 245
Manu, Iancu, 245
Manu, Zoe, 245
Mara, 136, 137
Marco Pepelea, 151,153
Marghiloman, Alexandru, 69, 84, 86, 91
Maria, 145
Maria (Alexandra Victoria), regină a României, 245
Marinescu, Gilda, 120
Marița, 136,137
Matei, Agripina, 260
Matei Basarab, 20,154, 155,157,158, 160-162
Matei, Ion, 260
Matei al Mirelor, 150
Maupassant, Guy de, 117
Mavrocordat, familie, 18
Mavrocordat, Alexandra, 257
Mavrocordat, Alexandru (sec.XIX), 243
Mavrocordat, Alexandru 1,18
Mavrocordat, Alexandru II (Firaris), 27
Mavrocordat, Constantin, 18, 184-186, 188,191, 193, 194, 196
Mavrocordat, Dimitrie, 196
Mavrocordat, Dumitrache, 213
Mavrocordat, Gheorghe, 243
Mavrocordat, Ioan, 185, 190, 191
Mavrocordat, Maria, 257
Mavrocordat, Mihalachi, 186
Mavrocordat, Nicolae, 176, 177, 180, 182, 183
Mavrodi, Eugeniu, 245
Mavrogheni, familie, 18
Mavrogheni, Petre, 203
Max de Baden, principe, 69
Maximilian II, împărat german, 143
Maximilian, Velimir, 110, 114-116,118
Mazepa, Ioan Ștefanovici, 177
Mălina, 136, 137
Mârzeștii, familie, 152
Mehmed II, sultan otoman, 22
Mehmed IV, sultan otoman, 167
Mereuță, Mihai, 120
Metternich, Klemens, prinț Wenzel von, 43, 44, 58
Miaskowski, Woicieh, 154
Miele, familie, 18
Miclescu, Vasile, 30
Micotă, pârcălab de Neamț, 137
Miera, pârcălab, 157
Mihai, rege al României, 249, 255, 256
Mihai, Viteazul, 129,146, 154,163
Mihăilescu, Nastasia, 158
Mihnea, Radu X, 150
Mihuleț, fost mare căpitan, 178,179
Miile, Constantin, 95
Miltitz, von (trimis al Prusiei la Poartă), 30
Minciaki, consul rus, 42, 45, 49
Mircea Purcel, 136,137
Mirkovici, general rus, 31
Miron, 153
Miron Românul, mitropolit, 85
Mironovici, Radu, 10, 235
Mogâlde, paharnic, 159
Montenuovo, principe austriac, 100
Moriolles, conte de, 37
Moruzi, familie, 18
Moruzi, Alexandru, 53
Moruzi, Constantin, 18, 53, 195,196
Moruzi, D.C., 25
Movilă, familie, 147, 246
Movilă, Constantin, 149, 151
Movilă, Ieremia, 152
Muller, Andreas, 234
Munnich, Burkhard Cristoph, 184,189, 190
Munz, David, 39
Murgescu, Bogdan, 10
Muste, Nicolae, 176, 177, 187
Musurus pașa, ambasador otoman la Londra, 231
Mușat, 137

N.
Nan, 138,139
Napoleon I, împărat francez, 21, 53, 55-57, 207
Napoleon III, împărat francez, 74,104, 217, 233
Nasta, Dan, 120
Nastasia Pința, 153

Nathan. Mihail, 39
Năstase, Ilie, 261

Neculce, familie, 18
Neculce, Alexandru, 194
Neculce, Ioan (vornic), 131
Neculce, Ion, 130, 139,164, 165, 172, 175-177,180-183,185-190, 243
Negri, familie, 18
Negri, Costache, 72
Negrilă, hatman, 144
Negruzzi, familie, 18
Negruzzi, Costache, 14, 58, 224
Nesselrode, Karl Vasilievici, 35, 44, 56
Netzhammer, Raymond, 93
Neugebauer, consul al Prusiei, 238
Nica, Gheorghe, 25
Nicolae, principe, 255
Nicolae I, țar rus, 50
Nicolae “Milescu", 60
Niculescu-Buzău, 116
Nottara, C.J., 109, 110, 112
Novelli, Ermete, 109

O.
Obolensky, familie, 18
Odobescu, Alexandru, 98, 103
Odochia Pepeloae, 153
Orechovius, istoric polon, 135
Orza, Paul, 10
Ostrovski, Aleksandr Nikolaevici, 119

P.
Pagnol, Marcel, 158
Pahlen, Petru, 50
Palade, familie, 18, 243
Palade, Constantin, 47, 209
Palade, Gavril, 166,173
Palade, Ioan, 192
Palade, Preda, 173
Palade, Toader, vel vornic de Țara de Sus. 171
Palade, Toadc vistiernic, 188
Paleologul, loan VIII, împărat bizantin, Izo
Pallade, G.D., 81
Pallade, Gheorghe, 92
Palmerston, Henry John Temple, 226
Panu, Anastase, 72, 73
Paraschiv, neguțător, 178
Pascu, ban, 49
Patrona Halil, 184
Pârvan, Vasile, 240
Pepino, Marius, 120
Pestalozzi, Johan Heinrich, 230
Petin, colonel, 68
Petrescu, Ion, 116
Petrică, comis, 137
Petriceicu, familie, 18
Petriceicu, Ștefan, domn al Moldovei, 18,156,163,164,167
Petru Cercel, 141
Petru cel Mare, țar rus, 50, 65, 77,174, 182
Petru Rareș, 140
Pherechide, Mihail, 79
Piacentini, Nora, 116
Pippidi, Andrei, 46,128,155, 211
Platon, 178
Platon, Gheorghe, 10, 205-207, 216, 218, 224
Poni, Petru, 80, 93
Popescu, Leon, 111
Popescu, Marius, 261
Posenti, 234
Posner, spătar, 25
Prăjescu, familie, 18
Prăjescu, Dumitrașcu, 172
Prăjescu, Ion, 171
Prăjescu, Lupu, 171
Protopopescu, Take, 93

Q.
Quinet, Edgar, 136

R.
Rabelais, Franțois, 117
Racoviță, Constantin, 191
Racoviță, Mihai, 174, 176-178, 180, 183, 184,186
Radu, Leonte, 223
Radu cel Mare, domn al Țării Românești, 130
Radu Mihnea, domn al Țării Românești și al Moldovei, 146,153,154,156
Radu Șerban, 150
Radziwill, Janus, 156
Rakoczi, familie, 160
Rakoczi I, principe al Transilvaniei, 155,156
Rakoczi II, Francisc, principe al Transilvaniei, 174

Rakoczi II, Gheorghe, principe al Transilvaniei, 158
Ralet, Dimitrie, 36
Rareș, Marieta, 118
Razu, Costache, 195
Razu, Costachi, 188
Rădulescu-Motru, Constantin, 241
Rășcanu, Iordache, 34, 43
Rebengiuc, Victor, 120
Rebreanu, Liviu, 116
Reichenbach Sessonitz, contesa de, 238
Reuterswârd, Carl Reinholt Patrik de, 250, 252, 253
Rezachevici, Constantin, 142
Ribeaupierre, conte de, ambasador rus la Poartă, 48
Richelieu, Armand Emmanuel du Plessis, duce, 57
Rinaldi, Antonio, 234
Rinaldi, Rinaldo, 234
Robert Inge, 229
Rolla, Constantin, 228
Romanescu, Aristizza, 109
Ronea, V., 116
Rosenthal, avocat, 112
Rosetti, familie, 9, 18
Rosetti, Alexandru, 43
Rosetti, Alexandru R., 9
Rosetti, C.A., 73
Rosetti, Constantin, 188,190,195
Rosetti, Costache, 36
Rosetti, Frosinița, 209
Rosetti (Ruset), Giani Manole, 53
Rosetti, Iordache C., 173,176,178, 180-182
Rosetti, Iordache (Cilibiul), 187
Rosetti, Radu, 25, 26, 30, 95,128, 130-133, 137, 138,199, 201-203, 205, 208-210, 212-216, 219-221, 224, 228, 230, 231, 237, 238
Rosetti, Răducanu, 202
Rosetti, Ștefan, 39, 43
Rosetti, Ștefan I., 192
Rosetti, Theodor, 90,103
Rosetti, Vasile, 36, 208
Rosetti, Vasile Șt., 206
Rosetti Roznovanu, Iordache, 26, 33, 36, 44, 50, 202, 207
Rosetti, Roznovanu, Neculai, 41,44
Rosetti Roznovanu, Neculai, A., 26
Roșea, 146
Roșea, Gheorghe, 157
Ruckman, Petre, consul al Rusiei la București, 222
Rumeanțev, Piotr Alexandrovici, 194

S.

Sadoveanu, Mihail, 240
Samurcaș, 203, 204
Sandamuri, Maria, 56
Sandul Harapul, 179
Sandul Manea, 179
Sava, Paul, 120
Savu, Dem, 120
Sămina, 137
Săveanu, N.N., 88
Schiller, Friedrich von, 117
Schmidt, rezident imperial, 154
Schulze, 234
Selencis, conte de, 238
Sergi, Giuseppe, 241
Seton Watson, Robert William, 67
Sever, Septimiu, 120
Severin, D.P., 54
Shakespeare, William, 117
Shaw, Bernard, 117
Sihleanu, Ștefan, 109
Silvestru, Valentin, 10
Sima, 136
Sion, Constantin, 31
Sion, Costantin, 139, 203
Sion, G. 116,117
Slavici, Ion, 103
Slătineanu, familie, 18
Sobieski, Jan, 164
Sofocle, 206
Spandoni, sfetnic, 177
Stadelhofer, Ignaz, 233
Stahl, Henri, 128
Stana, 136-138
Stancu, Zaharia, 118
Stătescu, Eugeniu, 79, 80, 92
Steed, Wickham Henry, 67
Stere, Constantin, 240
Stoicescu, Nicolae, 139, 146
Stolojan, Anastase, 79
Storin, Gheorghe, 110, 114, 116

Strat, Costachi, 31
Strat, G„ 138
Stroici, familie, 18
Stroganov, baron de, 41
Strousberg, Berthel Henry, 78
Struzza, 133
Stryinski, pan, 154
Sturdza, familie, 6, 8-10, 17-19, 133-135, 145, 242, 244, 250, 263
Sturdza, Agaftona (născută Pepelea), 151
Sturdza, Agripina (născută Rosetti), 208
Sturdza, Alecu loniță S., 30
Sturdza, Alexandra (căsătorită Palade), 166,173
Sturdza, Alexandra (născută Prăjescu), 171, 172
Sturdza, Alexandru, 134,135
Sturdza, Alexandru (Alecu, de la Bârlad), 232, 239
Sturdza, Alexandru Alexandru, 67
Sturdza, Alexandru A.C., 10, 67, 134, 135, 145, 146, 205, 206, 233
Sturdza, Alexandru D. (Miclăușeanul), 67, 101
Sturdza, Alexandru D.A., 67-69
Sturdza, Alexandru Matei, 151,171
Sturdza, Alexandru (Alecu) Mihai, 40, 42, 47, 131, 134, 223
Sturdza, Alexandru Scarlat, 5, 6,19, 32, 52-67, 131, 196, 204, 238
[Sturdza], Ana, (născută ?), 151
Sturdza, Anghelușa (căsătorită Jora), 172, 173
Sturdza, Anița (născută Jora), 178
Sturdza, Anița (fiica lui Isar mare vameș), 171, 172
Sturdza, Anițe (născută Mirăuță H^eiță). 153
Sturdza, Antemia, 151
Sturdza, Băiașa (căsătorită Cănănău), 24
Sturdza, dr. C., 27
Sturdza, Caterina, 192
Sturdza, Catrina (născută Sturdza), 24
Sturdza, Chiriac, 18,131, 151, 160, 166, 167, 169-173, 178
Sturdza, Constantin Sandu, 192
Sturdza, Constantin Scarlat, 54
Sturdza, Costache Dimitrie, 131, 134, 204
Sturdza, Costache lonită S., 28, 29, 31, 32, 34, 40, 51
Sturdza, Costache Sandu, 19, 67, 222, 223, 228,
Sturdza, Damian, 151
Sturdza, diac, 153
Sturdza (Sturzevici), Dimitrie, 132, 146 Sturdza, Dimitrie A. (Mitiță), 6, 17, 19, 66, 67, 69-105, 136, 178, 206, 210, 218
Sturdza, Dimitrie Gheorghe (Tim), 7, 11, 235, 244, 253, 254, 260-262
Sturdza, Dimitrie Ioan, 43,131, 204
Sturdza, Dimitrie Mihai, 244-247
Sturdza, Dimitrie Mihail, 7, 209, 228, 231,232, 236-239, 242
Sturdza, Dimitrie Sandu, 54,192-196
Sturdza, Dumitrachi, 24
Sturdza, Dumitru Alexandru, 67
Sturdza, Ecaterina (născută Sturdza), 67
Sturdza, Ecaterina (Catrina, născută Sturdza), 239, 242
Sturdza, Ecaterina (Catrina, născută Rosetti), 26-31, 36, 37, 39, 50, 51, 208 Sturdza, Elena, 246, 259
Sturdza, Elena (căsătorită Brătianu), 242, 249
Sturdza, Elena (căsătorită Costandache), 24 Sturdza, Elena (născută Cantacuzino), 31
Sturdza, Elena (născută Catargiu), 31
Sturdza, Elena (născută Ghica), 133, 134
Sturdza, Elencu (Elena, căsătorită Ghica, apoi Balș), 28-31, 51
Sturdza, Elisabeta (născută Carp), 67
Sturdza, Elisabeta (Safta, născută Rosetti, recăsătorită Paladi), 208, 209, 237 Sturdza, Erik-Ioan, 254, 260 Sturdza, Eufrosina (căsătorită Aslan).
24, 42
Sturdza, Gavril, 18, 146, 149, 151-154, 157
Sturdza, Gheorghe, 195

Sturdza, Gheorghe (George) Gheorghe, 260, 261
Sturdza, Gheorghe (George) Mihai, 11,243, 244, 247-249, 253-255
Sturdza, Gheorghe (Iorgu), 31, 34, 46, 49, 52
Sturdza, Gligorașco Vasile, 153
Sturdza, Grigore Dimitrie, 32, 44, 53, 130, 131, 196, 202-205, 207, 208, 237
Sturdza, Grigore Dimitrie Mihail, 239, 242
Sturdza, Grigore Mihail (Beizadea Vițel), 7, 209, 228-230, 232, 236-239
Sturdza, Ileana (născută Costachi), 24
Sturdza, Ileana (născută Manu), 11, 244-246, 254, 255, 257, 258
Sturdza, Ilie, 131, 151, 160, 166-171, 173
Sturdza, Ilie Sandu, 191
Sturdza, Ioan, 32
Sturdza, Ioan (hatman), 132, 134-136, 139-146, 151, 153, 171
Sturdza, Ioan Chiriac, 24, 172-174, 178-183
Sturdza, Ioan Sandu, 24, 190, 192-195 Sturdza, Ion Alexandru, 67
Sturdza, Ioniță Sandu, 5, 17,19-29, 31, 33-52, 125, 131, 136, 198, 204, 206, 208, 218, 232
Sturdza, Iorgu, 28-31, 39
Sturdza, Irina (Erina), 151
Sturdza, Irina (născută Bucium), 178
Sturdza, Lascarache, 33, 49
Sturdza, Lupașco Vasile, 153
Sturdza, Manolache, 24, 27
Sturdza, Margareta (Greta, născută Kvaal), 11, 239, 244, 247-251, 254, 255, 261
Sturdza, Marghiolița (născută Ghica), 29, 30, 49, 232
Sturdza, Maria, 151
Sturdza, Maria (căsătorită Buhuș), 172,173
Sturdza, Maria (căsătorită Călmașul), 192, 193
Sturdza, Maria (căsătorită contesă de San Esteban de Canongo), 239, 242
Sturdza, Maria (căsătorită Gagarin), 63 Sturdza, Maria (căsătorită Ghica), 18, 158, 161, 166, 171, 187
Sturdza, Maria (căsătorită Gorceakov), 232, 234, 236, 237
Sturdza, Maria (căsătorită Mavrocordat) 196
Sturdza, Maria (fiica adoptivă a lui Ilie și a Saltei), 169,170
Sturdza, Maria (născută Callimachi), 203, 204
Sturdza, Matei Gavril, 132, 151, 153, 154, 157-161, 171, 173, 187
Sturdza, Matei Toader, 173, 178,179, 183
Sturdza, Măricuța, 173
Sturdza, Mihai Dimitrie, 239, 242-244
Sturdza, Mihai Grigore, 250
Sturdza, Mihail Dimitrie, 7, 11,15, 16, 125, 126, 129, 130, 206, 246, 259, 260
Sturdza, Mihail Grigore,6, 17, 19, 27, 32 42, 43, 50, 53, 60, 64, 67, 71,130-132, 134, 193, 197, 198, 202-214, 216-218, 220-228, 230-237, 239, 242, 246
Sturdza, Mihail Mihail, 232-235
Sturdza, Mihalachi Ioan, 190, 191
Sturdza, Monique (născută Wagner), 262
Sturdza, Nastasia (căsătorită Hrisoverghi), 172, 173
Sturdza, Nastasia Mihăilescu (născută Boul), 158
Sturdza, Neacșa (născută Huhulea), 144
Sturdza, Neculache, 28, 29, 31, 36, 49, 50, 232
Sturdza, Olga (născută Mavrocordat), 242-244, 247, 254
Sturdza, Paraschiva (născută Catargiu), 179
Sturdza, Petrache, 25, 36, 40, 42, 47
Sturdza, Petre, 108, 110,116
Sturdza, Roxana (căsătorită Edling), 54, 56, 57, 63, 65
Sturdza, Ruxandra, 262
Sturdza, Ruxandra (căsătorită Balș, apoi Mavrogheni), 203
Sturdza, Ruxandra (născută Ghica), 192, 196
Sturdza, Safta (căsătorită Filipescu), 18, 172, 173

Sturdza, Safta (Xanta, căsătorită Hăbășescu), 151, 166, 171-173

Sturdza, Safta (născută Palade), 192
Sturdza, Safta (născută Petriceicu), 169,170
Sturdza, Sandu (Alexandru) Chiriac, 23, 24, 172-174, 178,179, 181, 191
Sturdza, Sandu Ioan, 183,186-193
Sturdza, Sandu Ștefan, 32, 44, 204
Sturdza, Scarlat Dimitrie, 5,53, 54, 203
Sturdza, Smaranda D., 196
Sturdza, Smaranda S., 54
Sturdza, Smaranda (căsătorită Balș), 209
Sturdza, Smaranda (născută Costandaki), 239
Sturdza, Smaranda (născută Vogoride), 208, 210, 232-234, 236, 237, 246
Sturdza, Sultana (născută Moruzi), 53, 54,196
Sturdza, Ștefan Dimitrie, 262
Sturdza, Ștefan Sandu, 192,193
[Sturdza], Teodor, 151
Sturdza, Teodor Dimitrie, 43, 204
Sturdza, Toader (Toderașcu), 18, 131, 160, 161, 166, 169-173
Sturdza, Tudosca (căsătorită Corbeanu), 18, 153,171
Sturdza, Vasile, 72
Sturdza, Vasile Gavril, 18,151,153,171
Sturdza, Vasile Sandu, 24
Sturdza, Zoe (căsătorită Brâncoveanu), 196
Sturdza, Zoe (născută Cantacuzino), 67
Sturdza-Bulandra, Lucia, 6,19,106-124
Sturdza-Săucești, Marcel, 34
Sturdza-Scheianu, Dimitrie C., 71,102, 134, 206
Sturdza, Ioan Vlad, voevod, 133
Sturdza, conte, cavaler de Rhodos, 135
Sturdza, curtean de țară, 139
Sturdzea, 134,136,138,139,145
Sturza aut Sturzelius (comes), 134,135
Sturzescu, Alexandru M., 242
Sturzevici, Dimitrie, vezi Sturdza Dimitrie
Suțu, familie, 18
Suțu, Mihai, domn în Țara Românească și în Moldova, 42
Suțu, Nicolae, 213
Suleyman, Kanunî Sultan, 140

Ș

Șandru, 137
Ștefan, mitropolit de Bălgrad, 159
Ștefan Lăcustă domnul Moldovei, 140, 141,143,144
Ștefan cel Mare, 133,136-138,140,145, 175
Ștefan Rareș, 141, 142
Ștefan Tomșa, 149-153
Ștefan, Vasile, 235
Ștefăniță, paharnic, 159
Ștefirza, Mihai, 235
Șteful, pan, 137
Știrbei, Alexandru, 79
Știrbei, Barbu, 91
Știrbei, Barbu D., 224
Ștrempel, Gabriel, 10

T.

Talleyrand-Perigord, Charles Maurice de, 207
Tancoigne, consul al Franței, 29
Tastaman, Vasilica, 120
Taszycki, Achacy, 154
Tăutu, Ionică (Ioan), 33, 34, 42
Tăutul, logofăt, 137
Theodoresco, Ioan, 236
Thiers, Adolphe, 233
Thomas, Gabriel, 234
Thurzo, 132, 134,135
Thurzo, Ioan Vlad, 133, 136
Thurzo, Nicolae, 134
Timică, George (Mitică Georgescu), 116
Timofte, 213, 214
Titulescu, Nicolae, 248
Toader, 137
Toader Nănescul, 136-138
Toader Ponici, 146, 151
Torrey, Glenn, 10, 68
Traian, împărat roman, 77
Turzo, familie, 131,132,134

T-

Țiriac, Ion, 261
Țurcanu, prof. univ. dr., 244

U.
Ulianițki, V.A., 134
Ureche, Grigore,
142,143,145,157,164
Ursache, 180
Ursu, 172
Uspenski, Porfirie, 145

V.
Vaillant, Jean A., 53
Vasile Lupu, 130,154-160, 246
Vasiliu Birlic, Grigore, 116
Văcărescu, Elena, 74
Vârnav, familie; 18
Vârnav, Vasile, 51
Vellara, 207
Veniamin, mitropolit, 36, 42, 49, 51
Ventura, Maria, 113,115,116
Vergilius, 206
Vetura, familie, 18
Veveriță, postelnic, 139,140
Victor Emmanuel II, rege al Italiei, 104
Vignel, Ph„ 63
Viotti, 234
Visarion, 145
Vlad Dracul, 132,133
Vlad Țepeș, 141
Vladimirescu, Tudor, 19, 20, 32
Vladislav, regele Poloniei, 156
Vlaicu, 138
Vlaicu, Galeș, 138
Vogoridi, familie, 18
Vogoridi, Ștefan, 32-34, 208-210, 226, 232
Voiculescu, Marioara, 110,113,115
Volna, protopop, 84
Voltaire, Franțois-Marle Arouet, 17
Vorontov, Mihail Slmionovici, 63
Vrabie, Lazăr, 120
Vraca, George, 116

Z.
Zadarski, 154
Zamoyski, Jan, 149
Zane, Gheorghe, 37, 40
Zanussi, K., 235, 236
Zirra, Vlad, 204
Zotta, Sever, 17

X.
Xenopol, A. D„ 13,150,161,164,175, 205
W.
Wachman, 69
Walewski, Alexandre Florian Joseph Colonna, conte, 216, 217
Wallenburg, 212
Welserheimb, Rudolf Weiser, von, ministrul Austro-Ungariei la București, 84
Wilhelm II, împărat al Germaniei, 67, 82
Wilhelmina, prințesă de Baden, 234
Wittgenstein, Ludovic, 50

CUPRINS

Cuvânt înainte..5
Gând de mulțumire..9
Partea întâi:..13

Cu rădăcini în istoria țării. De ce am scris această carte. Deși nu ne naștem egali, nimic nu este mai răspândit ca orgoliul. Mai au vreun rost titlurile nobiliare? Este doar povestea unei ramuri a familiei Sturdza. *lonită Sandu Sturdza.* Conștiința unui început de epocă nouă. “Cărvunarul” lonită. “Pe mine mă păzește Dumnezeu”. Două tabere se sfădesc pentru... binele țării! Prietenia cu pașa din Bacău. Noul domn se confruntă cu lipsa banilor. încearcă, cu curaj, să desființeze privilegiile. Vreme de șase ani, are de înfruntat opoziția internă. Boala specifică românilor. Trădat de propria-i noră, lonită Sandu Sturdza este exilat de ruși. Revine în țară doar pentru a muri. *Alexandru Scarlat Sturdza.* Plecat în pribegie când avea un an. Deși se pretindea rus și grec, a rămas român. De unde sentimentul filorus la noi? Implicat în crearea Sfintei Alianțe. Salvatorul regelui Franței. Apărător al ortodoxiei. Dezamăgit, renunță la postul din diplomația rusă. Opera istorică. A murit în Basarabia. *Dimitrie A. Sturdza.* Problema de conștiință a fiului său. Omul. Unionist entuziast. Sprijinitor înfocat al principelui străin. Adversar al regelui, apoi cel mai fidel slujitor al lui Carol I. îi urmează lui Brătianu în fruntea Partidului Național Liberal. 0 președinție permanent contestată. Ce nu i-au putut nega adversarii: calitățile de bun administrator al finanțelor țării. Ctitor al Academiei Române. D.A. Sturdza — istoric. *Lucia Sturdza Bulandra.* Actriță împotriva voinței familiei. Dată afară de la Teatrul Național și reprimită peste doi ani. Căsătoria cu Tony Bulandra. întemeiază propria lor companie teatrală. Refac două săli de teatru, dar în 1940 se trezesc pe drumuri. Moartea lui Tony. Adaptarea la regimul comunist. Umorul — principala ei armă. Profesoara.

Partea a doua:..125

Strămoșii. Câte ceva despre începuturile boierimii la români. De când își caută Sturdzeștii originile. Adevăr, legendă și confuzii. Primul Sturdza atestat de izvoare. Danii

la Sfântul Munte și ambiții de domnie. Cu Gavril Sturdza începe filiațiunea neîntreruptă. O carieră

308 încheiată brusc și tragic. Matei Sturdza se amestecă în lupta dintre Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan. Toderașcu Sturdza, dregător în Țara Românească, la curtea cumnatului său Grigore Ghica. Frații săi, Chiriac și Ilie, strâng moșii și dau bani cu zălog. Ilie refuză domnia Moldovei. Primește diplomă de înnobilare, pentru el și frații săi, de Ia principele Transilvaniei. Din copiii lui Chiriac — Ioan și Sandu — se despart cele două ramuri ale familiei, loan Sturdza a cunoscut și pribegia și beciul domnesc. I-a stat alături lui Dimitrie Cantemir. Fiul său, Sandu Sturdza, a fost unul dintre “stâlpii țării”. Reușește să obțină despăgubiri de la tătari pentru prada luată din Moldova. Și el cunoaște beciul domnesc. Inițiază o adevărată politică de alianțe matrimoniale. Dimitrie Sturdza, bunicul viitorului domn Mihail.

Partea a treia:..197

în vâltoarea ultimelor două secole. Societatea românească începe să se schimbe iar îmbrățișarea Rusiei să se strângă. Grigore Sturdzaîși face haine nemțești. Se preocupă de introducerea cartofilor. Fiul său, Mihail Sturdza, a fost una dintre cele mai controversate personalități ale familiei. Un om cu o cultură deosebită. A intrat de tânăr în viața politică. Cum l-a plătit domnul pe cofetar, în locul lui Mihai Kogălniceanu. Cel mai mare proprietar de moșii. Lasă bugetul țării cu excedent — o tradiție a familiei. S-a luptat cu trei valuri ale opoziției interne, stimulate de Rusia. Cei ce primeau o slujbă, părăseau opoziția, iar cei ce rămâneau fără, o alimentau. Consulul Huber ne dezvăluie mecanismul acțiunii rusești în Principate. Obiectivul național mai presus de ambiția personală. Exilul și moartea. Urmașii se ceartă pentru avere. De la Dieppe la Popești. Moartea lui Dimitrie Sturdza. Gheorghe Sturdza își amintește cum ne-am retras în 1940 din Basarabia. Margareta Sturdza a trăit masacrul din 1941 de la Iași. Primele conflicte cu ocupanții și comuniștii. Pentru unii membri ai familiei, exilul devine singura scăpare. Jurământul cu țara. Pentru cei rămași acasă, calvarul pușcăriilor comuniste. Istoricul Mihail Dimitrie Sturdza pregătește vizitele președinților de Gaulle și Valery Giscard d’Estaignîn România. Dimitrie Sturdza revine, după decembrie 1989, cu ajutoare, apoi cu investitori străini.

Cartea se oprește aici, dar cronica familiei Sturdza, din nou parte
a istoriei țării, curge mai departe. **Note**.........................264
Die Familie Sturdza, ein Wegwisendes Adelsgeschlecht inder Rumănischen Geschichte 275

Sturdza, an Old Romanian Family....................283
Sturdza, une familie qui a fait 1'Histoire.........289
Indice.. 295
Cuprins...308

Lucrarea este însoțită de o **Schiță genealogică**

- Editare lucrare: Editura MODELISM
- Coperta, macheta artistică
și tehnoredactare: THEODOR UANOS
- Indice: ELENA STAN
- Schița genealogică: arh. DUMITRU STĂNESCU
- Fotografii: BOGDAN CRISTEL
- Culegere computerizată și paginare: ANGELA STAN
- Corectura: CONSTANȚA AVRAM, MĂDĂLINA ALBU
- Dactilografie: FLORICA STOICHIȚESCU

---

100 de exemplare din acest tiraj au fost numerotate.
Tiparul: QUADRIMPEX - București
Bun de tipar: AUGUST 1995
Apărută: 1995